

T.E.I.
ΠΑΤΡΑΣ

ΤΕΙ ΠΑΤΡΑΣ

ΣΕΥΠ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μορφές επιθετικότητας στο Δημοτικό σχολείο : απόψεις των μαθητών

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ:

Δημοράγκα Αναστασία

Μαγουλιώτη Θεοδώρα

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

Δρ. Νικόλαος Μάνεσης

ΠΑΤΡΑ 2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α`

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Ευχαριστίες **Σελ.6**

Περίληψη **Σελ.8**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 Εισαγωγή **Σελ.10**

1.2 Σκοπός μελέτης **Σελ.11**

1.3 Εννοιολογικοί ορισμοί **Σελ.12**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

2.1 Ιστορική αναδρομή **Σελ.15**

2.2 Η έκταση του προβλήματος **Σελ.18**

2.3 Θεωρητικές προσεγγίσεις του φαινομένου **Σελ.20**

2.3.1 Θεωρίες επιθετικότητας **Σελ.23**

2.3.2 Η επιθετικότητα ως ενδογενής αντίδραση **Σελ.23**

2.3.3 Η θεωρία ως συνέπεια της Αποστέρησης-Ματαίωσης **Σελ.24**

2.3.4 Η θεωρία της Κοινωνικής Μάθησης **Σελ.25**

2.4 Το φαινόμενο του σχολικού Εκφοβισμού(bullying) **Σελ.25**

2.5 Η βία ως κοινωνικό πρόβλημα **Σελ.27**

2.6 Οι φάσεις της κακοποίησης **Σελ.29**

2.7 Αιτιολογία του φαινομένου	Σελ.31
2.8 Ο ρόλος της οικογένειας	Σελ.34
2.9 Οι ανάγκες των παιδιών	Σελ.38
2.10 Οι επιπτώσεις της κακοποίησης	Σελ.39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

3.1 Σωματική κακοποίηση	Σελ.50
3.2 Συναισθηματική-Ψυχολογική κακοποίηση	Σελ.54
3.3 Σεξουαλική κακοποίηση	Σελ.59
3.3.1 Η παιδική πορνογραφία	Σελ.63
3.3.2 Εκμετάλλευση	Σελ.66
3.4 Κακοποίηση-Παραμέληση	Σελ.68
3.5 Νέες μορφές κακοποίησης	Σελ.70
3.5.1 Το σύνδρομο του «αμέτοχου θεατή»	Σελ.70
3.5.2 Κακοποίηση εμβρύου	Σελ.71
3.5.3 Μη τυχαία δηλητηρίαση	Σελ.72
3.5.4 Το σύνδρομο Munchausen(Μινχάουζεν) δια αντιπροσώπου	Σελ.73
3.5.5 Ψυχοκοινωνικός νανισμός	Σελ.74

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΨΥΧΟΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

4.1 Χαρακτηριστικά γονέων που κακοποιούν	Σελ.76
---	---------------

4.2 Χαρακτηριστικά γυναικών που κακοποιούν	Σελ.80
4.3 Χαρακτηριστικά ανδρών που κακοποιούν	Σελ.83
4.4 Χαρακτηριστικά παιδιών που έχουν υποστεί κακοποίηση	Σελ.85

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΘΕΡΑΠΕΙΑ – ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ - ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

5.1 Εισαγωγή	Σελ.90
5.2 Η Δράση του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού	Σελ.91
5.3 Πρόληψη	Σελ.93

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΙΑ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

6.1 Εισαγωγή	Σελ.101
6.2 Έρευνες στην Ελλάδα	Σελ.101
6.3 Έρευνες στο Διεθνές χώρο	Σελ.107

ΜΕΡΟΣ Β`

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

7.1 Είδος της έρευνας	Σελ.112
------------------------------	----------------

7.2 Ερευνητικές υποθέσεις	Σελ.113
7.3 Πληθυσμός-δείγμα	Σελ.114
7.4 Εργαλείο της έρευνας	Σελ.115
7.5 Η διαδικασία της έρευνας	Σελ.119
7.6 Ηθικοί Προβληματισμοί και Δεοντολογία	Σελ.120
7.7 Πρόσβαση	Σελ.121

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

8.1 Παρουσίαση ευρημάτων	Σελ.123
---------------------------------	----------------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

9.1 Συμπεράσματα-Συζήτηση	Σελ.190
----------------------------------	----------------

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερωτηματολόγιο	Σελ.194
----------------	----------------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία	Σελ.200
-----------------------	----------------

Ξένη Βιβλιογραφία	Σελ.202
-------------------	----------------

Ευχαριστίες

Θα θέλαμε να εκφράσουμε τις εγκάρδιες ευχαριστίες μας προς όλους τους ανθρώπους που βοήθησαν και συντέλεσαν ώστε να ολοκληρωθεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο η συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία. Πάνω από όλα ευχαριστούμε θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μας, κ. Μάνεση Νικόλαο για την πολύτιμη βοήθεια του, την καθοδήγηση και τις γνώσεις που μας παρείχε για την εκπόνηση αυτής της εργασίας. Επιπλέον, ευχαριστούμε θερμά όλους τους εκπαιδευτικούς που μας δέχτηκαν στους σχολικούς κόλπους για την διεξαγωγή της έρευνας μας. Η συμβολή τους ήταν πολύτιμη. Φυσικά δεν θα μπορούσαμε να μην ευχαριστήσουμε την οικογένεια μας για την στήριξη και την υπομονή που δείχνανε όλο αυτό το διάστημα.

Μίλησε μου

Μην με κτυπάς

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί το φαινόμενο της κακοποίησης. Παιδική κακοποίηση σημαίνει παθολογία της οικογένειας, την κάνει θύμα και τονίζει παρέκκλιση. Η κακή μεταχείριση των παιδιών δεν είναι ένα καινούργιο φαινόμενο, υφίσταται από την έναρξη της ανθρωπότητας και αποτελεί ένα σημαντικό κοινωνικό πρόβλημα. Η κακοποίηση είναι ένας ατελείωτος κύκλος: γονείς που κακοποιήθηκαν και παραμελήθηκαν οδηγούνται στο να κακοποιούν και να παραμελούν τα παιδιά τους.

Στο πρώτο μέρος της μελέτης γίνεται αναφορά στις θεωρητικές προσεγγίσεις του φαινομένου, στις φάσεις της κακοποίησης, στον ρόλο της οικογένειας, στις ανάγκες των παιδιών καθώς και στις επιπτώσεις της κακοποίησης. Επιπλέον η παιδική κακοποίηση διακρίνεται σε κάποιες μορφές οι οποίες είναι: η σωματική, συναισθηματική-ψυχολογική, σεξουαλική κακοποίηση, η παιδική πορνογραφία και εκμετάλλευση, η κακοποίηση-παραμέληση και κάποιες νέες μορφές. Επίσης μελετούνται τα χαρακτηριστικά που συνοδεύουν την κακοποίηση τόσο στα παιδιά όσο και στους γονείς. Ακόμη γίνεται αναφορά στην έννοια της θεραπείας και της παρέμβασης, στην πρόληψη.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποιήθηκε σε Δημοτικά Σχολεία της Καρδίτσας και της Πάτρας. Ο κύριος στόχος της έρευνας είναι να διερευνηθούν οι απόψεις των μαθητών για την βία και την επιθετική συμπεριφορά και να καταγραφούν και τυχόν διαφορές στις απόψεις των μαθητών ανάλογα με το φύλο τους.

Πραγματοποιήθηκε η έρευνα η οποία έδειξε τα εξής σημαντικά στοιχεία:

- α) Σε ποσοστό υψηλό τα αγόρια πολύ περισσότερο από τα κορίτσια βιώνουν επιθετική συμπεριφορά από μαθητές του ίδιου φύλου.
- β) Σε μεγάλο ποσοστό ο δάσκαλος ή η δασκάλα τιμωρεί τα παιδιά και κυρίως τα αγόρια επειδή είναι περισσότερο ενεργητικά και επιθετικά και μπλέκουν σε καβγάδες.
- γ) Η ελληνική οικογένεια έχει γίνει λιγότερο αυστηρή και δεν τιμωρεί τόσο συχνά τα παιδιά όσο παλαιότερα.

Summary

The purpose of this assignment is to explore the phenomenon of child abuse. Child abuse is related to family problems. It is not a new phenomenon. It exists from the beginning of humanity and is one of the most serious social problems. Child abuse is an unlimited cycle: parents who were abused and neglected as children are more prone to abuse and neglect their own children.

The first part of the assignment focuses on theoretical approaches of the phenomenon, the stages of abuse, family role, and finally on the needs of the children as well as the consequences of child abuse. Furthermore, there are several types of child abuse such as physical, emotional – psychological, sexual abuse, child pornography, exploitation, exploitation – neglect. These types are going to be mentioned and analyzed. Moreover, some features of abused children and parents who abuse their children will be discussed. Finally, in this section we will examine the meaning of therapy and intervention.

The second part of the assignment is related to the results of a survey which was conducted in primary schools in the cities of Karditsa and Patra. The main purpose of this survey was to examine students' views regarding violence and aggressive behavior, and to distinguish any differences in their views which are related to the gender.

According to the survey:

- a) Boys experience aggressive behavior from student of the same gender more often than girls
- b) Teachers often punish students and mostly the boys because they are more energetic and aggressive
- c) Greek families are nowadays less strict and do not punish children such often as in the past.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1 Εισαγωγή

Ο ηθελημένος τραυματισμός παιδιών δεν είναι σπάνιο και ασυνήθιστο γεγονός. Η κακοποίηση και η παραμέληση των παιδιών αποτελούν όπως είναι γνωστό, ένα διεθνές πρόβλημα σήμερα, στο οποίο δυστυχώς δεν υπολείπεται και η χώρα μας, αφού τέτοια περιστατικά δεν είναι άγνωστα και στον ελληνικό χώρο.

Το φαινόμενο της κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών αποτελεί ένα σοβαρό ψυχοκοινωνικό πρόβλημα, η αποκάλυψη του οποίου έχει πάρει σοβαρές διαστάσεις και στη χώρα μας. Οι διάφορες μορφές κακομεταχείρισης ή και εκμετάλλευσης των παιδιών περιλαμβάνουν πράξεις ενεργητικής και παθητικής βίας, όπως σωματική κακοποίηση και παραμέληση, σεξουαλική παραβίαση, συναισθηματική παραμέληση, ψυχολογική κακοποίηση.

Από πολλούς ερευνητές υποστηρίχτηκε κατά καιρούς ότι η βία είναι εγγενής ορμή (Freud) και χαρακτηρίζει τόσο τα ζώα όσο και τον άνθρωπο. Αντίθετα άλλοι υποστηρίζουν ότι η βία και η επιθετικότητα είναι επίκτητη, αποτέλεσμα μάθησης που καλλιεργείται στον άνθρωπο μέσα από διαδικασίες και εμπειρίες που διαδραματίζονται κατά τη διάρκεια της ζωής του.

Αρκετές φορές οι ενήλικοι συμπεριφέροντε με αφάνταστη σκληρότητα προς τα ανήλικα μέλη της κοινωνίας μας.

Η εκδήλωση βίας μέσα στην οικογένεια και κυρίως ενάντια στα παιδιά είναι η χειρότερη μορφή εκδήλωσής της και αυτό αποδεικνύεται από τα συχνά δημοσιεύματα στον τύπο και στις τηλεοπτικές εκπομπές που καταθορυβούν στην κοινή γνώμη, όχι όμως όπως διαφαίνεται και στην πολιτεία.

Η κακοποίηση του παιδιού , ο ηθελημένος τραυματισμός , ο ξυλοδαρμός των παιδιών , είναι ορισμένες από τις ονομασίες που δίνονται σε μια από τις καταλήξεις της οικογενειακής έντασης. Αρκετές φορές οι γονείς έρχονται σε αντίθεση με το ρόλο που πρέπει να διαδραματίσουν και στην προσπάθεια τους να αναθρέψουν και να εκπαιδεύσουν τους αυριανούς ενήλικες στρέφονται ενάντια στα παιδιά τους προξενώντας τους κακό. Προκαλεί κατάπληξη το γεγονός ότι κάποιοι γονείς στερούν

την αγάπη, την στοργή, την τροφή από τα παιδιά και αδυνατούν να καλύψουν τις βασικές τους βίο-ψυχοκοινωνικές τους ανάγκες απαραίτητες για την ομαλή ανάπτυξη των παιδιών τους.

Η ικανότητα αναπαραγωγής δεν αρκεί για να γίνει ένα άτομο γονέας. Οι εμπειρίες της ζωής και το υλικό περιβάλλον διαδραματίζουν αρκετά καθοριστικό ρόλο. Οι γονείς πρέπει να έχουν υποφέρει πολύ στη ζωή τους πριν φθάσουν στο σημείο να σβήσουν ένα αναμμένο τσιγάρο πάνω στο δέρμα του μικρού τους. Έτσι, αρχίζουν να διαφαίνονται οι αιτίες που μπορεί να μαρτυρούν μια κρίση η οποία μπορεί να αποκατασταθεί ή μια ανεπανόρθωτη βλάβη της προσωπικότητας με προφανείς συνέπειες ως προς την αντιμετώπιση της.

Οι μελέτες για τη βία και την ενδοοικογενειακή επιθετικότητα ρίχνουν φως σε αυτό το λεπτό θέμα της κακοποίησης παιδιών.

Η κακοποίηση δεν είναι υπόθεση του γονέα-θύτη ή του παιδιού-θύματος, αλλά ολόκληρης της οικογενειακής μονάδας που κάτω από την πίεση εξωγενών παραγόντων και ενδογενών ατομικών και οικογενειακών προβλημάτων, κλυδωνίζεται, με αποτέλεσμα να ασκεί ενεργητική και παθητική βία προς τα παιδιά της. Το κακοποιημένο παιδί αποτελεί το σύμπτωμα της οικογενειακής παθολογίας στα πλαίσια ενός ευρύτερου κοινωνικού συστήματος που ασκεί καθημερινά βία σε όλους μας. (Αγάθωνος - Γεωργοπούλου, 1991).

Η κακοποίηση των παιδιών είναι ένα πολυσύνθετο ιατρικό ψυχολογικό και κοινωνικό πρόβλημα που απασχολεί σοβαρά το δυτικό κόσμο. Οι διαστάσεις του προβληματίζουν τους ειδικούς που μελετούν από κάθε άποψη το φαινόμενο με σκοπό να το αντιμετωπίσουν και να το προλάβουν.

1.2 Σκοπός μελέτης

Σκοπός της συγκεκριμένης μελέτης, είναι η βιβλιογραφική ανασκόπηση του φαινομένου της παιδικής κακοποίησης με ερευνητική καταγραφή των απόψεων και των επιθετικών μηνυμάτων που λαμβάνουν οι μαθητές δημοτικών σχολείων με άμεση ή έμμεση απόρροια τους την κακοποίηση. Κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικό για εμάς να καταγραφούν οι επιθετικές συμπεριφορές από τα μάτια των παιδιών.

Ειδικότερα οι στόχοι της συγκεκριμένης μελέτης είναι οι ακόλουθοι:

- Η ανάλυση του προβλήματος της παιδικής κακοποίησης και των μορφών αυτής.
- Η καταγραφή των μαθητικών απόψεων για την επιθετικότητα και την κακοποίηση.

1.3 Εννοιολογικοί ορισμοί

Παρακάτω παρατίθενται κάποιοι εννοιολογικοί ορισμοί που μας βοήθησαν ιδιαίτερα στην καλύτερη κατανόηση και διερεύνηση του αντικειμένου της παιδικής κακοποίησης.

Κακοποίηση

Κακοποίηση είναι μία βίαιη και επιθετική συμπεριφορά ή ενέργεια που δημιουργεί βλάβη, τραύμα, πόνο, φόβο, απειλή, αίσθημα δυσαρέσκειας, δυσφορίας, αποστροφής ή ενοχής και έχει αρνητικά επίδραση στο άτομο που τη δέχεται (Χαμόγελο του Παιδιού).

Σωματική Κακοποίηση:

Σύμφωνα με τον Gil (1970): «Σωματική κακοποίηση των παιδιών είναι, η με την θέληση των γονιών χρησιμοποίηση φυσικής βίας εναντίον των παιδιών τους. Η βία αυτή δεν είναι τυχαία. Εδώ επίσης, συμπεριλαμβάνεται η μη τυχαία παραμέληση ή κακοποίηση των παιδιών από τους γονείς ή άλλο πρόσωπο που έχει αναλάβει την φροντίδα του παιδιού και που έχει σαν αποτέλεσμα τον τραυματισμό και την γενικότερη κακοποίησή του» (Τσιάντης, 1991, σελ. 95).

Συναισθηματική Κακοποίηση:

Η συναισθηματική-ψυχολογική κακοποίηση ενός παιδιού, περιλαμβάνει το σύνολο των πράξεων ή συμπεριφορών ενός ή ενήλικα σε σχέση φροντίδας με το παιδί, όπως εκφοβισμός, απομόνωση ή απόρριψη, οι οποίες μπορεί να επηρεάσουν σημαντικά ή ακόμη και να αναστείλουν την φυσιολογική του ανάπτυξη (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1998^α, σελ. 16κ.ε.).

Σεξουαλική Κακοποίηση:

Ως σεξουαλική κακοποίηση, νοείται η συμμετοχή ή έκθεση παιδιών και εφήβων σε πράξεις με σεξουαλικό περιεχόμενο που υποκινούνται από κάποιον ενήλικα σε σχέση φροντίδας με το παιδί, με σκοπό τη σεξουαλική του διέγερση ή ικανοποίηση (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1998^α, σελ. 16κ.ε.).

Παραμέληση:

Παραμέληση αποτελεί, η στέρηση του παιδιού από τις βασικές και απαραίτητες προϋποθέσεις ασφαλούς και υγιούς ανάπτυξής του, όπως το καθαρό και υγιεινό σπιτικό, η τροφή και η ένδυση, η ιατρική περίθαλψη και η εκπαίδευση (Χαμόγελο του Παιδιού).

Εκμετάλλευση:

Εκμετάλλευση θεωρείται, η με κάθε τρόπο χρησιμοποίηση του παιδιού για να αποκομίσει οφέλη ο ενήλικας που το χρησιμοποιεί (Χαμόγελο του Παιδιού).

Σύνδρομο του Αμέτοχου Θεατή:

Το «σύνδρομο του αμέτοχου θεατή», δηλώνει την έκθεση του παιδιού σε διάφορες μορφές ενδοοικογενειακής βίας, χωρίς το ίδιο να υφίσταται σωματικές κακώσεις. Από τις πλέον χαρακτηριστικές μορφές του συνδρόμου αυτού είναι: η βία ανάμεσα στο ανδρόγυνο, η κακοποίηση της μητέρας ή του αδερφού/ής, η χρήση λεκτικής και συναισθηματικής βίας. (Οδηγός για την Αναγνώριση και Αντιμετώπιση της Κακοποίησης και Παραμέλησης του Παιδιού, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα 1988).

Παιδική Πορνογραφία:

Η «παιδική πορνογραφία» δεν έχει συγκεκριμένο ορισμό. Ορίζεται ανάλογα την νομοθεσία της κάθε χώρας. Κοινός παρονομαστής είναι οι αναπαραστάσεις ανηλίκων που συμμετέχουν σε σεξουαλικές πράξεις ή καταστάσεις που υποδηλώνουν σεξουαλικές δραστηριότητες. Αυτό που είναι σημαντικό να έχουμε στο μυαλό μας είναι ότι η παιδική πορνογραφία είναι η απεικόνιση ενός εγκλήματος, όπου θύμα είναι ένας ανήλικος. Πρόκειται για μια μορφή σεξουαλικής κακοποίησης με απώτερο

σκοπό το οικονομικό κέρδος. (Ελληνική Εταιρία μελέτης και πρόληψης της σεξουαλικής κακοποίησης).

Βία:

Βία είναι η κάθε συμπεριφορά ή συστηματική πολιτική συμπεριφοράς που χρησιμοποιείται για να εξαναγκάσει, να κυριαρχήσει ή να απομονώσει το θύμα. Πρόκειται για κάθε σωματική, ψυχολογική και λεκτική κακοποίηση ανθρώπου που δημιουργεί σωματικό, ψυχικό πόνο αλλά και πληγές (σωματικές και ψυχολογικές). Επιπλέον βία θεωρείται και η χρήση κάθε μορφής εξουσίας που επιβάλλεται στο άλλο άτομο για τη διατήρηση του ελέγχου της σχέσης και της συμπεριφοράς του θύματος. Συχνά, συμπεριλαμβάνει και την παραβίαση των δικαιωμάτων του θύματος. (Χατζηθωμάς, 1991)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί εξετάζεται από μια γενική σκοπιά το φαινόμενο της κακοποίησης. Σε πρώτη φάση πραγματοποιείται η ιστορική αναδρομή και η έκταση του φαινομένου. Στη συνέχεια ακολουθούν ορισμένες θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν διατυπωθεί σχετικά με την κακοποίηση. Έπειτα γίνεται αναφορά σε κάποιες θεωρίες της επιθετικότητας («η επιθετικότητα ως ενδογενής αντίδραση», «η θεωρία ως συνέπεια της αποστέρησης» και «η θεωρία της κοινωνικής μάθησης»). Το φαινόμενο της κυκλικής παιδικής κακοποίησης και η αιτιολογία του φαινομένου ακολουθούν καθώς και οι ρόλοι των γονέων και οι ανάγκες των παιδιών. Το κεφάλαιο κλείνει με τις επιπτώσεις της κακοποίησης.

2.1 Ιστορική αναδρομή

Η κακή μεταχείριση των παιδιών δεν είναι ένα καινούργιο φαινόμενο, υφίσταται από την έναρξη της ανθρωπότητας. Αυτό μαρτυρείτε μέσα από την λογοτεχνία και τη μυθολογία. Κλασική περίπτωση κακοποίησης είναι αυτή του Ήφαιστου, ο οποίος πετάχτηκε από την μητέρα του Ήρα στη θάλασσα, επειδή ήταν άσχημος και ανάπηρος.

Ο Καιάδας στην Αρχαία Ελλάδα θεωρείται κοινωνικά αποδεκτή κατάληξη των παιδιών που δεν «διαιώνιζαν» ορθά τους γονείς τους. Κάθε εποχή έχει δώσει δείγματα βάνανσης μεταχείρισης των παιδιών που ερμηνευόταν συνήθως ιστορικά ανάλογα με τις ιατρικές, κοινωνικές και οικονομικές αναγκαιότητες.

Παιδιά ανέκαθεν κακοποιούνται σωματικά και σεξουαλικά σε όλες τις χώρες συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας. Το παιδί ήταν και εξακολουθεί να θεωρείται ιδιοκτησία των γονέων, οι οποίοι του υποβάλλουν πολλές φορές αυστηρές και απάνθρωπες τιμωρίες, το αναγκάζουν να δουλεύει εξαντλητικά, του στερούν τη μόρφωση και το παιχνίδι, το εκμεταλλεύονται το οδηγούν ακόμα και στον θάνατο. Αν και οι κοινωνικές δομές καθιέρωσαν νόμους προστασίας των δικαιωμάτων των παιδιών, η κακοποίηση συνεχίζεται... παιδιά παραμορφώνονται από τους ίδιους τους γονείς τους, τα τραυματίζουν σοβαρά, τα καίνε, τα μαχαιρώνουν και τα βιάζουν.

Η κακοποίηση παιδιών δικαιωνόταν επί αιώνες μέσα στο πλαίσιο προκαταλήψεων, δεισδαιμονιών, αλλά και της ανάγκης για σκληρή σωματική εμπειρία, ώστε να μπορέσει το παιδί να πειθαρχηθεί, να εκπαιδευτεί, να ευχαριστήσει με τη συμπεριφορά του τους γονείς του και να εκπληρώσει τις επιθυμίες τους. Σαν αποτέλεσμα τα παιδιά πέθαιναν στα χέρια των γονιών τους, έμεναν νοητικά ανάπηρα, ή τραυματιζόταν ψυχικά και έμπαιναν στη ζωή σημαδεμένα από εμπειρίες που δύσκολα μπορούσαν να ξεπεραστούν.

Οι περιγραφές πρόσφατων μελετών και ερευνών δείχνουν ότι η κακοποίηση παιδιών, παίρνει όλο και περισσότερο, διαστάσεις επιδημίας. Αποτελεί σοβαρό πρόβλημα, όχι μόνο στην Ευρώπη και την Αμερική, αλλά και την Ασία, την Αφρική και την Αυστραλία. (Μουζακίτης: «Η κακοποίηση των παιδιών, γενική θεώρηση και διεθνής προοπτική», σελ 381)

Όσο πιο πίσω πάει κανείς στην ιστορία, τόσο χαμηλότερα βρίσκει το επίπεδο φροντίδας των παιδιών. Παιδιά σκοτώνονται, εγκαταλείπονται, δέρνονται, τρομοκρατούνται και κακοποιούνται σεξουαλικά. Το 18^ο αιώνα κάτω από την επίδραση του διαφωτισμού αρχίζει η προσπάθεια κατανόησης της παιδικής ηλικίας, η οποία θεωρείται μια φάση στη ζωή του ατόμου ιδιαίτερα καθοριστική για την ενήλικη ζωή. Ακόμη και το 19^ο αιώνα οι συνθήκες για τα παιδιά εξακολουθούν να είναι σκληρές παρά τη συντελούμενη μεταβολή των αντιλήψεων. Το παιδί είναι αντικείμενο εκμετάλλευσης και ως προς τις παραγωγικές του δυνατότητες, μάλιστα δεν είναι λίγα τα παιδιά που εργάζονται σε λατομεία, βιομηχανίες και ορυχεία.

Ο Marx στο «Κεφάλαιο» σημειώνει ότι αν και ο νόμος απαγόρευε τους βιομηχάνους να παίρνουν για εργασία παιδιά κάτω των δεκατεσσάρων ετών, οι ίδιοι φρόντιζαν για την έκδοση πλαστών πιστοποιητικών για τους ανήλικους εργάτες. Επίσης, υψηλά ήταν τα ποσοστά θνησιμότητας των εργατοπαίδων στα πρώτα χρόνια της ζωής τους. (Μουζακίτης, «Οικογενειακή Θεραπεία», 1999)

Οι συνθήκες στην Ελλάδα δεν ήταν και οι καλύτερες για το παιδί. Το έθνος δουλωμένο από αιώνες οικονομικά, κοινωνικά και υγειονομικά εξαντλημένο επιχειρεί μια επανάσταση με ελάχιστη προετοιμασία. Τα ορφανά παρέμεναν απροστάτευτα, υποχρεωμένα να εργαστούν ή να ζητιανέψουν, ζώντας έτσι και αλλιώς ζωή σκληρή και στερημένη. Λίγα από αυτά έβρισκαν μια θέση σε Ορφανοτροφεία, όπου οι συνθήκες διαβίωσης ήταν εξαιρετικά δύσκολες.

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η ιατρική βιβλιογραφία παρουσιάζει πολλές περιγραφές παιδιών με κακώσεις, κατάγματα, περιοριστικές διογκώσεις, μώλωπες, υποσκληρίδια αιματώματα. Το 1957 ο ακτινολόγος Caffey τόνισε την αναγκαιότητα να σκεφθεί κανείς τη βία μέσα στην οικογένεια και το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον. Το φαινόμενο της παιδικής κακοποίησης αναφέρεται για πρώτη φορά το 1868 από τον Tardieu που σε ιατροδικαστική του έκθεση περιγράφει σωματικές κακώσεις, που δεν έγιναν τυχαία. (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1991)

Με την πάροδο του χρόνου η προσοχή όσο αφορά τη βία μέσα στην οικογένεια έγινε πιο έντονη και διαπιστώθηκε ότι είναι υπόθεση όλων των μελών της οικογένειας. Το ενδιαφέρον άρχισε να στρέφεται σε μια σφαιρική θεώρηση του φαινομένου όπως εκδηλώνεται στην οικογένεια σαν λειτουργικό σύνολο που είναι. Παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται δεν μπόρεσε να επισημανθεί η πραγματική έκταση του προβλήματος και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα παιδιά δεν μπορούν να υψώσουν τη φωνή τους και να παραπονεθούν. Φοβούνται ή δεν είναι σε θέση να συνειδητοποιήσουν τη κατάστασή τους.

Το 16^ο και 17^ο αιώνα πραγματοποιούνταν σκόπιμες θυσίες ανηλίκων για τη θεμελίωση σημαντικών κτιρίων. Η εργασία μικρών παιδιών στα ανθρακωρυχεία της Αγγλίας και οι μαζικές σφαγές και θάνατοι δηλώνουν την παρατεινόμενη σωματική κακοποίησή τους. (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1993)

Η σύγχρονη περίοδος αναγνώρισης του προβλήματος της κακοποίησης των παιδιών, που άρχισε από τα μέσα του 20 ου αιώνα δεν αποκάλυψε κάτι νέο και μοναδικό. Η παγκόσμια ιστορία είναι γεμάτη από παραδείγματα παιδιών που θανατώθηκαν από τους γονείς τους γιατί «διέψευσαν» τις γονικές ή ακόμη και τις κοινωνικές προσδοκίες για ένα «τέλειο» παιδί, ενώ άλλες εποχές χαρακτηρίστηκαν από την έκφραση σκληρής συμπεριφοράς σε μικρά παιδιά τα οποία είχαν αξία μόνο ως φθηνά εργατικά χέρια. (Μουζακίτης, 1999)

Σκληρές είναι οι πλευρές της παιδικής δουλείας, της εκμετάλλευσης της φθηνής παιδικής εργασίας από πολυεθνικές εταιρίες στον Τρίτο Κόσμο, όπως κάποτε και της καταπιεστικά εκφραζόμενης γονικής αγάπης, η οποία επιζητεί τη δική της καταξίωση από ένα παιδί πρώτο στο σχολείο, πρώτο στο στάδιο, πρώτο στο μπαλέτο, πρώτο στις ξένες γλώσσες, πρώτο σε όλα. Η διαφορά ανάμεσα στις περιπτώσεις είναι ότι το

μίσος στη μια περίπτωση είναι ηθελημένο ενώ στην άλλη ντύνεται τη στολή φροντίδας και του ενδιαφέροντος.

2.2 Η Έκταση του προβλήματος

Ο προσδιορισμός της συχνότητας του προβλήματος της κακοποίησης και της παραμέλησης των παιδιών είναι άμεσα συνδεδεμένος με το βαθμό ευαισθητοποίησης της κάθε χώρας όσο και με την ύπαρξη και επιτυχία συστημάτων καταγγελίας και καταγραφής. Οι πραγματικές διαστάσεις του προβλήματος είναι πολύ μεγαλύτερες από ότι επίσημα φαίνεται. Από παρατηρήσεις ειδικών που ασχολούνται εκτενέστερα με αυτό το θέμα, έχει διαπιστωθεί ότι ο αριθμός των παραπομπών στις υπηρεσίες που αντιμετωπίζουν τέτοιου είδους περιπτώσεις αυξάνεται κατακόρυφα. Κατά κανόνα, οι περιπτώσεις σοβαρά κακοποιημένων παιδιών υποπίπτουν στην αντίληψη των αρχών μόνο όταν είναι απαραίτητη η νοσοκομειακή περίθαλψη.

Με βάση διεθνή ερευνητικά δεδομένα έχουν προκύψει ενδείξεις ότι η κακοποίηση και η παραμέληση μπορεί να ανέρχεται ως εξής:

- 10% από όλα τα ατυχήματα σε παιδιά έως τριών ετών, εκτός των τροχαίων
- 10% των παιδιών έως πέντε ετών που εξετάζονται στα εξωτερικά ιατρεία νοσοκομείων για κάποιο τραυματισμό
- 25% συνολικός αριθμός καταγμάτων σε παιδιά έως τριών ετών

Επιπρόσθετα το 1% του γενικού παιδικού πληθυσμού αναφέρει πως μπορεί να κακοποιηθεί κάποια στιγμή στη ζωή του με απόρροιες που καταγράφονται ως εξής:

- 3 – 4 % των βαριά κακοποιημένων παιδιών μπορεί να μείνουν ανάπηρα

- 40 – 60 % μπορεί να κακοποιηθούν εάν υπάρξει θεραπευτική αντιμετώπιση.

Τα στοιχεία που αφορούν τη συχνότητα της σεξουαλικής κακοποίησης προέρχονται από διεθνή ερευνητικά δεδομένα, εφόσον, στην Ελλάδα δεν υπάρχει σύστημα καταγραφής. Δεν έχουμε όμως λόγους να πιστεύουμε ότι οι συνθήκες στη χώρα μας είναι διαφορετικές.

- Ø 1:8 κορίτσια και 1:10 αγόρια μπορεί να είναι θύματα κάποιας μορφής σεξουαλικής παραβίασης πριν την ηλικία των 18 ετών.
- Ø 1:25 κορίτσια και 1:33 αγόρια έχει αναφέρει σε κάποιον ότι έχει υποστεί βιασμό ή αιμομιξία.
- Ø 1:4 δράστες είναι μέλος της οικογένειας.
- Ø 1:2 δράστες είναι γνωστός ή φίλος της οικογένειας.
- Ø 8:10 φορές το παιδί μπορεί να είναι θύμα επαναλαμβανόμενης σεξουαλικής παραβίασης.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο εντοπισμός των περιπτώσεων σωματικής κακοποίησης μετά από συστηματική εκστρατεία ενημέρωσης του κοινού, είναι πιο εύκολος, δεν συμβαίνει το ίδιο για τον εντοπισμό περιπτώσεων σεξουαλικής κακοποίησης. Οι αριθμοί περιπτώσεων της σεξουαλικής κακοποίησης που αναφέρονται σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες αντιπροσωπεύουν ένα αρκετά μικρό ποσοστό της έκτασης του προβλήματος. Το γεγονός αυτό οφείλεται:

- Ø Στις κοινωνικές αξίες που επικρατούν και θεωρούν την παιδική σεξουαλική κακοποίηση ως έγκλημα.
- Ø Στον δισταγμό και την άρνηση των οικογενειών των θυμάτων να αποκαλύψουν την κακοποίηση φοβούμενες τον στιγματισμό.
- Ø Στην έλλειψη συστήματος αναφοράς ή παραπομπής των περιστατικών.
- Ø Στην έλλειψη πληροφοριών για την ύπαρξη συστημάτων των υπηρεσιών προστασίας των θυμάτων.

Κατά γενική ομολογία οι έρευνες που πραγματοποιούνται είναι περιορισμένης εμβέλειας. Περιορίζονται σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Υπολογίζεται ότι συμβαίνουν γύρω στις 4.500 κακοποιήσεις παιδιών ετησίως. Όσο αφορά την έκταση και τις διαστάσεις του προβλήματος στις Η.Π.Α. αλλά και άλλες Ευρωπαϊκές χώρες είναι

ευρέως γνωστό καθώς έχει επιβεβαιωθεί μέσω ερευνών ότι χιλιάδες παιδιά κακοποιούνται ετησίως. Στις Η.Π.Α. οι περιπτώσεις σωματικής κακοποίησης ανέρχονται στις 60.000 και σεξουαλικής γύρω στις 7000 το χρόνο, 3000 - 5000 παιδιά πεθαίνουν το χρόνο. Στη Μεγάλη Βρετανία και την Ιταλία οι θάνατοι υπολογίζονται μέχρι και 16000 το χρόνο, ενώ σε άλλες χώρες όπως Φιλανδία, Σουηδία και Δανία η συχνότητα υπολογίζεται μεταξύ 4000 – 5000 περιπτώσεις.

2.3 Θεωρητικές προσεγγίσεις του φαινομένου

Η βία και η κακοποίηση ενάντια στα παιδιά είτε από μέλη της οικογένεια τους, είτε από άλλα ενήλικα άτομα, είναι γνωστή σε όλους και δεν αποτελεί φαινόμενο του αιώνα μας.

Βέβαια στις μέρες βλέπουμε τα πράγματα μέσα από ένα εντελώς διαφορετικό πρίσμα, από μια άλλη οπτική γωνία. Αυτό που άλλαξε είναι η αξία που δίνουμε σήμερα στα παιδιά, η επένδυση που γίνεται στην παιδική ηλικία, ίσως σαν αποτέλεσμα της ανόδου του πολιτιστικού επιπέδου όλου του κόσμου. Ακόμη όμως στο δυτικό κόσμο ως αποτέλεσμα του δημογραφικού προβλήματος, που συνεχώς μεγαλώνει και που είναι αυτονόητο ότι όσα λιγότερα παιδιά γεννιούνται τόσο πιο πολύτιμα είναι για την εξέλιξη κάθε χώρας και γενικότερα της ανθρωπότητας, άρα τόσο μεγαλύτερη επένδυση πρέπει να γίνεται σε αυτά. (Πρακτικά μετεκπαιδευτικής ημερίδας: «Κακοποίηση – Παραμέληση του παιδιού», σελ. 19)

Όσο αφορά τη θεωρητική προσέγγιση του θέματος συνυπάρχουν τρεις βασικές απόψεις:

1. Η κοινωνιολογική άποψη που υποστηρίζει ότι η βία στην οικογένεια δεν είναι παρά ένα αποτέλεσμα μιας γενικότερης βίας που ασκείται από την κοινωνία προς τα μέλη της, μέσα από παράγοντες όπως ανεργία, φτώχεια, χαμηλή ποιότητα ζωής, κοινωνικές ανισότητες και γενικά όλων εκείνων των παραγόντων που λειτουργούν σε ένα υπόστρωμα πάνω στο οποίο αναπτύσσεται η παθολογία της βίας στην οικογένεια. Η δυναμική της κακοποίησης είναι βαθιά ριζωμένη σε κοινωνικούς θεσμούς που όχι μόνο επιτρέπουν αλλά και ενισχύουν

την άσκηση φυσικής βίας στα παιδιά. Έχει διαπιστωθεί ότι ενώ οι προδιαθεσικοί παράγοντες για κακοποίηση υπάρχουν σε όλες τις πληθυσμιακές ομάδες, παιδιά που μεγαλώνουν σε συνθήκες αποστέρησης κινδυνεύουν πολύ περισσότερο να κακοποιηθούν από τους γονείς ή από άλλα άτομα που τα φροντίζουν. Η μελέτη Gile τόνισε ότι ένα τόσο διαδεδομένο φαινόμενο, όπως η βίαιη συμπεριφορά των ενηλίκων δεν μπορεί να αποδοθεί αιτιολογικά στην ατομική ψυχοπαθολογία του κάθε ενήλικα παρά μόνο σε κοινωνικούς θεσμούς και αντιλήψεις. (Τσιάντης – Μανωλόπουλος: «Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής», σελ. 352)

2. Αντίθετα η ψυχοπαθολογική άποψη υποστηρίζει ότι αυτό που έχει σημασία είναι η ψυχοπαθολογία των ατόμων και η διαταραχή της λειτουργικότητας της οικογένειας, η οποία δεν μπορεί να προστατεύσει τα αδύναμα μέλη της και η οποία πρέπει να αντιμετωπιστεί μέσα από θεραπευτική αντιμετώπιση των μελών και την παρέμβαση στην οικογενειακή αλλαγή. Τα άτομα περιγράφονται ως κοινωνικά απομονωμένα, μικρής ηλικίας, ανώριμα με σημαντικές εμπειρίες βίας. Η αυτοεκτίμηση τους είναι εξαιρετικά χαμηλή, με έντονη ανασφάλεια και δυσπιστία. Η ψυχοδυναμική άποψη βασίζεται σε κλινικό υλικό παιδιών με βαριά κακοποίηση. Οι κύριοι ερευνητές του Denver υποστηρίζουν ότι για να υπάρξει κακοποίηση πρέπει:

- να ενυπάρχει στο γονέα προδιάθεση για κακοποίηση
- να υπάρχει ένα παιδί που πιστεύουν ότι χρειάζεται ξύλο
- να υπάρχει μια ή περισσότερες κρίσεις
- οι γονείς να μην έχουν φίλους και συγγενείς να απευθυνθούν σε δύσκολες στιγμές

Η ψυχοπαθολογική προσέγγιση δεν αγνοεί την κοινωνιολογική θεώρηση. Η αλλαγή των κοινωνικών φαινομένων είναι κάτι που για να συμβεί χρειάζεται χρόνια ή και γενιές ολόκληρες, ή δουλειά όμως με τα άτομα μπορεί να οδηγήσει ώστε να αλλάξει το βασικό κύτταρο της κοινωνίας, ώστε σιγά σιγά όλα μαζί τα κύτταρα να αλλάξουν τις κοινωνικές δομές.

3. Η Τρίτη θεώρηση είναι η εκλεκτική, δηλαδή εκείνη που συνδυάζει την κοινωνιολογική και την ψυχιατρική ή την ψυχοπαθολογική θεώρηση, υποστηρίζοντας ότι δεν μπορούμε να είμαστε ακραίοι είτε στις θεωρητικές απόψεις, είτε στην αντιμετώπιση, αλλά να συνδυάσουμε και να εξατομικεύουμε κάθε περίπτωση και μόνο με αυτό τον τρόπο να μπορούμε να προσεγγίζουμε την οικογένεια σε κρίση.

Κάθε χώρα ακολουθεί μια συγκεκριμένη εθνική πορεία στην αναγνώριση του προβλήματος της κακοποίησης, που φαίνεται ότι είναι παράλληλη σε όλες τις χώρες ιδιαίτερα του δυτικού κόσμου.

Οι Kempe και Helfer περιγράψανε έξι διαφορετικά στάδια που περνάει κάθε χώρα ώστε να αναγνωρίσει και να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών. (αναφορά των Αγάθωνος – Γεωργοπούλου στο «Κακοποίηση και Παραμέληση Παιδιών», 1991)

Το πρώτο στάδιο αφορά την ανακάλυψη μιας περίπτωσης, συνήθως ένα πάρα πολύ σοβαρό βασανισμό ή θάνατο. Το δεύτερο στάδιο ακολουθεί τη δημιουργία μιας μικρής επιστημονικής ομάδας που αρχίζει συνήθως από ένα πυρήνα μιας κοινωνικής λειτουργού και ενός παιδοψυχίατρου, που προσπαθούν να συνδυάσουν τις επιστήμες προκειμένου να ερευνήσουν και να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο.

Το τρίτο στάδιο είναι να αναγνωριστούν και άλλες μορφές κακοποίησης πέρα από το θάνατο ή τον καθαρό βασανισμό, δηλαδή όλες εκείνες τις κακώσεις, τα εγκαύματα, τις δηλητηριάσεις η και ακόμα τη σοβαρή παραμέληση.

Το τέταρτο στάδιο περιγράφει την παραδοχή από μια χώρα της ύπαρξης ενδοοικογενειακών προβλημάτων που είναι επιφορτισμένα με έντονα κοινωνικά ταμπού, όπως την αποκάλυψη της σεξουαλικής παραβίασης παιδιών μέσα και έξω από την οικογένεια και της παιδικής πορνογραφίας που και τα δύο συνδέονται με σημαντική ατομική, οικογενειακή και κοινωνική ενοχή, πράγματα τα οποία πολύ εύκολα κρύβονται πίσω από τις πόρτες της οικογένειας ή της άρνησης της κοινωνικής πολιτικής.

Στο πέμπτο στάδιο που ακολουθεί έχουμε την ανάπτυξη θεραπευτικών προγραμμάτων και στο έκτο στάδιο αναπτύσσονται προγράμματα πρόληψης που στοχεύουν στην προαγωγή των υγιών σχέσεων μεταξύ παιδιών και γονέων, ώστε να εντοπιστούν γονείς και ζευγάρια υψηλού κινδύνου, τα οποία με την κατάλληλη υποστήριξη και βοήθεια αμβλύνουν τους παράγοντες που ωθούν τους γονείς να κακοποιούν τα παιδιά τους.

2.3.1 Θεωρίες Επιθετικότητας

Η έννοια της επιθετικότητας κρίνεται ως πολύπλοκη καθώς έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς αρκετοί διαφορετικοί και αποκλίνοντες μεταξύ τους ορισμοί ανάλογα με τη θεωρητική προσέγγιση του καθενός συγγραφέα - κοινωνικού επιστήμονα. Η πλειοψηφία των κοινωνικών επιστημών αποδέχονται ότι είναι μια τεράστια γκάμα επιθετικών τρόπων συμπεριφοράς καταστρεπτικού χαρακτήρα, που εκδηλώνονται με λόγια, πράξεις ακόμα και με τη σιωπή και κατευθύνονται είτε συνειδητά είτε ασυνείδητα σε διάφορους στόχους όπως για παράδειγμα σε ανθρώπους, ζώα, πράγματα ή ακόμα και στο ίδιο τους τον εαυτό.

Η επιθετικότητα αναφέρεται σε μια σειρά από ενέργειες οι οποίες λαμβάνουν διαφορετική μορφή ανάλογα με την ηλικία, τη σοβαρότητα και την επιλογή του θύματος. Ως ανθρώπινη λοιπόν επιθετικότητα ορίζεται κάθε συμπεριφορά η οποία ορίζεται εναντίον κάθε άλλου προσώπου με απώτερο σκοπό την πρόκληση βλάβης. Επιπλέον ο δράστης θεωρεί ότι θα επιφέρει βλάβη στο στόχο και ο στόχος θα προσπαθήσει να αποφύγει την εκδήλωση αυτής της συμπεριφοράς (Μπότσαρη, 2005)

Έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς αρκετές θεωρητικές προσεγγίσεις περί επιθετικότητας. Οι βασικότερες βιβλιογραφικές αναφορές είναι οι ακόλουθες:

2.3.2 Η Επιθετικότητα ως ενδογενής αντίδραση

Ο Adler υπήρξε πρώτος εκπρόσωπος της ψυχολογίας του βάθους, που ασχολήθηκε με την επιθετικότητα (στο Βουϊδάσκης 1987, σελ. 26). Δεν είναι η επιθετικότητα καθαυτή μία ορμή, αλλά μία αντίδραση του οργανισμού, που έχει διαμορφωθεί σε όλη την εξελικτική πορεία της ζωής του ατόμου. Θεωρείται ως μια επίκτητη συμπεριφορά, χωρίς να προϋπάρχουν αίτια εγγενή και βιολογικά. Γίνεται κατανοητή

μόνο σαν σύμπτωμα ψυχικών ανωμαλιών που πολλές φορές στηρίζεται στα αρνητικά βιώματα της παιδικής ηλικίας.

Υποστηρίζει ότι οι ιδιότητες του χαρακτήρα και η επιθετική συμπεριφορά, αποκτιούνται στα πρώτα πέντε χρόνια της ζωής του παιδιού και καθορίζουν την εξελικτική πορεία της μετέπειτα ζωής του ανθρώπου (Βουϊδάσκης 1987, σελ. 27).

Κατά τον Freud ο άνθρωπος διακατέχεται από μια έμφυτη τάση για καταστροφή, επιθετικότητα. Είναι μια εγγενής αντίδραση, ο άνθρωπος όπως όλα τα ζωικά είδη, είναι προικισμένος με επιθετικό ένστικτο που στοχεύει στην προστασία και την ασφάλεια του. Την εκτόνωση της επιθετικότητας αυτής την ονόμασε «κάθαρση». Θεωρία που δέχτηκε έντονες κριτικές όσο αφορά την ύπαρξη έμφυτων τάσεων ή και ενστικτών σχετικών με την επιθετική συμπεριφορά του ατόμου. Ένας ακόμη προσδιοριστικός παράγοντας της επιθετικής συμπεριφοράς είναι το άγχος που προέρχεται από την αδυναμία του ατόμου να επενεργήσει στον περίγυρο του. Όταν δηλαδή το άτομο δεν είναι ο ενεργός φορέας των πράξεων του, ενώ οι ανάγκες του παραμένουν ανεκπλήρωτες, τότε καταβάλλεται από το άγχος που παραλύει τη δυνατότητα λογικής δράσης. (Τσαλίκου, 1989 σελ.67).

Σύμφωνα με την θεωρία του Lorenz (1963) η επιθετικότητα θεωρείται κίνητρο θετικό για τη διατήρηση του είδους, κληρονομικά προκαθορισμένη και ενστικτώδης. Θεωρία που επίσης έχει δεχτεί κριτική αρνητική διότι τα συμπεράσματά της απορρέουν από πειράματα ζώων και δεν μπορούν να συσχετιστούν με την ανθρώπινη συμπεριφορά. (Schaffer, 1996, Παρασκευόπουλος, 1987).

2.3.3 Η Θεωρία ως συνέπεια της Αποστέρησης - Ματαιίωσης

Σύμφωνα με τον Dollard (1939), η επιθετική συμπεριφορά επαφίεται όταν για κάποιο λόγο ένας στόχος δεν πραγματοποιείται και η αποστέρηση που βιώνεται, μετατρέπεται σε επιθετικότητα για να αποφευχθεί η ένταση.

2.3.4 Η Θεωρία της Κοινωνικής Μάθησης

Σύμφωνα με τον Bandura (1972), η επιθετικότητα μαθαίνεται είτε άμεσα (όταν δηλαδή η επιθετικότητα του παιδιού ενθαρρύνεται άμεσα και πολύ συχνά) είτε μέσω της παρατήρησης της συμπεριφοράς ενός προτύπου και στη συνέχεια της μίμησης αυτής. (Schaffer, (1996, Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού (2001), Παρασκευόπουλος, 1987)

Συγκεκριμένα, τα ερεθίσματα, οι επιρροές και οι συναλλαγές που έχει ή δέχεται το άτομο από μικρή ηλικία, είτε από το κοινωνικό είτε από το οικογενειακό του περιβάλλον και ιδιαίτερα η σχέση που αναπτύσσει με τη μητέρα και τον πατέρα του, αποτελούν τα κυριότερα στοιχεία δημιουργίας και εξέλιξης της προσωπικότητας του χαρακτήρα και της συμπεριφοράς του (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1993).

Ο Bandura είναι ο κύριος εκφραστής της θεωρίας της κοινωνικής μάθησης. Η θεωρία της Κοινωνικής Μάθησης, υποστηρίζει ότι τα άτομα δεν έχουν έμφυτο το βίαιο ένστικτο, αλλά μαθαίνουν να είναι επιθετικά από τις εμπειρίες της ζωής τους. Οι εμπειρίες αυτές προέρχονται από την παρατήρηση των άλλων που χρησιμοποιούν βία και που συχνά επιβραβεύονται για αυτό (Λαμπροπούλου, 1997).

2.4 Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού (bullying)

Είναι μια επαναλαμβανόμενη μορφή επιθετικής συμπεριφοράς, μια κακόβουλη πράξη που τη χαρακτηρίζει η πρόθεση του θύτη να βλάψει σωματικά, συναισθηματικά και ψυχολογικά τον αποδέκτη-θύμα. Πρόκειται για μια ανισορροπία δύναμης και εξουσίας μεταξύ των δύο ή και περισσότερων εμπλεκόμενων στην διάρκεια της παρενόχλησης (ομάδες μαθητών-συμμορίες).

Διεθνώς ονομάζεται bullying, όρος που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Νορβηγό καθηγητή Don Olweus (1978) για να περιγράψει τις διαδικασίες εκφοβισμού, παρενόχλησης και συστηματικής θυματοποίησης των εφήβων από τους συνομήλικούς τους. Στο σχολείο, χώρος όπου εκτυλίσσεται το bullying εκδηλώνεται με τις μορφές λεκτικού εκφοβισμού και κοινωνικού αποκλεισμού. Τα αγόρια εμπλέκονται περισσότερο σε σχέση με τα κορίτσια. Ενώ τα κορίτσια χρησιμοποιούν την ψυχολογική μορφή του εκφοβισμού, (εκβιασμοί, απειλές, σαρκασμοί, ειρωνείες)

τα αγόρια χρησιμοποιούν τον σωματικό εκφοβισμό (μπουνιές, κλωτσιές, καυγάδες, καταστροφή προσωπικών αντικειμένων, μικροκλεψιές).

Μορφές Σχολικού Εκφοβισμού

Παρακάτω παρατίθενται περιγραφικά οι πέντε μορφές του σχολικού εκφοβισμού σύμφωνα με την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (1997-1998):

•Ο **σωματικός εκφοβισμός**: είναι η επίθεση, το χτύπημα, το σπρώξιμο, άλλες συμπεριφορές που σχετίζονται με τη σωματική επιθετικότητα, βανδαλισμοί, βίαιη είσπραξη χρηματικού ποσού, απειλή με όπλο, σωματικές πράξεις που ταπεινώνουν, μη δίκαιο παιχνίδι με κόλπα καθώς και το κλέψιμο.

•Ο **λεκτικός εκφοβισμός**: εκφράζεται με τα παρατσούκλια, τις απειλές και τις κατάρες, τα αρνητικά σχόλια ή πειράγματα για την εμφάνιση, το ντύσιμο ή τις πράξεις του ατόμου με στόχο την υποτίμηση, το ντρόπιασμα, την δημόσια διαπόμπευση και τον χλευασμό του καθώς και ο εξοστρακισμός αυτού από την ομάδα.

•Ο **κοινωνικός εκφοβισμός**: αποτελεί το κουτσομπολιό για ένα παιδί ή τις ψευδείς διαδόσεις για το θύμα και την ψυχολογική βία η οποία επίσης έχει ως άμεσο στόχο τον αποκλεισμό του παιδιού από την ομάδα.

•Ο **σεξουαλικός εκφοβισμός**: είναι η σεξουαλική κακοποίηση, τα σεξουαλικά υπονοούμενα καθώς και η παρακολούθηση της ιδιωτικής ζωής του θύματος (λόγω σωματικών ανωμαλιών ή σεξουαλικών ιδιαιτεροτήτων).

•Ο **φυλετικός εκφοβισμός**: περιλαμβάνει ρατσιστικά σχόλια για ένα παιδί.

Αιτιολογία φαινομένου

Οι αιτίες του φαινομένου είναι αρκετές και σχετίζονται με τον τρόπο κοινωνικοποίησης των παιδιών. Οι σημαντικότερες από αυτές είναι:

•κακοποίηση/παραμέληση μέσα στην οικογένεια

•η μίμηση ενηλίκων ή άλλων παιδιών

•στα Μ.Μ.Ε.

•οι χαμηλές κοινωνικές δεξιότητες

•η αντικοινωνική συμπεριφορά

•η άγνοια και ο φόβος

ση αναζήτηση προσοχής

Για να αντιμετωπιστεί το ζήτημα πραγματοποιούνται *παρεμβάσεις* τόσο στην οικογένεια, όσο και στο σχολείο. Αυτές μπορεί μεταξύ άλλων να είναι:

• Προγράμματα δημιουργικής επίλυσης συγκρούσεων

• Ειδική επιμόρφωση γονέων

• Επιμόρφωση εκπαιδευτικών

2.5 Η Βία ως κοινωνικό πρόβλημα

Η βία και συγκεκριμένα η κακοποίηση του παιδιού εμφανίζεται διαχρονικά από τους αρχαίους χρόνους έως και σήμερα. Παλαιότερα αποτελούσε μέσο κοινωνικοποίησης και ενδυνάμωσης του παιδιού, ενώ οι πρώτες τάσεις ιατροποίησης του φαινομένου στο δυτικό κόσμο εμφανίστηκαν περίπου μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η παιδική κακοποίηση αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες απειλές για την βιο-ψυχοκοινωνική υγεία του παιδιού και συμβαίνει στο άμεσο οικογενειακό περιβάλλον συχνότερα απ' όσο θεωρούμε.

Στην ελληνική οικογένεια...

Η βία στην ελληνική οικογένεια ενάντια στο παιδί εκφράζεται κυρίως από τον έναν ή και από τους δύο γονείς που χρησιμοποιούν κάποια/ες μορφές κακοποίησης. Στην Ελλάδα, η πρώτη δημόσια αναφορά για το πρόβλημα της παιδικής κακοποίησης έγινε από τον παιδίατρο Σπύρο Δοξιάδη το 1976. (Τζιόγκουρος, Εκλογή, 1989)

Σύμφωνα με την δημοσιογράφο Τραϊού Ελευθερία η οποία δημοσίευσε ένα άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή» τον Ιούνιο του 2006 με θέμα την παιδική βία, υποστηρίζει ότι «η παιδική αθωότητα είναι ένας μύθος που έχει καταρριφθεί προ πολλού. Επιπλέον, αρκετές είναι οι οικογένειες με προβλήματα, που καθιστούν ουτοπία την ανέφελη ανάπτυξη των παιδιών στα πιο τρυφερά τους χρόνια. Το συγκλονιστικό στην υπόθεση του μικρού Άλεξ είναι ότι αποκαλύπτει νέα δεδομένα

σχετικά με την παιδική βία στη χώρα μας, όπως π.χ. η σύσταση συμμοριών, φαινόμενο πολύπλοκο και πολυπαραγοντικό».

Μεταξύ των άλλων, ο κοινωνικός αποκλεισμός και ο ρατσισμός που υφίστανται ολόκληρες ομάδες ανθρώπων (κυρίως μεταναστών), οι αλλαγές στην παραγωγή που κρατούν τους γονείς μακριά από το σπίτι, τα μοντέλα βίας που προβάλλονται από τα ΜΜΕ, τα βίαια ηλεκτρονικά παιχνίδια. Όταν μάλιστα το σκορ σε ένα ηλεκτρονικό παιχνίδι είναι ο αριθμός των ανθρώπων που θα πατήσει ο παίκτης με το αυτοκίνητό του, το παιδί εθίζεται στη βία και υπάρχει ο κίνδυνος να ξεχάσει κάποια στιγμή ότι πρόκειται για πλαστή πραγματικότητα.

«Η βία υφίσταται και στα σχολεία. Και ενώ ένα παιδάκι που θα κακοποιούσε μια γάτα (κάτι που συνέβαινε παλαιότερα) θα μας φαινόταν σήμερα οριακό, στεκόμαστε αμήχανοι ή εθελοτυφλούμε μπροστά σε νέες πρακτικές, όπως παραδείγματος χάριν τα σύντομα βιντεάκια με σκηνές πορνό που γυρίζουν μαθητές με συμμαθητές τους, στα κινητά τηλέφωνα τους». (Τραΐου Ελευθερία, άρθρο «Καθημερινή», 27/6/2006).

Οι συνθήκες που ωθούν ένα παιδί στην παραβατικότητα είναι πολλές σύμφωνα με τον ψυχίατρο Αλεξανδρίδη Θανάση. Εάν συμβεί αυτές να λειτουργήσουν αθροιστικά, το παιδί μπορεί να δράσει ως παραβάτης, ως παράνομος ή ακόμη και ως εγκληματίας. Τα παιδιά με επικίνδυνη συμπεριφορά έχουν ψυχοπαθολογικά προβλήματα που δημιουργούνται μέσα στην οικογένεια. Παθολογική μπορεί να είναι μια οικογένεια, με αυστηρό, αυταρχικό πατέρα, που δημιουργεί στα παιδιά απέχθεια για τον νόμο. Πιο συχνά, όμως, παθολογικές είναι οι αποδιοργανωμένες οικογένειες, στις οποίες απουσιάζουν οι νόμοι που διέπουν την εσωτερική λειτουργία τους, αλλά και τη σχέση των μελών τους με την κοινωνία. Οι ρόλοι μέσα στην οικογένεια είναι συχνά συγκεχυμένοι (ανήλικοι δέρνουν παπούδες για τη σύνταξη), απουσιάζουν τα πρότυπα ήθους, υπάρχει άγνοια και ημιμάθεια.

«Ως αποτέλεσμα στις οικογένειες αυτές βρίσκουμε συχνά φαινόμενα αιμομιξίας - σεξουαλική παρενόχληση ή σεξουαλικές σχέσεις μεταξύ στενών συγγενών - φαινόμενα μη αποδεκτά σε όλες τις κοινωνίες. Στις περισσότερες περιπτώσεις έχουμε και σωματική κακοποίηση. Τα παιδιά από πολύ μικρά υφίστανται βαριές τιμωρίες, με αυθαίρετες εξηγήσεις. Συχνά είναι παιδιά παραμελημένα, αφρόντιστα από βρέφη, με τρομερές ελλείψεις (συναισθηματικές και ούτω καθεξής), καθώς δεν τους δίνεται το απαραίτητο πλαίσιο για να ωριμάσουν. Οι παράγοντες αυτοί εκθέτουν τα παιδιά στην παρανομία (ένα στερημένο παιδί πιθανόν θα κλέψει αυτό που του λείπει) και τα

καθιστούν ευάλωτα στις προκλήσεις του εξωτερικού περιβάλλοντος. Αυτά τα παιδιά θα εντοπίσει ο παιδευαστής, ο οποίος θα τα προσεγγίσει με μια διαδικασία συναισθηματική (και όχι με τη βία). Αυτά θα πλησιάσει ο μεγαλύτερος έφηβος ή ο ενήλικος κακοποιός που θα τα εισαγάγει στην παρανομία, αρχικά ως μικροβοηθούς». (Τραΐου Ελευθερία, άρθρο, «Καθημερινή», 27/6/2006).

Η κακοποίηση υπάρχει από πολύ βαθιά μέσα στην ιστορία και αποτελεί ένα φαινόμενο διαχρονικό. Οι βαναυσότητες, οι βάρβαρες θανατώσεις και ωμότητες εμφανίζονται σε όλους τους αιώνες και σε όλη τη διαδρομή του ανθρώπου, μόνο που σήμερα μεταδίδονται και γίνονται αμέσως γνωστά (Σιμόπουλος, 1994).

Στη Ελλάδα σύμφωνα με είδηση του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού, 4000 παιδιά κακοποιούνται σοβαρά κάθε χρόνο. Πάνω από 100 πεθαίνουν και πάνω από 100 μένουν σοβαρά ανάπηρα, ενώ το σύνολο των νέων περιπτώσεων κάθε χρόνο πιθανολογείται ότι ξεπερνά τις 20 000.

2.6 Οι Φάσεις της κακοποίησης

Εάν ένα παιδί ....

- If a child lives with criticism, Αν ένα παιδί ζει με την κριτική, he learns to condemn. Μαθαίνει να καταδικάσουν.
- If a child lives with hostility, Αν ένα παιδί ζει με εχθρότητα, he learns to fight. Μαθαίνει για την καταπολέμηση της.
- If a child lives with ridicule, Αν ένα παιδί ζει με γελοιοποίηση, he learns to be shy. Μαθαίνει να είναι ντροπαλός.
- If a child lives with shame, Αν ένα παιδί ζει με ντροπή, he learns to feel guilty. Μαθαίνει να αισθάνεται ένοχος.
- If a child lives with tolerance, Αν ένα παιδί ζει με την ανοχή, he learns to be patient. Μαθαίνει να είναι υπομονετικοί.
- If a child lives with encouragement, Αν ένα παιδί ζει με ενθάρρυνση, he learns confidence. Μαθαίνει την εμπιστοσύνη.
- If a child lives with praise, Αν ένα παιδί ζει με έπαινο, he learns to appreciate. μαθαίνει να εκτιμά.
- If a child lives with fairness, Αν ένα παιδί ζει με δικαιοσύνη, he learns justice. μαθαίνει τη δικαιοσύνη.
- If a child lives with security, Αν ένα παιδί ζει με ασφάλεια, he learns to have faith. Μαθαίνει να έχουμε πίστη.
- If a child lives with approval, Αν ένα παιδί ζει με την έγκριση, he learns to like himself. Μαθαίνει για τον εαυτό του αρέσει.

If a child lives with acceptance and friendship, Αν ένα παιδί ζει με αποδοχή και φιλία,
He learns to find love in the world. Μαθαίνει να βρει την αγάπη του κόσμου.

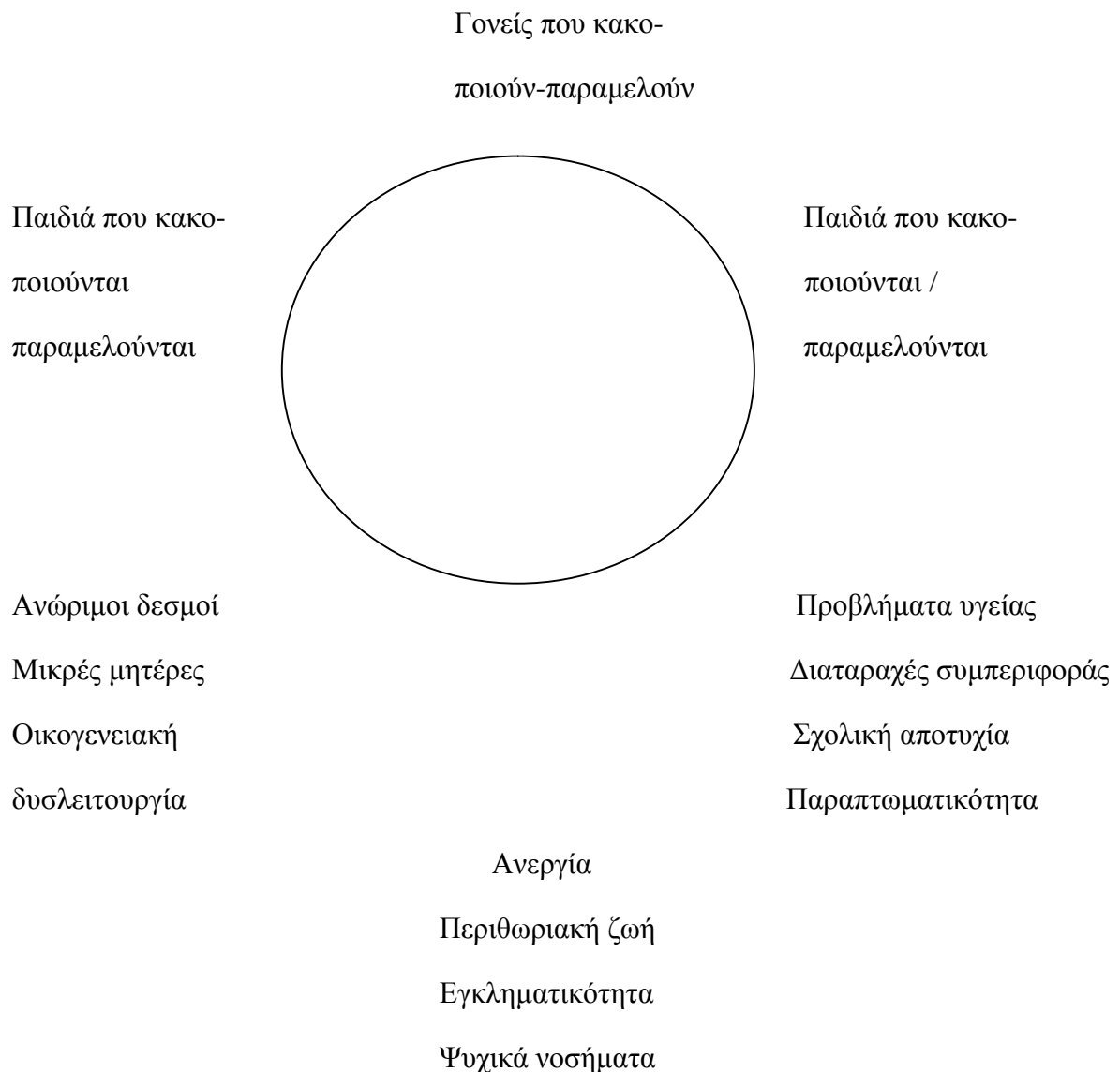
Αν το άτομο μεγαλώσει μέσα σε ένα περιβάλλον υγιές και ήρεμο που προωθεί τον αλληλοσεβασμό και δέχεται την ιδιαιτερότητα του συνανθρώπου του, τότε θα συνεχίσει να σέβεται τις διαφορές που παρουσιάζει ο/η σύντροφος του και θα προσπαθήσει να καλλιεργήσει τις ομοιότητες ώστε να δημιουργηθεί μια υγιής σχέση.

Στην αντίθετη όμως περίπτωση, που το άτομο μεγαλώσει μέσα σε ένα αυταρχικό και προβληματικό περιβάλλον, όπου κυριαρχεί η αποδοκιμασία και η βία, σε ένα περιβάλλον που καταπιέζει κάθε σημαντική για την αυτοτελείωση του ανάγκη, τότε θα εξελιχθεί σε άτομο φοβισμένο και ανασφαλές. Έτσι, για να ξεπεράσει την ανασφάλεια και το φόβο που νιώθει, αναπτύσσει μια εγωκεντρική και αυταρχική προσωπικότητα, αγνοεί τις ανάγκες του συντρόφου του και προσπαθεί να τον αποδυναμώσει και να τον υποτάξει με κάθε μέσο που διαθέτει για να νιώθει ο ίδιος ασφάλεια (Χουρδάκη 1992, Σύνδεσμος Πρόληψης και Αντιμετώπισης της βίας μέσα στην οικογένεια, 1997).

Σε γενικές γραμμές, η έναρξη της κακοποίησης συνεπάγεται αυτομάτως τη σταδιακή κλιμάκωση της: Η σοβαρότητα της και οι συνέπειες της εντείνονται με το πέρασμα του χρόνου και δεν σταματούν συνήθως εάν τα θύματα δεν συνειδητοποιήσουν την επικινδυνότητα της όλης κατάστασης που βιώνουν και θελήσουν να διακόψουν τον κύκλο κακοποίησης.

Τα στάδια ή αλλιώς φάσεις της βίας διατυπώνονται εκτενέστερα από την Walker, η οποία υποστηρίζει πως η βία δεν συμβαίνει συχνά και τυχαία αλλά διατυπώνεται σε επαναλαμβανόμενους κύκλους. Οι φάσεις αυτές είναι η φάση δημιουργίας της έντασης, η φάση της κρίσης και η φάση ηρεμίας ή περίοδος αγάπης (Σύνδεσμος Πρόληψης και Αντιμετώπισης της βίας μέσα στην οικογένεια, 1997, Walker, 1989).

Η κυκλική μορφή της κακοποίησης- παραμέλησης: σχήμα

2.7 Αιτιολογία του φαινομένου

Οι κοινωνικοί αλλά και οι οικονομικοί παράγοντες, οι κακές συνθήκες κατοικίας, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, η ανεργία, η πολυτεκνία και οι λοιπές οικονομικές δυσκολίες αποδεικνύονται ανασταλτικοί παράγοντες, αφενός γιατί επηρεάζουν την καθημερινή ζωή των οικογενειών και δημιουργούν έντονο στρες και συναισθήματα ανικανότητας και αφετέρου επιβαρύνουν σοβαρά τις οικογένειες καθώς και τις σχέσεις των μελών, οι οποίες κάτω από άλλες συνθήκες θα μπορούσαν να στηρίξουν τους ρόλους τους, χωρίς να είναι επιζήμιοι για τα υπόλοιπα μέλη ή για το σύνολο της οικογένειας. (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1993).

Μερικά από τα βασικά αίτια που οδηγούν στην άσκηση βίας τόσο μέσα στην οικογένεια όσο και εκτός της, κατηγοριοποιούνται στις ακόλουθες τρεις ομάδες. Αυτές, σύμφωνα με τους, Τζιόκουρο (1989), Σύνδεσμο Πρόληψης και Αντιμετώπισης της βίας μέσα στην οικογένεια (1997), είναι:

- Ατομικά χαρακτηριστικά των θυμάτων και των θυτών,
- Περιβαλλοντικοί παράγοντες,
- Κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες

Στην πρώτη κατηγορία συμπεριλαμβάνονται τα ατομικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου, είτε είναι ο θύτης, είτε το θύμα. Αυτή η κατηγορία εσωκλείει κυρίως άτομα που χαρακτηρίζονται από ψυχολογική ανωριμότητα, χαμηλή αυτοεκτίμηση, εξαρτώνται πολύ από το άλλο φύλο, οι διαπροσωπικές τους σχέσεις είναι συνήθως διαταραγμένες και αδυνατούν να εξασφαλίσουν μέσα στην οικογένεια μια σταθερότητα και ένα ήρεμο κλίμα. Επίσης, αδυνατούν να χειριστούν καταστάσεις κρίσεις που υφίσταται κατά διαστήματα η οικογένεια. Ο γάμος σε μικρή ηλικία, το μικρό χρονικό διάστημα του έγγαμου βίου, ο τρόπος που καθένας βλέπει τον εαυτό του, το ρόλο και τη θέση του μέσα στην οικογένεια αποτελούν καταστάσεις που πολύ πιθανόν να προκαλέσουν συγκρούσεις μέσα στο γάμο, τόσο στο ζευγάρι, όσο και στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1993).

Επιπροσθέτως αιτιολογικοί ατομικοί παράγοντες θεωρούνται και τα ακόλουθα: Η κατάθλιψη, η υπερβολική κατανάλωση οινοπνευματωδών, οι διάφορες διαταραχές της προσωπικότητας, το χαμηλό εισόδημα αλλά και οι προσωπικές εμπειρίες βίας ή κακοποίησης κατά την παιδική ηλικία (Walker, 1989, Τριανταφυλλίδου, 1986).

Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται οι περιβαλλοντικοί παράγοντες που καθημερινά είναι υπαίτιοι για αρκετά κρούσματα βίας που αναφέρονται μέσα στην οικογένεια. Και δεν είναι άλλοι από την φτώχεια, τους αδύναμους κοινοτικούς δεσμούς, το ανύπαρκτο κοινοτικό υποστηρικτικό σύστημα. (Pahl, 1985).

Σύμφωνα με την έκθεση της Ιταλίας προς το Συμβούλιο της Ευρώπης, στο Τζιόκουρος, (1989:16), ως αιτιογόνοι παράγοντες για την άσκηση ενδοοικογενειακής βίας θεωρούνται:

- Οι οικονομικές συνθήκες της οικογένειας,

- Ο ανταγωνισμός στον τόπο εργασίας,
- Το στρες από την εργασία,
- Η αποτυχία στην εργασία,
- Η απομόνωση της πυρηνικής οικογένειας,
- Η ένταση της αστικής ζωής (Τζιόγκουρος, Εκλογή, 1989, σελ.161).

Στην τρίτη κατηγορία παρουσιάζονται οι κοινωνικοί/πολιτισμικοί παράγοντες που θεωρούν τη βία ως μια κοινωνικά αποδεκτή πράξη, μη κατακριτέα, εξαιτίας της ύπαρξης των κοινωνικών ανισοτήτων ανάμεσα στα δύο φύλα που επικρατούσε και επικρατεί ακόμα και σήμερα (κάποιες φορές), την αναβίωση πατριαρχικών προτύπων.

Πέρα από το γεγονός ότι η πλειοψηφία των ερευνητών δέχεται ότι η βία εμφανίζεται με το πατριαρχικό σύστημα και είναι πατριαρχικό φαινόμενο, μερικοί αποδίδουν την άσκηση βίας μέσα στην οικογένεια σε άλλους εσωγενείς και εξωγενείς παράγοντες. Οι θεωρίες όμως αυτές αν και διαφορετικές όταν μελετηθούν διαπιστώνουμε ότι στην ουσία δεν έρχονται σε αντίθεση απλά είναι αλληλένδετες και η μία συμπληρώνει την άλλη (Σύνδεσμος Πρόληψης και Αντιμετώπισης της βίας μέσα στην οικογένεια, 1997).

Εν κατακλείδι, φαίνεται, ότι υπάρχουν πολλοί παράγοντες που μπορούν να επιδράσουν την κάθε περίπτωση και να εκδηλωθεί βία στην οικογένεια. Οι κυριότεροι παράγοντες εντοπίζονται στη δυσλειτουργία του γονικού ρόλου, στην ανάληψη καθηκόντων σε νεαρή ηλικία (ανεπιθύμητη κύηση), στην εκτός γάμου μητρότητα, στο χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, στη γέννηση παιδιού με ειδικές ανάγκες, στην ψυχοπαθολογία γονέων και στο ότι οι γονείς που κακοποιούν έχουν και οι ίδιοι βιώσει την κακοποίηση από τους γονείς τους, ως παιδιά. Ένας άλλος παράγοντας που κρύβεται πίσω από την παιδική κακοποίηση είναι η άποψη ότι η σωματική τιμωρία είναι ο κατάλληλος τρόπος πειθαρχίας των παιδιών. Ακόμα ως αίτια εκλαμβάνονται η φτώχεια, η ανεργία και το υπερβολικό άγχος, που απορρέει από τους δύο αυτούς κοινωνικούς παράγοντες. Στους παράγοντες μπορούν ακόμα να προστεθούν και οι

πολιτικές που ενισχύουν την ανισότητα, μειώνουν την αξία του παιδιού και καταπατούν τα δικαιώματά του. (Μαδιανός, 2006).

2.8 Ο Ρόλος της οικογένειας

Η οικογένεια με τις διαφορές της είναι ένας παγκόσμιος θεσμός που πάντοτε υπήρξε διαμέσου των αιώνων το επίκεντρο ανάπτυξης των μελών της και των παιδιών της ειδικότερα.

Ο θεσμός της οικογένειας είναι πανάρχαιος από τότε που ο άνθρωπος έκανε την εμφάνισή του στη γη.

Η οικογένεια είναι η πρώτη μορφή κοινωνίας. Αποτελείται από μια ομάδα ανθρώπων που συνδέονται μεταξύ τους με φυσικά ή νομικά δεσμά. Αποτελεί τον πυρήνα, το πρωταρχικό κύτταρο της κοινωνίας. Τα πρόσωπα που απαρτίζουν μια οικογένεια ζουν μαζί, δρουν συλλογικά και ακολουθούν πρωτότυπα κανόνες δράσης. Είναι μια ομάδα ευέλικτη που προσαρμόζεται ως αποτέλεσμα των δυνάμεων που επιδρούν από το κοινωνικό περιβάλλον και από το εσωτερικό αυτής. Στις εξωτερικές της σχέσεις η οικογένεια πρέπει να προσαρμόζεται στα επικρατούντα ήθη και έθιμα κάνοντας ευρείς διασυνδέσεις με τις διάφορες κοινωνικές, θρησκευτικές και οικονομικές οργανώσεις.

Κυριότερος σκοπός της οικογένειας είναι η διαίωσιση του ανθρώπινου είδους με τη γέννηση και ανατροφή των παιδιών, η εκπαίδευση και η αγωγή των απογόνων, η αμοιβαία προστασία των ατόμων που συνδέονται μεταξύ τους με συγγενικούς δεσμούς καθώς επίσης η προσφορά των εφοδίων στο παιδί για να αντιμετωπίσει την προσαρμογή του και να διευκολύνει την εναρμόνισή του με την κοινωνική πραγματικότητα.

Ο άνθρωπος από τη στιγμή που θα έρθει στον κόσμο αυτόματα εντάσσεται σε μια οικογένεια είτε πυρηνική, είτε μονογονεϊκή. Επομένως το οικογενειακό περιβάλλον είναι επιβεβλημένο και αναπόφευκτο για κάθε άτομο.

Η οικογένεια είναι εκείνη που ασκεί βαθιά επίδραση στο παιδί κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του, όταν δηλαδή το παιδί είναι πιο εύπλαστο και μορφώσιμο. Μέσα στην

οικογένεια οι πρώτες εκτιμήσεις και εμπειρίες χαράζονται βαθιά στο νου και την ψυχή του μικρού ατόμου που διαρκούν δια βίου. Η συμπεριφορά και οι στάσεις των γονέων, που πηγάζουν από τον βαθμό επίγνωσης του ρόλου τους, ίχνη ανεξίτηλα στο νεαρό άτομο που το συνοδεύουν στην ενήλικη ζωή του.

Ο άνθρωπος στην οικογένειά του κάνει τα πρώτα βήματα της ζωής του, μαθαίνει να αγαπά και να αγαπιέται, να δίνει και να παίρνει. Μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον αναπτύσσονται η αλληλοβοήθεια, η αλληλεγγύη, η συντροφικότητα, η αγάπη, δηλαδή θεμελιώνονται τα κοινωνικά συναισθήματα του ανθρώπου που ώριμος πια εισβάλλει στην λειτουργία της κοινωνικής μηχανής.

Αναμφισβήτητα το οικογενειακό περιβάλλον παρέχει ποικιλία ερεθισμάτων στο παιδί. Ο ρόλος των γονέων και γενικότερα της οικογένειας είναι να προσφέρει τα ερεθίσματα που βοηθούν να αναπτυχθεί και να εξελιχθεί ομαλά το παιδί με γνώμονα την αγάπη, την φροντίδα και την προστασία αποφεύγοντας τη δημιουργία έντονων αντιπαραθέσεων. Οι συνεκτικοί δεσμοί των μελών που αναπτύσσονται μέσα στην οικογένεια έχουν διάρκεια και αντοχή στο πέρασμα του χρόνου και είναι οπωσδήποτε υψίστης σημασίας. Το παιδί προσκολλάται στα πρόσωπα εκείνα που έρχονται πολύ κοντά του και του ικανοποιούν τις ανάγκες του. Κανένα άλλο άτομο πλην αυτών που υπάρχουν στην οικογένεια και ειδικά της μητέρας δεν μπορεί να προσελκύσει τόσο δυνατά το παιδί.

Η σπουδαιότητα της οικογένειας είναι πρωταρχικής σημασίας διότι εκεί μπαίνουν τα θεμέλια της προσωπικότητας του ατόμου και της μελλοντικής προσαρμογής του, η οποία αρχίζει μέσα σε αυτή και συνεχίζεται έξω από τους κόλπους της, με τους φίλους, το σχολείο, το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Η κάλυψη των βιολογικών αλλά και των κοινωνικών αναγκών όπως η ανάγκη για αγάπη, ασφάλεια και επιδοκιμασία δεν μπορούν να καλυφθούν πέρα από το οικογενειακό πλέγμα. Το ίδιο ισχύει και για τις ψυχολογικές και πνευματικές ανάγκες.

Σύμφωνα με την Μοσχολούρη – Ντινοπούλου: «Παιδική Προστασία: Ιδρυματική περίθαλψη και Υιοθεσία» οι βασικοί σκοποί και λειτουργίες της κάθε οικογένειας είναι:

1. Η προσφορά της στέγης, τροφής και άλλων αναγκαίων αγαθών για τη διατήρηση της ζωής και η προστασία από εξωτερικούς κινδύνους, μια λειτουργία που μπορεί να εκπληρωθεί εφόσον υπάρχει κοινωνική ενότητα.
2. Κοινωνικοποίηση και εκπαίδευση για την ολοκλήρωση κοινωνικών ρόλων και την αποδοχή της κοινωνικής ευθύνης. Η οικογένεια καλλιεργεί στα νεαρά άτομά της διαδικασίες μάθησης και ενισχύει την ατομική δημιουργικότητα και πρωτοβουλία.
3. Δυνατότητες για παροχή χώρου, χρόνου και διευκολύνσεων.
4. Καθορισμός ρόλων μέσα στην οικογένεια (όσο αφορά την υποστήριξη, τη διαχείριση, τη φροντίδα των μελών).
5. Διαδικασίες ενσωμάτωσης και ανεξαρτητοποίησης των παιδιών.
6. Σύνδεση με την κοινωνία μέσω των θεσμών της (σχολείο, εργασία, κοινοτική ζωή).
7. Διασφάλιση τύπων συμπεριφοράς στην έκφραση στοργής, επιθετικότητας, σεξουαλικότητας.
8. Ανάπτυξη και διατήρηση αξιών.
9. Προσφορά κατάλληλων κατευθύνσεων που αφορούν συναισθηματικές εμπειρίες.
10. Η οικογενειακή ζωή αποτελεί το παράδειγμα του γονικού ρόλου.
11. Διδάσκει στο παιδί τη συμπεριφορά που οδηγεί και εξασφαλίζει ικανοποιητικές ανθρώπινες σχέσεις.

Μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον το κάθε μέλος παίζει το δικό του ρόλο. Το μεγαλύτερο βάρος για τη φροντίδα και ανατροφή των παιδιών φέρει στους ώμους της μητέρα. Βέβαια και οι δύο γονείς έχουν ευθύνη σε αυτό το ιδιαίτερα σημαντικό έργο. Για να ανταποκριθεί η οικογένεια στον υπέρτατο και ιερό ρόλο της, να παραδώσει στην κοινωνία άτομα με συνείδηση, προσωπικότητα και χαρακτήρα θα πρέπει να διατηρεί τις κατάλληλες ισορροπίες, τόσο στο εσωτερικό της κομμάτι, που

αφορά τις διαπροσωπικές σχέσεις των μελών της, όσο και τις σχέσεις της με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Οι οικογενειακές συνθήκες που επηρεάζουν τη διαμόρφωση του χαρακτήρα των παιδιών και συμβάλλουν στην απόκτηση εσωτερικευμένων ηθικών αρχών είναι οι ακόλουθες:

1. Όταν ανάμεσα σε γονείς και παιδιά υπάρχουν ισχυροί δεσμοί στοργικής αγάπης.
2. Όταν οι ηθικές απαιτήσεις των γονέων από τα παιδιά έχουν σταθερότητα.
3. Όταν οι κυρώσεις που χρησιμοποιούν οι γονείς έχουν συνέπεια.
4. Όταν οι γονείς δικαιολογούν τις αποφάσεις τους, επισημαίνοντας τις λογικές συνέπειες και επιπτώσεις των απαγορευμένων πράξεων στα παιδιά τους.
5. Όταν οι τεχνικές τιμωρίας και χειραγώγησης του παιδιού είναι μάλλον ψυχολογικές και όχι σωματικές αποτελούν δηλαδή απειλή για απώλεια της αγάπης.

Η οικογένεια είναι ένας ζωντανός οργανισμός με ιδιομορφίες και ιδιαιτερότητες που τις περισσότερες φορές δεν είναι καταφανείς με μια πρώτη παρατήρηση. Αν και οι περισσότερες οικογένειες μοιάζουν να έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά, ωστόσο διαφέρουν όσο αφορά: α) τους σκοπούς, β) τον τρόπο επικοινωνίας μεταξύ των συζύγων, γ) τον τρόπο επικοινωνίας των γονέων και παιδιών, δ) τη διανομή και τον καταμερισμό εργασίας μεταξύ των μελών, ε) τον τρόπο με τον οποίο λαμβάνουν και δίνουν συναισθηματική υποστήριξη, στ) τον τρόπο επικοινωνίας και επαφής με εξωοικογενειακούς παράγοντες και ζ) τους τρόπους και τις μεθόδους λύσεις προβλημάτων.

Υγιής επικοινωνία σε μια οικογένεια επιτυγχάνεται όταν υπάρχει διαφοροποίηση των υποσυστημάτων (γονεϊκό υποσύστημα, υποσύστημα αδελφών, υποσύστημα γονέων και παιδιών, υποσύστημα συζύγων) σε σχέση με τη λειτουργία και τους σκοπούς τους. Όλες οι οικογένειες έχουν τα δικά τους ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά που μπορούν να προσδιοριστούν όχι ως στοιχεία επικοινωνίας αλλά ως καταστάσεις των μελών – ατόμων όσο αφορά τη ψυχική, ψυχολογική και φυσική τους υπόσταση. Οι

καταστάσεις αυτές που πιθανώς έχουν ενδογενή βάση ή κληρονομικότητα χαρακτηρίζουν την υπόσταση και προσωπικότητα των μελών της οικογένειας που έχουν επιπτώσεις στους τρόπους επικοινωνίας και συνδιαλλαγής. (Μουζακίτης: «Κοινωνική Εργασία με Οικογένεια», σελ. 106-107

Η οικογένεια αποτελεί τον βασικότερο φορέα της όλης ανάπτυξης του παιδιού, διότι καμία άλλη κοινωνική δομή δεν είναι σε θέση να αναλάβει με επιτυχία την πρώτη ανατροφή του παιδιού. Παρόλα αυτά υπάρχουν οικογένειες που οι γονείς των παιδιών δεν μπορούν να ανταποκριθούν στο ρόλο τους. Το σύστημα της οικογένειας παρουσιάζεται να δυσλειτουργεί και το περιβάλλον της να είναι παθογόνο θέτοντας το παιδί σε κίνδυνο. Αν και το παιδί είναι φυσιολογικό δεν του εξασφαλίζεται η σωματική ακεραιότητα και η δυνατότητα για αξιοποίηση του ψυχολογικού, πνευματικού και κοινωνικού δυναμικού. Αυτές οι οικογένειες χαρακτηρίζονται από κοινωνική απομόνωση, χαμηλό εισόδημα, κακή σωματική ή ψυχική υγεία, διαταραγμένες σχέσεις μεταξύ γονέων, μεγάλο αριθμό μελών και παρουσία αρκετών προβλημάτων. Όλα τα παραπάνω αποτελούν πρόσφορο έδαφος για την παιδική κακοποίηση.

2.9 Οι Ανάγκες των παιδιών

Ανάγκες θεωρούνται οι ελλείψεις που δημιουργούν στο άτομο δυσαρέσκεια και συνοδεύονται με την επιθυμία της ικανοποίησης, με την απόκτηση των αντίστοιχων αγαθών. Η ικανοποίηση μιας ανάγκης δημιουργεί ευχαρίστηση ή μια χρησιμότητα. Οι ανάγκες του ανθρώπου, διακρίνονται σε βιολογικές ή ανάγκες επιβίωσης και σε κοινωνικές. Οι πρώτες, εκπηγάζουν από την ίδια τη βιολογική υπόσταση του ανθρώπου, ως ανάγκες για τη διατήρηση της ζωής του και οι δεύτερες από τον τρόπο ζωής που επιβάλλει στον άνθρωπο το κοινωνικό του περιβάλλον. (Βασιλείου – Σταματάκης: «Λεξικό Επιστημών του Ανθρώπου», σελ.22)

Για την κάλυψη των αναγκών πραγματοποιούνται διάφορες δραστηριότητες και μάλιστα έχουν τύχει όχι μόνο γενικής αποδοχής αλλά και νομοθετικής κατοχυρώσεως διεθνώς με την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών του 1948, με το Διεθνές Σύμφωνο των Οικονομικών, Κοινωνικών

και Πολιτισμικών Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών του 1966 και με τον Ευρωπαϊκό Καταστατικό Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης του 1961.

Ιδιαίτερα σημαντικό κρίνεται το γεγονός ότι οι ανάγκες ανέκαθεν υπήρχαν και ο άνθρωπος και ο άνθρωπος έκανε προσπάθεια για την κάλυψη τους. Κάθε άνθρωπος έχει την ανάγκη για εργασία, για σωματική και ψυχική υγεία, να αποκτά γνώσεις, να στεγάζεται σε μια κατοικία, να ζει σε κατάλληλο ανθρώπινο και φυσικό περιβάλλον, να συμβιώνει κοινωνικά και σε ορισμένες περιπτώσεις έχει ανάγκη από κοινωνική προστασία.

Οι ανάγκες παραμένουν ίδιες αν και αλλάζουν οι τρόποι και η έκταση ικανοποίησης τους.

Οι ανάγκες ενός παιδιού κατά τα πρώτα του χρόνια καλύπτονται από το άμεσο οικογενειακό του περιβάλλον και συγκεκριμένα από τους γονείς του. Καθώς το παιδί μεγαλώνει και γίνεται όλο και πιο ανεξάρτητο μπορεί σιγά σιγά να ανταποκριθεί μόνο του σε ορισμένες ανάγκες.

2.10 Οι Επιπτώσεις της κακοποίησης

Η κακοποίηση του παιδιού με οποιονδήποτε τρόπο έχει καταλυτικές επιπτώσεις σε όλη την ψυχοκοινωνική του εξέλιξη. Στην κοινωνική προσαρμογή των παιδιών οι επιπτώσεις της κακοποίησης μπορεί να μην είναι εμφανείς επειδή το παιδί μπορεί χτυπήθηκε ελαφρώς ή να είναι εμφανείς και αρκετά σοβαρές, που να προκαλέσουν αναπηρία στο παιδί και να το οδηγήσουν ακόμη και στο θάνατο.

Οι επιπτώσεις εξαρτώνται από:

α) το βαθμό σοβαρότητας της κακοποίησης (π.χ. σοβαρότερες οι επιπτώσεις της βάνουσης Παιδικής Σωματικής Κακοποίησης, από ότι Παιδική Σωματική Κακοποίηση με ξύλο που αφήνει μελανιές).

β) την ηλικία του παιδιού (διαταρακτικότερες οι επιπτώσεις Παιδικής Σωματικής Κακοποίησης σε νεαρότερες ηλικίες).

γ) την συχνότητα της Παιδικής Κακοποίησης (σοβαρότερες οι επιπτώσεις επανάληψης Παιδικής Σωματικής Κακοποίησης, από ότι ενός επεισοδίου).

Οι επιπτώσεις της σωματικής κακοποίησης κατά τη βρεφική και πρώτη παιδική ηλικία εκδηλώνονται κυρίως με έντονο κλάμα και εκρήξεις έντονου θυμού που δεν κατευνάζεται εύκολα ενώ τα παιδιά εμφανίζονται απαιτητικά και ανυπόμονα. Κατά τη μετέπειτα παιδική και εφηβική ηλικία τα παιδιά που έχουν υποστεί σωματική βία έχουν: α) Φοβισμένη και επιφυλακτική στάση απέναντι στους άλλους, β) Δείχνουν να αποτραβιούνται στο ενδεχόμενο σωματικής επαφής ή στο άγγιγμα, κυρίως όταν βλέπουν απότομες κινήσεις όπως για παράδειγμα το σήκωμα του χεριού, γ) Έντονη ψυχοκινητική ανησυχία και υπερκινητικότητα, δ) Καταθλιπτικά συμπτώματα όπως χαμηλή αυτοεκτίμηση, θλίψη, στεναχώρια, απάθεια, ε) Χαμηλή σχολική επίδοση ακόμη και μαθησιακές δυσκολίες ως αποτέλεσμα του ψυχικού πόνου που βιώνουν, στ) Διαταραχές συμπεριφοράς. Ο έντονος θυμός και η επιθετικότητα του κακοποιημένου παιδιού μπορεί να εκδηλωθεί με: αντιδραστική είτε επιθετική συμπεριφορά απέναντι στους συνομήλικους ή μεγαλύτερους του, καταστροφική συμπεριφορά σε παιχνίδια ή άλλα αντικείμενα, αυτο-επιθετική στάση απέναντι στον εαυτό του με απόπειρες αυτοκτονίας, αυτοτραυματισμούς, χρήση ναρκωτικών ουσιών. Επίσης ζ) ο πόνος και η οργή από την κακοποίηση μπορεί να εξωτερικευτεί με αντικοινωνική συμπεριφορά και με παραβίαση ηθικών κανόνων ή και του ίδιου του νομικού πλαισίου. Σε κάποιες περιπτώσεις τα παιδιά μπορεί να εκδηλώσουν ψευτοωριμότητα ενώ μπορεί να καταβάλουν υπερβολική προσπάθεια να γίνουν αγαπητά και αποδεκτά από τους άλλους με την κρυφή ελπίδα να τα αποδεχτούν και να τα αγαπήσουν οι γονείς τους. Στην προσπάθειά τους αυτή να γίνουν αγαπητά και ευχάριστα, τα παιδιά δείχνουν υποδειγματική, καταναγκαστική και πειθήνια στάση αλλά και τελειομανία. (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1991,1993)

Παρακάτω παρατίθενται οι πιο σημαντικές επιπτώσεις της κακοποίησης:

Εσωτερικές βλάβες και αιμορραγίες

Σύμφωνα με το Ανοικτό Πανεπιστήμιο (σελ.199) μεγάλος κίνδυνος υπάρχει όταν οι γονείς ταρακουνούν, χτυπούν ή πετούν τα παιδιά και ειδικά τα βρέφη στον τοίχο. Ο εγκέφαλος του παιδιού είναι ευάλωτος με αποτέλεσμα να υπάρξει βλάβη στα αιμοφόρα αγγεία ή αιμορραγίες ή βλάβη στα εσωτερικά όργανα π.χ. νεφρά. Εκτός από τους φρικτούς πόνους που ένα μικρό παιδί μπορεί να νιώσει εκείνη τη βάνουση στιγμή είναι πολύ πιθανό οι βλάβες να είναι ανεπανόρθωτες και το παιδί να υποφέρει σε όλη τη ζωή του. Οι συνέπειες μιας ενδεχόμενης αναπηρίας μπορεί να είναι λιγιστές αν αυτή έχει προκληθεί σε ένα μέλος του σώματος που δεν εμποδίζει στο άτομο πρακτικά να ανταπεξέλθει στις ανάγκες του ή να είναι πολύ σοβαρές και συγκεκριμένα οι βλάβες που έχουν προκληθεί στο κεφάλι και επηρεάζουν τη λειτουργία πολλών συστημάτων ή επίσης βλάβες που εντοπίζονται στην σπονδυλική στήλη, στα οστά και αναγκάζουν το μικρό παιδί να είναι καθηλωμένο σε αναπηρικό καρότσι. Ο Caffey έχει υποστηρίξει ότι πολλές εγκεφαλοαγγειακές κακώσεις, που αποδίδονται σε μολύνσεις πριν από την γέννηση, συγγενή δυσμορφία, τραυματισμοί από τον τοκετό και γενετικές ασθένειες του μεταβολισμού προκαλούνται στην πραγματικότητα από μη εντοπισμένες μορφές κακοποίησης κατά τις πρώτες εβδομάδες ή πρώτους μήνες της ζωής του παιδιού. Ο Martin αναφέρει ότι όταν επανεξετάστηκαν τα παιδιά που είχαν υποστεί κακοποίηση τρία χρόνια μετά από το συμβάν το 53% των παιδιών παρουσιάζει ανεπαρκή λειτουργία του νευρικού συστήματος ενώ στο 31% σημειώθηκαν σοβαρές νευρολογικές διαταραχές.

Πέρα όμως από αυτές τις «ορατές» ζημιές το παιδί υποφέρει και ψυχικά λόγω της υπερβολικής αγάπης προς τους γονείς, χωρίς να μπορεί να κατανοήσει το γεγονός ότι οι γονείς του είναι τόσο πολύ κακοί μαζί του, θεωρεί τον εαυτό του ένοχο και νομίζει ότι το ίδιο είναι κακό και όχι οι γονείς του για να μπορέσει και το ίδιο να ανταποκριθεί στις δυσκολίες. Αυτή η αντίληψη του εαυτού που έχει το παιδί αποτελεί ένα μηχανισμό άμυνας και επιβίωσης. Επιπλέον τα σωματικά τραύματα είναι δυνατόν να επουλωθούν, τα ψυχικά τραύματα όμως ενδέχεται να το ακολουθούν για όλη τη ζωή.

Τα παιδιά που έχουν κακοποιηθεί μπορεί να παρουσιάσουν σοβαρές σωματικές βλάβες με κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις και κατάγματα και συχνές εισαγωγές στα νοσοκομεία. Ενδέχεται να φτάσουν στην αναπηρία, την παραμόρφωση, την

επιδείνωση της υγείας τους ή ακόμα και το θάνατο. Εμποδίζεται σοβαρά η ανάπτυξη του παιδιού που εμφανίζει σωματική, νοητική και συναισθηματική καθυστέρηση. Επηρεάζεται η νευροφυσιολογία του εγκεφάλου και ορισμένα τμήματα του γίνονται ατροφικά με αποτέλεσμα να επηρεάζεται η μνήμη, η σκέψη, η ρύθμιση του συναισθήματος και της συμπεριφοράς (Κέντρο Μέριμνας Οικογένειας Ιεράς Μητρόπολης Σύρου,2007).

Νευρωτικές Διαταραχές

Άμεσες αλλά και έμμεσες είναι οι νευρωτικές διαταραχές που μπορούν να εκδηλωθούν στα κακοποιημένα παιδιά με αποτέλεσμα τη διαταραχή της ψυχολογικής υγείας. Τα συμπτώματα αποτελούν την συμβολική έκφραση αυτού του ψυχολογικού προβλήματος (δηλαδή της κακοποίησης) που για πολλά παιδιά παραμένει ασυνείδητο.

Τα παιδιά που έρχονται σε επαφή με το πρόσωπο αγχώνονται εύκολα και με το παραμικρό. Το καταθλιπτικό συναίσθημα που κυριεύει είναι αποτέλεσμα της τραυματικής τους εμπειρίας. Νιώθουν δυσφορία, θλίψη, έντονη μελαγχολία ή απελπισία για την έλλειψη στοργής και αγάπης, χωρίς έντονο ενδιαφέρον για την ζωή. (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1991, τεύχος 65).

Διαταραχή της Προσωπικότητας

Η κακοποίηση των παιδιών αποτελεί λόγο για διαταραχή της προσωπικότητας τους. Η απουσία της οικογενειακής υγείας επηρεάζει αρνητικά την ανάπτυξη και ολοκλήρωση της προσωπικότητας των παιδιών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία ασθενών προσωπικοτήτων κατά την διάρκεια της παιδικής ηλικίας και την δύσκολη προσαρμογή τους στο περιβάλλον και στην επικοινωνία με αυτό κατά την εφηβική και ενήλικη ζωή. Τα αποτελέσματα της κακοποίησης στην προσωπικότητα των είναι πολύ σοβαρά. Έχουν τάσεις απόσυρσης από συναισθηματικές, κοινωνικές ή άλλες επαφές. Αποφεύγουν τις έντονες συναισθηματικές σχέσεις και στην εφηβεία αδυνατούν να ταυτιστούν με διάφορα πρότυπα. Αν η κακοποίηση έχει συμβεί στην εφηβεία ενδέχεται να εμφανίσουν

ηβηφρενία ή αυτή να εκδηλωθεί σε λανθάνουσα μορφή, αν η κακοποίηση έχει συμβεί σε μικρή ηλικία, με την βοήθεια πειστικών γεγονότων. Η αδιαφορία και η απάθεια των παιδιών αντικαθιστά την αδυναμία τους για σταθερές συναισθηματικές επενδύσεις.

Τα κακοποιημένα παιδιά διακατέχονται από ντροπαλότητα και παθητικότητα, χωρίς πολλές φορές να μπορούν να αντιδράσουν. Είναι ευαίσθητα στις αποτυχίες, στις προσβολές και γενικά στις συγκρούσεις με άλλα άτομα. Άλλοτε είναι έντονα υπερκινητικά και διαρκώς απασχολούνται με κάτι, εξωτερικεύοντας το τραύμα που έχουν υποστεί και όπως είναι φυσικό διακατέχονται από αίσθημα αβεβαιότητας και προσωπικής ανασφάλειας. Όλα αυτά μπορεί να τους οδηγήσει να γίνουν ψυχαναγκαστικές προσωπικότητες (υπερβολική ακρίβεια, έλεγχο καταστάσεων) ή και ναρκισσιστικές(Αγάθωνος-Γεωργοπούλου,1991,τεύχος 60).

Αντικοινωνική Συμπεριφορά

Άμεση συνέπεια της κακοποίησης αποτελεί η εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς εκ' μέρους των παιδιών. Έχοντας πράγματι τάσεις εκδήλωσης. Η τάση για εκδήλωση τέτοιας συμπεριφοράς συνοδεύεται από συναισθηματική ψυχρότητα και αδιαφορία για τους άλλους. Αποτέλεσμα είναι η συμπεριφορά τους να έρχεται σε σύγκρουση με τα παραδεκτά μέτρα, να αδιαφορούν για τους νόμους και να προβαίνουν σε αξιόποινες πράξεις. Επίσης χαρακτηρίζονται από αδυναμία συγκράτησης θυμού και επιθετικότητας. Η επιθετικότητα μπορεί να κυμαίνεται μεταξύ λεκτικού επιπέδου και βιαιοπραγίας. Πολλές φορές για ασήμαντη αφορμή, ο λόγος που ωθεί το άτομο στην επιθετικότητα είναι πολύ σημαντικός. Τα παιδιά-θύματα «βγαίνουν» στην ζωή γνωρίζοντας από την εύθραυστη παιδική και εφηβική κατά συνέπεια ηλικία, τις διαστροφές και τις σκληρές πράξεις των γονιών τους, στρεφόμενοι προς όλους αδιακρίτως. Γίνονται στόχος των ενηλίκων οι οποίοι μοιάζουν με τους γονείς τους και συνεχίζουν την αλυσίδα της παραπτωματικότητας. Πολύ εύκολα ανακαλύπτουν και συμμετέχουν σε αναρχικές ομάδες, διαπράττουν κλοπές στις μικρές ηλικίες, αλλά όσο μπαίνουν στο νόημα της ζωής διαπράττουν και πιο σημαντικές εγκληματικές πράξεις. Οι περισσότεροι από τους ανήλικους που βρίσκονται σε αναμορφωτήρια λόγω παραπτωματικής συμπεριφοράς έχουν υποστεί κακοποίηση από το οικογενειακό περιβάλλον. Το ίδιο μπορεί να υποθέσει κανείς

εφόσον δεν έχει αποδειχθεί στην Ελλάδα ότι από τους ενήλικους που για διάφορους λόγους οδηγούνται στην φυλακή, στην παιδική τους ηλικία έχουν σοβαρά κακοποιηθεί (Πρακτικά Μετεκπαιδευτικής ημερίδας,1989).

Απόπειρες Αυτοκτονίας

Σύμφωνα με την Αγάθωνος (σελ.105) πολλές φορές τα παιδιά βρίσκουν λύση όλων των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν στην αυτοκτονία μη βλέποντας τι άλλο θα τα σώσει από το αδιέξοδο. Μεγάλη παρουσιάζεται η συχνότητα αυτοκτονιών στα κακοποιημένα παιδιά σε σύγκριση με τα παιδιά τα οποία δεν έχουν υποστεί κακοποίηση, περιλαμβάνει ακρωτηριασμούς και απόπειρες αυτοκτονίας που συνδέονται με χαρακτηριστικές μεταβολές του οικογενειακού περιβάλλοντος του παιδιού. Όταν τα παιδικά βλέμματα αντικρίζουν βίαιες καταστάσεις, συγκρούσεις γονέων και νιώθουν την απόρριψη και την πλήρες αδιαφορία είναι επόμενο να μην μπορούν να αγαπήσουν την ζωή εφόσον δεν αγαπιούνται. Η συσσώρευση πολλών πιέσεων κάνει το παιδί να αντιδρά στα εμπόδια με ένα «όχι» στην ζωή. Η αδυναμία του χαρακτήρα αυτών των παιδιών και οι διάφορες περιβαλλοντολογικές δυσκολίες με πολύ κόπο ξεπερνιούνται, το άγχος, η πίεση, η αγωνία για το μέλλον του, η έλλειψη συμπαράστασης και η μη ύπαρξη προγραμματισμού της ζωής του έχουν ως αποτέλεσμα ο νέος να καλλιεργεί στον νου του την ιδέα της αυτοκτονίας.

Η μοναξιά είναι έντονη και ζωή βαρετή και καταπιεστική, μια απότομη και ακατανίκητη ορμή οδηγεί το νέο στην αυτοκαταστροφή του. Επίσης το ίδιο αισθάνεται και το μικρό παιδί που προσπαθεί να μιμηθεί τους ήρωες των παιχνιδιών που θανατώνονται και επανέρχονται στην ζωή για να ξαναθανατωθούν. Το παιδί δεν μπορεί να κατανοήσει την σχέση ανάμεσα στην αιτία και στο αποτέλεσμα. Η αυτοκτονία του παιδιού είναι μια πράξη για να κρυφτεί ή να απομακρυνθεί από μια κατάσταση που προκαλεί πόνο ή δυσφορία, όπως είναι η κακοποίηση.

Χαμηλή Επίδοση στο Σχολείο

Έντονα είναι τα μαθησιακά προβλήματα και η μειωμένη ικανότητα προσαρμογής στο σχολικό περιβάλλον. Μειωμένες είναι οι επιδόσεις των κακοποιημένων παιδιών στο

σχολείο. Το οικογενειακό σύνολο έχει ασφαλώς άλλες πιο «σοβαρές» ασχολίες από το να ωθήσει και να κατευθύνει το παιδί του προς την σχολική επιτυχία. Οι γονείς περιμένουν από το παιδί να πάρει μόνο του την πρωτοβουλία και να διαβάσει, το παιδί όμως βασανίζεται από άλλα προβλήματα και συνεχώς μπορεί να είναι αφηρημένο, χωρίς να προσέχει κατά τις ώρες των μαθημάτων. Οι τραυματικές εμπειρίες δεν του επιτρέπουν την άνετη φοίτηση του, με αποτέλεσμα να μπλέκει τα οικογενειακά προβλήματα και να τα εντάσσει στο σχολικό πλαίσιο. Πολλές φορές κάνει σκέψεις όπως την εγκατάλειψη του σχολείου. Όπως είναι φυσικό ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις παιδιών που τα καταφέρνουν και προχωρούν, αποφοιτώντας ικανοποιητικά, όμως είναι δυνατόν να μην μπορέσουν να χρησιμοποιήσουν τις ευκαιρίες που τους δίνονται. Αποτέλεσμα τα παιδιά αυτά να είναι θύματα αυτής της αναταραχής. (Πρακτικά Μετεκπαιδευτικής Ημερίδας,1989).

Συμπεριφοριακές Διαταραχές

Σύμφωνα με τον Μουζακίτη (σελ.96) αρκετές φορές μειωμένη είναι η ικανότητα του κακοποιημένου παιδιού να δεχθεί και να συνειδητοποιήσει ερεθίσματα από το περιβάλλον και η ικανότητα του να δώσει απαντήσεις σε αυτά ή να τα επεξεργασθεί. Πολλές καταστάσεις τις περνάει απαρατήρητες εφόσον παραμένουν ασυνείδητες. Το άγχος σε αυτές τις περιπτώσεις έχει ως συνέπεια την ελάττωση της προσοχής, την μείωση της κρίσης και τον αποπροσανατολισμό.

Το στρες, ο θυμός, η στεναχώρια και ο φόβος πολύ εύκολα διαταράσσουν την προσοχή του παιδιού και την περιορίζουν σε ελάχιστα ερεθίσματα. Τα συναισθήματα αυτά επιδρούν και στην λειτουργία της μνήμης, μνήμες άσχημες, δυσάρεστες, θλιβερές σαν αυτές της κακοποίησης δεν ξεχνιούνται και δεν επενδύονται συναισθηματικά. Το κακοποιημένο παιδί μπορεί να βιώνει αμφιθυμικές καταστάσεις, νιώθει συναισθήματα αγάπης και μίσους μαζί για τους γονείς του ή να θέλει να φύγει ή να μη φύγει από το σπίτι. Τα συναισθήματα του άλλοτε είναι ρηχά, φαίνεται αδιάφορο και απαθές και άλλοτε δεν μπορεί να ελέγξει τις συναισθηματικές του αντιδράσεις. Τα κακοποιημένα παιδιά συχνά αποφεύγουν την οπτική επαφή παρουσιάζοντας μια εικόνα παγερής εγρήγορσης, είναι παθητικά και ακίνητα. Γενικά, χαρακτηρίζονται από αρνητικό πείσμα, απροθυμία και ανορεξία.

Η ικανότητα για ανοχή είναι μειωμένη, είναι άτομα με έντονη παρορμητικότητα, χωρίς να δείχνουν εμπιστοσύνη στο περιβάλλον τους με καχυποψία προς τους ενήλικες, ελέγχοντας και εκμεταλλεύοντας καταστάσεις. Σοβαρά προβλήματα μπορεί να παρουσιασθούν στην αντίληψη της πραγματικότητας και στον συνειρμό των σκέψεων.

Ειδικά τα παιδιά που έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση διακατέχονται από ενοχή και ντροπή, απαισιοδοξία, απώλεια αυτοεκτίμησης, τάση σκληρότητας και τάση να αποσύρονται από τις ασχολίες της παιδικής ηλικίας. Επίσης άμεσες συνέπειες κατά την ενήλικη ζωή μπορεί να είναι η διαμάχη στις σεξουαλικές σχέσεις με το (τη) σύζυγο, σεξουαλικές δυσλειτουργίες, σεξουαλική ενόχληση παιδιών, ομοφυλοφιλία, αποφυγή σεξουαλικών σχέσεων, παράνομες εγκυμοσύνες κ.τ.λ. (Μουζακίτης, 1993).

Κλείνοντας το υποκεφάλαιο αυτό, παρατίθενται οι δυσμενείς επιπτώσεις σε παιδιά που έτυχαν σεξουαλικής παρενόχλησης, που αφορούν και ψυχολογική κακοποίηση πέρα από τις σωματικές κακώσεις:

1. Ο τραυματισμός σεξουαλικότητας του παιδιού: Η σεξουαλικότητά του αποκτά άλλη ροπή. Επικρατούν κυρίως η αμφιβολία και ο φόβος ,ιδίως σε μια επερχόμενη σχέση. Ένας φόβος μη τυχόν καταλήξει για ακόμα μια φορά σε κακοποίηση.
2. Η προδοσία από άτομα που εμπιστευόταν: Η βλάβη που γίνεται στο παιδί μετά τη σεξουαλική κακοποίηση είναι πολύ σοβαρή, όχι μόνο στη συναισθηματική και σωματική του ανάπτυξη, αλλά και στην εμπιστοσύνη τους στους ενήλικους, ιδιαίτερα αν ο δράστης είναι κάποιος που αγαπούν. Προσβάλλεται η αξιοπιστία του παιδιού γενικά στους ενήλικες. Ο ενήλικας παραβιάζει την εμπιστοσύνη που το παιδί, του είχε και μακροπρόθεσμα, επηρεάζεται η εμπιστοσύνη που τα παιδιά έχουν γενικά στους ενήλικες και ενδέχεται να επηρεαστεί γενικότερα η εμπιστοσύνη που το θύμα θα έχει αργότερα στις σχέσεις του ως ενήλικας (Ελληνική Εταιρία Μελέτης και Πρόληψης της Σεξουαλικής Κακοποίησης, 2006). και
3. Ο στιγματισμός για το παιδί: Το παιδί αισθάνεται ένοχο και ανεπιθύμητο παράλληλα. Αποδυναμωμένο και πλήρως περιθωριοποιημένο. Ανήμπορο να

κάνει κάτι για να σταματήσει αυτό το μαρτύριο. (Πληροφοριακό Υλικό, Βία στην Οικογένεια, 2003).

Πορνεία

Σύμφωνα με την Αγάθωνος (σελ.415) η πείνα, η φτώχεια και η εξαθλίωση της οικογένειας κάνει τους γονείς να μην έχουν καμία αντίρρηση στο να χαραμίζονται τα παιδιά τους για χάρη του εύκολου και γρήγορου χρήματος, εφόσον πρώτα οι ίδιοι οι γονείς διδάξουν στα παιδιά τους τον τρόπο με τον οποίο θα τα αποκτήσουν. Η κακοποίηση λοιπόν σε μερικές περιπτώσεις λειτουργεί ως καθοδήγηση και ως «μάθημα» για να πουλούν τα παιδιά το σώμα τους μέσα στο οποίο δεν υπάρχει ψυχή. Το αγόρι ή το κορίτσι γνωρίζει, όσο μπορεί να γνωρίζει τι σημαίνει σεξουαλική σχέση με αποτέλεσμα να ωθείται χωρίς κανέναν ενδοιασμό προς το κύμα της πορνείας. Στην οικογένεια δεν υπάρχει κανείς να συγκρατήσει το παιδί και να του εμπνεύσει αγάπη και στοργή, το μόνο που το συνδέει με την οικογένεια του είναι η ληξιαρχική πράξη γέννησης. Εξάλλου οι αριθμοί μαρτυρούν ότι το 80-90% από τις έφηβες ιερόδουλες στην Ν. Υόρκη είχαν σεξουαλικά κακοποιηθεί στην παιδική τους ηλικία. Τα ανήλικα εντάσσονται σε κυκλώματα πορνείας στα οποία παραμένουν εξαιτίας των εκφοβισμών, από τις απειλές και τους εκβιασμούς των προαγωγών τους. Οι γονείς εγκρίνουν την ανήθικη συμπεριφορά των παιδιών τους μέσω της προβολής της βίας και της πορνείας από την τηλεόραση, τα πορνοπεριοδικά και τα ροζ τηλέφωνα.

Η βία προκαλεί βία

Σύμφωνα με το Ανοικτό Πανεπιστήμιο (σελ.170) ο κύκλος της κακοποίησης-παραμέλησης και της βίας συνεχίζεται. Αρκετά παιδιά έχουν αυξημένες πιθανότητες να κακοποιήσουν τα παιδιά τους, μιμούνται τους τρόπους συμπεριφοράς των γονέων τους από τους οποίους κακοποιήθηκαν. Τα παιδιά αυτά γίνονται με τη σειρά τους μητέρες και πατέρες παράλογοι, σκληροί, απορριπτικοί χρησιμοποιώντας πειθαρχικές μεθόδους.

Σημαντικό, επίσης, είναι το γεγονός όταν τα παιδιά αρχίσουν να έχουν ερωτικές σχέσεις, έχουν περισσότερες πιθανότητες να χρησιμοποιήσουν βίαιο σεξ και επιθετικότητα προς τον ερωτικό τους σύντροφο. Όταν τελικά κατασταλάξουν, είναι

πιο πιθανό να χρησιμοποιήσουν βία και συμπεριφορά βιαστή προς τη σύζυγο τους και να κακοποιήσουν τα παιδιά τους σωματικά και σεξουαλικά. Με τον τρόπο αυτό ο κύκλος της βίας συνεχίζεται και μεταφέρεται από οικογένεια σε οικογένεια και από γενιά σε γενιά. Τα παιδιά που δεν δέχονται τα ίδια επιθέσεις μπορεί να επηρεαστούν βαθύτατα όταν παρίστανται ως μάρτυρες της οικογενειακής βίας. Η παρακολούθηση της βίας μέσα στο σπίτι, θεωρείται ψυχολογική κακοποίηση των παιδιών η οποία εκδηλώνεται με λεκτική βία και συνοδεύεται από απειλές και βρισιές. Το 80% των παιδιών που ζουν σε βίαιες οικογένειες γίνονται αργά ή γρήγορα μάρτυρες βίαιων επιθέσεων (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου,1991).

Τα κακοποιημένα παιδιά έχουν κακομεταχειριστεί από τους γονείς τους με νοσηρό τρόπο. Αρκετοί από αυτούς έχουν σοβαρά προβλήματα στην εκπλήρωση του ρόλου ως γονείς και αυτό επηρεάζει την ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού. Έτσι το παιδί που κακοποιείται διατρέχει μεγάλο κίνδυνο να κακοποιήσει τα παιδιά του. Οι εμπειρίες που το παιδί αποκομίζει από την σχέση του με τους γονείς αποτελούν την βάση που θα καθορίσει την σχέση με τα δικά του παιδιά και οι οποίες πιθανότατα να μεταβιβαστούν και στην επόμενη γενιά. Τα παιδιά που μεγαλώνουν με αγάπη και σεβασμό ωριμάζουν επαρκώς, γίνονται σύζυγοι και γονείς που αγαπούν είναι υπεύθυνοι και δημιουργικοί. Αντίθετα τα παιδιά που απορρίπτονται, που κακοποιούνται και αντιμετωπίζονται ως πρόσωπα αξιαγάπητα ή προξενούν απογοήτευση στους γονείς μπορούν να εξελιχθούν σε άτομα που ασκούν βία γιατί τέτοιου είδους πρότυπα είχαν και γιατί οι γονείς αυτοί αναζητούν κάπου να ακουμπήσουν τα δικά τους ωθημένα.

Η επιστημονική βιβλιογραφία με αυξανούσα αριθμητική συχνότητα εδώ και πολλά χρόνια έχει προσπαθήσει να τεκμηριώσει την υπόθεση ότι η κακοποίηση του παιδιού είναι επιβλαβής στην όλη εξέλιξη του. Κλινικές εμπειρίες έχουν αποδείξει ότι η κακοποίηση είναι ένας σημαντικός παράγοντας στην δημιουργία ψυχιατρικών και ψυχοκοινωνικών συμπεριφοριακών διαταραχών. (Πρακτικά Μετεκπαιδευτικής Ημερίδας, 1989).

Οι επιπτώσεις της κακοποίησης όπως είδαμε είναι πολυδιάστατες. Τα κακοποιημένα παιδιά παρουσιάζουν ψυχολογικές δυσλειτουργίες, συμπεριφορικά προβλήματα, διαταραγμένη συναισθηματική αντιληπτική και κοινωνική ανάπτυξη και σωματικές αναπηρίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (1999), η κακοποίηση και η παραμέληση του παιδιού περιλαμβάνει όλες τις μορφές σωματικής ή και συναισθηματικής κακής μεταχείρισης, σεξουαλικής παραβίασης, παραμέλησης ή παραμελημένης θεραπευτικής αντιμετώπισης ή εκμετάλλευσης για εμπορικούς ή άλλους σκοπούς, η οποία καταλήγει σε πραγματική ή εν δυνάμει βλάβη που αφορά την υγεία, την επιβίωση, την ανάπτυξη ή την αξιοπρέπεια του παιδιού, στο πλαίσιο μιας σχέσης εμπιστοσύνης, ευθύνης ή δύναμης Η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (2001) αναφέρει ότι η διαπροσωπική βία το 2020 θα ανέλθει από τη 19η θέση στη 12η θέση στη λίστα των 30 πιο σημαντικών και συχνών αιτιών θανάτου. Επίσης, εκτιμά ότι 40.000.000 παιδιά στον κόσμο γίνονται θύματα βίας (Π.Ο.Υ. 2001).

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί αναλύονται διεξοδικά οι μορφές της κακοποίησης (σωματική, συναισθηματική - ψυχολογική, σεξουαλική, παιδική πορνογραφία, κακοποίηση - παραμέληση, εκμετάλλευση) και ορισμένες νέες μορφές κακοποίησης (το σύνδρομο του «Αμέτοχου Θεατή», η κακοποίηση εμβρύου, η μη τυχαία δηλητηρίαση, το σύνδρομο «Μινχάουζεν» και ο ψυχοκοινωνικός νανισμός).

3.1 Σωματική Κακοποίηση

ΟΡΙΣΜΟΣ

Ως παιδική σωματική κακοποίηση (σε διάκριση από την παραμέληση, τη σεξουαλική κακοποίηση και τη συναισθηματική κακοποίηση παιδιού), ορίζουμε την «χρήση βίας ή άλλων ηθελημένων, "όχι τυχαίων" πράξεων εις βάρος παιδιών (ατόμων έως 18 ετών) από γονείς ή άλλα πρόσωπα, η οποία προκαλεί πόνο, τραυματισμό ή μόνιμη βλάβη στη σωματική και κάθε άλλη λειτουργία και ανάπτυξη του παιδιού» (Τσιάντης Γ., 2000).

Αναλυτικότερα, η σωματική κακοποίηση περιλαμβάνει κλοτσιές, μπουιές, ξύλο, τράνταγμα του παιδιού ή του βρέφους, εγκαύματα προκαλούμενα από τσιγάρο και καυτό σίδερο, ρίξιμο αντικειμένων, δάγκωμα, έως και πιο ακραίες μορφές όπως πρόκληση ασφυξίας ή άλλες μορφές που μπορούν να οδηγήσουν στον θάνατο. Τα παιδιά παρουσιάζουν μώλωπες, εγκαύματα, κακώσεις, εσωτερικά τραύματα, τάσεις φυγής, απομόνωση και μακροπρόθεσμα περιορισμένη σωματική και νοητική ανάπτυξη.

Η Miller (1990), διαχωρίζει τη σωματική βία ως ήπια και σοβαρή. Διευκρινίζει ότι ως ήπια βία χαρακτηρίζεται η απειλή χτυπήματος ή πέταγμα αντικειμένου, το πέταγμα αντικειμένου στο άτομο, το χαστούκι, το σπρώξιμο. Ως σοβαρή βία χαρακτηρίζεται η απειλή χτυπήματος με όπλο ή μαχαίρι, οι κλοτσιές, τα δαγκώματα και οι γροθιές.

Το πρόβλημα της παιδικής σωματικής κακοποίησης, είναι δύσκολο να οριστεί με σαφήνεια, λόγω των διαφορών που υπάρχουν στις συνήθειες και στις στάσεις των ανθρώπων όσον αφορά στην ανατροφή των παιδιών στις διάφορες χώρες. Η σωματική τιμωρία (το ξύλο) στα παιδιά, λόγω χάριν, αποτελεί συνηθισμένη και αποδεκτή πρακτική για την πειθαρχία των παιδιών σε αρκετές χώρες, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, ενώ σε άλλες (π.χ. Η.Π.Α., Σουηδία, Ολλανδία) θεωρείται παιδική σωματική κακοποίηση και απαγορεύεται δια νόμου!

Επιδημιολογία

Δεν υπάρχουν σαφή επιδημιολογικά δεδομένα για την έκταση του προβλήματος στην Ελλάδα. Ενδεικτικές μελέτες όμως, μαρτυρούν πως στο 0,60% των παιδιών που νοσηλεύονται στο Νοσοκομείο Παίδων "Αγία Σοφία", διαπιστώνεται παιδική σωματική κακοποίηση ή/και παραμέληση. Υπολογίζεται επίσης ότι 68% περίπου των κρανιοεγκεφαλικών τραυμάτων σε παιδιά κάτω των 2 ετών, όπως και οι περισσότεροι θάνατοι σε αυτή την ηλικία, οφείλονται σε κακοποίηση από τους γονείς. Σε άλλες χώρες, τα ποσοστά παιδικής σωματικής κακοποίησης, παρουσιάζονται κάπως υψηλότερα, πράγμα που πιθανότατα οφείλεται στις αποτελεσματικότερες μεθόδους εντοπισμού και καταγραφής του προβλήματος. Στην Αγγλία συγκεκριμένα, εκτιμάται ότι 1 στα 1000 παιδιά όλων των ηλικιών κακοποιείται σοβαρά, ενώ μόνο το 1985 στις Η.Π.Α. καταγράφηκαν πάνω από 6,5 εκατομμύρια περιπτώσεις σοβαρής παιδικής σωματικής κακοποίησης!

Αιτιολογία

Για πολλούς αιώνες η σκληρή μεταχείριση των παιδιών δικαιωνόταν από την πεποίθηση ότι η αυστηρή σωματική τιμωρία ήταν απαραίτητη για να επιβληθεί η πειθαρχία, να διατηρηθεί το γονεϊκό κοινωνικό κύρος και να μεταδοθούν εκπαιδευτικές και κοινωνικές αρχές. Για χρόνια, οι μελέτες εστιάζονταν στην ψυχοπαθολογία του γονέα για να εξηγήσουν το πρόβλημα της παιδικής σωματικής κακοποίησης. Σήμερα όμως, αναγνωρίζουμε πως η κακοποίηση παιδιού από τους γονείς του, είναι το αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης πολλών παραγόντων που σχετίζονται, όχι μόνο με τους γονείς, αλλά και με τη δυσλειτουργία της οικογένειας και με κοινωνικό-οικονομικούς παράγοντες.

Η ύπαρξη παλαιών προτύπων αγωγής και σωφρονισμού του παιδιού, ο θεσμός της ανδροκρατούμενης οικογένειας με το πρότυπο του πατέρα στην εξουσία, η ανωριμότητα των γονέων και η απουσία δεξιοτήτων κοινωνικής φροντίδας, η κοινωνική απομόνωση και η χρήση του αλκοόλ αποτελούν μια αλυσίδα αιτιών που καταλήγουν στην σωματική παιδική κακοποίηση.

Υψηλότερη συχνότητα εμφάνισης σωματικής κακοποίησης βρέθηκε σε μεγάλες οικογένειες, σε μικρή ηλικία γονιών. Οι φυσικοί ή οι θετοί πατέρες διαπιστώθηκε ότι έχουν διπλάσια πιθανότητα να κακοποιήσουν σωματικά τα παιδιά απ' ότι οι μητέρες.

Σε οικογένειες που εκδηλώνεται Παιδική Σωματική Κακοποίηση, υπάρχουν συχνά διαταραγμένες σχέσεις ανάμεσα στους γονείς (π.χ. μονογονεϊκές οικογένειες, μητέρες που δεν στηρίζονται επαρκώς οικονομικά και συναισθηματικά από το σύζυγο), στους γονείς και το παιδί και ανάμεσα στους γονείς και την εκτεταμένη οικογένεια (παππούδες και άλλους συγγενείς). Επίσης, οι οικογένειες αυτές είναι συνήθως κοινωνικά απομονωμένες, χωρίς βοήθεια από γείτονες, φίλους ή άλλα κοινοτικά πλαίσια στήριξης.

Ύπαρξη έξω-οικογενειακών παραγόντων

Η σημασία των έξω-οικογενειακών παραγόντων, αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια. Είναι γεγονός, ότι Παιδική Σωματική Κακοποίηση, εκδηλώνεται συχνότερα σε οικογένειες χαμηλού μορφωτικό-οικονομικού επιπέδου. Οι οικονομικές

αντιξοότητες (π.χ. ανεργία, στέρηση υλικών αγαθών) και οι περιορισμένες παροχές και πηγές στήριξης (έλλειψη παιδικών σταθμών, κλπ.), αυξάνουν σημαντικά το στρες και μειώνουν την αντοχή του γονέα στις αναμενόμενες πιέσεις από το παιδί και την ανατροφή του. Ακόμα, οι στάσεις της ευρύτερης κοινωνίας και της τοπικής κοινότητας μπορεί να λειτουργήσουν διευκολυντικά στην εκδήλωση της κακοποίησης. Έτσι, η αποδοχή της σωματικής τιμωρίας (π.χ. "Το ξύλο βγήκε από τον παράδεισο"), μπορεί να ενθαρρύνει την εμφάνιση ακραίας μορφής βίας στα παιδιά για λόγους πειθαρχίας. Ακόμα, πεποιθήσεις όπως "ποτέ δεν επεμβαίνω στα ένδο-οικογενειακά ζητήματα άλλων", ενισχύουν την απόκρυψη της Παιδικής Σωματικής Κακοποίησης και ενδέχεται να αποτρέπουν τους άλλους από το να παρέμβουν για να προστατέψουν ένα παιδί που κακοποιείται.

Χαρακτηριστικά σημεία σωματικής κακοποίησης παιδιού

Σύμφωνα με Πρεκάτε-Γιωτάκο (σελ.16):

- Ø Ανεξήγητες ή επαναλαμβανόμενες κακώσεις, εγκαύματα, μώλωπες, πρηξίματα, σημάδια σε πρόσωπο, κεφάλι, πλάτη, στήθος, γεννητική περιοχή, οπίσθια, μηρούς. Κακώσεις σε διαφορετικά στάδια ίασης δείχνουν ότι δεν έγιναν όλες την ίδια στιγμή.
- Ø Κακώσεις όπως σημάδια ανθρώπινης δαγκωνιάς, εγκαύματα από τσιγάρα, σπασμένα κόκαλα, τρυπημένο δέρμα ή μαλλιά που λείπουν.
- Ø Κακώσεις που αιτιολογούνται επαρκώς, δεν αντιμετωπίζονται ιατρικά και καλύπτονται σκόπιμα από ανάλογο ρούχο.
- Ø Φόβος του παιδιού απέναντι στην παροχή ιατρικής βοήθειας ή στην επικοινωνία του σχολικού υπεύθυνου με τους γονείς.
- Ø Μια χαρακτηριστική έκφραση που έχει περιγραφεί ως "παγωμένο βλέμμα", ιδιαίτερα μετά το βίαιο επεισόδιο.
- Ø Χαμηλή αυτοεκτίμηση, θλίψη, στεναχώρια ή απάθεια, απόσυρση (καταθλιπτικά συμπτώματα).
- Ø Τάσεις φυγής, αυτοκαταστροφικές ή ετεροκαταστροφικές τάσεις και μειωμένη κοινωνικότητα. Αποφυγή της σωματικής επαφής με άλλους.
- Ø Παράπονα ότι πονούν ή δυσκολεύονται να κινηθούν.

- Ø Μακροπρόθεσμα, τα σωματικός κακοποιημένα παιδιά εμφανίζουν φτωχότερη σωματική και νοητική ανάπτυξη, δυσκολότερη και πιο επιθετική συμπεριφορά, χειρότερες σχέσεις με συνομηλίκους.

Σε περιπτώσεις σοβαρής κακοποίησης έχουν παρατηρηθεί και "ψυχωσικές" αντιδράσεις, όπου χάνεται ή περιορίζεται προσωρινά η επαφή του παιδιού με την πραγματικότητα και τους άλλους γύρω του.

3.2 Συναισθηματική – Ψυχολογική Κακοποίηση

ΟΡΙΣΜΟΣ

Η συναισθηματική- ψυχολογική κακοποίηση ενός παιδιού περιλαμβάνει το σύνολο των πράξεων ή συμπεριφορών ενός ενήλικα σε σχέση φροντίδας με το παιδί όπως εκφοβισμός, απομόνωση ή απόρριψη, οι οποίες μπορεί να επηρεάσουν σημαντικά ή ακόμα και να αναστείλουν τη φυσιολογική του ανάπτυξη.

Ο κόσμος κάθε παιδιού υφαίνεται σε έναν ιστό ισορροπίας που συγκρατεί το άπειρο πλήθος των εντυπώσεων, των γνώσεων, των ψυχικών και διανοητικών αφομοιώσεων που το διαμορφώνουν.

Αυτό το εύθραυστο κέλυφος που προστατεύει από τις ψυχοδιανοητικές εκτροπές, αν κλονιστεί ή συντριβεί βάνουσα, ανοίγει διάπλατα ο δρόμος για τη διαμόρφωση κάθε είδους δυσλειτουργικής και προβληματικής προσωπικότητας.

Είναι δύσκολο να αποδείξει κανείς την ύπαρξη και το μέγεθος της συναισθηματικής κακοποίησης. Μπορεί να ορισθεί ως η διαρκής απόρριψη ή η χρησιμοποίηση ενός παιδιού ως «αποδιοπομπαίου τράγου» από άτομα που το φροντίζουν. Η συνεχής υποτίμηση, η υβριστική συμπεριφορά ή η ψυχολογική τρομοκρατία ενός παιδιού περιλαμβάνονται στην περίπτωση αυτή και έχουν ολέθρια αποτελέσματα στην συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού. Γενικά η συναισθηματική κακοποίηση αναφέρεται στην εκτέλεση γονεϊκών πράξεων που φανερά ενοχλούν το παιδί ζημιώνοντας τη νοητική, κοινωνική ή ψυχολογική του εξέλιξη με αποτέλεσμα να αποκτά αρνητική εικόνα για τον εαυτό του ή να εμφανίζει διαταραγμένη συμπεριφορά.

Η ψυχολογική κακοποίηση των παιδιών - ή η λεγόμενη συναισθηματική ή ψυχική βλάβη- αποτελεί ένα περίπλοκο και δύσκολο θέμα, η πολυπλοκότητα του οποίου πηγάζει από το γεγονός ότι η ψυχολογική ή συναισθηματική κακοποίηση είναι αποτέλεσμα πολλαπλών και επαναλαμβανόμενων γονεϊκών αποτυχιών ή/και γονεϊκών πράξεων, που με τη σειρά τους, μπορεί να είναι το αποτέλεσμα σωματικών, οικονομικών, συζυγικών και πολιτιστικών παραγόντων, καθώς και του παράγοντα της άγνοιας και της ψυχοπαθολογίας.

Πολλοί αναγνωρίζουν ότι πολλά από τα παιδιά που έχουν υποστεί σωματική ή σεξουαλική κακοποίηση θεωρούνται και ψυχολογικά κακοποιημένα. Όταν τα κόκαλα ενός παιδιού είναι σπασμένα, όταν έχει εγκαύματα στο κορμί του, όταν έχει βασανιστεί με κάθε τρόπο και κακοποιηθεί κατ' επανάληψη σεξουαλικά τότε γίνεται φορέας ψυχολογικών προβλημάτων που κατά συνέπεια εκδηλώνονται σαν ψυχοπαθολογικές καταστάσεις και συμπεριφορές. (Μουζακίτης: «Ψυχολογική Κακοποίηση του παιδιού», σελ.224)

Ο Walter Junewicz προσδιορίζει δύο τύπους ψυχολογικής κακοποίησης, τη συναισθηματική παραμέληση και τη συναισθηματική κακοποίηση. Η πρώτη αναφέρεται στις γονεϊκές παραλήψεις όσο αφορά τη φροντίδα του παιδιού, δηλαδή στην ανικανότητα του γονέα να παρέχει φροντίδα και ασφάλεια στο παιδί συναισθήματα άκρως απαραίτητα για την ψυχοκοινωνική του εξέλιξη. Η δεύτερη αναφέρεται στην εκτέλεση βίαιων πράξεων ή συμπεριφορών έναντι του παιδιού με αποτέλεσμα να εμφανίζει (το παιδί) διαταραγμένη συμπεριφορά.

Οι τρόποι με τους οποίους οι γονείς μπορούν να εξασκήσουν ψυχολογική κακομεταχείριση και βία στα παιδιά τους είναι πιθανό να πάρουν πολλές μορφές. Μερικοί από τους συχνότερους τρόπους έκφρασης ψυχολογικής κακοποίησης του παιδιού είναι οι ακόλουθοι: Η υποτίμηση του παιδιού, ο εξευτελισμός και η γελοιοποίηση του, η δημιουργία ενός κλίματος ανασφάλειας για το παιδί. Πράξεις που φαίνονται ότι απειλούν τη ζωή του, το κάνουν να νιώθει τρομοκρατημένο. Οι φοβέρες και τα αλληλοσυγκρουόμενα μηνύματα προς το παιδί μπορούν να συμπληρώνουν μια τέτοια εικόνα, η απουσία έκφρασης στοργής, αγάπης και φροντίδας για το παιδί από τους γονείς του, η αμέλεια για τις ανάγκες εκπαίδευσης του παιδιού, για την ιατρική του παρακολούθηση και για τις προτεραιότητες ή

ανάγκες του ψυχικού του κόσμου και η εκμετάλλευση ή ακόμη, η διαφθορά του παιδιού.

Η *απόρριψη* του παιδιού και η *ενεργής άρνηση της κάλυψης των συναισθηματικών αναγκών* του είναι μια ακόμη μορφή συναισθηματικής κακοποίησης. Παράλληλα, η *απομόνωση* του παιδιού, η *εκμετάλλευση* του, η *εξαπόλυση απειλών*, η *παραμέλησή* του και η *τρομοκράτησή* του στοιχειοθετούν σε μεγάλο βαθμό χαρακτηριστικά της συναισθηματικής κακοποίησης. Ένα άλλο στοιχείο της κακοποίησης αυτού του είδους έχει να κάνει με τη λεκτική προσβολή του παιδιού.

Παραδείγματα συναισθηματικής και λεκτικής κακοποίησης αποτελούν:

- α.** Οι φωνές και οι κραυγές.
- β.** Οι ταπεινωτικοί χαρακτηρισμοί «είσαι ηλίθιος», «είσαι κακό παιδί», «είσαι άχρηστος/η».
- γ.** Η ανεπαρκής φροντίδα του παιδιού και έκθεσή του σε κίνδυνο π.χ. όταν κάποιος αφήνει το παιδί να παίζει μόνο του ή να μένει μόνο του.
- δ.** Η ανεπαρκής ιατρική φροντίδα π.χ. έλλειψη εμβολιασμού, ιατρικής παρακολούθησης και φαρμάκων.
- ε.** Η μη εγγραφή του παιδιού σε σχολείο και αδιαφορία για την παρακολούθηση της φοίτησής του.
- στ.** Κατηγορίες με σκοπό την παραγωγή ενοχών όπως «θα με πεθάνεις», «με έχεις σκάσει», «με έχεις τρελάνει» κ.α.
- ζ.** Αδικαιολόγητες και πολύ αυστηρές τιμωρίες στις οποίες δεν εξηγείται στο παιδί ο λόγος για τον οποίο τιμωρείται
- η.** Μηδενική ή ελάχιστη ένδειξη τρυφερότητας αγάπης και συναισθηματικής στήριξης. (Χαμόγελο του Παιδιού).

Τα αποτελέσματα της συναισθηματικής κακοποίησης είναι χρωματισμένα αρνητικά όπως και σε κάθε άλλο είδος κακοποίησης. Η ανασφάλεια, η χαμηλή αυτοεκτίμηση, η καταστροφική και αυτοκαταστροφική συμπεριφορά, η κατάχρηση αλκοόλ και ναρκωτικών, η απόσυρση, η δυσκολία στην ανάπτυξη βασικών δεξιοτήτων, η

αυτοκτονία, η δυσκολία στη διαμόρφωση σταθερών διαπροσωπικών και εργασιακών σχέσεων, η ανικανότητα των ατόμων που έχουν κακοποιηθεί να αγαπήσουν και να εμπιστευτούν τους άλλους, η δυσκολία στη σωματική εγγύτητα στο άγγιγμα και στην οικειότητα και η απουσία δημιουργικότητας και ενθουσιασμού είναι κάποιες από τις συνέπειες της συναισθηματικής κακοποίησης τόσο στην παιδική ηλικία όσο και στη μετέπειτα ζωή.

Αίτια

Η αιτιολογία της συναισθηματικής κακοποίησης, μπορεί να αποδοθεί στην επίδραση των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας των γονέων-παιδιών, καθώς και του κοινωνικοπολιτιστικού πλαισίου στην εγγενή τάση για κακοποίηση (Wolfe, 1991).

Οι αιτίες που οδηγούν στη συναισθηματική και λεκτική κακοποίηση είναι ποικίλες. Σε μεγάλο βαθμό οι γονείς που κακοποιούν συναισθηματικά τα παιδιά τους είχαν εισπράξει συναισθηματική κακοποίηση όταν και οι ίδιοι ήταν παιδιά και θεωρώντας ίσως ορθή τη δική τους διαπαιδαγώγηση ή μη μπορώντας να ξεφύγουν από αυτή τείνουν να επαναλαμβάνουν αυτά που υπέστησαν.

Το στρες, η δυσκολία των γονιών να διαχειριστούν τις δικές τους πηγές άγχους, η κοινωνική απομόνωση, η απουσία γονεϊκών δεξιοτήτων, η χαρακτηρισολογική ασυμφωνία και διάσταση μεταξύ γονέων και παιδιών, οι υπερβολικές προσδοκίες των γονιών από τα παιδιά τους, οι λανθασμένες αντιλήψεις για τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών είναι μερικοί από τους λόγους για τους οποίους συμβαίνει το φαινόμενο της συναισθηματικής κακοποίησης.

Οι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες έχουν μεγάλη σημασία. Έχει βρεθεί ότι ένα μεγάλο ποσοστό (40%) των γονέων που ανήκουν στην εργατική τάξη υποφέρουν από κατάθλιψη, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες των παιδιών τους. Προβλήματα που σχετίζονται με τις κακές συνθήκες κατοικίας, το περιβάλλον και τη φτώχεια, μεγαλώνουν τις δυσκολίες και φαίνεται να συσχετίζονται με την έναρξη και την εξέλιξη της κατάθλιψης. Το αποτέλεσμα είναι βέβαια ότι οι γονείς βρίσκονται συνεχώς σε ένταση και ξεσπούν στα παιδιά τους. Παράλληλα, παρουσιάζουν ένα ευρύ φάσμα συναισθηματικών διαταραχών, όπως υστερία, υστερική νεύρωση, νευρωτική ψυχαναγκαστική ιδεοληψία, καταστάσεις άγχους, νεύρωση.(Χατζηφωτίου, 2005). Οι περισσότερες περιπτώσεις συναισθηματικής

κακοποίησης, συμβαίνουν για τους ίδιους ακριβώς λόγους για τους οποίους συμβαίνει και η σωματική κακοποίηση. Επιπλέον, είναι πιθανό να έχουν περιορισμένες ικανότητες κατανόησης και χειρισμού παιδιών, λανθασμένες αντιλήψεις σχετικά με τις ανάγκες και τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών, ίσως πάσχουν από κάποιας μορφής ψυχασθένεια, είναι αλκοολικοί ή χρήστες ουσιών (Garbarino & Garbarino, 1994). Χαρακτηρίζονται από ακαμψία, ψυχαναγκασμό, έλλειψη ζεστασιάς προς το παιδί και έλλειψη ευελιξίας, εμπλέκονται σε σοβαρές πιεστικές συναλλαγές. (Χατζηφωτίου, 2005). Ακόμα, ο στόχος του γονέα που κακοποιεί, μπορεί να σχετίζεται ή να είναι ο έλεγχος του παιδιού του (Jantz, 1995). Η ύπαρξη ενός από τους αναφερθέντες παράγοντες δε συνεπάγεται κατ' ανάγκη την εκδήλωση κακοποίησης, αλλά ο συνδυασμός τους είναι αυτός που δημιουργεί την απαραίτητη κοινωνικό-συναισθηματική πίεση που οδηγεί στην συναισθηματική κακοποίηση.

Συμπτωματολογία

Η παρουσία ενός και μόνο συμπτώματος δεν είναι ενδεικτικό ψυχολογικής κακοποίησης. Όμως η ύπαρξη πολλών από αυτά τα συμπτώματα μπορεί να σημαίνει σοβαρά προβλήματα για τα παιδιά αυτά και το περιβάλλον τους. (Tomison, 1995). Μερικά ενδεικτικά στοιχεία για τη διαπίστωση ψυχολογικής κακοποίησης παιδιών είναι τα εξής:

- α) όταν η συμπεριφορά του παιδιού είναι αποτέλεσμα μη ικανοποιητικών σχέσεων με τους γονείς
- β) όταν το παιδί δεν έχει την ικανότητα στην ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων
- γ) όταν το παιδί παρουσιάζει αυτοκαταστροφική συμπεριφορά
- δ) όταν το παιδί παρουσιάζει από ελαφρά μέχρι σοβαρά κατάθλιψη.

Τα προβλήματα που προκαλούνται από τη συναισθηματική κακοποίηση επιδρούν με έντονο βαθμό στην ποιότητα της ψυχολογικής τους λειτουργίας αλλά και στις διαπροσωπικές σχέσεις. Τα παιδιά στην προσπάθειά τους να ελαττώσουν το στρες κάνουν εμετό, στερεότυπες κινήσεις, χτυπούν το κεφάλι και παρουσιάζουν αδιαφορία, επαναστατικότητα, εκρήξεις θυμού, καταστροφικότητα, σκληρότητα, αντικοινωνική ή παραπτοματική συμπεριφορά επειδή δεν τους δίνεται η αναγκαία συναισθηματική αποδοχή και αναγνώριση. Μέσα από έρευνες έχει αποδειχθεί ότι τα

θύματα βίαιων καταστάσεων και οικογενειακών εντάσεων πιθανόν να παρουσιάσουν συμπτώματα απόσυρσης, προβλήματα ομιλίας ή νευρολογικές δυσκολίες, χρόνια κατάθλιψη και υπερκινητικότητα. (Μουζακίτης, 1990, τεύχος 20). Επίσης μπορεί να παρουσιάσουν: Χαμηλή αυτό-εικόνα, ανικανότητα να εμπιστευτούν ή/και να αγαπήσουν κάποιον, επιθετική και με στοιχεία διάσπασης συμπεριφορά, παράνομες ενέργειες, θυμό/μανία, αυτοκαταστροφικές/αυτοτιμωριτικές πράξεις, παθητική ή/και απόμακρη στάση, ανησυχία και φοβίες, προβλήματα επίδοσης ή σχολική αποτυχία, μελαγχολικές τάσεις, εφιάλτες...

Το παιδί και ειδικά το βρέφος χρειάζεται μια ώριμη και σταθερή αγάπη. Για τη σταθερότητα του παιδιού απαιτείται μια θερμή, άμεση και συνεχής σχέση με τους γονείς και ιδιαίτερα με τη μητέρα. Παράγοντες που λειτουργούν θετικά στην ψυχική υγεία του παιδιού.

Η επιβράβευση των θετικών του παιδιού, η αναγνώριση των δυνατών σημείων και των αξιών που έχει το παιδί, θα το βοηθήσουν να προχωρήσει πιο μπροστά. Ο τρόπος αυτός θα έχει σίγουρα καλύτερα αποτελέσματα, παρά μια αυστηρή αρνητική κριτική προσέγγιση. ("The psychological maltreatment of children—Technical report", Pediatrics, 2002).

3.3 Σεξουαλική Κακοποίηση

ΟΡΙΣΜΟΣ

Ως σεξουαλική κακοποίηση, νοείται η συμμετοχή ή έκθεση παιδιών και εφήβων σε πράξεις με σεξουαλικό περιεχόμενο που υποκινούνται από κάποιον ενήλικα σε σχέση φροντίδας με το παιδί με σκοπό τη σεξουαλική του διέγερση ή ικανοποίηση (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου 1998^α, σ. 16κ.ε.).

Σεξουαλική κακοποίηση, είναι οποιουδήποτε τύπου επαφή ενός ενήλικου με ένα παιδί, με στόχο τη σεξουαλική ικανοποίηση του ενήλικου, ο οποίος έχει πάντα την αποκλειστική ευθύνη, διότι τα παιδιά δεν είναι δυνατόν να συγκατατεθούν σε οποιαδήποτε τέτοια ενέργεια. (www.hamogelo.gr)

Τι περιλαμβάνει η παιδική-σεξουαλική κακοποίηση;

Η παιδική σεξουαλική κακοποίηση περιλαμβάνει δραστηριότητες με ή χωρίς άγγιγμα.

Με άγγιγμα:

- Το άγγιγμα των γεννητικών οργάνων του παιδιού ή των απόκρυφων σημείων του για σεξουαλική ευχαρίστηση
- Το να υποχρεώσει κανείς ένα παιδί να αγγίξει τα γεννητικά όργανα ή απόκρυφα σημεία ενός ενήλικου για σεξουαλική ευχαρίστηση
- Το να τοποθετεί κανείς αντικείμενα ή μέρη σώματος (π.χ. δάχτυλα, γλώσσα, πέος) μέσα στον κόλπο, πρωκτό ή στόμα του παιδιού για σεξουαλική ευχαρίστηση.

Χωρίς άγγιγμα:

- Το να δείχνει κανείς πορνογραφία σε ένα παιδί
- Το να εκθέτει κανείς τα γεννητικά του όργανα σε ένα παιδί επίτηδες.
- Το να φωτογραφίζει κανείς ένα παιδί σε σεξουαλικές στάσεις
- Το να ενθαρρύνει κανείς το παιδί να παρακολουθεί ή να ακούει σεξουαλικές πράξεις
- Η ακατάλληλη παρακολούθηση του παιδιού όταν ξεντώνεται ή χρησιμοποιεί την τουαλέτα. (Πρεκατέ, Β., Γιωτάκος, Ο. «Οδηγός εκπαιδευτικών και γονέων για την ανίχνευση της παιδικής κακοποίησης», 2005).

Πώς μπορούν να γνωρίζουν οι γονείς ότι το παιδί τους κακοποιείται σεξουαλικά;

Τα παιδιά που κακοποιούνται έχουν πεισθεί ή απειληθεί από τον κακοποιό ότι δεν πρέπει να μιλήσουν σε κανέναν, γιατί οι δράστες ίσως έχουν απειλήσει ότι θα τα βλάψουν ή τα έχουν κατηγορήσει ότι προκάλεσαν την κακοποίηση ή φοβούνται ότι θα διαλυθεί η οικογένεια ή ακόμη δεν γνωρίζουν ότι έχουν δικαίωμα να πουν όχι και να μιλήσουν. Γι' αυτό, θα πρέπει οι ενήλικες να επαγρυπνούν για τις άμεσες ενδείξεις ότι ένα παιδί κακοποιείται και κάποιες από αυτές είναι: αδικαιολόγητη ευαισθησία, πόνος ή μώλωπες στη στοματική ή γεννητική περιοχή, δυσκολία να καθίσει, σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, εγκυμοσύνη, φόβος ή φοβία συγκεκριμένου ατόμου ή τοποθεσιών, ασυνήθιστη ή απρόσμενη απάντηση από το παιδί όταν ερωτείται αν το έχει αγγίξει κανείς, αδικαιολόγητος φόβος ιατρικής εξέτασης, ζωγραφιές που παριστάνουν σεξουαλικές πράξεις και σεξουαλική επιθετικότητα.

Ξαφνικές αλλαγές στην συμπεριφορά, όπως ενούρηση ή εγκόπρηση, ακραίες αλλαγές στη διάθεση και προσωπικότητα, απόσυρση από φίλους και οικογένεια, κατάθλιψη, ξαφνική επιθετικότητα, σκληρότητα στους άλλους, ξαφνική ντροπαλότητα, μυστικοπάθεια, τρόμος, υπερβολικό κλάμα, φόβος να πάνε στο κρεβάτι, αϋπνία, εφιάλτες, διαταραχές ύπνου, ξαφνική ανορεξία ή βουλιμία, κούραση, απόκτηση τικ, τραύλισμα, παλινδρόμηση σε προγενέστερες συμπεριφορές, π.χ. πιπιλά το δάχτυλο, στερεοτυπικές κινήσεις, αλλαγή στις συνήθειες διατροφής, δεν τρώει, ή αρχίζει να τρώει υπερβολικά. Επιπλέον, παίρνει βάρος για να «κρύψει» το σώμα του, απομακρύνεται από γονείς και φίλους, δεν μιλάει, δεν ανοίγεται όπως παλαιότερα, φόβος να βγει από το σπίτι ή το δωμάτιο, απρόσμενη και ακατάλληλη γνώση σεξουαλικών θεμάτων για την ηλικία του, η οποία εκδηλώνεται μέσα από ακατάλληλη σεξουαλική δραστηριότητα με παιχνίδια, κούκλες ή αντικείμενα και κατοχή νέων ενήλικων λέξεων για μέρη του σώματος ή σεξουαλικές δραστηριότητες προς μικρότερα παιδιά, ντροπή για το σώμα του και δε θέλει να ξεντύνεται ή να αλλάζει ρούχα μπροστά σε άλλους, δείχνει εμμονή για ένα καινούργιο μεγαλύτερο "φίλο" και κατέχει ξαφνικά αδικαιολόγητα δώρα ή χρήματα. Τέλος, οι έφηβοι που κακοποιούνται σεξουαλικά, εμφανίζουν συχνά διαταραχές διατροφής, κατάχρηση ουσιών, αυτό-τραυματισμό ή αποπειρώνται να φύγουν από το σπίτι.

Όπως αναφέρει μια μητέρα:

«Η συμπεριφορά του παιδιού μου άλλαξε. Έκλαιγε δυνατά και κρεμιόταν επάνω μου όποτε την άφηνα με τη μπέιμπι-σίτερ που είχαμε εδώ και μερικές εβδομάδες.

Αποδείχθηκε ότι η μπέιμπι-σίτερ είχε αρχίσει να την κακοποιεί και της είπε ότι δε θα την αγαπώ αν μιλήσει. Το καημένο φοβόταν να μιλήσει. Κοιτώντας πίσω βλέπω τώρα τα σημάδια... Μακάρι να γνώριζα νωρίτερα τι έπρεπε να προσέξω» (Πρεκατέ, 2005)

Η Σεξουαλική κακοποίηση είναι διαφορετική από την σωματική κακοποίηση

Στη σωματική κακοποίηση ο γιατρός είναι σύμμαχος με τον κακοποιητή – παραμελητή. Η σεξουαλική κακοποίηση δεν ενεργοποιεί ανάλογα τον γιατρό γιατί τα σωματικά τραύματα συχνά είναι ελάχιστα και γιατί στο γιατρό διακινείται συναισθήματα όπως σε κάθε άλλο άνθρωπο. Η ιατρική ειδικότητα που πρέπει κυρίως να ασχοληθεί με την σεξουαλική κακοποίηση είναι οι ψυχίατροι που για λόγους ιδεολογικούς στην ψυχιατρική τείνουν να αποφύγουν να ασχοληθούν.

Σύμφωνα με τον Freud η σεξουαλική κακοποίηση αποτελεί φαντασίωση που εκφράζει την οιδιπόδεια διαμάχη του παιδιού και όχι αρνητικά γεγονότα. Η σεξουαλική κακοποίηση γίνεται κυρίως από άνδρες και θεωρείται σαν πρόβλημα της κοινωνικοποίησης του άνδρα σε αντίθεση με τη σωματική κακοποίηση που μπορεί να θεωρηθεί σαν πρόβλημα στην άσκηση του γονικού ρόλου. Ένας μικρός αριθμός παιδιών έχουν σεξουαλικές εμπειρίες με ενήλικες που τις περιγράφουν ως θετικές. Η συναίνεση είναι πολύ βασικό θέμα και έχει άμεση σχέση με την σεξουαλική κακοποίηση των παιδιών. Σ' αυτή την περίπτωση το παιδί δεν έχει την ελευθερία να πει ναι ή όχι και να γνωρίζει τι πράττει και τι πρέπει να κάνει. Σαν οδηγούμαστε σε μια σεξουαλική ηθική που δέχεται οτιδήποτε σεξουαλικό επιτρέπεται μεταξύ ατόμων που συναινούν μεταξύ τους, ενώ όταν ο ένας δεν συναινεί χαρακτηρίζεται σαν παράνομο και taboo. Ο βιασμός των γυναικών και η σεξουαλική κακοποίηση των παιδιών είναι κάτι τέτοιο. (Finkelhor, 1994).

Τα γενικά χαρακτηριστικά της σεξουαλικής κακοποίησης στα παιδιά είναι:

Όσον αφορά το φύλο θύματα σεξουαλικής κακοποίησης είναι σε ποσοστό 70% τα κορίτσια. Σχετικά με την ηλικία παιδιά όλων των ηλικιών υφίστανται σεξουαλική βία αλλά κυρίως σε παιδιά προεφηβικής ηλικίας, ενώ στα βρέφη είναι σπανιότατη (εν αντιθέσει με τη σωματική). Τούτο οφείλεται στο ότι κατά την προεφηβική ηλικία σχηματίζεται το σώμα του παιδιού (ιδιαίτερα του κοριτσιού) ώστε να προκαλεί ερωτικά αφενός και αφετέρου στο ότι κατά αυτή την ηλικία είναι δυνατή η επίτευξη της συνουσίας. Συνήθως η σεξουαλική βία εκδηλώνεται σε οικογένειες με χαμηλή οικονομική και πνευματική κατάσταση ή σε οικογένειες με προβλήματα (διαζύγιο, διάσταση, αντιδικίες γονέων). Η σεξουαλική βία εκδηλώνεται πιο συχνά στα μεγάλα αστικά κέντρα. Τούτο οφείλεται στο ότι στην επαρχία η οικογένεια ελέγχεται από το συγγενικό και κοινωνικό περιβάλλον διατηρώντας μια συγκεκριμένη ταυτότητα, ενώ στα μεγάλα αστικά κέντρα η βία γενικά είναι πιο συνηθισμένη αλλά και στο ότι στα χωριά η σεξουαλική βία στα παιδιά πιο δύσκολα ανακαλύπτεται αλλά και καλύπτεται. (Πρακτικά Μετεκπαιδευτικής Ημερίδας, 1989).

Είναι κρίσιμης σημασίας να πιστέψουμε το παιδί, όταν μας κάνει την αποκάλυψη. Αν δεν πιστέψουμε τα παιδιά, πολύ πιθανόν να μην ξαναδοκιμάσουν ποτέ να ανοιχτούν σε κάποιον. Πρέπει να διδάξουμε στα παιδιά ότι πρέπει να λένε όχι, για παράδειγμα όταν δε θέλουν να παίξουν, να τα γαργαλήσουν, να τα αγκαλιάσουν ή να

τα φιλήσουν. Πρέπει να τα βοηθήσουμε να καταλάβουν ποια συμπεριφορά είναι λάθος κι ότι θα πρέπει πάντα να μας πουν αν κάποιος τους φέρθηκε έτσι, ακόμη κι αν τους ήταν αδύνατο να πουν όχι εκείνη τη στιγμή.

Πώς μπορούμε να προστατέψουμε τα παιδιά και τι πρέπει να τους διδάξουμε;

Υπάρχουν πράγματα που μπορούμε να κάνουμε για να προστατέψουμε τα παιδιά μας. Οι δράστες βασίζονται στη μυστικότητα. Προσπαθούν να σωπάσουν τα παιδιά αλλά και εμάς, υπολογίζοντας ότι δε θα μιλήσουμε αν έχουμε αμφιβολίες. Το πρώτο βήμα είναι να αναπτύξουμε μια ανοιχτή σχέση εμπιστοσύνης με τα παιδιά μας. Να ακούμε τους φόβους τους και τις ανησυχίες τους και να τους λέμε να μη φοβηθούν να μας πουν το οτιδήποτε. Είναι σημαντικό να μιλάμε μαζί τους για το σεξ και να χρησιμοποιούμε άνετα τις λέξεις που χρειάζονται. Κρίνεται απαραίτητο να τους μάθουμε ότι κανείς, ακόμη και κάποιος που αγαπούν, δε θα πρέπει να τους ζητήσει να κρατήσουν μυστικό για φιλιά, αγγίγματα, αγκαλιές. Δεν είναι ποτέ φταιξιμο του παιδιού αν κάποιος τα κακοποιήσει. Ότι δε θα θυμώσετε αν σας πουν, ακόμη κι αν εκείνα νομίζουν ότι έκαναν κάτι λάθος ή αν αυτό περιλαμβάνει κάποιον γνωστό ή άτομο της οικογένειας. Αν κάποιος τα αγγίζει με τρόπο που τα φοβίζει ή τα μπερδεύει πρέπει να το πουν. Τα συναισθήματα φόβου και σύγχυσης μπορεί να έρθουν για κάποιο άτομο και πριν ακόμη τα αγγίζουν. Εκτός από τις δραστηριότητες που περιγράφονται παραπάνω, υπάρχει το σοβαρό και ολοένα αυξανόμενο πρόβλημα της δημιουργίας και θέασης εικόνων παιδικής πορνογραφίας. Η θέαση σεξουαλικά κακοποιητικών εικόνων παιδιών είναι συμμετοχή στην κακοποίηση και αυτοί που βλέπουν τέτοιες εικόνες είναι πιθανόν να κακοποιούν σεξουαλικά κάποιο παιδί. Άτομα που καταναλώνουν τέτοιο υλικό χρειάζονται βοήθεια, ώστε η συμπεριφορά τους να μη χειροτερέψει σε κάτι πιο σοβαρό. (Πρεκατέ, 2005).

3.3.1 Η Παιδική Πορνογραφία

Τι είναι η παιδική πορνογραφία;

Παιδική πορνογραφία, είναι η αναπαραγωγή σεξουαλικών εικόνων με αντικείμενο παιδιά. Πρόκειται για μορφή σεξουαλικής εκμετάλλευσης με σκοπό το κέρδος.

Είναι ένα φαινόμενο που έχει πάρει τεράστιες διαστάσεις τις μέρες μας και η εξέλιξη της τεχνολογίας έχει συμβάλει σε αυτό σε μεγάλο βαθμό. Θεωρείται πλέον η δεύτερη πιο προσοδοφόρα εγκληματική δραστηριότητα μετά το εμπόριο ναρκωτικών. Οι ‘πρωταγωνιστές’ αυτών των διαστροφικών σεξουαλικών πράξεων είναι βρέφη από λίγων μηνών έως 17 ετών παιδιά. Παιδιά που κατάγονται συνήθως από φτωχές οικογένειες ή οικογένειες μεταναστών ή είναι ορφανά. Παιδιά που στιγματίζονται για όλη τους τη ζωή και νομίζουν πως αυτό που τους συμβαίνει είναι φυσιολογικό! Μερικές φορές φοβισμένα να μιλήσουν σε κάποιον για αυτό που τους συμβαίνει επειδή απειλούνται από τα άτομα που τους εκμεταλλεύονται.

Οι παιδόφιλοι πλησιάζουν τα θύματά τους και τα χειραγωγούν για να μπορέσουν να ικανοποιήσουν τα πάθη τους ή ακόμα τα αναγκάζουν να υποκύψουν στις επιθυμίες τους. Στη συνέχεια διακινούν σχετικό οπτικό υλικό στο διαδίκτυο αντί κάποιου μεγάλου χρηματικού ποσού. Οι ιστοσελίδες που διακινούν αυτό το υλικό, δεν εντοπίζονται εύκολα από τις διωκτικές αρχές. Εάν κάποιος προσπαθήσει να εντοπίσει μια ιστοσελίδα αυτού του περιεχομένου μέσω κάποιας μηχανής αναζήτησης, είναι πολύ πιθανό να μη βρει. Αυτές οι ιστοσελίδες γίνονται γνωστές στους ενδιαφερόμενους μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και μέσω δωματίων επικοινωνίας στο διαδίκτυο γνωστά ως chat rooms. Οι επισκέπτες των ιστοσελίδων μπορούν να περιηγηθούν στο σχετικό ιστοχώρο αντί κάποιου χρηματικού ποσού εφόσον δώσουν τα στοιχεία της πιστωτικής τους κάρτας. Λόγω του ότι οι επισκέπτες μπορούν να χρησιμοποιήσουν ψευδείς ψηφιακές ταυτότητες, γίνεται πιο δύσκολο το έργο των αρχών για τον εντοπισμό τους. (W.H.O., 2001).

Είναι ευρέως γνωστό, ότι η παιδική πορνογραφία είναι παράνομη και υπόκειται σε ποινικές κυρώσεις. Επιπλέον, υπάρχουν σημαντικές διαφορές στην αντιμετώπιση της παιδικής πορνογραφίας από χώρα σε χώρα. Σε ορισμένες χώρες για παράδειγμα, ακόμη και η εν γνώσει κατοχή παιδικής πορνογραφίας είναι έγκλημα (όπως στην Ισπανία). Σύμφωνα με τη Σύμβαση για τα Διαδικτυακά Εγκλήματα του Συμβουλίου της Ευρώπης, η παιδική πορνογραφία μπορεί να περιλαμβάνει:

1. Έναν ανήλικο που συμμετέχει σε σεξουαλική δραστηριότητα,
2. Ένα άτομο που συμμετέχει σε σεξουαλική δραστηριότητα προσποιούμενο ότι είναι ανήλικο,
3. Ρεαλιστικές εικόνες που αναπαριστούν έναν ανήλικο να συμμετέχει σε σεξουαλικές δραστηριότητες.

Τι είναι το grooming;

Το grooming είναι η διαδικασία κατά την οποία, παιδόφιλοι, προσποιούμενοι ότι είναι έφηβοι, χρησιμοποιούν τα chat rooms για να προσελκύσουν παιδιά με σκοπό να τα κακοποιήσουν. Τα chat rooms φιλοξενούνται στο Διαδίκτυο και σε αυτά μπορεί να έχει πρόσβαση οποιοσδήποτε από οποιοδήποτε σημείο στον κόσμο. Συχνά θεωρούνται από τα παιδιά ασφαλείς τόποι συνομιλίας στο Διαδίκτυο, τόσο εξαιτίας της δημόσιας φύσης της συζήτησης αλλά και της λανθασμένης εκτίμησης των παιδιών ότι διατηρείται η ανωνυμία. Οι παιδόφιλοι ξεκινούν συζητήσεις με τα πιθανά θύματα με σκοπό να αναπτύξουν φιλική σχέση με αυτά και να αποσπάσουν όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον τόπο διαμονής τους, τα ενδιαφέροντα, τα χόμπι και τις σεξουαλικές τους εμπειρίες. Μέσα από την σχέση αυτή προκαλούν σιγά σιγά συζητήσεις σεξουαλικής φύσεως και πολλές φορές οι παιδόφιλοι στέλνουν στα υποψήφια θύματα φωτογραφίες παιδικής πορνογραφίας αλλά και πορνογραφίας ενηλίκων για να δώσουν την αίσθηση ότι αυτό είναι κάτι το αποδεκτό και φυσιολογικό. Η τακτική αυτή χρησιμοποιείται για να υπονομεύσει την απροθυμία των παιδιών στο να λάβουν μέρος σε σεξουαλική επαφή. Χρησιμοποιείται επίσης για να αποτρέψει το θύμα από το να ζητήσει προστασία από τους γονείς και τους δασκάλους του, αφού καταλήγει να νιώθει ένοχο που έχει ανταλλάξει τέτοιου είδους φωτογραφίες. (Πρεκατέ, 2005).

Ποιες ηλικιακές ομάδες διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο;

Οι έφηβοι εμφανίζονται ως η πιο ευάλωτη ηλικιακή ομάδα σε ότι αφορά την παιδική πορνογραφία και το πορνογραφικό περιεχόμενο που δημοσιεύεται γενικότερα στο Διαδίκτυο. Σύμφωνα με έρευνα που δημοσίευσε το 2004 το περιοδικό «Journal of Adolescent Health», το 76% των ατόμων που υπέστησαν σεξουαλική παρενόχληση η οποία ξεκίνησε μέσω διαδικτυακής επικοινωνίας ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα των 13 έως 15 ετών. Η συντριπτική πλειοψηφία αυτών είναι κορίτσια. Και στον Ελληνικό χώρο τα στοιχεία συμπίπτουν. Σύμφωνα με έρευνα που δημοσιεύθηκε τον Ιούνιο του 2006, το 71% των παιδιών ηλικίας μέχρι 12 ετών έχει ήδη συναντήσει πορνογραφικό υλικό μέσω Διαδικτύου είτε σκόπιμα είτε τυχαία (πηγή: Εταιρία Μελέτης Ανθρώπινης Σεξουαλικότητας).

Κατά την περίοδο της εφηβείας τα νεαρά άτομα εξερευνούν τη σεξουαλικότητά τους και προσπαθούν να ανεξαρτητοποιηθούν, κάνοντας την «προσωπική τους

επανάσταση». Αυτή η στάση ανεξαρτησίας και η αναζήτηση νέων γνωριμιών μέσω Διαδικτύου, ως αγαπητού μέσου επικοινωνίας και κοινωνικής δικτύωσης, καθιστούν τους εφήβους την πιο ευαίσθητη ομάδα στο ζήτημα της πορνογραφίας αλλά και της σεξουαλικής παρενόχλησης.

Σύμφωνα με το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, η παιδική πορνογραφία αποτελεί μια ιδιαίτερη μορφή παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης, μαζί με την παιδική πορνεία, την παιδεραστία, την ασέλγεια, τις θωπείες και την επίδειξη, ενώ σύμφωνα με έρευνες του Παντείου Πανεπιστημίου, οκτώ από τις δέκα κακοποιήσεις είναι σωματικές και οι υπόλοιπες σεξουαλικές ή και τα δύο.

Προσδιορίζεται ως τιμωρητέο υλικό παιδικής πορνογραφίας, η αναπαράσταση ή η πραγματική ή εικονική αποτύπωση σε ηλεκτρονικό ή άλλο φορέα, του σώματος ή μέρους του σώματος ανηλίκου, με τρόπο που καταφανώς προκαλεί γενετήσια διέγερση.

Ορισμός του trafficking

Μορφή σεξουαλικής κακοποίησης θεωρείται και το trafficking που είναι η παράνομη διακίνηση και εμπορία ανθρώπων με σκοπό τη σεξουαλική και οικονομική εκμετάλλευση.

Ορίζεται επίσης ως η στρατολόγηση, η μεταφορά, μετακίνηση, εγκατάσταση (στέγαση, μέριμνα για συνέχιση της παραμονής) ή παραλαβή προσώπων, μέσω της απειλής ή χρήσης βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, της απαγωγής, του δόλου, της εξαπάτησης, της κατάχρησης της δύναμης, της κατάχρησης μιας τρωτής ή ευάλωτης θέσης, της προσφοράς ή της αποδοχής οικονομικού ή άλλου όφελους για την επίτευξη της σύμφωνης γνώμης ενός προσώπου το οποίο ασκεί έλεγχο ή εξουσία επί άλλου προσώπου για το σκοπό της εκμετάλλευσης. (www.amnesty.org.uk)

3.3.2 Εκμετάλλευση

«Η παιδική ηλικία είναι δώρο μιας φοράς», λέει μια αφρικανική παροιμία. Η τραγική ειρωνεία είναι ότι ο τόπος προέλευσης αυτής της φράσης είναι ο τόπος, όπου τα περισσότερα παιδιά του δεν μπορούν να γευτούν αυτό το δώρο της μιας φοράς. Και να 'ταν μόνον η Αφρική...

ΟΡΙΣΜΟΣ

Εκμετάλλευση θεωρείται η χρησιμοποίηση του παιδιού για να αποκομίσει οικονομικά οφέλη ο ενήλικας. Παραδείγματα εκμετάλλευσης αποτελεί η έκθεση και ή ώθηση του ανηλίκου με στόχο την επαιτεία από πλευράς ενήλικα.

Στην Ελλάδα η παιδική εκμετάλλευση είναι μια έννοια πλήρως συνυφασμένη με την παιδική εργασία – εκμετάλλευση και την παιδική πορνεία και τον τουρισμό του σεξ. Εργάζονται κάτω από ανατριχιαστικές συνθήκες μεταξύ 15 και 16 ώρες την ημέρα με ένα μισθό πείνας, αντί να παίζουν, να γελούν και να μαθαίνουν γράμματα. Η παιδική εργασία είναι η φθηνότερη, άνομη και η χωρίς δικαιώματα εργατική δύναμη του κόσμου.

Τριακόσια εκατομμύρια παιδιά κάτω των 15 ετών εργάζονται για να κρατήσουν στη ζωή τον εαυτό τους και την οικογένειά τους με μισθούς σκλάβων. Τα παιδιά τα εκμεταλλεύονται κάνοντας κατάχρηση της αδυναμίας τους για αυτοϋπεράσπιση. Είναι θύματα της εκμετάλλευσης και της κατάχρησης για την απασχόληση, που σύρονται στην πορνεία ή γίνονται στρατιώτες σε εμφύλιους αλληλοσπαραγμούς και πολέμους... (Ναλμπάντης, «Τα ανθρώπινα δικαιώματα και η εκμετάλλευση των παιδιών»).

Δείγματα εκμετάλλευσης παιδιού:

Όταν ένας ενήλικος ωθεί έναν ανήλικο στην επαιτεία, την εργασία και την πορνεία με οποιονδήποτε τρόπο (φωτογράφιση, μαγνητοσκόπηση, σεξουαλική επαφή), όταν το παιδί συγκρίνεται με άλλα παιδιά ως προς τις επιδόσεις του, η έλλειψη αγάπης και στοργής επικρατούν και κυριαρχεί συχνά η ταπείνωσή του και η τιμωρία τότε ελλοχεύει ο κίνδυνος προς εκμετάλλευσή του.

Ως μορφές κακοποίησης, παλαιόθεν υφιστάμενες, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν, οι παρακάτω:

- Ø Ανήλικοι στην πορνεία
- Ø Ανήλικοι επαίτες
- Ø Παιδιά των φαναριών
- Ø Ανήλικοι εργαζόμενοι (Αγάθωνος –Γεωργοπούλου, 1993).

Το φαινόμενο των παραπάνω μορφών, παρατηρείται από πολύ παλιά. Οι ανήλικοι εργάζονταν σε βαριές και ανθυγιεινές χειρονακτικές εργασίες, στους δρόμους ή σε ύποπτα στέκια, με σκοπό να εξασφαλίσουν τα προς το ζην, προκειμένου να επιβιώσουν. Σε αντίθεση με τότε, σήμερα το ποσοστό των παιδιών αυτών, όχι μόνο έχει αυξηθεί, αλλά παρατηρείται και μια ριζική αλλαγή ως προς τον σκοπό. Οι ανήλικοι, μένοντας απροστάτευτοι, πέφτουν πολύ συχνά, θύματα εκμετάλλευσης από άτομα του υπόκοσμου (παράνομα κυκλώματα), όπου τους εκβιάζουν και τους απειλούν ακόμα και για την ζωή τους. Έτσι, για την χαρά της ζωής, υποκύπτουν στις προσταγές των δυνατών.

Το πρόσφατο ενδιαφέρον για την κακοποίηση των παιδιών, άρχισε από παιδιάτρους, που είναι εξάλλου και οι πρώτοι που βλέπουν τα χτυπημένα παιδιά, γρήγορα εξαπλώθηκε και σε άλλες ειδικότητες όπως ορθοπεδική, οδοντιατρική και σε επιστήμες όπως η ψυχιατρική, η κοινωνιολογία, η ιατροδικαστική, η νομική. Αυτό ήταν φυσικό, γιατί μετά την πρώτη περίοδο της μελέτης που αφιερώθηκε στην αναγνώριση των κλινικών εκδηλώσεων, ακολούθησε η αναζήτηση των αιτιών για τέτοια συμπεριφορά των γονιών, καθώς και των μέσων και μεθόδων για την πρόληψη του κοινωνικού προβλήματος και για την προστασία των παιδιών.

3.4 Κακοποίηση – Παραμέληση

« Πονάει η ψυχή μου και μόνο στη σκέψη...

Πως μπορείς να πειράξεις τα αγγελούδια; Πως;

Τι κτήνη είναι αυτοί που φέρονται έτσι; Και το χειρότερο

είναι ότι τα παιδιά αυτά συνήθως δεν μιλούν, δεν

εξωτερικεύονται, πρέπει να γνωρίζεις, να έχεις διαβάσει

για να καταλάβεις τα σημάδια της συμπεριφοράς τους,

ότι κρύβουν μια πληγή ανοιχτή...

Έτσι απερίσκεπτα πράττουν και ούτε που σκέφτονται

τις συνέπειες στην ψυχούλα των μικρών αγγέλων! »

ΟΡΙΣΜΟΣ

Με τον όρο "κακοποίηση - παραμέληση παιδιών", περιγράφεται ένα φαινόμενο όπου ένας ή περισσότεροι ενήλικες, που έχουν την ευθύνη της φροντίδας ενός παιδιού, προκαλούν ή επιτρέπουν να προκληθούν στο παιδί σωματικές κακώσεις ή συνθήκες στέρησης σε τέτοιο βαθμό, ώστε συχνά να επιφέρουν σοβαρές διαταραχές σωματικής, νοητικής, συναισθηματικής ή κοινωνικής μορφής, και σε ακραίες περιπτώσεις ακόμα και θάνατο.

Σύμφωνα με το Χαμόγελο του Παιδιού δείγματα παραμέλησης είναι:

- Η Μη επαρκής σίτιση, στέγαση ή ένδυση,*
- Οι Ανθυγιεινές συνθήκες διαβίωσης και τέλος,*
- Η Εγκατάλειψη του παιδιού.*

Εισαγωγή

Η κακοποίηση - παραμέληση των παιδιών είναι ένα φαινόμενο το οποίο εξακολουθεί να εμφανίζεται στις σύγχρονες κοινωνίες. Αναφέρεται σε σωματικές και ψυχολογικές κακώσεις και στερήσεις με υπαιτιότητα των ενηλίκων, που έχουν αναλάβει την κηδεμονία ενός παιδιού, οι οποίες επηρεάζουν ποικιλοτρόπως την ομαλή εξέλιξη της προσωπικότητας του σε κοινωνικό, συναισθηματικό και γνωστικό επίπεδο.

Όλες οι κατηγορίες παραμέλησης είναι μια εσκεμμένη ή ακούσια αποτυχία των γονιών να παρέχουν όλα αυτά που χρειάζονται για την υγιή ανάπτυξη και την ανατροφή του παιδιού. Η παιδική παραμέληση είναι η πιο κοινή μορφή κακοποίησης και επηρεάζει σχεδόν το 3% των παιδιών και το 70% των αναφερόμενων περιπτώσεων κακοποίησης. (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1993).

Η ψυχολογική παραμέληση αναφέρεται στη συστηματική αδιαφορία των ενηλίκων προς τις ανάγκες του παιδιού και περιλαμβάνει μια ποικιλία από συμπεριφορές, όπως πλημμελής επικοινωνία με το παιδί, στέρηση ασφαλούς περιβάλλοντος ανάπτυξης, αφοσίωση στην σταδιοδρομία ή άλλα ενδιαφέροντα.

Η ψυχολογική κακοποίηση περιλαμβάνει επιπλέον την απόρριψη, τον εκφοβισμό, την απομόνωση, την εκμετάλλευση, την υποτίμηση και την αποθάρρυνση του παιδιού από το γονιό. Η χρόνια προφορική κακοποίηση διαβρώνει την αυτοεκτίμηση του παιδιού.

3.5 Νέες μορφές κακοποίησης

3.5.1 Το Σύνδρομο του «αμέτοχου θεατή»

Ως «**σύνδρομο του αμέτοχου θεατή**», ορίζεται η έκθεση του παιδιού για μακρό χρονικό διάστημα σε διάφορες μορφές ενδοοικογενειακής βίας, χωρίς το ίδιο να υφίσταται σωματικές κακώσεις. Καθώς οι γονείς μαλώνουν μπροστά στο παιδί η μητέρα πολλές φορές το χρησιμοποιεί ως ασπίδα στην απειλή του χτυπήματος του πατέρα και από ένστικτο αυτοσυντήρησης ενδέχεται να τραυματιστεί χωρίς να το επιδιώκει ο πατέρας. Η κακοποίηση γίνεται τυχαία. (Καράτζιου, Α., «Επιθετικότητα και Παιδί», 2000).

Το παιδί βρίσκεται σε άμεσο κίνδυνο εφόσον υπάρχει η πιθανότητα να χρησιμοποιηθούν επικίνδυνα αντικείμενα όπως μαχαίρι, όπλο. Επιπλέον, το παιδί χωρίς να ευθύνεται βρίσκεται ανάμεσα σε έντονες διαμάχες και καυγάδες που το σοκάρουν, το τραυματίζουν, ασκώντας πάνω του ψυχολογική πίεση που προκαλεί άγχος και φόβο. Η τυχαία κακοποίηση λειτουργεί ως προειδοποίηση και αποτελεί τον έμμεσο κίνδυνο της κατάστασης.

Πρέπει λοιπόν, οι περιπτώσεις αμέτοχου – αθέατου θεατή να γνωρίζονται, να καταγράφονται και να αντιμετωπίζονται με την ίδια διαδικασία που υπάρχει και για τις μορφές κλασικής σωματικής κακοποίησης.

3.5.2 Κακοποίηση εμβρύου

Για την Βαλάσση – Αδάμ (1991), η κακοποίηση εμβρύου είναι κατάσταση ακραία, που συζητείται όλο και περισσότερο από όσους ασχολούνται με την κακοποίηση – παραμέληση, αλλά πολύ δύσκολα θα ενταχθεί σε αυτή επίσημα, για λόγους θεωρητικούς και πρακτικούς (σελ. 115).

Η κακοποίηση του εμβρύου συζητείται όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια. Το έμβρυο κακοποιείται εφόσον η μέλλουσα μητέρα κάνει χρήση ναρκωτικών ουσιών, καπνού ή αλκοόλ. Η είδηση ότι θα αποκτήσει παιδί ίσως να μη την ικανοποιεί και έτσι δεν αποτελεί για αυτήν φραγμό το γεγονός να διακόψει τις ανθυγιεινές συνήθειες στις οποίες έχει εθιστεί.

Είναι μια πράξη που αξίζει την ηθική μας καταδίκη διότι οι πιθανότητες βλάβης στο παιδί που θα γεννηθεί είναι αυξημένες. Το παιδί βασανίζεται πριν ακόμα ανασάνει τον αέρα και δει το φως. Ποιος ξέρει τι είδους κακοποίηση θα υποστεί μετά τη γέννηση του;

Το χαμηλό βάρος γέννησης και τα σοβαρά προβλήματα υγείας που παρουσιάζουν πολλά παιδιά μετά τον τοκετό μπορεί να αποδοθούν σε ανεπαρκή φροντίδα ή και πλήρη αδιαφορία των γονιών για το έμβρυο (πλημμελής ιατρική παρακολούθηση της εγκύου, άγχος, ένταση στις ενδοοικογενειακές σχέσεις.)

Οι επιπτώσεις από τη χρήση βλαβερών ουσιών κατά τη διάρκεια της κύησης μπορεί να είναι ο πρόωρος τοκετός με κάθε πιθανή συνέπεια, η αναστολή της ανάπτυξης του εμβρύου, η πρόωρη αποκόλληση πλακούντα, η γένεση του παιδιού με εξαιρετικά χαμηλό βάρος και μόνιμες βλάβες στο κεντρικό νευρικό σύστημα του παιδιού. Το νεογνό θεωρείται κακοποιημένο και έχει μεγάλο κίνδυνο να παρουσιάσει προβλήματα στη σωματική και πνευματική του εξέλιξη από παραμέληση που συντελείτε κατά τη διάρκεια της κύησης. Στη Δανία μόνο το 25% των παιδιών με μητέρες που κάνουν χρήση ναρκωτικών ουσιών θεωρούνται φυσιολογικά.

Δυστυχώς και στην Ελλάδα υπάρχουν παιδιά που κυοφορούνται σε επικίνδυνες συνθήκες ενδομήτριου περιβάλλοντος για τις οποίες ευθύνεται η μητέρα. Ασφαλώς η άμβλωση δεν αποτελεί λύση αλλά τη χειρότερη μορφή κακοποίησης. Αυτή είναι και η θέση της Ορθόδοξης εκκλησίας που θεωρεί ότι η άμβλωση αποτελεί ένα οξύτατο πρόβλημα με τεράστιες ηθικές και κοινωνικές διαστάσεις. Το να απομακρυνθεί το

έμβρυο από το ανθυγιεινό περιβάλλον της μήτρας, μοιάζει τερατώδες και αντιδεντολογικό. Το ίδιο τερατώδες και αντιδεντολογική είναι και η απομάκρυνση του κακοποιημένου βρέφους. Το να πεθάνει ένα παιδί στα χέρια της μητέρας του, καλύτερο είναι να μεγαλώσει μακριά της, έστω και ιδρυματικό. Το να καθιερωθεί η κυοφορία από θετή μητέρα, ως παρέμβαση εκλογής σε περίπτωση κακοποίησης εμβρύου, φαίνεται να ανήκει αυτή τη στιγμή στο χώρο της επιστημονικής φαντασίας. (σελ. 116).

3.5.3 Μη τυχαία δηλητηρίαση

Η δηλητηρίαση που δεν είναι τυχαία αλλά επιτυγχάνεται σκόπιμα από τους γονείς προς τα παιδιά, αποτελεί μια ύπουλη αλλά και ιδιαίτερα επικίνδυνη μορφή κακοποίησης. Είναι ενέργεια προμελετημένη που γίνεται εν ψυχρώ χωρίς το παιδί να δώσει την παραμικρή αφορμή.

Στην πλειοψηφία τους οι γονείς, είναι άτομα με διαταραγμένη προσωπικότητα που χρειάζονται ψυχιατρική αντιμετώπιση. Δεν είναι βίαιοι. Πολύ συχνά, πρόκειται για μητέρες που, είτε λόγω επαγγέλματος (πρακτικές νοσοκόμες), είτε λόγω δικής τους ασθένειας, είναι εξοικειωμένες με αρρώστιες, φάρμακα και νοσηλευτικές τεχνικές. (ο.π., σελ. 112).

Τα μέσα που χρησιμοποιούνται είναι αλάτι, πιπέρι, γλυκόζη, ηρεμιστικά, διουρητικά και οτιδήποτε άλλο βάζει ο νους της διαταραγμένης προσωπικότητας των γονέων. Ο τρόπος με τον οποίο συνήθως πραγματοποιείται η χημική κακοποίηση είναι με την παροχή της ουσίας μέσα στο φαγητό, στο νερό και στο γάλα ή μέσω ενδοφλέβιας έγχυσης.

Οι λόγοι που οι γονείς και ειδικά μητέρα που οδηγούνται σε αυτή την ενέργεια είναι:

1. Να προκαλέσουν αρρώστια στο παιδί και να κινητοποιηθούν με αποτέλεσμα να αμβλυνθούν οι συζυγικές προστριβές εφόσον το παιδί έχει ανάγκη και τους δύο γονείς.
2. Κάποιες μητέρες προσπαθούν να προκαλέσουν τον οίκτο των γειτόνων.

3. Να προεκτείνουν στο παιδί το δικό τους πρόβλημα υγείας ή να μεταθέσουν το άγχος από το οποίο οι ίδιοι διακατέχονται.

Ασφαλώς οι γονείς που επιχειρούν ανάλογες ενέργειες χρήζουν ψυχιατρικής βοήθειας. Οι δηλητηριάσεις πολλές φορές συνεχίζονται και μετά την θεραπευτική αγωγή των γονέων με ποσοστό 30%. Σε ένα 20% των περιπτώσεων προηγείται ή έπεται της δηλητηριάσεως σωματική κακοποίηση. Ένα 17% των περιπτώσεων καταλήγει σε θάνατο. Κάθε χρόνο καταγράφονται περίπου 15.000 κρούσματα δηλητηριάσεων σε παιδιά ηλικίας κάτω των πέντε ενώ στους γονείς καταλογίζεται ως αμέλεια.

Η χημική κακοποίηση, είναι συχνότερη, πιο ύπουλη και πιο επικίνδυνη από την κλασική κακοποίηση, γίνεται από γονείς σχετικά υψηλού μορφωτικού επιπέδου και καλό είναι να μπαίνει στη διαφορική διάγνωση των περιπτώσεων που εμφανίζουν ανεξήγητα συμπτώματα.

3.5.4 Το σύνδρομο Munchausen (Μινχάουζεν) δια αντιπροσώπου

Κατά τους Meadow και Lennert, στο Βαλάσση - Αδάμ, (1991, σελ. 113), το σύνδρομο Munchausen, περιγράφει άτομα, που έχουν τόση εξάρτηση – εθισμό στο Νοσοκομείο, ώστε επινοούν θεραπείες και χειρουργικές επεμβάσεις. Δεν πρόκειται για κατά φαντασίαν ασθενείς. Γνωρίζουν ότι είναι υγιείς (ο βαρόνος Munchausen, γνωστός Παραμυθάς, έχαιρε άκρας υγείας και πέθανε σε βαθιά γεράματα!), αλλά ηδονίζονται να επινοούν και να κατασκευάζουν συμπτώματα, για να εξασφαλίζουν υγειονομική περίθαλψη και για να τραβούν το ενδιαφέρον του οικογενειακού περιβάλλοντος.

Υπάρχουν γονείς και ιδιαίτερα μητέρες εξαιρετικά προστατευτικές προς τα παιδιά τους. Η κατηγορία αυτή αναφέρεται συνήθως σε μητέρες πρώην νοσοκόμες που γνωρίζουν το νοσοκομειακό περιβάλλον πολύ καλά.

Σε αυτές τις περιπτώσεις οι γονείς επιβάλλουν τα παιδιά σε ιατρικές εξετάσεις, θεραπείες, ελέγχους και χειρουργικές επεμβάσεις, χωρίς στην ουσία να υφίσταται πρόβλημα υγείας. Η κατάσταση αυτή πραγματοποιείται με σκοπό να προκληθεί το ενδιαφέρον του ευρύτερου οικογενειακού περιβάλλοντος, ξεπερνώντας τα όρια της προληπτικής ιατρικής. Έτσι ικανοποιούνται με το να επινοούν και να κατασκευάζουν συμπτώματα για να εξασφαλίζουν την υγειονομική περίθαλψη.

Η κακοποίηση γίνεται από το ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό αφού το παιδί βασανίζεται και κατά διαστήματα καλείται να αντικρίσει το άσχημο περιβάλλον του εκάστοτε νοσοκομείου ή της κλινικής.

Η συμπτωματολογία η οποία επινοείται από τους γονείς μπορεί να είναι από την πιο απλή μέχρι και την πιο σοβαρή. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι να εξελίσσονται τα παιδιά σε άτομα υποχονδριακά και να τα αντιπροσωπεύει το κλασικό σύνδρομο Μινχάουζεν δι' αντιπροσώπου.

Η διάγνωση του Munchausen δι' αντιπροσώπου, γίνεται συνήθως τυχαία, όταν για κάποιο λόγο απομακρυνθεί η μητέρα από το παιδί. Τότε, τα συμπτώματα ή τα εργαστηριακά ευρήματα σταματούν ως εκ θαύματος. (ο.π., σελ.114).

3.5.5 Ψυχοκοινωνικός νανισμός

Οι κακές σχέσεις μεταξύ γονέων και παιδιών και ιδιαίτερα μεταξύ μητέρας και παιδιού αποτελούν τον βασικό παράγοντα για την εμφάνιση του ψυχοκοινωνικού νανισμού στο παιδί.

Τα παιδιά με ψυχοκοινωνικό νανισμό είναι άνω των τριών ετών με κοντό ανάστημα που δεν είναι ανάλογο της ηλικίας τους. Παρουσιάζουν άτυπο τρόπο διατροφής, τρώνε υπερβολικά κάτι που τους αρέσει και όχι εκείνο που τους προσφέρει η μητέρα τους. Δεν είναι καθόλου απίθανο να τρώνε και από σκουπιδοτενεκέ ή από την τροφή των σκυλιών. Μερικά παιδιά παρουσιάζουν έντονη δίψα που μπορούν να πιούν και από το νερό της βροχής μέχρι και της τουαλέτας.

Υπάρχει η πιθανότητα να παρουσιάζουν ελαφριά πνευματική καθυστέρηση, διαταραχές ύπνου ή διαταραχές στην εξέλιξη του λόγου. Είναι ευερέθιστα και παθαίνουν κρίσεις θυμού. Είναι συνήθως προσκολλημένα στη μητέρα.

Σε ορισμένες περιπτώσεις ψυχοκοινωνικού νανισμού η παραμέληση και η κακοποίηση συνυπάρχουν. Οι μητέρες τιμωρούν τα παιδιά τους και παραπονιούνται ότι δεν σιτίζονται σωστά. Πολλές φορές παρουσιάζουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και ταυτίζουν το παιδί με το σύζυγο. Οι πατέρες είναι συνήθως παθητικοί ή ανύπαρκτοι.

Ο ψυχοκοινωνικός νανισμός είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ψυχοσωματικής διαταραχής, που δείχνει ότι η ψυχή δεν είναι ξέχωρη από το σώμα και ότι οι οργανικές διαταραχές είναι άμεσα συνδεδεμένες με τις ψυχολογικές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΨΥΧΟΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

4.1 Χαρακτηριστικά γονέων που κακοποιούν

Από έρευνες που έχουν διεξαχθεί κατά καιρούς οι γονείς που κακοποιούν τα παιδιά τους αναπτύσσουν ορισμένα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας τους ή ένα σύνολο χαρακτηριστικών που δημιουργούν προδιάθεση για την κακοποίηση των παιδιών τους. Η φυσιολογική συναισθηματική συναλλαγή ανάμεσα στους γονείς και το παιδί, αποτελεί τη βασική προϋπόθεση για την ικανοποίηση, σε μεγάλο βαθμό, των αναγκών του παιδιού. Προϋπόθεση και συνέπεια του συνδρόμου της κακοποίησης είναι η διαταραχή στη σχέση ανάμεσα στο γονιό και το παιδί. Η διαταραχή αυτής της σχέσης συνοδεύεται από το γεγονός ότι η ψυχοπαθολογία των γονέων παρουσιάζει μερικά επαναλαμβανόμενα χαρακτηριστικά.

Οι περισσότεροι από τους γονείς έχουν ένα ευρύ φάσμα ψυχοπαθολογίας με συνηθέστερη κλινική εικόνα τη διαταραχή της προσωπικότητας. Λίγοι γονείς έχουν την εικόνα της ψύχωσης, μερικοί έχουν χαμηλή νοημοσύνη προερχόμενοι από τις χαμηλότερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1991).

Στα παραπάνω μπορούν να προστεθούν η ανωριμότητα, παρορμητικότητα, μεγάλη ανάγκη για εξάρτηση και έντονα διαταραγμένες διαπροσωπικές σχέσεις. Χαρακτηρίζονται ως άτομα «ναρκισσιστικά», «εγωκεντρικά» και «απαιτητικά». Παρακάτω περιγράφονται πιο αναλυτικά οι ομαδοποιήσεις που αφορούν τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των γονέων.

α) Έχει αποδειχθεί ότι οι ίδιοι γονείς είχαν κακοποιηθεί από τους δικούς τους γονείς, επαναλαμβάνοντας στη σχέση με τα παιδιά τους το ίδιο μέσα από το μηχανισμό της ταύτισης με τον επιτιθέμενο. Είναι ανίκανοι να συνηθειτοποιήσουν τη κατάσταση του βρέφους και τις ανάγκες και να ανταποκριθούν σωστά σε αυτές. Οι γονείς εκφράζουν τη βία με φυσικό τρόπο επειδή είχαν έντονες ψυχοτραυματικές και στερητικές εμπειρίες από τους γονείς τους. Το 60% από τους ήδη κακοποιημένους γονείς συνεχίζουν το κύκλο κακοποιώντας τα δικά τους παιδιά. Έτσι οι γονείς ως θύματα

βίας προσπαθούν να ταυτισθούν και γίνονται με τη σειρά τους θύτες. Στο παρελθόν δέχθηκαν τη κακομεταχείριση, τώρα είναι ευκαιρία να τη διοχετεύσουν. Τα παιδιά όντως αδύναμα αποτελούν πρόσφορο έδαφος για να εκπληρώσουν την επιθυμία τους που ίσως για μερικά χρόνια περίμεναν αυτή την ευκαιρία.

β) Αρκετές είναι οι συζητήσεις που έχουν γίνει όσον αφορά την ανεπάρκεια των γονέων στο μητρικό ρόλο, και κατά συνέπεια δεν μπορούν να αντιληφθούν ότι τα παιδιά τους είναι εξαιτίας της ηλικίας τους ανώριμα. Συχνά σχόλια που ακούγονται από τους γονείς όπως «αν κάνεις υποχωρήσεις στα παιδιά θα γίνουν κακομαθημένα», «τα παιδιά πρέπει να υποτάσσονται στην εξουσία», «δεν θέλω τα παιδιά μου να γίνουν εγκληματίες μεγαλώνοντας» (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου,1991). Όλα αυτά μαρτυρούν μια περίεργη αίσθηση «δικαιοφροσύνης» από την πλευρά των γονέων που πολλές φορές διακρίνεται από τον τόνο της φωνής τους. Οι γονείς περιμένουν υποδειγματική συμπεριφορά ήδη από τη βρεφική ηλικία και μια στάση δέους, υποταγής και ευγένειας απέναντι στην εξουσία των ενηλίκων και της κοινωνίας. Οι γονείς πιστεύουν ότι πράττουν σωστά υιοθετώντας τις παραπάνω αρχές. Η διαφορά ανάμεσα στους γονείς που κακοποιούν τα παιδιά τους και σε εκείνους που δεν τα κακοποιούν είναι ότι οι πρώτοι εφαρμόζουν αυτές τις αρχές με υπερβολική αυστηρότητα και το κυριότερο, σε νεαρή ηλικία, που δεν ενδείκνυται για κάτι τέτοιο (Ανοικτό Πανεπιστήμιο,1985).

γ) Αντιστροφή του ρόλου γονιών – παιδιών παρατηρείται σε μερικές περιπτώσεις. Δηλαδή, οι γονείς αυτοί περιμένουν από τα παιδιά τους να τους δείξουν αγάπη και κατανόηση και ότι στην ουσία τα παιδιά τους υπάρχουν για να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες. Οι γονείς αυτοί έχουν συνήθως ναρκισσιστικές ανάγκες και μεγάλη ανωριμότητα. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό είναι ότι οι γονείς αντιμετωπίζουν τις προσβολές και τις επιθέσεις ενάντια στον εαυτό τους, για τον οποίο τρέφουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, με έναν αντισταθμιστικό τρόπο. Προσπαθούν δηλαδή απελπισμένα να κρατήσουν μια θετική εικόνα του εαυτού τους, έστω και επιφανειακά, απέναντι στα βαθύτερα συναισθήματα ανεπάρκειας. Οι γονείς το πραγματοποιούν με τη χρήση των επιθετικών μηχανισμών της προσβολής και της υποβάθμισης απέναντι στα παιδιά τους. Χαρακτηρίζονται από ακαμψία, ψυχαναγκασμό, έλλειψη ζεστασιάς προς το παιδί και έλλειψη ευελιξίας (Χατζηφωτίου, 2005).

Το άτομο που κακοποιεί το παιδί του θεωρεί αξίωμα ότι τα βρέφη και τα παιδιά υπάρχουν για να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες των γονέων, ότι οι δικές τους ανάγκες είναι ασήμαντες και πρέπει να αγνοούνται και ότι τα παιδιά που δεν εκπληρώνουν αυτές τις προϋποθέσεις πρέπει να τιμωρούνται.

Η αντιστροφή ρόλων στηρίζεται στην αντιστροφή του ρόλου εξάρτησης των γονέων προς τα μικρά παιδιά για να αντλήσουν από αυτά στοργή και προστασία. Ο γονεϊκός ρόλος είναι καθηλωμένος στις πρώιμες διαπροσωπικές τους ανάγκες. Κάποια σημαντικά σημεία στην αντιστροφή ρόλου είναι:

- Ø Η αποστέρηση που βίωσε ο γονιός στη βρεφική ηλικία του οδηγεί στο να αναζητάει βοήθεια από το παιδί για να γεμίσει το κενό που αισθάνεται μέσα του.
- Ø Ο γονέας έχει τη πεποίθηση, που πηγάζει από τα βιώματα της δικής του παιδικής ηλικίας, ότι οι γονείς περιμένουν από τα παιδιά τους να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους.
- Ø Η ιδέα που έχουν οι γονείς ότι οι φωνές του βρέφους ακούγονται ακριβώς όπως τα ξεφωνητά της μητέρας ή του πατέρα όταν το παιδί θέλει να κάνει κάτι ή να το κατακρίνει για μια αποτυχία. Αυτός ο παράγοντας υποδηλώνει τη λανθασμένη αντίληψη που έχουν οι γονείς ότι το παιδί τους είναι γεμάτο κακία και προσπαθεί εσκεμμένα να τους κάνει δυστυχείς.

Οι αντιλήψεις αυτές συχνά συνδέονται με την ιδέα ότι το παιδί είναι ο <<κακός>> εαυτός του γονέα στη παιδική του ηλικία ή ότι έχει τα χαρακτηριστικά ανεπιθύμητων συγγενών ή αδελφών τους οποίους οι γονείς μισούν. Ένα αρκετά κοινό χαρακτηριστικό αυτών των γονιών είναι η παθολογική λειτουργία του υπερεγώ τους, σύμφωνα με την οποία αν και επιφανειακά μπορεί να φαίνονται αδιάφοροι, έχουν έντονα ασυνείδητα συναισθήματα ενοχής. Η διαταραχή του υπερεγώ του γονιού μπορεί να εκδηλωθεί και με διαφορετικό τρόπο σύμφωνα με τον οποίο αποδίδονται στο παιδί τα διωκτικά και σαδιστικά χαρακτηριστικά του υπερεγώ τους και έτσι το παιδί αποκτά για το γονιό του την ιδιότητα του διώκτη και επιτιθέμενου- όπως όταν το μωρό κλαίει- με αποτέλεσμα ο γονιός να κατακλύζεται, να υπερτερούν τα επιθετικά συναισθήματα αγάπης και να επιτίθεται τελικά στο παιδί (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου,1991).

δ) Ένα άλλο χαρακτηριστικό των γονέων που κακοποιούν τα παιδιά τους είναι η χαμηλή αυτοεκτίμηση που έχουν. Είναι πολύ χαρακτηριστικό ότι οι γονείς αυτοί περιγράφουν την τραγικά χαμηλή εκτίμηση που έχουν για τον εαυτό τους που σχετίζεται με την ανεπάρκεια που αισθάνονται στην εκτέλεση του μητρικού ή πατρικού ρόλου. Οποσδήποτε σε εποχή που ξεσπά η κακοποίηση τυγχάνει να συμβαίνει και μια κρίση στην οικογένεια ή κρίση στη συνέχεια γονιού-παιδιού που υπερτερούν τα επιθετικά συναισθήματα (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου,1991).

ε) Η προβολή των αρνητικών γονικών χαρακτηριστικών γίνεται προς το παιδί το οποίο αυτό με τη σειρά του γίνεται «ο αποδιοπομπαίος τράγος» προς το οποίο στρέφεται όλη η επιθετικότητα των γονιών.

Η μητέρα δηλαδή, παθητικά ξαναβιώνει την απόρριψη και την ταπείνωση που ίδια βίωσε με τη μητέρα της. Το άγχος, η ενοχή και η μείωση της αυτοεκτίμησης της μητέρας απειλούν τη πολύ ευαίσθητη ναρκισσιστική της ψυχική ισορροπία. Η κακή εικόνα εαυτού και τα παραπάνω συναισθήματα δεν είναι δυνατό να συγκρατηθούν από τη μητέρα και μεταθέτονται στο παιδί μέσα από τους μηχανισμούς της άμυνας, προβολής και της εξωτερίκευσης. Με αυτή τη μετάθεση η μητέρα ταυτίζεται με τη δική της κακή μητέρα που αναπαριστά το τιμωρητικό υπερεγώ της και παλιές ανεπάρκειες της. Αυτή η ταύτιση με την επιθετική μητέρα της επιτρέπει να ελέγξει την τραυματική απόρριψη την οποία έχει βιώσει με παθητικό τρόπο στα παιδικά της χρόνια.

στ) Γονείς επιθετικοί και εχθρικοί. Χρησιμοποιούν το παιδί για να εκτονώσουν τις δικές τους ανεπίλυτες συγκρούσεις. Η συμπεριφορά τους είναι βίαιη χωρίς αναστολές. Το υπερεγώ είναι χαλαρό, το εγώ αδύνατο και ανώριμο. Η διάχυτη εχθρότητα και επιθετικότητα προκαλούνται εύκολα από εξωτερικά ερεθίσματα, παρεχόμενες βέβαια από εσωτερικές διαμάχες. Η άρνηση τους να δεχθούν εύκολα τα υποστηρικτικά συστήματα τους κάνει να στρέφουν την επιθετικότητα προς τα παιδιά τους (Τσιάντης-Μανωλόπουλος,1987).

ζ) Άτομα παθητικά, ψυχρά, άκαμπτα. Τα άτομα αυτά παρουσιάζουν ανωριμότητα που δυσκολεύονται να αναζητήσουν ευχαρίστηση και να βρουν ικανοποίηση στον κόσμο των ενηλίκων. Ζουν σε κοινωνική απομόνωση χωρίς διέξοδο προς το κοινωνικό περιβάλλον και είναι απρόθυμοι να ζητήσουν βοήθεια πιστεύοντας στην αξία της τιμωρίας. Απουσιάζει η ζεστασιά και η ευελιξία προς το παιδί. Έχουν την τάση να

μην αισθάνονται προστατευτικοί απέναντι στο παιδί τους θεωρώντας το υπεύθυνο για τα προβλήματα τους. Δεν εκφράζουν εύκολα τα συναισθήματα τους διότι νιώθουν δυστυχημένοι και χωρίς κάποια αντίδραση συχνά ανταγωνίζονται τα παιδιά τους για την προσοχή του άλλου γονέα. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι τα άτομα με τέτοιες εμπειρίες γίνονται αποδεκτά από άτομα με ανάλογες εμπειρίες, τηρείται δηλαδή συνταιριασμένη επιλογή συντρόφου. Συχνά κάνουν γάμο ή προγραμματίζουν μια εγκυμοσύνη προκειμένου να ξεφύγουν από μια καταπιεστική οικογένεια. Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται από τη στάση που κρατούν οι γονείς κατά τη διάρκεια της κακοποίησης, ο ένας ενθαρρύνει, ανέχεται και καλύπτει τον άλλον (Τσιάντης-Μανωλόπουλος,1987)

η) Η δομή της προσωπικότητας τους χαρακτηρίζεται από έλλειψη αναστολών στην έκφραση επιθετικότητας και άλλης παρορμητικής συμπεριφοράς που οδηγεί στην κακοποίηση. Οι γονείς χαρακτηρίζονται σαν <<παιδιά γονείς>> ανίκανοι να αναλάβουν θέση ενήλικα και να σχηματίσουν ώριμες σχέσεις. Όταν η φυσιολογική εξάρτηση του μικρού βιώνεται από τους γονείς σαν <<επίθεση>> - ακριβώς επειδή δεν μπορούν να αντέξουν οι ίδιοι τις ανάγκες εξάρτησης των παιδιών τους- τότε και οι ίδιοι αντεπιτίθενται με πραγματική επιθετική συμπεριφορά ενήλικα. Αυτή η αντεπίθεση μπορεί να εκφρασθεί παθητικά με την παραμέληση ή ενεργητικά με την κακοποίηση (Δημοπούλου,1994).

4.2 Χαρακτηριστικά γυναικών που κακοποιούν

Σύμφωνα με έρευνες του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού έχει αποδειχθεί ότι μητέρες που κακοποιούν τα παιδιά τους λειτουργούν σε χαμηλό νοητικό επίπεδο, κυρίως οριακό και ορισμένες στα πλαίσια της ελαφράς νοητικής υστέρησης. Πολύ ελάχιστες έχουν δείκτη νοημοσύνης κάτω από τα χαμηλότερα όρια της ελαφράς νοητικής υστέρησης.

Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας αυτών των μητέρων χαρακτηρίζονται από συστολή, επιφυλακτικότητα, φόβο και αυξημένη ευαισθησία στις απειλές αλλά συγχρόνως και από μια προσωπικότητα απείθαρχη, ανεξέλεγκτη και με έντονες εσωτερικές συγκρούσεις. Εμφανίζονται απείθαρχες με μικρό

ενδιαφέρον για τους κοινωνικούς κανόνες. Επίσης είναι ντροπαλές με τάσεις απόσυρσης, δειλές και συνεσταλμένες.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των μητέρων που κακοποιούν τα παιδιά τους είναι τα αυξημένα προβλήματα υγείας όπως κόπωση, έλλειψη σιδήρου, αναιμία, πονοκέφαλοι, γυναικολογικά προβλήματα καθώς και έλλειψη γνώσης για την αντισύλληψη που παρατηρείται συχνά (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1991).

Από ψυχιατρικής απόψεως οι μητέρες συγκεκριμένα παρουσιάζουν νευρωτικές καταθλίψεις και αγχώδεις καταστάσεις. Οι πρώτες χαρακτηρίζονται από έντονο καταθλιπτικό συναίσθημα ενώ οι κοινωνικές και σωματικές εκδηλώσεις της κατάθλιψης απουσιάζουν. Οι δεύτερες χαρακτηρίζονται από μεγάλη ανησυχία, ψυχική ένταση, ελεύθερο επιπλέον άγχος, πονοκεφάλους και άλλους πόνους, γενικά οι νευρωσικές μητέρες ομολογούν ότι δέρνουν τα παιδιά τους και εκφράζουν την επιθυμία να συζητήσουν περαιτέρω τα προβλήματα τους. Ελάχιστοι από τους γονείς που κάνουν κακό στα παιδιά τους είναι ψυχωσικοί (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1991).

Σύμφωνα με την Αγάθωνος-Γεωργοπούλου (σελ.152) γενικά το προφίλ των μητέρων που κακοποιούν τα παιδιά τους είναι το εξής: είναι συχνά μικροκαμωμένες, μικρής ηλικίας, συναισθηματικά ανώριμες, κατώτερης μορφώσεως χωρίς ικανότητα για διαπροσωπικές σχέσεις και εργασία. Προέρχονται από οικογένειες με βία, είτε μεταξύ των γονέων ή από τους γονείς προς τα παιδιά και συχνά συνεχίζουν να έχουν τις εμπειρίες βίας και στις νέες τους σχέσεις με το άλλο φύλλο. Οι πατρικές τους οικογένειες ήταν συχνά διαλυμένες και στην τωρινή τους οικογένεια επικρατεί η κοινωνική απομόνωση και οικονομικό αδιέξοδο. Οι άνδρες τους είναι άνεργοι ή εργάζονται ευκαιριακά. Πολύ συχνά οι μητέρες έχουν μια μικτή διαταραχή της προσωπικότητας με στοιχεία συνήθως μεταιχμιακής, αντικοινωνικής, υστερικής ή και σχιζοτυπικής προσωπικότητας. Σε αυτό το σκηνικό της κοινωνικό-οικονομικής αδυναμίας, της απομόνωσης, της ανεπάρκειας της προσωπικότητας και της βίας αναπτύσσεται η ψυχοπαθολογία του 78% των μητέρων που κακοποιούν τα παιδιά τους.

Οι αντιλήψεις, οι προσδοκίες και οι επιδιώξεις των γυναικών στην Ελλάδα είναι σαφώς πιο χαμηλές σε σχέση με αυτές των ανδρών. Η Ελληνική κοινωνία μέχρι πρόσφατα, προωθούσε τα αγόρια μόνο, να έχουν σχέσεις έξω από το σπίτι, να έχουν

επιτυχία στο σχολείο, να ασκούν επαγγέλματα υψηλού επιπέδου και δεν άφηνε καθόλου περιθώρια να σκεφθούν και να ασχοληθούν με το σπίτι και την ανατροφή των παιδιών. Αντίθετα, τα κορίτσια προετοιμάζονταν για το μητρικό ρόλο, την ανατροφή των παιδιών, τις δυσκολίες του σπιτιού, ασχολίες δηλαδή που πίστευαν ότι δεν απαιτούσαν ιδιαίτερες γνώσεις και για αυτό δεν ενισχύονταν για να τύχουν ευρύτερης κοινωνικής και πνευματικής μόρφωσης. Έτσι η γυναίκα ήταν παραμελημένη, αμόρφωτη και κλεισμένη στο σπίτι με τα παιδιά της. Μια τέτοια ατμόσφαιρα μπορεί να είναι ασφυκτική για μια Ελληνίδα μητέρα που ανίκανη να εκπληρώσει το κοινωνικά επιβεβλημένο ρόλο της <<φροντίδας>> στρέφεται στο σύζυγο της για βοήθεια και υποστήριξη. Συγχρόνως ο πατέρας εκπληρώνοντας τον παραδοσιακό του ρόλο, δεν της δίνει τη στοργή που εκείνη χρειάζεται. Είναι πολύ εύκολο για νεαρή κοινωνικά απομονωμένη μητέρα να στραφεί στα παιδιά της αναζητώντας την ικανοποίηση που ο άνδρας της δεν μπορεί να ικανοποιήσει τέτοιες ανάγκες. Η απογοήτευση, η συναισθηματική στέρηση οδηγούν στη χρήση βίας προς το παιδί παρά στο διάλογο, ή στην ολοκληρωτική παραίτηση από το μητρικό ρόλο που καταλήγει στην παραμέληση (Πρακτικά μετεκπαιδευτικής ημερίδας,1989).

Οι ειδικοί σύντομα συνειδητοποίησαν ότι οι γονείς αυτοί σπάνια μπορούσαν να ανεχθούν το παιδί τους να γίνεται το επίκεντρο της προσοχής, για αυτό το λόγο δεν δέχονται τη βοήθεια των ειδικών ακόμη και σε καταστάσεις κινδύνου. Είναι πάρα πολύ αρνητικοί και με μεγάλη άνεση αλλάζουν κατοικία για να μην ενοχλούνται και να μην έχουν μπερδέματα με υπηρεσίες που τους θυμίζουν εξουσία. Βία και σκληρότητα είναι οι τρόποι με τους οποίους οι γονείς επικοινωνούν με τα παιδιά τους (Πρακτικά μετεκπαιδευτικής ημερίδας,1989).

Ένας άλλο σημαντικός παράγοντας που συμβάλλει στην κακοποίηση του παιδιού από της μητέρες είναι ότι και οι ίδιες είναι θύματα κακοποίησης από το σύζυγο τους.

Το γεγονός της βίαιης συμπεριφοράς των συζύγων τους, προκαλεί ενοχή στις ίδιες, εφόσον επωμίζονται την ευθύνη για τη βιαιότητα τους. Έχοντας εσωτερικεύσει όλους τους μύθους και τα στερεότυπα για την κακοποίηση τους, θεωρούν ότι η δική τους συμπεριφορά προξενεί τη βία και αν την αλλάξουν τότε ο σύζυγος τους θα σταματήσει να συμπεριφέρεται με τον τρόπο αυτό. Η κατάσταση όμως δεν αλλάζει και αυτό τις κάνει να αισθάνονται ακόμη πιο αποτυχημένες. Ακόμη, νιώθουν έντονο θυμό προς το σύζυγο τους, τον οποίο όμως δεν αφήνουν να εκδηλωθεί για να μην

προκαλέσουν την περαιτέρω κακοποίηση τους. (Walker, 1989, Τριανταφυλλίδου, 1986).

4.3 Χαρακτηριστικά ανδρών που κακοποιούν

Σύμφωνα με την Αγάθωνος-Γεωργοπούλου (σελ.144) η έρευνα όσον αφορά τους πατέρες έδειξε ότι οι συγκρίσεις των αποτελεσμάτων του 16PF μεταξύ των δύο ομάδων παρουσίασαν μια στατιστικά σημαντική διαφορά μόνο για τον παράγοντα Q3. Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι αυτή η διαφορά στον παράγοντα Q3 ισχύει στην έρευνα μας τόσο για τους πατέρες όσο και για της μητέρες, αλλά προς αντίθετες κατευθύνσεις. Οι μητέρες της ομάδας κακοποίησης αποδείχτηκαν περισσότερο απείθαρχες και αντιφατικές, ενώ οι πατέρες της ίδιας ομάδας ήταν πιο πειθαρχημένοι και ψυχαναγκαστικοί. Όσον αφορά τους άνδρες που κακοποιούν τα παιδιά τους άλλα και τις γυναίκες τους μπορεί να παρουσιάζουν προβλήματα ψυχικής υγείας, να έχουν και οι ίδιοι κακοποιηθεί από τους γονείς τους και να έχουν χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου,1991).

Οι θύτες όπως και τα θύματα προέρχονται από όλα τα κοινωνικό-οικονομικά στρώματα και παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά όσον αφορά την προσωπικότητα τους.

Σε γενικές γραμμές λοιπόν, η συμπεριφορά των ανδρών που ασκούν βία στα πιο εύαλωτα μέλη της οικογένεια όπως είναι τα παιδιά και οι γυναίκες, παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά. Παρατηρείται έντονα το στοιχείο της υπερβολής στη συμπεριφορά του δράστη, έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, διπλή προσωπικότητα, αρνούνται την ευθύνη των πράξεων τους, εκδηλώνουν παθολογική ζήλια, καταφεύγουν στον αλκοολισμό και χρησιμοποιούν το σεξ ως μέσο απόδειξης του ανδρισμού τους. Μάλιστα κατά τη διάρκεια ενός σοβαρού επεισοδίου κακοποίησης, συνήθως οι άνδρες δεν σταματούν την επίθεση τους ακόμη και όταν το θύμα είναι άσχημα τραυματισμένο. Ακόμη και κατά την περίοδο της μεταμέλειας του ισχύει το ίδιο διότι εκφράζονται με υπερβολική τρυφερότητα και στοργή ιδίως όταν θύματα είναι οι σύζυγοι τους. (Walker, 1989).

Σημαντικό κοινό στοιχείο στη ζωή των δραστών έγκειται στα βιώματα της παιδικής τους ηλικίας. Συνήθως προέρχονται από οικογένειες στις οποίες έβλεπαν τον πατέρα

τους να κακοποιεί τη μητέρα τους ή δέχτηκαν οι ίδιοι βία. Σε όλες τις περιπτώσεις αυτοί οι άνδρες, ως παιδιά είχαν βιώσει συναισθηματική παραμέληση. Οι επιδράσεις των βιωμάτων της κακοποίησης και της συναισθηματικής παραμέλησης θεωρούνται καταλυτικές στη διαμόρφωση της προσωπικότητας τους, εφόσον έχει βρεθεί πως στους βίαιους άνδρες, είναι τρεις φορές περισσότεροι όσοι μεγάλωσαν σε βίαιες οικογένειες από αυτούς που μεγάλωσαν σε μη βίαιες. (Walker, 1989, Τριανταφυλλίδου, 1986).

Επιπλέον, οι θύτες έχουν ένα είδος ασυνήθιστης σχέσης με τις μητέρες τους κάτι το οποίο αναφέρεται συχνά. Η σχέση αυτή χαρακτηρίζεται από μία ανάμειξη των αντιφατικών συναισθημάτων αγάπης και μίσους. Συγκεκριμένα οι βίαιοι άνδρες εκδηλώνουν την αγάπη και τρυφερότητα προς τις μητέρες τους ενώ άλλοτε τις κακοποιούν όπως τις γυναίκες και τα παιδιά. Από την άλλη οι μητέρες τους φαίνεται να έχουν μια σοβαρή επιβολή πάνω στη συμπεριφορά τους. Οι περισσότερες πεθερές επηρεάζουν τους γιους τους σημαντικά με αποτέλεσμα μετά από μια επίσκεψη τους δινόταν έναυσμα για άσκηση βίας.. (Walker, 1989).

Έχει διαπιστωθεί από έρευνες ότι το 40% των περιπτώσεων κακοποιημένων παιδιών αλλά και κακοποιημένων γυναικών συνδέονται με τη χρήση αλκοόλ και άλλων ναρκωτικών ουσιών . Γι' αυτό και οι βίαιοι άνδρες έχουν την τάση να επιρρίπτουν τις ευθύνες για τις πράξεις και την απώλεια ελέγχου τους, στην κατανάλωση αλκοόλ ή άλλων ναρκωτικών ουσιών. Χρησιμοποιούν δηλαδή το ποτό σαν δικαιολογία ή σαν διευκολυντικό μέσο στην υλοποίηση της επιθυμίας τους για κακοποίηση. (Walker, 1989, Χατζηφωτίου, 2005).

Ένα τελευταίο χαρακτηριστικό σημείο στη συμπεριφορά τους είναι ότι οι βίαιοι άνδρες μπορούν να κρατούν κρυφή την κακή πλευρά του εαυτού τους. Κατορθώνουν να ξεγελούν τους άλλους, λαμβάνουν κοινωνική αποδοχή και αναγνώριση από το ευρύτερο περιβάλλον τους χωρίς να αφήσουν να φανεί η βιαιότητα τους μέσα στο σπίτι. Πιο συγκεκριμένα παρουσιάζουν μια διπλή προσωπικότητα, εξυπηρετώντας έτσι προσωπικές φιλοδοξίες και στόχους στον επαγγελματικό και κοινωνικό τομέα και την ανάγκη τους για εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον. (Walker, 1989).

Συνοψίζοντας, οι θύτες που στην περίπτωση αυτή είναι οι άνδρες, παρουσιάζουν πανομοιότυπα χαρακτηριστικά με τα αντίστοιχα των θυμάτων. Το γεγονός αυτό

συνίσταται στο ότι αναπτύσσουν μία σχέση συναισθηματικής εξάρτησης του ενός από τον άλλο, στην οποία εναλλάσσεται η αγάπη με το μίσος. (Walker, 1989).

4.4 Χαρακτηριστικά παιδιών που έχουν υποστεί κακοποίηση

Τα παιδιά τα οποία υφίστανται κακοποίηση βρίσκονται σε δυσχερή θέση. Εφόσον αυτή τραυματίζει τον ψυχικό τους κόσμο και επηρεάζει τη φυσική, κοινωνική και πνευματική εξέλιξη. Το παιδί υποφέρει βιώνοντας την κακοποίηση και γι' αυτό είναι φυσικό να αναπτύξει χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του τα οποία διαφέρουν από εκείνα που εμφανίζουν τα μη κακοποιημένα παιδιά. Εκείνα τα οποία υφίστανται κακοποίηση και παραμέληση μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον και ειδικότερα από τους γονείς τους, είναι παιδιά συνήθως μικρότερα από τριών ετών και συνηθέστερα μικρότερα από 12 μηνών τα οποία έχουν γεννηθεί με πρόωρο ή δύσκολο τοκετό και παρουσιάζουν προβλήματα με το βάρος τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να είναι παιδιά που έχουν έρθει στον κόσμο μετά από μία ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη με αποτέλεσμα να είναι ανεπιθύμητα από τους γονείς τους ή αν είναι επιθυμητά έχουν το φύλο που δεν ήθελαν οι γονείς.

Επίσης, τα παιδιά αυτά μπορεί να είναι είτε μοναχοπαίδια είτε πιο συχνά ένα από τα παιδιά της οικογένειας που χαρακτηρίζεται από τους γονείς σαν ένα «δύσκολο παιδί» ή που ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα. Φυσιολογικά δεν μοιάζουν με τα υπόλοιπα παιδιά ενώ συχνά παρουσιάζουν ιδιαίτερα προβλήματα όπως νοητική μειονεκτικότητα, συγγενείς ανωμαλίες, υπερκινητικότητα κ.α. (Μαρούλη, 1977, 1979).

Το κακοποιημένο παιδί ζει σε ένα περιβάλλον όπου ο φόβος της σωματικής βλάβης αποτελεί διαρκή απειλή. Έχει διαπιστωθεί ότι ο φόβος της σωματικής βλάβης επηρεάζει την ανάπτυξη του ψυχισμού του παιδιού. Τα παιδιά που κακοποιούνται ζουν διαρκώς με το φόβο ότι κάποιος θα τους κάνει κακό και θα πονέσουν με κίνδυνο τη σωματική τους ακεραιότητα αλλά και τον ψυχικό τους κόσμο διότι είναι γεγονός για τις οικογένειες που παρατηρείται το φαινόμενο της κακοποίησης όπου δεν είναι φαντασίωση αλλά πραγματικότητα. Όλη αυτή η κατάσταση πνίγει το παιδί με άγχος που δύσκολα μπορεί να αποδεσμευθεί.

Σύμφωνα με την Αγάθωνος-Γεωργοπούλου (σελ.104) έχουν εντοπισθεί τα ακόλουθα εννέα χαρακτηριστικά και τρόποι συμπεριφοράς από έρευνα του Martin και Beezley που έγινε σε 51 παιδιά:

- Ø Μειωμένη ικανότητα για ευχαρίστηση και απόλαυση της ζωής
- Ø Απόσυρση
- Ø Εναντιωματική συμπεριφορά
- Ø Μεγάλη διεγερσιμότητα
- Ø Ψευδό-ενήλικη συμπεριφορά
- Ø Μαθησιακά προβλήματα και μειωμένη απόδοση στο σχολείο
- Ø Ψυχαναγκαστικότητα
- Ø Σοβαρές διαταραχές συμπεριφοράς
- Ø Μειωμένη αυτοεκτίμηση.

Το ψυχικό τραύμα που έχει προκληθεί στα παιδιά αυτά είναι τόσο έντονο ώστε οδηγεί στη δημιουργία αυτών των χαρακτηριστικών. Πολλά παιδιά δεν έχουν μεγάλη εκτίμηση στον εαυτό τους, παρουσιάζονται θλιμμένα και εμφανίζουν συμπτώματα ασθενείας, πράγμα που κάνει τα άλλα παιδιά της ηλικίας τους, αλλά τους γονείς τους και τους δασκάλους να τα απορρίπτουν. Όπως είναι επόμενο τα κακοποιημένα παιδιά έχουν αρνητική εικόνα για τον εαυτό τους, δεν έχουν αυτοσεβασμό εφόσον οι γονείς δεν τους σεβάστηκαν για να τους διδάξουν και τους φέρθηκαν με άσχημο και άγριο τρόπο. Όσον αφορά την κοινωνική ανάπτυξη, η μελέτη της κοινωνικής συμπεριφοράς των παιδιών έδειξε ότι τα κακοποιημένα είναι λιγότερο κοινωνικά σε σχέση με τα άλλα παιδιά, η συναλλαγή με τους συνανθρώπους τους δεν έχει φαντασία ενώ παράλληλα οι αντιδράσεις τους δεν είναι σταθερές. Εξ' αιτίας της απόρριψης που βιώνουν νιώθουν αδύναμα να αυτοεξυπηρετηθούν και να καταφέρουν αρκετά πράγματα ενώ είναι δύσκολο να προσαρμοσθούν σε αλλαγές του περιβάλλοντος και δεν αντέχουν την παραμικρή ματαίωση (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου,1991, Ανοικτό Πανεπιστήμιο,1985).

Τα κακοποιημένα παιδιά έχουν ελάχιστους φίλους και πολύ δύσκολα προσπαθούν να αποκτήσουν. Αρκετά από αυτά αναπτύσσουν διαταραχές της συμπεριφοράς τους. Η πολύ αυστηρή τιμωρητέα συμπεριφορά των γονιών έχει επιπτώσεις στην προσωπικότητα των παιδιών. Παρόλο που η παραμέληση και κακοποίηση διαφέρουν

σε ένταση και είδος, τα παιδιά έχουν ορισμένες κοινές εμπειρίες. Εξ' αιτίας αυτής της συμπεριφοράς αναπτύσσουν ένα σύνδρομο που ονομάστηκε «διαταραχή της διαγωγής» ή παρουσιάζουν άγχος κατάθλιψη, αισθάνονται ανησυχία, απογοήτευση, θλίψη, σύγχυση καθώς και επιθετικότητα που αναπόφευκτα συνοδεύει τα συναισθήματα αυτά.. Επίσης τα ανάμικτα συναισθήματα τους όπως η έντονη επιθυμία για αγάπη, η απόρριψη και η απόσυρση, τα σπρώχνουν προς τους γονείς και τους άλλους ενώ συγχρόνως τα τραβούν μακριά τους (Ανοικτό Πανεπιστήμιο,1985,Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1991).

Τα κακοποιημένα παιδιά χαρακτηρίζονται «δύσκολα», «γκρινιάρικα», «υπερκινητικά» και παρουσιάζουν σοβαρά προβλήματα στο φαγητό και στον ύπνο. Αυτό μπορεί να έχει σχέση με το ότι τα βρέφη και τα νήπια των οποίων οι μητέρες δεν είναι ευαίσθητες στις ανάγκες των παιδιών τους διαφέρουν στη συμπεριφορά τους από παιδιά της ηλικίας τους. Τα παιδιά αυτά είναι αμφιθυμικά στη σχέση με τη μητέρα τους, μερικά από αυτά δεν μπορούν να τη χρησιμοποιήσουν και άλλα ασχολούνται με δραστηριότητες μόνα τους χωρίς να επιζητούν τη συναλλαγή της. Η ποιότητα της σχέσης μητέρας-παιδιού επηρεάζει τη συμπεριφορά του παιδιού ενώ σε συνηθισμένες οικογένειες ο δεσμός αυτός είναι πολύ δυνατός (Ανοικτό Πανεπιστήμιο,1985).

Χαρακτηριστικές είναι οι έντονες συναισθηματικές αντιδράσεις των κακοποιημένων παιδιών. Κλαίνει πολύ εύκολα, είναι απαιτητικά και εμφανίζουν υπερκινητικότητα. Στις σχέσεις τους με τους τρίτους είναι πολύ επιφυλακτικά για σωματική επαφή και γενικά καχύποπτα. Φαίνεται επίσης ότι έχουν μια ετοιμότητα να αντιδρούν σε σημάδια κινδύνου ή έντασης.

Σύμφωνα με το Ανοικτό Πανεπιστήμιο (σελ.131.) ένας σημαντικός μηχανισμός επιβίωσης ενός παιδιού που κινδυνεύει είναι η μεταβολή της συμπεριφοράς του ανάλογα με το περιβάλλον του. Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας που ζούνε σε επικίνδυνο περιβάλλον (όπου υπάρχει κίνδυνος κακοποίησης από τους γονείς) παρουσιάζουν ορισμένους τομείς με προχωρημένες ικανότητες. Ανάμεσα σε αυτούς είναι η υπερευαισθησία στις διαθέσεις και στις στενοχώριες των γονέων και η αντιστροφή των ρόλων με τους γονείς, όπως το να παίρνουν αποφάσεις αντί για εκείνους ή να φροντίζουν τα μικρότερα αδέρφια τους. Αυτή η πρόωγη συμπεριφορά ενθαρρύνεται συνεχώς από τους γονείς. Εκτός από την ψευδοενήλικη συμπεριφορά

που παρουσιάζουν κάποια άλλα παιδιά εμφανίζουν καταπιεστική παρορμητικότητα. Αν και αυτοί οι τύποι συμπεριφοράς φαίνονται σαν οι πιο επιτυχημένοι τρόποι προσαρμογής δεν είναι απαραίτητα υγιείς τρόποι για να ανταπεξέρχεται ένα άτομο στις διάφορες καταστάσεις. Τα παρορμητικά και ψευδοενήλικα άτομα έχουν υιοθετήσει πρότυπα συμπεριφοράς που δεν συμβάλλουν στην απόλαυση ή την ευελιξία που αρμόζει στην ηλικία τους. Η καταπιεστική παρορμητικότητα σημαίνει, εξ' ορισμού, αυστηρότητα και ακαμψία. Το ψευδοενήλικο παιδί έχει χάσει το δικαίωμα του να ενεργεί σαν παιδί, προγραμματίζοντας, αντίθετα, τη ζωή του για την απόλαυση των μεγάλων και όχι του ίδιου.

Παρατηρήσεις σε κακοποιημένα παιδιά καταδεικνύουν ότι είναι παθητικά, αποτραβηγμένα, δεν αντιδρούν και είναι απαθή. Δεν μπορούν να αμυνθούν και αδιαμαρτύρητα υφίστανται κακοποιήσεις. Είναι άτομα δύσπιστα και εχθρικά. Αισθάνονται διωγμένα και μη υπολογίσιμα από τους γονείς. Η αυτογνωσία τους είναι περιορισμένη ή και ανύπαρκτη και ενισχύει την έλλειψη ικανότητας να συσχετίζονται με άλλους ανθρώπους. Πολλές φορές προσκολλούνται απρόβλεπτα σε άλλα άτομα που εμποδίζουν την επίλυση των αναπτυξιακών τους προβλημάτων. Χαρακτηρίζονται από έλλειψη ανταπόκρισης, πείσμα, αρνητισμό, κατάθλιψη, απροθυμία, ανορεξία, έλλειψη εμπιστοσύνης και θυμό καθώς επίσης μπορεί να είναι υπερδραστήρια, επιθετικά, να επιδιώκουν την προσοχή και να είναι εξαιρετικά προκλητικά (Ανοικτό Πανεπιστήμιο,1985).

Παρουσιάζουν πρωτόγονους αμυντικούς μηχανισμούς όπως αποφυγή, αποστασιοποίηση, άρνηση, προβολή και διαχωρισμό και μια έντονη επιθυμία να αποκρύψουν το πρόβλημά τους. Αυτοί οι μηχανισμοί ενισχύονται από την άρνηση των γονέων, των επεισοδίων της κακοποίησης και από το φόβο της αντεκδίκησης ή εκμηδενισμού αν το παιδί παραδεχόταν την πραγματικότητα (Ανοικτό Πανεπιστήμιο,1985).

Το κακοποιημένο παιδί λοιπόν παρουσιάζει διαταραχές σε όλους τους τομείς, σωματικό, διανοητικό, κοινωνικό, συναισθηματικό και ηθικό. Επίσης, τα κακοποιημένα παιδιά εμφανίζουν ένα σύνολο χαρακτηριστικών γνωρισμάτων τα οποία μπορούν να διακριθούν σε πνευματικά, συναισθηματικά και συμπεριφορικά, παρόλο που σε μικρές περιπτώσεις είναι δύσκολη η ένταξη στη μία ή στην άλλη κατηγορία, λόγω του κοινού εδάφους που υπάρχει μεταξύ των κατηγοριών. Όλα

αυτά τα χαρακτηριστικά δείχνουν ότι το παιδί αποκλίνει από τη φυσιολογική κατάσταση και είναι πολύ πιθανό οι σοβαρές διαταραχές να συνεχισθούν και όταν το παιδί γίνει ενήλικας. Ένα βεβαρημένο περιβάλλον όπως αυτό που μεγαλώνει το κακοποιημένο παιδί δεν διευκολύνει καθόλου την διαδικασία ωρίμανσης του παιδιού (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου,1991, Σύνδεσμος Πρόληψης και Αντιμετώπισης της βίας μέσα στην οικογένεια, 1997).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΘΕΡΑΠΕΙΑ- ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ- ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

5.1 Εισαγωγή

Η θεραπευτική προσέγγιση στις οικογένειες που κακοποιούν τα παιδιά τους είναι άμεσα συνδεδεμένη με την παθολογία της οικογένειας σαν σύνολο και των μελών της ξεχωριστά στην οξεία ή χρόνια κρίση που αντιμετωπίζουν, με την ευαισθητοποίηση των επαγγελματιών, με την ποσοτική και ποιοτική επάρκεια των στελεχών που καλούνται να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα και με την υποδομή σε υπηρεσίες και προγράμματα..

Ο όρος «θεραπεία» χρησιμοποιείται με την στενή έννοια της θεραπευτικής παρέμβασης τόσο στο οικογενειακό σύνολο, όσο και ξεχωριστά σε κάθε μέλος που έχει ανάγκη θεραπείας.

Οι βασικοί στόχοι της θεραπευτικής παρέμβασης είναι δύο:

- α) Η προστασία του παιδιού από περαιτέρω κακοποίηση και
- β) Η αποκατάσταση της οικογένειας με σκοπό την όσο περισσότερο γίνεται ασφαλέστερη επιστροφή του παιδιού στο σπίτι. (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου,1991).

Γενικά η θεραπευτική οικογενειακή παρέμβαση σκοπό έχει την διασφάλιση μιας καλύτερης λειτουργικότητας ολόκληρης της οικογένειας βελτιώνοντας την ποιότητα ζωής και προσφέροντας σε κάθε μέλος ένα νέο ξεκίνημα και ευκαιρία για συναισθηματική ανάπτυξη και ολοκλήρωση.

Η άμεση παρέμβαση περιλαμβάνει:

- α) την ιατρική πράξη, δηλ. την αντιμετώπιση του προβλήματος ιατρικά

β) την αποκάλυψη του «μυστικού» δηλ. την θέση των επαγγελματιών απέναντι στην οικογένεια, δηλώνοντας ότι δεν σκοπεύετε η τιμωρία των γονέων, αλλά η εξομάλυνση της κατάστασης.

γ) την φροντίδα για την προστασία του παιδιού

δ) την άμεση νομική παρέμβαση όταν οι γονείς δεν συναινούν.

Η οικογενειακή θεραπευτική προσέγγιση εξαρτάται από την πληρέστερη αναγνώριση πολλών παραγόντων που συνθέτουν το πρόβλημα. Τέτοιοι παράγοντες μπορεί να είναι :α) Η φύση του βασικού προβλήματος που συντελεί στην αξιολόγηση της επικινδυνότητας και στην χάραξη μιας πορείας αντιμετώπισης.

β) Η επιθυμία των ίδιων των γονέων να βοηθηθούν. Αν οι γονείς έχουν κίνητρα ή παρ' όλες τις δυσκολίες τους οι ειδικοί θα τους βοηθήσουν να αποκτήσουν κίνητρα έτσι ώστε να εξασφαλιστεί μια καλή πρόγνωση.

γ) Η ικανότητα των επαγγελματιών να αντιμετωπίσουν σωστά την περίπτωση. Επαγγελματίες ανημέρωτοι ή που φοβούνται να αντιμετωπίσουν μια βίαιη οικογένεια είναι καλύτερα να μην αναμιγνύονται με τέτοιου είδους περιπτώσεις.

δ) Η επάρκεια των πηγών βοήθειας. Οι επαγγελματίες είναι αποδυναμωμένοι και ανίκανοι να βοηθήσουν τέτοιου είδους οικογένειες όταν δεν υπάρχουν οι κατάλληλες πηγές στην κοινότητα, που να είναι καλά οργανωμένες και εξειδικευμένες, έτσι ώστε να μπορούν να προσφέρουν ουσιαστική βοήθεια στα κακοποιημένα παιδιά και στις οικογένειες τους. (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1991).

Αυτό που περιλαμβάνει η παρέμβαση είναι υπηρεσίες για την προστασία του παιδιού και θεραπεία με γονείς που κακοποιούν τα παιδιά τους. Η θεραπεία δεν θα πρέπει να περιορίζεται σε ένα συγκεκριμένο πρότυπο, όπως η συμβουλευτική, που βασίζεται στην θεωρία του «εγώ» στην θεωρία αλλαγής συμπεριφοράς, στην ψυχοθεραπεία ή στην ρεαλιστική θεραπεία.

5.2 Η Δράση του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού

Όσον αφορά την ελληνική πραγματικότητα είναι γνωστό ότι η κακοποίηση- παραμέληση των παιδιών έχει σταθεί στον τομέα ερευνητικών προγραμμάτων στα

πλαίσια του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού. Το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού ξεκίνησε αρχικά με πυρήνα έναν κοινωνικό λειτουργό και έναν παιδίατρο. Βέβαια έχει ξεπεράσει τα ερευνητικά όρια με αποτέλεσμα να λειτουργεί ουσιαστικά σαν μια ομάδα πολυεπίπεδης δράσης και πολλαπλών στόχων. Η έρευνα απαιτεί συνεχή βιβλιογραφική ενημέρωση, τήρηση αυστηρής μεθοδολογίας, αντικειμενικότητα στην συλλογή του υλικού, στατιστική επεξεργασία και χρόνο. Αντίθετα η παροχή υπηρεσιών απαιτεί πολύ και εξειδικευμένο προσωπικό, δουλειά σχεδόν πάντα στο σπίτι της οικογένειας, πολλαπλή συνεργασία με φορείς, νομική βοήθεια και παρουσία στα δικαστήρια και σημαντική προσωπική συναισθηματική εμπλοκή του επαγγελματία με την οικογένεια.(Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1993).

Η ομάδα του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού προχώρησε πέρα από τον παθητικό ρόλο, στην ευαισθητοποίηση των ειδικών που ασχολούνται με το παιδί, γιατί δεν είναι δυνατόν περιπτώσεις οφθαλμοφανούς κακοποίησης π.χ. κατάγματα κρανίων και άκρων σε βρέφη 2-3 μηνών να καταγράφονται στην στατιστική των κλινικών των νοσοκομείων ως πτώσεις.

Η ομάδα η οποία ξεκίνησε από μια δυάδα εξελίχθηκε και αποτελείται σήμερα από:

α) τέσσερις κοινωνικούς λειτουργούς

β) τρεις ψυχολόγους

γ) έναν ψυχιατρικό σύμβουλο

δ) έναν νομικό σύμβουλο

στ) πολλές άλλες ειδικότητες ως εξωτερικούς συνεργάτες.(Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1991)

Η κύρια μέθοδος παρέμβασης που καθορίστηκε από την σύνθεση της ομάδας, μετά από δοκιμαστικούς τρόπους θεραπευτικής παρέμβασης, ήταν η παρέμβαση σε κρίση σε συνδυασμό με την επιθετική ή παρεμβατική κοινωνική εργασία, μια μέθοδος που απευθύνεται σε πληθυσμό ακινητοποιημένο με μειωμένα κίνητρα για αναζήτηση βοήθειας.

Έτσι το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού χρηματοδοτείται από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Πρόσθετη χρηματοδότηση προέρχεται από άλλες

πηγές όπως το Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Ταμείο και από ιδιωτικούς οργανισμούς στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό. Ερευνά διεξοδικά το πρόβλημα της κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών, ενώ συγχρόνως παρέχει θεραπευτική παρέμβαση και αποκατάσταση στις οικογένειες. Οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες περιλαμβάνουν εκπαιδευτικά και μετεκπαιδευτικά μαθήματα σε σπουδαστές νοσηλευτικών σχολών και ειδικούς επαγγελματίες, ενημερωτικές διαλέξεις και σεμινάρια στην Αθήνα και στην επαρχία και επίσης συνεργασία με τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1993)

Η συνεργασία του Ι.Υ.Π. επεκτείνεται με διάφορους οργανισμούς στο εξωτερικό, ενώ στην Ελλάδα συνεργάζεται με το Κέντρο Βρεφών ΜΗΤΕΡΑ, τον Εθνικό Οργανισμό Πρόνοιας (Ε.Ο.Π.), την Αστυνομία Ανηλίκων, Εισαγγελικές Υπηρεσίες, Υπηρεσίες Πρόνοιας, Παιδιατρικά Τμήματα Γενικών Νομαρχιακών Νοσοκομείων, Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα, Δήμος Ρόδου, Κέντρο Κοινωνικής Ψυχικής Υγιεινής Πανεπιστημίου Αθηνών και άλλα.

5.3 Πρόληψη

Για την χάραξη οικογενειακής πολιτικής και συνεπώς την πρόληψη της απαιτείται ο σχεδιασμός, η οργάνωση και η λειτουργία προγραμμάτων που θα υποστηρίζουν την οικογένεια και θα πρέπει να εφαρμοσθούν σε όσο το δυνατόν γίνεται μικρότερες γεωγραφικές περιοχές π.χ. σε επίπεδο Δήμων, ώστε να είναι προσιτά στον πληθυσμό όλης της χώρας μας.

Η πρόληψη για την χώρα μας σε αυτό το σημαντικό θέμα δεν είναι επαρκής, είναι περιορισμένη και βασίζεται στην εμπειρία των ειδικών μέχρι σήμερα, στην αξιοποίηση προγραμμάτων άλλων χωρών αλλά και στις ιδιαίτερες ανάγκες της Ελλάδας.

Η διεπιστημονική ομάδα που συγκροτήθηκε από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, μετά από πρόταση του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού το 1984, όπως αναφέρει η Αγάθωνος-Γεωργοπούλου (1991), ισχυρίζεται ότι η πρόληψη συνδέεται άμεσα με την αιτιολογική θεώρηση του φαινομένου της κακοποίησης. Το πρόβλημα θεωρείται ότι είναι αποτέλεσμα δυσμενών κοινωνικοοικονομικών συνθηκών και ανισοτήτων, ατομικής και οικογενειακής παθολογίας που όλοι οι

παράγοντες επιδρούν χωριστά αλλά και αλληλένδετα. Η πρόληψη επομένως θα στοχεύει στην βελτίωση της ποιότητας ζωής (φυσικό περιβάλλον, κατοικία, εργασία, εκπαίδευση, κοινωνική προστασία, εκπαίδευση) χτυπώντας το πρόβλημα στην ρίζα του κακού και εξοντώνοντας τους παράγοντες αυτούς με τα κατάλληλα μέτρα. Υπεύθυνοι για την λήψη αυτών των μέτρων είναι οι οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, εκπαιδευτικοί, κοινωνικοί λειτουργοί, πολιτική ηγεσία και άλλα. Η πρόληψη του προβλήματος της κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών στην Ελλάδα, βασίζεται σε εμπειρίες άλλων χωρών, αλλά και στις ιδιαίτερες ανάγκες της χώρας.(σελ. 276-277).

Το κύριο μέλημα της παρέμβασης βασίζεται στην πρόληψη και την ενδυνάμωση. Μέσα από την συνεργασία με τους γονείς προκύπτουν στόχοι όπως η ανάπτυξη επιθυμητών και αποτελεσματικών, πλέον, στρατηγικών διαπαιδαγώγησης καθώς και η επίτευξη ισορροπίας ανάμεσα στις ανάγκες του παιδιού και τις ικανότητες των γονέων να αναγνωρίσουν τα λάθη τους.

Η Πρωτογενής Πρόληψη περιλαμβάνει:

- Ø Τοπικές υπηρεσίες πολλαπλών υπηρεσιών που είναι ανοιχτές για όλη την οικογένεια, για παιδιά, νέους, ηλικιωμένους ώστε να καλυφθούν σε ολοκληρωμένη βάση οι πολλαπλές ανάγκες της οικογένειας στο προληπτικό επίπεδο.
- Ø Διοργάνωση ομάδων αυτοβοήθειας για την οικογένεια σε επίπεδο κοινοτικό.
- Ø Δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου (βιβλιοθήκες, αθλητικές εκδηλώσεις για όλες τις ηλικίες).
- Ø Επαναξιολόγηση προγραμμάτων επιδοματικής πολιτικής. Οικονομική συμπαράσταση, σε όσες οικογένειες την έχουν ανάγκη ώστε να μην απομακρύνονται τα παιδιά από τις οικογένειες για οικονομικούς και μόνο λόγους.
- Ø Διοργάνωση ενός Ινστιτούτου για την υποστήριξη της οικογένειας το οποίο θα επιδιώκει:
  1. Συντονισμό των κρατικών και ιδιωτικών προγραμμάτων και υπηρεσιών που έχουν σχέση με την οικογένεια.

2. Ερευνητικά προγράμματα.
3. Εφαρμογή πιλοτικών προγραμμάτων.
4. Προσπάθεια χρηματοδότησης προγραμμάτων από την Ευρωπαϊκή Ένωση και συνεργασία με αντίστοιχα Ευρωπαϊκά προγράμματα. (Τσιάντης, 1996).

Επιπλέον, σύμφωνα με τον Τσιάντη (1991), **στο πρώτο επίπεδο πρόληψης**, χρειάζονται:

1. ανάπτυξη κοινωνικής πολιτικής που να ενισχύει τις οικογένειες χαμηλού εισοδήματος, τόσο με προγράμματα γενικά (π.χ. μείωση ανεργίας, οικονομική ενίσχυση στους χαμηλόμισθους γονείς), όσο και με παροχή ειδικότερων υπηρεσιών (π.χ. δημόσιοι βρεφονηπιακοί σταθμοί, κοινοτικά κέντρα συμβουλευτικής και στήριξης),
2. προγράμματα κοινωνικής ευαισθητοποίησης για την τροποποίηση στάσεων και αντιλήψεων που ενθαρρύνουν την Παιδική Σωματική Κακοποίηση (π.χ. αποδοχή σωματικής τιμωρίας, το απαραβίαστο των ενδο-οικογενειακών υποθέσεων, ακόμα και όταν ένα παιδί κινδυνεύει),
3. προγράμματα οικογενειακού προγραμματισμού για πρόληψη ανεπιθύμητων εγκυμοσύνων που οδηγούν σε ανεπιθύμητα παιδιά με κίνδυνο Παιδικής Σωματικής Κακοποίησης,
4. ψυχο-εκπαιδευτικά προγράμματα ανάπτυξης γονεϊκών ικανοτήτων για μελλοντικούς ή νέους γονείς ή και νέους, φοιτητές ή μαθητές λυκείων,
5. εντοπισμός γονέων/οικογενειών "υψηλού κινδύνου" για Παιδική Σωματική Κακοποίηση - ακόμα και πριν τη γέννηση του παιδιού - και παραπομπή σε προγράμματα ψυχολογικής στήριξης και ανάπτυξης γονεϊκών ικανοτήτων.

Η **Δευτερογενής Πρόληψη** για να πετύχει τους στόχους της θα πρέπει να σχεδιασθεί έτσι ώστε να περιλαμβάνει μέτρα για την υποστήριξη της μητρότητας, της οικογένειας, της βελτίωσης της παιδικής προστασίας και ειδικά προληπτικά μέτρα στο χώρο της κακοποίησης-παραμέλησης των παιδιών.

Ο Τσιάντης (1996), από την μεριά του, πιστεύει ότι, «στόχος της δευτερογενούς πρόληψης, είναι η ανάπτυξη προγραμμάτων, με στόχο τον εντοπισμό οικογενειών και

παιδιών που ανήκουν σε ομάδες "υψηλού κινδύνου". Η έγκαιρη εντόπιση εγκύων που ανήκουν σε τέτοιες ομάδες και η παρακολούθησή τους, καθώς και των παιδιών που θα γεννηθούν, για ορισμένο χρονικό διάστημα, μπορεί να προλάβει σοβαρά προβλήματα διαταραχής δεσμού ή γενικότερης διαταραχής στη γονική ικανότητα, που με ειδική παρέμβαση μπορούν να αποκατασταθούν» (σελ.58).

Πιο συγκεκριμένα, κατά τον Τσιάντη, **στο δεύτερο επίπεδο πρόληψης**, χρειάζονται: Ευαισθητοποίηση των επαγγελματιών που ασχολούνται με παιδιά (εκπαιδευτικοί, παιδίατροι, κ.α.) στην έγκαιρη αναγνώριση και παραπομπή για βοήθεια των παιδιών και οικογενειών "υψηλού κινδύνου". Τροποποίηση της υπάρχουσας νομοθεσίας προκειμένου: να ενισχυθεί η υποχρεωτική αναφορά περιστατικών κακοποίησης στις αρχές και να επιλύονται οι υποθέσεις κακοποίησης και γονεϊκής επιμέλειας έγκαιρα από αρμόδιο οικογενειακό δικαστήριο. Ανάπτυξη κατάλληλων εναλλακτικών δομών φιλοξενίας του παιδιού, όταν απομακρύνεται από τους βίαιους γονείς (π.χ. θετές οικογένειες, στέγες νέων, κατάλληλα θεραπευτικά κέντρα/κοινότητες, κλπ.). Η διεπιστημονική ομάδα εργασίας, συγκροτημένη από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι **η δευτερογενής πρόληψη**, πρέπει να περιλαμβάνει μέτρα για: την υποστήριξη της μητρότητας, την υποστήριξη της οικογένειας, τη βελτίωση της παιδικής προστασίας. (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1991, σελ.277-278).

Μέτρα για την υποστήριξη της μητρότητας

1. Ανάπτυξη επαρκούς αριθμού βρεφονηπιακών σταθμών και βελτίωσης της ποιότητας παροχής υπηρεσιών σε 24ωρη λειτουργία για την κάλυψη μητέρων που εργάζονται με βάρδιες.
2. Ανάπτυξη θεσμού επαγγελματιών «οικογενειακών βοηθών» (homemaker service), για βοήθεια της οικογένειας σε στιγμές δυσκολίας (ασθένεια, θάνατος, φυλακή, κοινωνικό πρόβλημα). Οι «οικογενειακοί βοηθοί», πληρώνονται από τις περιφερειακές υπηρεσίες του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, έχουν ασφάλιση και εργάζονται σε ημερήσια βάση ή σε ανάγκη, εσωτερικοί για μικρό χρονικό διάστημα.
3. Ανάπτυξη συμβουλευτικών υπηρεσιών σε όλες τις μαιευτικές μονάδες (ψυχολόγος, κοινωνικός λειτουργός).

4. Περισσότερες παροχές διευκολύνσεων στην εργαζόμενη μητέρα και να γίνουν πιο ελαστικά τα ωράρια της, για την αντιμετώπιση έκτακτων οικογενειακών καταστάσεων (π.χ. ασθένεια παιδιού).
5. Ελεύθερα επισκεπτήρια για τους γονείς, στα τμήματα πρόωρων και στις μονάδες εντατικής νοσηλείας νεογνών. **Σκοπός**, η διευκόλυνση του δεσμού γονιών, ιδιαίτερα της μητέρας με το βρέφος της.
6. Γενικότερη μελέτη συνθηκών λειτουργίας των μαιευτηρίων και βελτίωσή τους, **με σκοπό**, την καλύτερη αλληλεπίδραση μητέρας-παιδιού.
7. Ελαστικά ωράρια και δυνατότητα μερικής απασχόλησης για την μητέρα.

Μέτρα για την υποστήριξη της οικογένειας

1. Εκπαίδευση και προετοιμασία των νέων και των δύο φύλων για την οικογενειακή ζωή και τον γονικό ρόλο. Ευθύνη του σχολείου και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης
2. Γενικότερη ευαισθητοποίηση του κοινού σε θέματα ψυχικής υγείας και ψυχοκοινωνικής εξέλιξης του παιδιού.
3. Γενικά υποστηρικτικά προγράμματα για τους γονείς, στον χώρο της δουλειάς, του σχολείου, της γειτονιάς. Αναδιοργάνωση των συμβουλευτικών κέντρων του ΠΙΚΠΑ, εμπλουτισμός τους με προγράμματα οικογενειακής συμβουλευτικής. Αύξηση του ποσού των οικογενειακών επιδοτήσεων, νέα κριτήρια για επιδοτήσεις, διεύρυνση προγραμμάτων. Ανάπτυξη του θεσμού των Σχολών Γονέων. Έρευνα στο χώρο της προσχολικής εκπαίδευσης.
4. Ανάπτυξη συνεργασίας οικογένειας-σχολείου.
5. Ανάπτυξη οικογενειακού προγραμματισμού.

Μέτρα για την βελτίωση της παιδικής προστασίας

1. Αναμόρφωση και ανάπτυξη του θεσμού των ανάδοχων οικογενειών.

2. Αναμόρφωση και βελτίωση της κλειστής περίθαλψης με την φοίτηση παιδιών ιδρυμάτων σε σχολεία της κοινότητας, την κατασκηνωτική εμπειρία αυτών των παιδιών και επίσης την ένταξη των ιδρυμάτων στην τοπική αυτοδιοίκηση για άμεση συνεργασία με την κοινότητα.
3. Βελτίωση κριτηρίων επιλογής και εκπαίδευση προσωπικού ιδρυμάτων. Οικονομική ενίσχυση των δήμων για προνοιακά προγράμματα. Τα συμβουλευτικά κέντρα, να περιλαμβάνουν προγράμματα κοινωνικής παρέμβασης.

Τι είναι η μονάδα ΚΑ.ΠΑ;

Η μονάδα ΚΑ.ΠΑ. αποτέλεσε την πρώτη μονάδα κρίσης για κακοποιημένα βρέφη και νήπια στην Ελλάδα. Η μονάδα ήταν το αποτέλεσμα της συνεργασίας του Ι.Υ.Π. το οποίο είχε αναλάβει τον επιστημονικό σχεδιασμό και εποπτεία του έργου και του Εθνικού Οργανισμού Πρόνοιας (Ε.Ο.Π.) ο οποίος είχε αναλάβει το οικονομικό κόστος και την οργάνωση.

Η μονάδα δημιουργήθηκε το 1984 στο Καλαμάκι και προορίζονταν για δύναμη 10-12 παιδιών ηλικίας από 40 ημερών έως τριών ετών. Δυστυχώς η λειτουργία του δεν κράτησε περισσότερο από δύο χρόνια, οι λόγοι για τους οποίους η μονάδα σταμάτησε να λειτουργεί ήταν κυρίως οικονομικοί.

Τα παιδιά της μονάδας ήταν φυσιολογικά, αλλά μεγάλωναν σε παθολογικό οικογενειακό περιβάλλον. Παράλληλα με την φιλοξενία των παιδιών γινόταν και θεραπευτική παρέμβαση στην οικογένεια. Οι ειδικοί αξιολογούσαν κατά πόσο το περιβάλλον είναι ικανοποιητικό για την επιστροφή του παιδιού σε αυτό. Όταν χρειαζόταν νοσηλεία, αυτή γινόταν σε ανάλογο νοσοκομείο.

Κατά την εισαγωγή του παιδιού στην μονάδα ΚΑ.ΠΑ. δεν έπρεπε να πάσχει από κανένα μεταδοτικό νόσημα και η παραπομπή γινόταν μέσω του Ι.Υ.Π., απαραίτητη ήταν η Ιατρική γνωμάτευση και η λεπτομερή αξιολόγηση της περίπτωσης. Η εισαγωγή κρινόταν από τριμελή επιτροπή του Ε.Ο.Π.. Σε επείγουσες περιπτώσεις η εισαγωγή γινόταν άμεσα με μια Ιατρική γνωμάτευση και τηλεφωνική επικοινωνία μεταξύ Ι.Υ.Π. και Ε.Ο.Π.

Επειδή βασικός στόχος ήταν η επιστροφή του παιδιού στο φυσικό περιβάλλον, γινόταν προσπάθειες για αποδοτική επικοινωνία γονιών-παιδιών. Αυτή η επικοινωνία όμως κρίνεται ανάλογα με τις διαθέσεις των γονιών. Επειδή ορισμένοι μπορεί να είχαν προσωπικά προβλήματα τέτοια που να δημιουργούν πρόβλημα, έτσι η επικοινωνία των γονέων με την μονάδα κρινόταν κατά περίπτωση από το επιστημονικό προσωπικό του Ι.Υ.Π. σε συνεργασία με την κοινωνική υπηρεσία του Ιδρύματος. Οι έξοδοι των παιδιών προσδιορίζονταν από τους δύο φορείς πάντα σε συνεργασία με την οικογένεια.

Το προσωπικό ήταν εκπαιδευμένο στην βρεφοκομία. Ασχολούνταν αποκλειστικά με τα παιδιά, δίνοντας προσοχή στις ιδιαιτερότητες και δυνατότητες του καθενός από αυτά. Το καθημερινό πρόγραμμα έμοιαζε με το πρόγραμμα μιας φυσιολογικής οικογένειας. Έτσι η παραμονή του παιδιού στην μονάδα έπρεπε αφενός μεν να του προσφέρει ένα περιβάλλον που να υποκαταστήσει το οικογενειακό (λίγα παιδιά, κατάλληλη αναλογία παιδιών-προσωπικού) συγχρόνως όμως να του προσφέρει διορθωτικές εμπειρίες (στοργή, ηρεμία, ερεθίσματα). (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1991).

Τέλος, μπορεί να υπάρξει και τριτογενής πρόληψη. Στη φάση αυτή, γίνεται:

Εκτίμηση της οικογενειακής κατάστασης από διεπιστημονικές ομάδες (παιδοψυχίατροι, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, παιδίατροι, νομικοί). Προβλέπεται, απομάκρυνση του παιδιού από το σπίτι, τουλάχιστον στην αρχική φάση. Θεραπεία και υποστήριξη των γονέων. Βελτίωση των κοινωνικό-οικονομικών συνθηκών της οικογένειας. Ψυχοθεραπεία του παιδιού, όπου υπάρχουν ενδείξεις. Αν είναι αναγκαίο, αφαίρεση έστω και προσωρινά, της επιμέλειας από τους γονείς. Μεταβολή στις υπάρχουσες νομοθετικές διαδικασίες, αναφορικά με την απομάκρυνση του παιδιού και την αφαίρεση της επιμέλειας από τους γονείς. Ρύθμιση των θεμάτων, σχετικά με την καταγγελία για τα κακοποιημένα παιδιά (ο.π., σελ.58).

Η τριτογενής πρόληψη, έχει στόχο «την θεραπευτική αντιμετώπιση παιδιών που ήδη κακοποιούνται ή και παραμελούνται και των οικογενειών τους. Όλα τα μέτρα για την προστασία του παιδιού, τη νομική παρέμβαση με στόχο την κατοχύρωση της

ασφάλειάς του, την στήριξη της οικογένειας ως σύνολο, αποτελούν **στόχο της τριτογενούς πρόληψης**» (Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, 1992, σελ.22).

Ο στόχος λοιπόν, των επαγγελματιών που ασχολούνται με το πρόβλημα της κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών, είναι η πρόληψη του προβλήματος και η θεραπεία αυτών που πάσχουν. Η κοινή γνώση βοηθάει να καταλάβουν όλοι οι ειδικοί ότι υπάρχουν διαφορετικές μέθοδοι για να πετύχει κανείς τον ίδιο στόχο και ότι το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας σύμφωνα με την Αγάθωνος (1991), δεν μονοπωλεί την πιο σωστή (μέθοδο).

Σύμφωνα με το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, στις περιπτώσεις Παιδικής Σωματικής Κακοποίησης, η πιθανότητα να κακοποιηθεί εκ νέου το παιδί φτάνει στο 60%, αν δεν μεσολαβήσει θεραπευτική παρέμβαση των γονέων, ενώ ο κίνδυνος κακοποίησης αδελφών του θύματος φτάνει και το 70%. Γι' αυτό, χρειάζονται παρεμβάσεις, που εστιάζονται στη φροντίδα και θεραπεία, τόσο του θύματος, όσο και της οικογένειάς του, αλλά και στην αποτροπή της επανάληψης της κακοποίησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

ΈΡΕΥΝΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΙΑ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

6.1 Εισαγωγή

Έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές έρευνες και μελέτες σχετικά με την επιθετικότητα και την βία στα σχολεία, τόσο στον διεθνή χώρο όσο και στον ελληνικό (πρόσφατα κυρίως).

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιάσουμε μερικές από τις έρευνες αυτές. Κυρίως θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας στις έρευνες που ασχολούνται με τον εκφοβισμό και την επιθετικότητα στα σχολεία και της διαπαιδαγώγησης των παιδιών (οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον) για την εκδήλωση της επιθετικότητας.

6.2 Έρευνες στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα έρευνες που αφορούν τον εκφοβισμό και την επιθετικότητα διεξάγονται την τελευταία δεκαετία περίπου. Οι μελέτες της έκτασης του φαινομένου του εκφοβισμού στην Ελλάδα έγιναν από τους Πετρόπουλο, Παπαστυλιάνου, Χαρίση και Κατερέλο κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 1998-1999, με την υποστήριξη του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου από τους Χαντζή, Χουντουμάδη & Πατεράκη(2000), από τον Boulton και τους συνεργάτες τους (2001) καθώς και από τους Καλλιώτη, Καϊσέρογλου, Κολοβό, Μπαμανίκα και Ταούλα (2002).

Όπως φάνηκε από τα αποτελέσματα των ερευνών, το ποσοστό της επιθετικότητας στα ελληνικά σχολεία βρίσκεται σε αρκετά χαμηλότερα σε σχέση με το ποσοστό των άλλων χωρών, αλλά και μέσα στον ελλαδικό χώρο διαφέρει από σχολείο σε σχολείο.

Παράγοντες που συμβάλλουν στην αυξημένη συχνότητα των επιθετικών επεισοδίων στο σχολείο βρέθηκε ότι είναι το μεγάλο μέγεθος του σχολείου, ο αριθμός των

συστεγαζόμενων σχολείων, ο αυξημένος φόρτος εργασίας των εκπαιδευτικών, οι κακές σχέσεις των εκπαιδευτικών μεταξύ τους, των εκπαιδευτικών με τους μαθητές, καθώς και τον εκπαιδευτικών με τους γονείς. Επιπρόσθετα, ο υψηλός μέσος όρος βαθμολογίας του μαθητή στα σχολικά μαθήματα, η υψηλή αυτοεκτίμηση του, ο σωστός τρόπος αντιμετώπισης των προβλημάτων του και η αναζήτηση βοήθειας γι'αυτά και τέλος η μεγάλη σημασία που μπορεί να έχει η θρησκεία στη ζωή του βρέθηκαν ότι σχετίζονται με την εκδήλωση χαμηλής επιθετικότητας στο σχολείο.

Ακόμα και η ποιότητα της σχέσης του παιδιού με την οικογένεια του φαίνεται ότι συνδέεται άμεσα με επιθετικές πράξεις και πιο συγκεκριμένα με εκφοβισμό, καθώς βρέθηκε ότι η αντίληψη του παιδιού ότι οι γονείς του το αγαπούν και το αποδέχονται και η αντίληψη του ότι οι γονείς είναι δίκαιοι μαζί του και δεν το τιμωρούν άδικα και βίαια, σχετίζεται με μειωμένη επιθετικότητα. Τέλος, όσον αφορά ειδικότερα τον εκφοβισμό μεταξύ των μαθητών, βρέθηκε ότι τα αγόρια είναι πιο πιθανό σε σχέση με τα κορίτσια να χαρακτηριστούν ως θύτες, αλλά και ως θύματα και να κάνουν χρήση άμεσου εκφοβισμού. Διαφορές στον τρόπο και στο είδος εκφοβισμού που εκδηλώνεται υπάρχουν και ανάλογα με την ηλικία. Τα μεγαλύτερα παιδιά περισσότερο λεκτικό εκφοβισμό παρότι σωματικό, ενώ ρόλο από ότι φαίνεται παίζει και το φύλο, καθώς τα αγόρια ανέφεραν μεγαλύτερη ανάμειξη σε επιθετικά επεισόδια και υψηλότερα επίπεδα σωματικής επιθετικότητας σε σχέση με τα κορίτσια. Επίσης οι μαθητές από 8 έως 12 ετών τείνουν στην πλειοψηφία τους να αναφέρουν, είτε στους γονείς τους είτε στο δάσκαλό τους τα περιστατικά σχολικής επιθετικότητας που τους συνέβησαν. Σύμφωνα με τις έρευνες δε, αξιοσημείωτο θεωρείται ότι όσο η μαθητική ηλικία μεγαλώνει, ελαχιστοποιείται η αναφορά των περιστατικών σχολικής επιθετικότητας προς τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς και αυξάνει η αναφορά στους συμμαθητές.

Ξεχωριστή αναφορά, εξαιτίας της έκτασης της έρευνας και των στόχων που περιλαμβάνει, θα γίνει στο «Daphne project». Το πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα(συντονίστρια χώρα) στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος DAPHNE II 2004-2008 με την έγκριση του Υπουργείου Παιδείας. Οι στόχοι του προγράμματος στη χώρα μας αφορούσαν στην πρόληψη, στην αντιμετώπιση στην παρέμβαση, στην ευαισθητοποίηση και στην ενημέρωση για το φαινόμενο του εκφοβισμού. Κατά την εφαρμογή του προγράμματος έγινε ποσοτική και ποιοτική διερεύνηση των αναγκών των μαθητών των τάξεων της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού, των δασκάλων και των γονέων

σε σχολεία των Αθηνών και της Θεσσαλονίκης. Από τα αποτελέσματα προέκυψε ότι ο εκφοβισμός είναι ένα υπαρκτό πρόβλημα σε πολλά σχολεία. Η πλειοψηφία των μαθητών που παρατηρεί το πρόβλημα δεν προτιμά να το συζητήσει με κάποιον ενήλικο(δάσκαλο ή γονέα) γιατί πιστεύει ότι η πλειοψηφία από αυτούς δεν μπορεί να βοηθήσει. Οι δάσκαλοι με τη σειρά τους θεώρησαν ότι μπορούν να βοηθήσουν να αντιμετωπιστούν τα θέματα εκφοβισμού στο σχολικό περιβάλλον, ωστόσο με σχετική εκπαίδευση στις περισσότερες των περιπτώσεων. Παράλληλα οι δάσκαλοι αναγνωρίζουν την ανάγκη να έχουν την κατάλληλη εκπαίδευση, προκειμένου να διαχειρίζονται και να αποτρέπουν καταστάσεις εκφοβισμού στο σχολικό περιβάλλον.

Μετά την ολοκλήρωση της καταγραφής ακολούθησαν ξεχωριστές συναντήσεις με τους μαθητές, δασκάλους και γονείς με στόχο την ευαισθητοποίηση τους πάνω στο φαινόμενο του εκφοβισμού και της θυματοποίησης και την ενίσχυση των δεξιοτήτων τους για την δημιουργική αντιμετώπιση στο σχολικό περιβάλλον.

Σημαντικός παράγοντας στην ομαλή εξέλιξη των παιδιών είναι η ισορροπημένη σχέση των γονέων. Ωστόσο στην Ελλάδα παρατηρούνται, όπως και σε άλλες χώρες κρούσματα κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών από τους γονείς, όταν οι γονείς αντιμετωπίζουν προσωπικές δυσκολίες ή έχουν διαταραγμένη συμπεριφορά ή προσωπικότητα. Ωστόσο ο αριθμός κρουσμάτων κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών στην Ελλάδα παρουσιάζεται σχετικά χαμηλός και αυτό οφείλεται στην απουσία συστήματος υποχρεωτικής αναφοράς και στην απροθυμία του ιατρικού προσωπικού των νοσοκομείων να εμπλακούν προσωπικά σε περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας, φαινόμενο που παρατηρείται μερικές φορές και στους εκπαιδευτικούς. Έτσι καταγράφονται ως κακοποίηση μόνο οι σοβαρές περιπτώσεις. Σημειώνεται ότι το ίδιο πρόβλημα παρατηρείται και στο επίπεδο των παιδιών όταν δέχονται επιθέσεις ή άλλες μορφές εκφοβισμού (Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, 2001:32).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ, 2006), στα ελληνικά σχολεία έχουν αυξηθεί τα περιστατικά της σχολικής βίας. Οι βιαιοπραγίες και οι αλληλοξυλοδαρμοί είναι σύντομοι και διαρκούν 37 δευτερόλεπτα. Συμβαίνουν κυρίως στο σχολικό προαύλιο και την ώρα του διαλείμματος. Τα περισσότερα παιδιά είναι δεν παραδέχονται και κυρίως

αποκρύπτουν ότι είναι θύματα επιθετικής ή ρατσιστικής συμπεριφοράς γιατί ντρέπονται ή φοβούνται. Μόνο το 25% των μαθητών αναφέρουν πως οι Δάσκαλοι επεμβαίνουν έγκαιρα σε περιπτώσεις ενδοσχολικής βίας ενώ το 71% των δασκάλων πιστεύουν ότι πάντοτε επεμβαίνουν. Η συνηθέστερη μορφή βίαιης συμπεριφοράς είναι αυτή του εκφοβισμού, του πειράγματος που είναι σκόπιμα κακόβουλο, της άσκησης σωματικής και ψυχολογικής βίας στα υποψήφια θύματα και οι βανδαλισμοί των σχολικών κτιρίων.(ΕΚΚΕ, 2006).

Στην Ελλάδα, ο όρος «σχολικός εκφοβισμός- θυματοποίηση» δεν χρησιμοποιείται ευρέως. Στην θέση του γίνεται λόγος για σχολική βία και αντικοινωνική σχολική συμπεριφορά (Αρτινοπούλου, 2001). Όλο και μεγαλύτερος αριθμός παιδιών παραπονιούνται συχνά ότι έχουν πέσει θύματα κοροϊδίας από άλλα παιδιά ενώ εκφράζουν την απόγνωσή τους και τις δικές τους εμπειρίες ως θύματα εκφοβισμού από συμμαθητές ή συνομιλήκους τους.

Πάνω από το 40% των μαθητών δηλώνουν ότι παρατηρείται αύξηση των βίαιων περιστατικών στο σχολείο τους (Γκότοβος, 1996). Δεν αποτελεί – τουλάχιστον ακόμα- ένα έντονο κοινωνικό πρόβλημα. Δεν αμφισβητείται το γεγονός ότι η συμμετοχή των μαθητών σε πράξεις βίας κυμαίνεται στο 35% - 60% ανάλογα με την έρευνα (Νόβα, Καλτσούνη, 2004).

Σύμφωνα με τους ερευνητές το φαινόμενο του εκφοβισμού εντός του σχολείου είναι συχνότερο στα αστικά κέντρα σε σχέση με την επαρχία. Σύμφωνα με τους μαθητές οι δάσκαλοι προσπαθούν να παρέμβουν μόνο στο 1/3 των περιπτώσεων εκφοβισμού και βίας. Επίσης οι μαθητές θεωρούν ότι οι έξι στους δέκα γονείς δεν παρεμβαίνουν στο σχολείο για να σταματήσει ο εκφοβισμός ή ότι απουσιάζει η συνεργασία σχολείου και οικογένειας για την αντιμετώπιση των φαινομένων, καθώς και η στήριξη από το σχολείο ή την οικογένεια. Για τον λόγο αυτό μόνο το 10% απευθύνθηκε στον εκπαιδευτικό όταν βίωσε τον εκφοβισμό (Πετρόπουλος & Παπαστυλιάνου, 2001).

Σχετική είναι μάλιστα και η έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον Μιτίλη (1998), σε δείγμα μαθητών του δημοτικού σχολείου και με αντικείμενο τους μαθητές μειονοτικών ομάδων (αλλοδαποί, παλιννοστούντες) μέσα στη σχολική τάξη. Εδώ θα αναφέρουμε και ότι σύμφωνα με έρευνα της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς που πραγματοποιήθηκε σε σχολεία το 2000, γίνεται σαφής αναφορά σε συμμορίες ανηλίκων ενώ παρατηρείται μια σταδιακή αύξηση των περιστατικών ενδοσχολικής

βίας μεταξύ των Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών. Τρεις στους δέκα μαθητές έχουν γίνει μάρτυρες βίαιων περιστατικών ανάμεσα σε ελληνόπουλα και αλλοδαπούς μαθητές, δηλαδή σε ποσοστό (29,4%). Το ποσοστό αυτό αυξάνεται σε 39% για την Αθήνα και σε 58,2% για την Θεσσαλονίκη(Αρτινοπούλου, 2001).

Σε έρευνα για τον εκφοβισμό σε σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, το 14,7% των μαθητών δηλώνει θύμα εκφοβισμού, το 6,24% δηλώνει θύτης αλλά και το 4,8% δηλώνει θύμα και θύτης μαζί. Η συνηθέστερη μορφή εκδήλωσης του φαινομένου ήταν η λεκτική κακοποίηση-εκφοβισμός σε ποσοστό 42,5%. Τα αγόρια θυματοποιούνται σε μεγαλύτερο ποσοστό από τα κορίτσια, όταν ασκείται σωματική βία και σε ποσοστό 34%. Αντίθετα, τα κορίτσια αυξάνονται σε αριθμό, όταν ασκείται λεκτική βία και η σκόπιμη διάδοση κακόβουλων φημών, σε ποσοστό που αγγίζει το 32,7%. Αυτό όμως που προκαλεί το έντονο ενδιαφέρον και ταυτόχρονα ανησυχεί τους μελετητές, είναι πως το 27,96% των μαθητών παρακολουθούσε την παρενόχληση του άλλου παιδιού και το ευχαριστιόταν, έστω και αν δεν συμμετείχε. Το 35,47% αναγκαζόταν να συμμετάσχει στο βίαιο επεισόδιο. Το 23,56% συμμετείχε στον εκφοβισμό και ας μην αναγκαζόταν. Το 60,2% αποστρέφεται τους θύτες, μην κάνοντας παρέα μαζί τους, αλλά τους θαυμάζει γιατί «είναι μάγκες», ενώ τα ίδια τα θύματα δείχνουν να αποδέχονται και να νομιμοποιούν την εκφοβιστική πρακτική σε βάρος τους (Χατζή, Χουντουμάδη και Πατεράκη, 2000).

Η έρευνα του ΕΚΚΕ(Εθνικού Κέντρου Ερευνών) για τη βία στη ζωή των μαθητών σε δημοτικά σχολεία της Αθήνας, έρχεται να αφυπνίσει το θεσμικό και κοινωνικό περιβάλλον της σχολικής κοινότητας, αφού δίνει μια ξεκάθαρη εικόνα του τι συμβαίνει στα ενδότερα της σχολικής ζωής. Συγκεκριμένα, τα πρώτα ευρήματα της έρευνας που διενεργήθηκε για λογαριασμό του Δήμου Αθηναίων σε 101 σχολικές μονάδες και 2.000 μαθητές, ηλικίας 5-18 ετών, εμφανίζει τους μαθητές του δημοτικού να είναι περισσότερο επιρρεπείς στην κακομεταχείριση από ότι οι έφηβοι. Θεατές σε πράξεις βίας, όπως η εκτόξευση απειλών και η τρομοκράτηση άλλων παιδιών δηλώνει πως είναι το 41% των μαθητών. Μάρτυρες σε περιπτώσεις ξυλοδαρμών δηλώνει πως έχει υπάρξει το 77% των μαθητών του δημοτικού. Το 13% των μαθητών ομολογεί πως έχει εκφοβίσει άλλα παιδιά ενώ οι μαθητές όλων των τάξεων έχουν καταφύγει σε απειλές σε ποσοστό 5%. Μάλιστα την οξεία επιθετικότητα των ανηλίκων που στρέφεται εναντίον κυρίως των αδυνάτων, των καινούργιων και δυσπροσάρμοστων παιδιών, έχουν παρατηρήσει τόσο οι Διευθυντές

όσο και οι Εκπαιδευτικοί, σε ποσοστό πάνω από 60%. Παράλληλα αν και το 84% των μαθητών του δημοτικού υποστηρίζει πως έχει φίλους άλλης εθνικότητας, προβλήματα ένταξης των αλλοδαπών μαθητών διαπιστώνει το 16% των εκπαιδευτικών και το 17% των Διευθυντών. Επίσης, έντονη είναι και η εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς από τους αλλοεθνείς μαθητές προς τα ελληνοπούλα και αντιστρόφως. Η εκδήλωση εκφοβισμού προς τον αλλοδαπό μαθητή εμφανίζεται στα ίδια ποσοστά, δηλαδή περίπου 30% και στις δύο περιπτώσεις. Μια άλλη παράμετρος της ίδιας έρευνας είναι και η εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς από τους μαθητές προς τους εκπαιδευτικούς σε ποσοστό 18% ενώ αναφέρονται και περιστατικά επιθέσεων από εξωσχολικές ομάδες, από το 29% των Διευθυντών και το 13% των εκπαιδευτικών(ΕΚΚΕ, 2005).

Σύμφωνα και με την έρευνα του Εργαστηρίου των Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών για τη σχολική χρονιά 2002-2003, «οι προβληματικές παρέες» που αναπτύσσουν «ιδιόρρυθμη αποκλίνουσα η παραβατική υποκουλτούρα » αφορούσαν το 10% των εφήβων. Και κάτι σημαντικό ακόμα: η βία και επιθετική συμπεριφορά δεν εκδηλώνεται μόνο στις φτωχογειτονίες και στις υποβαθμισμένες περιοχές αλλά και στις οικονομικά και κοινωνικά εύρωστες περιοχές.

Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού δεν είναι κάτι που συμβαίνει «μακριά από εμάς». Παράλληλα, δεν είναι λίγοι οι μαθητές που δεν διστάζουν να ενστερνιστούν τον ρόλο του θύτη και να ομολογούν ότι έχουν εκφοβίσει κάποιον συμμαθητή τους, σε ποσοστό που πλησιάζει το 6%. Σύμφωνα με έρευνα που ολοκληρώθηκε τελευταία και εκπονήθηκε υπό την επίβλεψη του καθηγητή εγκληματολογίας του Παντείου Αντώνη Μαγγανά από την υποψήφια διδάκτορα Μαρία Σαπουνά, τα ποσοστά εκφοβισμού και θυματοποίησης μεταξύ των Ελλήνων μαθητών του δημοτικού και του γυμνασίου είναι παρόμοια με αυτά χωρών της Βόρειας Ευρώπης, όπως Ιρλανδία και η Νορβηγία, αλλά σαφώς μικρότερα από αυτά που αναφέρονται στην Αγγλία, την Ιταλία και την Πορτογαλία. Τα στοιχεία της έρευνας, που έγιναν μεταξύ 1.758 μαθητών σχολείων της Θεσσαλονίκης κατέδειξαν ότι:

- Ø Οι μαθητές κινδυνεύουν περισσότερο να δεχθούν εκφοβισμό σε σχολεία που θεωρούνται υποβαθμισμένα.

- Ø Η διαφορετικότητα στην σεξουαλική κατεύθυνση (ομοφυλόφυλα αγόρια) οδηγεί συχνά στην περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό.
- Ø Τα κορίτσια κινδυνεύουν να θυματοποιηθούν από τους αρένες συμμαθητές τους αλλά και από ένα ή περισσότερα κορίτσια ή μεικτές ομάδες αγοριών και κοριτσιών.
- Ø Φαίνεται ότι η εθνικότητα δεν καθορίζει την συμπεριφορά των μαθητών. Όπως εξηγούν οι ειδικοί, τα παιδιά δεν στοχεύουν συμμαθητή τους επειδή είναι αλλοδαπός αλλά επειδή είναι ιδιαίτερα κοινωνικός.
- Ø Διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι θύτες φοιτούν σε σχολεία με μεγάλο αριθμό αλλοδαπών μαθητών.
- Ø «Οι θετικές απόψεις των θυτών για τον εκφοβισμό ενισχύονται από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Θεωρούν ότι έτσι κάνουν καλό στον εαυτό τους και αποκομίζουν οφέλη. Για να αλλάξουν συμπεριφορά πρέπει να τους γίνει απόλυτα σαφές ότι η κοινωνία καταδικάζει αυτές τις πράξεις τους.»(Σαπουνά, 2006).

Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα της Εταιρείας Ψυχοκοινωνικής Υγείας του παιδιού και του εφήβου, το 22,5% των Ελλήνων μαθητών έχει υποστεί σωματικό, λεκτικό ή σεξουαλικό εκφοβισμό. Το φαινόμενο αυτό συνήθως εκδηλώνεται στην σχολική τάξη, στο προαύλιο την ώρα του διαλλείματος, στις τουαλέτες του σχολείου ή ακόμη μέσω του διαδικτύου.(Καθημερινή, 19/4/2009).

6.3 Έρευνες στο διεθνές χώρο

Η βία στο χώρο του σχολείου έχει απασχολήσει σε μεγάλο βαθμό τους ερευνητές στα περισσότερα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης κυρίως από τα μέσα της δεκαετίας του '90 κι έπειτα. Οι έρευνες επικεντρώνονται στην διερεύνηση της έκτασης, της συχνότητας και των μορφών σχολικής βίας και εκφοβισμού και αφορούν την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι έρευνες αυτές διαφοροποιούνται από άλλες προγενέστερες σχετικά με την αντικοινωνική συμπεριφορά, γιατί περιορίζουν το φαινόμενο της βίας στο χώρο του σχολείου, ενώ οι προγενέστερες αφορούσαν στην πλειοψηφία τους την παραβατική/εγκληματική συμπεριφορά των ενηλίκων, όχι αποκλειστικά στο σχολικό περιβάλλον. Επιπλέον το

κύριο χαρακτηριστικό των πρόσφατων ερευνών είναι η διερεύνηση του όρου της «σχολικής βίας» που δεν αφορά μόνο την εγκληματική βία, αλλά και άλλες μορφές μη ανεκτής συμπεριφοράς, όπως ο εκφοβισμός και παλικαρισμός από μαθητή σε μαθητή.

Οι πιο αξιοσημείωτες έρευνες που έγιναν στο χώρο και επηρέασαν όλες τις υπόλοιπες, ήταν αυτή του καθηγητή Peter Smith και της ερευνητικής του ομάδας, καθώς και αυτή του Νορβηγού Dan Olweus. Η έρευνα του Smith στόχευε στον προσδιορισμό της έννοιας της βίας και του εκφοβισμού από τους ίδιους τους μαθητές. Η έρευνα συμπεριελάμβανε χώρες της Ευρώπης αλλά και την Κίνα και την Ιαπωνία. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι το φαινόμενο της βίας και του εκφοβισμού είναι γνώριμο σε όλους τους μαθητές ανεξαρτήτως ηλικίας και πολιτισμικού υπόβαθρου. Η δεύτερη είναι αυτή του Dan Olweus, ο οποίος όρισε συστηματικά τον όρο και το περιεχόμενο του εκφοβισμού, όπως της μορφές βίας, τα χαρακτηριστικά του θύματος και του θύτη, καθώς και τους προσδιοριστικούς παράγοντες του σχολικού κλίματος (Αρτινοπούλου, 2001:146).

Οι περισσότερες έρευνες που έγιναν στα Ευρωπαϊκά κράτη στο παρελθόν προσέγγιζαν το πρόβλημα της βίας των μαθητών ως «μια άλλη» συμπεριφορά που εντασσόταν σε ένα μιχεβιοριστικό πλαίσιο ανάλυσης. Τα τελευταία χρόνια όμως παρατηρείται μια διαφορετική ανάλυση που επικεντρώνεται στη σχέση της συμπεριφοράς των μαθητών του σχολείου ή και της γειτονιάς.

Γενικότερα το φαινόμενο της παιδικής βίας στο σχολείο είναι και κοινωνικό και πολιτισμικό. Υπό αυτή την έννοια, τονίζουμε ότι υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση σε κάθε χώρα, τόσο στη μορφή όσο και στην έκταση του (Νόβα-Καλτσούνη 2004).

Στην Αμερική η σχολική βία και ο εκφοβισμός αντιμετωπίζεται πια ως ένα ποινικό αδίκημα και όχι ως ένα πολυδιάστατο πολιτισμικό και κοινωνικό πρόβλημα. Τα παιδιά παραβάτες αντιμετωπίζονται ως ανήλικοι δράστες και τιμωρούνται αυστηρά. Οι γονείς φοβούνται για την ασφάλεια των παιδιών τους κατά την παραμονή τους στο σχολείο. Το ίδιο και οι εκπαιδευτικοί που συναινούν στην αστυνόμευση του σχολικού χώρου, μια και η οπλοχρησία, οι βανδαλισμοί, οι σωματικές επιθέσεις, οι σεξουαλικές παρενοχλήσεις, τα ναρκωτικά αλλά και οι απειλές περί δολοφονίας που ακολουθούνται και από δολοφονικές επιθέσεις, είναι τελικά ένα καθημερινό φαινόμενο για τους ανήλικους και έφηβους μαθητές (Αρτινοπούλου, 2001).

Στη Μεγάλη Βρετανία σε έρευνα που διεξήχθη, το 27% των μαθητών σε δημοτικό σχολείο και το 10% των μαθητών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης παρενοχλούνταν συστηματικά οι αρκετές φορές. Η «ατομική ευθύνη» του μαθητή έχει μέγιστη σημασία σχετικά με την σχολική του πειθαρχία και την εκτροπή του στην παραβατική συμπεριφορά. Μάλιστα νομιμοποιείται μέχρι και η πλήρης αστυνόμευση των σχολικών μονάδων. Πρωτεύει η σχολική πειθαρχία και η πολιτική της μηδενικής ανοχής στη διατάραξη αυτής (Αρτινοπούλου, 2001).

Στη Σουηδία η σχολική βία – εκφοβισμός αντιμετωπίζεται σε κεντρικό, περιφερειακό, τοπικό επίπεδο και στα πλαίσια επαρκούς θεσμικού πλαισίου για την ασφάλεια των μαθητών στο σχολικό τους χώρο, της προαγωγής της ψυχικής και σωματικής υγείας των παιδιών, της προστασίας των δικαιωμάτων τους και βέβαια της πρόληψης του φαινομένου (Αρτινοπούλου, 2001).

Στην Ολλανδία, δείχνει να έχει απασχολήσει σοβαρά την κεντρική εξουσία, τους ερευνητές και στο σύνολο τους τους εκπαιδευτικούς. Στόχος έγινε η δημοσιοποίηση του προβλήματος και η μακροχρόνια εκστρατεία ενημέρωσης του κοινού, των μαθητών, των δασκάλων και των γονέων, κυρίως για την εμπέδωση του αισθήματος ασφάλειας κατά τη διάρκεια της σχολικής ζωής. Μάλιστα, το 90% των Ολλανδικών σχολείων εντάσσεται σε προγράμματα πρόληψης και αποτελεσματικής διαχείρισης των ενδοσχολικών βιαιοτήτων (Αρτινοπούλου, 2001).

Στη Γερμανία, το πρόβλημα της σχολικής βίας αποτελεί ένα μείζον θέμα δημόσιας συζήτησης. Η αντικοινωνική και βίαιη συμπεριφορά, δεν αποτελεί πρόβλημα μόνο της σχολικής μονάδας, αλλά και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου, με δεδομένο ότι εδώ και πολλά χρόνια αποτελεί χώρα υποδοχής πλήθους μεταναστών, διαφορετικών εθνικοτήτων. Γι' αυτό και τα σχολεία συνεργάζονται ως άλλοι κοινωνικοί εταίροι με την κοινότητα γενικότερα, στην προσπάθεια μιας ασφαλούς σχολικής ζωής για τους μαθητές και μιας λειτουργικής ισόνομης κοινωνίας για όλους (Αρτινοπούλου, 2001).

Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και στην Ισπανία. Δεν υπάρχει ιδιαίτερη κοινωνική αναγνώριση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού, γιατί το ζήτημα της σχολικής βίας γενικότερα, είναι και το κυρίαρχο. Όμως, προέχουν η ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης των μαθητών, η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών ενώ ιδιαίτερα σημαντική είναι και η παροχή κοινωνικής και συμβουλευτικής υποστήριξης από τις αρμόδιες υπηρεσίες (Αρτινοπούλου, 2001).

Ελάχιστη έρευνα έχει γίνει στη Δανία που έχει ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό εκφοβισμού τόσο των δραστών όσο και των θυμάτων. Μάλιστα το 10% όλων των μαθητών έχει υποστεί βία και εκφοβισμό. Τα αδικήματα της βίας είναι και εδώ κοινωνικό πρόβλημα. Χαρακτηριστικό όμως είναι πως δεν υπάρχει διάθεση για στιγματιστική μεταχείριση των ανηλίκων δραστών ενώ υπάρχουν θεσμοθετημένοι κανόνες αυτοδέσμευσης μαθητών και Εκπαιδευτικών για ομαλή σχολική συμπεριφορά. (Αρτινοπούλου, 2001).

Στη Γαλλία, η παιδική βία στο σχολείο εξαρτάται από τις κοινωνικοδημογραφικές συνθήκες του σχολικού πληθυσμού στο σύνολο του. Υπάρχει μεγάλη ευαισθητοποίηση για τις επιθετικές συμπεριφορές των μαθητών που συνδέονται άμεσα με τις άνισες ευκαιρίες της σχολικής αγοράς. Η κοινωνική ανισότητα και ο κοινωνικός αποκλεισμός, διαχωρίζει και τα δημόσια σχολεία, υπαγορεύοντας και τη διάκριση στους τρόπους αντιμετώπισης της όποιας μορφής βίας. Παρά το γεγονός αυτό, το σχολείο βρίσκεται σε μια στενή αλληλεπιδραστική σχέση με τους κοινωνικούς θεσμούς και την τοπική του κοινωνία και εξακολουθεί να παραμένει ένας χώρος κοινωνικοποίησης των μαθητών (Αρτινοπούλου, 2001).

Για τη Φιλανδία, κάθε μαθητής έχει δικαίωμα στην ασφάλεια μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Τα ίδια τα σχολεία, στα πλαίσια μιας αυτόνομης εσωτερικής πολιτικής εκδημοκρατισμού και παροχής μιας ποιοτικότερης εκπαίδευσης στα παιδιά, εφαρμόζουν προγράμματα τέτοια που προάγουν την ψυχική υγεία και προωθούν την κοινωνική ένταξη των μαθητών. Συνεργάζονται με την ευρύτερη κοινωνία, στοχεύοντας στην βελτίωση ποιότητας της ζωής όλων (Αρτινοπούλου, 2001).

Το ίδιο συμβαίνει στο Βέλγιο και στην Αυστρία, όπου τα περιστατικά θυματοποίησης των μαθητών δε δείχνουν να αυξάνονται τόσο όσο συζητούνται στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Ενδιαφέρουν όμως, η στάση των Εκπαιδευτικών και η αποτελεσματική τους παρέμβαση στη διαχείριση της ενδοσχολικής σύγκρουσης, ο δομικός σχεδιασμός του σχολείου και οι ανθρώπινες κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Αρτινοπούλου, 2001).

ΜΕΡΟΣ Β`
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Εισαγωγή

Ο σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας είναι να καταγραφούν οι απόψεις των μαθητών του δημοτικού σχολείου σχετικά με τη βία και επιθετική συμπεριφορά στο χώρο του σχολείου. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε σχολεία των Νομών Αχαΐας και Καρδίτσας και σκοπεύει να καταγράψει και τυχόν διαφορές στις απόψεις των μαθητών ανάλογα με το φύλο τους.

Ειδικότερα, η έρευνα αποσκοπεί στην διερεύνηση των περιστατικών επιθετικής συμπεριφοράς που λαμβάνουν χώρα στο σχολεία. Θέλουμε να διαπιστώσουμε εάν οι μαθητές αισθάνονται ότι τους φοβίζουν οι συμμαθητές τους, εάν τους απειλούν, σε ποιο χώρο συμβαίνουν αυτά τα περιστατικά, εάν το αναφέρουν στους γονείς τους και το δάσκαλο ή τη δασκάλα τους, ή γιατί δεν το αναφέρουν, εάν τους τιμωρούν οι δάσκαλος ή η δασκάλα τους και το είδος της τιμωρίας.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το δίμηνο Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2009.

7.1 Είδος της έρευνας

Το δίλημμα αν θα επιλέξουμε ποιοτική ή ποσοτική έρευνα απασχόλησε και απασχολεί τους επιστήμονες. Τα επιχειρήματα που παραθέτει η μία ή η άλλη πλευρά έχουν μεγάλη δόση αλήθειας (Bird, Hammersley, Gomm, & Woods, 1999, σελ. 26)

Η ποσοτική έρευνα διευκολύνει την εύκολη και με χαμηλό κόστος συλλογή δεδομένων. Είναι ακριβής και αξιόπιστη. Μπορούμε να προσεγγίσουμε μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Η ποσοτική έρευνα έχει βέβαια και μερικά μειονεκτήματα. Χρειάζεται προσεκτικό σχεδιασμό γιατί δεν επιτρέπονται παρά ελάχιστες αλλαγές εφόσον η έρευνα έχει ξεκινήσει. Επιπλέον υπάρχουν και προβλήματα εγκυρότητας της μέτρησης (Σβολόπουλος, όπως αναφέρεται στο Χατζηνικήτα, 2005, σελ. 23).

Η έρευνα που θα παρουσιάσουμε είναι ποσοτική. Στην ποσοτική έρευνα τα συνηθέστερα εργαλεία είναι τα ερωτηματολόγια, τα τεστ, οι μετρήσεις και τα ερευνητικά σχέδια, τα οποία επιτρέπουν τον προσδιορισμό των σχέσεων μιας ή περισσοτέρων μεταβλητών. Ο πιο συνηθισμένους στόχος των ποσοτικών μεθόδων είναι η ερμηνεία και ο εντοπισμός αιτιωδών σχέσεων μεταξύ ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών οι οποίες μελετώνται.

Η ποσοτική έρευνα έχει βέβαια και μειονεκτήματα εάν ο ερευνητής φροντίσει να ακολουθήσει τους κανόνες δεοντολογίας, όπως οφείλει. Ακόμα, η σταθερή της δομή δεν μας επιτρέπει παρά ελάχιστες αλλαγές εφόσον η έρευνα έχει ξεκινήσει. Γι' αυτό χρειάζεται προσεκτικό σχεδιασμό.

Ως μέθοδο συλλογής των δεδομένων θα χρησιμοποιήσουμε το ερωτηματολόγιο. Κατόπιν οι απαντήσεις θα κωδικοποιηθούν και θα αναλυθούν με το στατιστικό πρόγραμμα S.P.S.S.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στα πλεονεκτήματα, τα μειονεκτήματα του ερωτηματολογίου τον τρόπο κατασκευής το σχεδιασμό, τη δομή, τις ερωτήσεις, τις μεθόδους δειγματοληψίας (Bird, Hammersley, Gomm, & Woods, 1999, σελ. 347-359; Cohen, Manion, & Morrison, 2008, σελ. 163-174 & 413-448; Faulkner, Swann, Baker, Bird & Carty, 1999, σελ. 90-103; Javeau C., 1996).

7.2 Ερευνητικές υποθέσεις

Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας και των σχετικών ερευνών στην Ελλάδα και το εξωτερικό μας οδήγησε να διαπιστώσουμε τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

- Û Πόσο συχνά είναι τα περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς στο σχολείο;
- Û Σε ποιο χώρο κυρίως συμβαίνουν αυτά;
- Û Ποια είναι η πιο συνηθισμένη μορφή επιθετικής συμπεριφοράς που δέχονται τα παιδιά στο σχολείο;
- Û Διαφοροποιούνται οι απόψεις αγοριών και κοριτσιών για την επιθετικότητα;
- Û Γνωρίζουν οι δάσκαλοι για περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς στο σχολείο;

- Πώς αντιδρούν οι δάσκαλοι στα περιστατικά αυτά;
- Γνωρίζουν οι γονείς των μαθητών για περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς στο σχολείο;
- Ποιες μορφές τιμωρίας επιλέγουν οι γονείς;

7.3 Πληθυσμός - δείγμα

Καθορίσαμε τον πληθυσμό στον οποίο απευθύνεται η έρευνα. Αυτό δεν γίνεται πάντοτε με ασφάλεια. Εξαρτάται από το αντικείμενο της έρευνας, τις υποθέσεις εργασίας, τον τύπο του δείγματος, τα υλικο-τεχνικά εμπόδια που προκύπτουν. Κάποιοι επιστήμονες διαχωρίζουν τον πληθυσμό - στόχο και τον προσβάσιμο πληθυσμό. Ο πληθυσμός-στόχος αναφέρεται σε όλα τα άτομα που ενδιαφέρουν τον ερευνητή, ενώ ο προσβάσιμος πληθυσμός αναφέρεται σε εκείνα τα άτομα που ικανοποιούν τα κριτήρια που τίθενται και παρέχουν την (Κυριαζή, 2005).

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα στους Νομούς Αχαΐας και Καρδίτσας. Πληθυσμός της έρευνας είναι οι μαθητές της ΣΤ΄ τάξης του δημοτικού σχολείου.

Ο ερευνητής πρέπει αρχικά να αποφασίσει σχετικά με τον πληθυσμό στον οποίο απευθύνεται η έρευνα. Ο ορισμός του πληθυσμού θα μας βοηθήσει να αποφασίσουμε και για το δείγμα στο οποίο θα απευθυνθούμε, ώστε εάν είναι αντιπροσωπευτικό να αναγάγουμε τα αποτελέσματα στον συνολικό πληθυσμό.

Η σφυγμομέτρηση είναι η πιο συνηθισμένη χρησιμοποιούμενη μέθοδος στην εκπαιδευτική έρευνα (Bird, Hammersley, Gomm, & Woods, 1999, σελ. 345). Οι σφυγμομετρήσεις συλλέγουν δεδομένα σε ένα χρονικό σημείο με σκοπό να τα συγκρίνουν ή να εντοπίσουν σταθερές για να συνδυάσουν τις υπάρχουσες συνθήκες. Υπάρχουν δύο μέθοδοι δειγματοληψίας:

- αυτές που δίνουν δείγματα πιθανοτήτων, όπως η απλή τυχαία δειγματοληψία, η συστηματική δειγματοληψία, η δειγματοληψία κατά στρώματα, η δειγματοληψία κατά δεσμίδες και η σταδιακή δειγματοληψία

- αυτές που δίνουν δείγματα μη πιθανοτήτων, όπως η βολική δειγματοληψία, η ποσοστιαία δειγματοληψία, η δειγματοληψία σκοπιμότητας, η δειγματοληψία κατά διαστάσεις και η δειγματοληψία χιονοστιβάδα

Το μέγεθος του δείγματος και η επιλογή της δειγματοληπτικής μεθόδου εξαρτάται από το στόχο της μελέτης, την έκταση του πεδίου έρευνας, τη φύση του πληθυσμού, τις μεταβλητές που χρησιμοποιούνται, το βαθμό ομοιογένειας του πληθυσμού, το βαθμό της επιθυμητής ακρίβειας, αλλά και τα υλικά μέσα που έχουμε στη διάθεσή μας (χρόνο, χρήματα, άτομα, κλπ).

Το μέγεθος του δείγματος και η επιλογή της δειγματοληπτικής μεθόδου εξαρτάται από το στόχο της μελέτης, το πεδίο έρευνας, τη φύση του υπό διερεύνηση πληθυσμού, τις μεταβλητές που χρησιμοποιούνται, το βαθμό ομοιογένειας του πληθυσμού, το βαθμό της επιθυμητής ακρίβειας, αλλά και τα υλικά μέσα που έχουμε στη διάθεσή μας, για παράδειγμα χρόνο, χρήματα, άτομα (Cohen, Manion, & Morrison, 2008, Javeau C., 1996).

Για την παρούσα έρευνα, πιο συγκεκριμένα, η επιλογή του δείγματος έγινε με βάση τη δειγματοληψία κατά στρώματα. Συγκεκριμένα, θα επισκεφθούμε δύο σχολεία της πόλης της Πάτρας, τα οποία βρίσκονται σε διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές (Νότιο και Ανατολικό Διαμέρισμα), τα οποία έχουν και διαφορετική κοινωνική σύσταση μαθητών. Το ίδιο ακριβώς έγινε και με δύο σχολεία της πόλης της Καρδίτσας (Νότιο και Δυτικό Διαμέρισμα).

Συνολικά συγκεντρώσαμε 100 ερωτηματολόγια.

7.4 Εργαλείο της έρευνας

Στις ποσοτικές έρευνες χρησιμοποιείται πάρα πολύ συχνά η συμπλήρωση ερωτηματολογίων. Αφορά ένα μεγάλο σύνολο ατόμων, το οποίο πρέπει να είναι αντιπροσωπευτικό του ερευνούμενου πληθυσμού.

Αποτελείται από μία σειρά ερωτημάτων που αρθρώνονται σύμφωνα με πολλές μεταβλητές: τη μεταβλητή που αφορά τα στοιχεία ταυτότητας του ερωτηθέντος (ηλικία, φύλο, κοινωνικό επίπεδο) και αυτές που σχετίζονται με τις πληροφορίες που θέλουμε να εξασφαλίσουμε μέσω των διαφόρων ερωτημάτων.

Επιτρέπει τη συλλογή δεδομένων που αφορούν συμπεριφορές, γνώμες, προσμονές, ανάγκες, κίνητρα. Στοχεύει στην εκτίμηση κάποιων απόλυτων και σχετικών μεγεθών, στην περιγραφή ενός πληθυσμού και στην επαλήθευση των υποθέσεων.

Η δημιουργία ενός ερωτηματολογίου ακολουθεί τα εξής στάδια

- Καθορισμός του αντικειμένου μελέτης
- Καθορισμός του πληθυσμού και των χαρακτηριστικών του
- Ορισμός των ομάδων ερωτήσεων
- Δημιουργία ενός πρώτου ερωτηματολογίου
- Καθορισμός του δείγματος
- Διεξαγωγή μίας προ-έρευνας σε μικρό ποσοστό ερωτηθέντων με σκοπό τον έλεγχο της εγκυρότητας και της αντιπροσωπευτικότητας του ερωτηματολογίου

Επιλέξαμε το ερωτηματολόγιο γιατί απαιτεί λίγα έξοδα, σχετικά λίγο χρόνο απασχόλησης του ερευνητή, του ερωτώμενου αλλά και για την ανάλυση των απαντήσεων. Μας δίνει τη δυνατότητα συλλογής πληροφοριών από μεγάλο αριθμό ατόμων σε σύντομο χρονικό διάστημα, τις οποίες μπορούμε να ποσοτικοποιήσουμε, να συγκρίνουμε και να αναλύσουμε στατιστικά, χωρίς να εμπλέκεται η προσωπική μας κρίση (Javeau, 1996: 33).

Το ερωτηματολόγιο παρουσιάζει και μερικά μειονεκτήματα.

Δεν μπορούμε εύκολα να αποδώσουμε αιτιακή σχέση, επίδραση ή και συνάφεια μεταξύ δύο μεταβλητών. Πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί όταν χρειάζεται να γενικεύσουμε, γιατί συνήθως παρεμβαίνουν λανθάνουσες μεταβλητές όπως π.χ. τα ατομικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων, δεν είμαστε σίγουροι για την ειλικρίνεια, αξιοπιστία, και ικανότητα των ερωτώμενων να κατανοήσουν τις ερωτήσεις. Συχνά υπάρχει δυσπιστία των ανθρώπων απέναντι στην τεχνική του ερωτηματολογίου εξαιτίας της συχνής επαφής των ατόμων με αυτό τον τρόπο συλλογής στοιχείων.

Συγκεντρώσαμε όλες τις πιθανές ερωτήσεις που θα μπορούσαμε να θέσουμε και οι οποίες ανταποκρίνονται στους σκοπούς των επιλεγμένων υποθέσεων εργασίας. Οι ερωτήσεις προέρχονταν από την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας. Εκτός από τις ερωτήσεις (τον αριθμό, τη μορφή τους, κλπ) θέματα που μας απασχόλησαν για την κατασκευή του ερωτηματολογίου ήταν ο τρόπος συμπλήρωσης του

ερωτηματολογίου (άμεσος ή έμμεσος), η γλώσσα που θα χρησιμοποιούσαμε, το είδος της επεξεργασίας των απαντήσεων, ο τρόπος αποφυγής διαφόρων προβλημάτων που προκύπτουν από τις ερωτήσεις, ο τρόπος χορήγησης κλπ.

Σχετικά με τις ερωτήσεις προτιμήσαμε τον άμεσο τύπο κλειστών ερωτήσεων γιατί είναι εύκολο να απαντηθούν, εγγυώνται μια σχετική ανωνυμία, προσφέρονται για στατιστική ανάλυση, δεν αφήνουν στον ερωτώμενο περιθώρια διφορούμενων απαντήσεων και συμβάλλουν στην αξιοπιστία της έρευνας.]

Ακόμα, οι σύντομες ερωτήσεις είναι προτιμότερες από τις μεγάλες επειδή γίνονται πιο εύκολα κατανοητές. Οι αρνητικές ερωτήσεις πρέπει να αποφεύγονται επειδή παρανοούνται, δηλ. η αρνητική λέξη παραβλέπεται και ο απαντών δίνει μια απάντηση που είναι αντίθετη με την πραγματική του γνώμη. Αποφεύγουμε τις ερωτήσεις με διπλή έννοια, επειδή απαιτούν από τον ερωτώμενο να απαντήσει σε δύο χωριστές ιδέες με μια μόνο απάντηση. Δεν χρησιμοποιούμε τεχνικούς όρους, ασυνάρτητες ή μεγάλες λέξεις που μερικά άτομα δεν καταλαβαίνουν. Θυμηθείτε ότι η σαφήνεια είναι ιδιαίτερα σημαντική στα ερωτηματολόγια. Όταν μια γενική και μια ειδική ερώτηση πρόκειται να ερωτηθούν μαζί είναι προτιμότερο να προηγηθεί η γενική ερώτηση. Εάν η ειδική ερώτηση ερωτάται πρώτη, τότε περιορίζεται το επίκεντρο της γενικής ερώτησης και αλλάζουν οι απαντήσεις που αντιστοιχούν σε αυτή. Είναι πολύ σημαντικό να καταβάλλεται προσπάθει αποφυγής των καθοδηγούμενων ερωτήσεων. Εάν παρέχονται στο υποκείμενο υπαινιγμοί για την απάντηση που προτιμάτε τότε υπάρχει η τάση να σας δώσει αυτό που επιθυμείτε (Κυριαζή, 2005).

Ένα μειονέκτημα του ερωτηματολογίου είναι ότι παίρνει ως δεδομένα τα πράγματα που θα πρέπει να αντιμετωπιστούν ως προβλήματα σε μία εκπαιδευτική μελέτη, δηλαδή τα φαινόμενα που θα έπρεπε να βρίσκονται στο κέντρο του ενδιαφέροντος αποτελούν το σημείο εκκίνησης. Δεν μπορούμε εύκολα να αποδώσουμε σχέση αιτίας - αποτελέσματος, επίδραση ή και συνάφεια μεταξύ δύο μεταβλητών. Πρέπει να είμαστε προσεκτικοί όταν χρειάζεται να γενικεύσουμε. Μπορούμε όμως να πούμε ότι παρατηρούμε δύο ή και περισσότερες μεταβλητές οι οποίες συσχετίζονται, αλλά όχι ότι η μια εξηγεί την άλλη, αφού συνήθως παρεμβαίνουν και λανθάνουσες μεταβλητές ή τα ατομικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων. Όταν διερευνούμε έννοιες όπως απόψεις, στάσεις, κίνητρα, φιλοδοξίες

πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα επιφυλακτικοί. Ένα άλλο μειονέκτημα του ερωτηματολογίου είναι ότι υπάρχει δυσπιστία και μια στάση άμυνας των ανθρώπων απέναντι σε αυτό, η οποία προέρχεται τόσο από το φόβο της «δέσμευσης», όσο και από την «κόπωση» εξαιτίας της συχνής επαφής με αυτό τον τρόπο συλλογής στοιχείων. Επίσης αν το μέγεθος του ερωτηματολογίου είναι υπερβολικά μεγάλο αρκετοί δεν θα το απαντήσουν και κάποιοι άλλοι θα προσπαθήσουν να είναι σύντομοι οπότε υπάρχει ο κίνδυνος να δώσουν βιαστικές απαντήσεις, ή να αφήσουν κάποιες αναπάντητες.

Γενικά, μπορούμε να πούμε ότι το «ιδανικό» ερωτηματολόγιο είναι σαφές, κατά το δυνατόν ομοιόμορφο, σχεδιασμένο ώστε να ελαχιστοποιεί τα σφάλματα εκ μέρους των συμμετεχόντων, πρέπει να κεντρίζει το ενδιαφέρον, να ενθαρρύνει τη συνεργασία των συμμετεχόντων και να εκμαιεύει απαντήσεις όσο το δυνατόν πιο κοντά στην αλήθεια.

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται συνολικά από 25 ερωτήσεις. Οι έξι πρώτες ερωτήσεις αποβλέπουν να συγκεντρώνουμε τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων (φύλο, μόρφωση, επάγγελμα, εθνικότητα). Από τις υπόλοιπες δεκαεννέα (19) οι επτά (7) ζητούσαν από τον ερωτώμενο να επιλέξει ανάμεσα σε δύο επιλογές ενώ από τις υπόλοιπες οι οκτώ (8) ήταν πολλαπλής επιλογής και οι τέσσερις (4) ήταν ανοικτές. Χρησιμοποιήσαμε ως μορφή των ερωτήσεων του τεστ, αυτή της πολλαπλής επιλογής, γιατί η βαθμολόγηση είναι έγκυρη και αμερόληπτη, αλλά και γιατί είναι λιγότερο χρονοβόρα, έχει δε αρκετά υψηλή εγκυρότητα και αξιοπιστία (Αλεξόπουλος, 1998). Οι απαντήσεις στις ερωτήσεις αυτές είναι «δεικτές» για την εξαρτημένη μεταβλητή «εμπλοκή των γονέων στην εκπαίδευση των παιδιών».

Οι κλειστές ερωτήσεις συνοδεύονται από εναλλακτικές προκαθορισμένες απαντήσεις, από τις οποίες ο ερωτώμενος επιλέγει εκείνη που τον αντιπροσωπεύει καλύτερα. Οι πιθανές απαντήσεις του ερωτηματολογίου μας προέκυψαν από τις απαντήσεις στο πιλοτικό ερωτηματολόγιο. Χρησιμοποιήσαμε την πεντάβαθμη κλίμακα Likert «Πάντα», «Πολύ Συχνά», «Συχνά», «Λίγες φορές», «Ποτέ». Οι κλειστές ερωτήσεις πρέπει να εφαρμόζονται με πολύ μεγάλη προσοχή. Γι' αυτό χρειάζεται συνδυασμός κλειστών και ανοιχτών ερωτήσεων ώστε η προσέγγισή μας να είναι αποτελεσματική και ολοκληρωμένη.

Στις ανοικτή ερώτηση, ο ερωτώμενος καλείται να εκφράσει τις απόψεις του με τον δικό του τρόπο. Έχει την δυνατότητα να αναφερθεί με τον τρόπο που θέλει σε σύνθετα θέματα, να προβάλει τις απόψεις του, να δώσει, τις πληροφορίες που είναι απαραίτητες στον ερευνητή να αντιληφθεί την κοινωνικής πραγματικότητας. Συνήθως, οι ερωτήσεις αυτές δεν απαντώνται, αφού όσοι δεν έχουν ευφράδεια λόγου και δεν μπορούν να μεταφέρουν με σαφήνεια τις απόψεις τους δυσκολεύονται να τις συμπληρώσουν

Οι ανοικτού τύπου ερωτήσεις χρησιμοποιούνται περισσότερο σε έρευνες ποιοτικού χαρακτήρα γιατί επιτρέπουν να διεκδύσουμε εις βάθος και αν αποκτήσουμε πλούσιο υλικό. Αντίθετα, όταν η έρευνα αποσκοπεί να συγκεντρώσει ποσοτικά στοιχεία πιο χρήσιμες είναι οι ερωτήσεις κλειστού τύπου, οι οποίες μας δίνουν επίσης τη δυνατότητα συγκριτικής ανάλυσης των απαντήσεων (Κυριαζή, 2005).

Οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών κωδικοποιήθηκαν ώστε να μπορούν να καταχωρηθούν εύκολα σε ηλεκτρονικό υπολογιστή για να τις επεξεργαστούμε. Παραδείγματος χάριν στη μεταβλητή μόρφωση ορίσαμε ότι οι απόφοιτοι Δημοτικού θα παίρνουν την τιμή (1), Γυμνασίου την τιμή (2), Λυκείου την τιμή (3), ΑΕ?- ΑΤΕΙ την τιμή (4) και όσοι έχουν Μεταπτυχιακές σπουδές την τιμή (5). Σε μια απάντηση που θα περιλαμβάνει το ΝΑΙ - ΟΧΙ ορίσαμε ως τιμή της απάντησης «ΝΑΙ» το (1) και ως τιμή της απάντησης «ΟΧΙ» το (0). Η επεξεργασία των απαντήσεων στις κλειστές ερωτήσεις έγινε με το στατιστικό πρόγραμμα SPSS 13.

Στις ανοικτές ερωτήσεις κατηγοριοποιήσαμε τις απαντήσεις σε κάποιες ευρύτερες κατηγορίες και έπειτα τις κωδικοποιήσαμε. Η επεξεργασία των απαντήσεων στις ανοικτές ερωτήσεις έγινε με το EXCEL.

7.5 Η διαδικασία της έρευνας

Αφού προσδιορίσαμε τον πληθυσμό, το δείγμα, την μέθοδο δειγματοληψίας και το εργαλείο συλλογής των δεδομένων μας, διενεργήσαμε μια πιλοτική έρευνα σε δείγμα 20 μαθητών ώστε να διαπιστώσουμε εάν υπήρχαν ασάφειες ή δυσκολίες στο ερωτηματολόγιο, εάν ήταν χρονοβόρο, εάν οι μαθητές απαντούσαν όλες τις ερωτήσεις. Η πιλοτική έρευνα μας οδήγησε στο συμπέρασμα ότι δεν χρειάζονταν

σημαντικές αλλαγές στο ερωτηματολόγιο και ότι η χρονική διάρκεια συμπλήρωσής του δεν ήταν περισσότερο από τα 15 λεπτά, δεδομένου ότι οι ερωτήσεις αποσκοπούσαν σε αυθόρμητες απαντήσεις.

Στην συνέχεια σχεδιάστηκε και πραγματοποιήθηκε η κυρίως έρευνα, η οποία έλαβε χώρα στο διάστημα Νοέμβριος - Δεκέμβριος 2009. Αρχικά πραγματοποιήσαμε επίσκεψη σε Δημοτικά σχολεία προκειμένου να ζητήσουμε άδεια από τους Διευθυντές των σχολείων, οι οποίοι ενημερώθηκαν για το σκοπό της έρευνας αυτής. Προκειμένου να συμπληρωθούν τα ερωτηματολόγια, τα δώσαμε στους Διευθυντές των σχολείων οι οποίοι σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς της ΣΤ΄ τάξης τα έδιναν προς συμπλήρωση στους μαθητές και μαθήτριες, χωρίς να δημιουργηθεί κάποιο πρόβλημα στο μάθημα. Μετά από μερικές ημέρες, επισκεπτόμαστε το σχολείο και παίρναμε τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια. Η μέθοδος αυτή μας βοήθησε να κερδίσουμε χρόνο και να συγκεντρώσουμε τα ερωτηματολόγια πολύ γρήγορα, μέσα σε δύο εβδομάδες (Κυριαζή, 2005). Όπως προαναφέραμε χορηγήσαμε τα ερωτηματολόγια σε μαθητές και μαθήτριες της πόλης της Πάτρας και της Καρδίτσας.

Λάβαμε υπόψη μας τον κώδικα ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας, προκειμένου να διευκολυνθεί η προσέγγιση και η επικοινωνία με τους μαθητές και να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα και η εγκυρότητα της έρευνας. Σχετικά θα αναφερθούμε σε επόμενο κεφάλαιο. Κατά την επικοινωνία μας με τους διευθυντές διαπιστώσαμε ότι οι περισσότεροι δε μας έφεραν εμπόδια, γιατί θεώρησαν πολύ ενδιαφέρον το αντικείμενο της έρευνας.

7.6 Ηθικοί Προβληματισμοί και Δεοντολογία

Κατά τον σχεδιασμό και την εκπόνηση μιας έρευνας οι ερευνητές συχνά έρχονται αντιμέτωποι με διάφορα δεοντολογικά και ηθικά ζητήματα τα οποία σχετίζονται με το αντικείμενο της έρευνας και τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται. Εξασφαλίσαμε τη συγκατάθεση των υποκειμένων, υποσχθήκαμε τη διαφύλαξη της ανωνυμίας τους, την μη εκμετάλλευση και πρόκληση βλάβης στα υποκείμενα Javeau, 1996:34-43, Miles & Huberman, 1994:288-297.

Τα ερωτηματολόγια συνοδεύονταν από μικρή επιστολή στην οποία τους πληροφορούσαμε επίσης για το σκοπό της έρευνας και την αξία της συμμετοχής τους.

Δε γνωρίζαμε τα ονόματα των μαθητών οι οποίοι συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο γιατί παίρναμε τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια όλα μαζί σε κλειστό φάκελο. Τέλος, υποσχθήκαμε σε όσους συμμετείχαν στην έρευνα ότι θα τους πληροφορήσουμε για τα αποτελέσματά της.

7.7 Πρόσβαση

Η πρόσβαση στο δείγμα είναι πολύ σημαντική υπόθεση για τη διεξαγωγή μιας έρευνας. Οι ερευνητές δεν πρέπει να θεωρούν την πρόσβαση στο χώρο του σχολείου, αλλά οπουδήποτε αλλού, ως φυσικό δικαίωμα (Cohen, Manion & Morrison, 2008:481). Η έρευνα σχεδιάστηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να μην ενοχλήσουμε τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές την ώρα του μαθήματος.

Η ενημέρωση προς τους μαθητές σχετικά με το ερωτηματολόγιο το οποίο καλούνταν να συμπληρώσουν γινόταν είτε λίγο πριν το πρώτο διάλειμμα. Εξηγούσαμε πρώτα στους δασκάλους και έπειτα και στους μαθητές το σκοπό της έρευνας και ότι δεν απαιτείται πολύς χρόνος για να το συμπληρώσουν. Αυτή ήταν και η μοναδική δυσκολία που ανέφεραν. Ότι δηλαδή κάποιοι μαθητές θεώρησαν ότι τα ερωτηματολόγια ήταν «μεγάλα» σε μήκος. Οι δάσκαλοι παραλάμβαναν τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια και κατόπιν τα παρέδιδαν σε κλειστό φάκελο στο διευθυντή από τον οποίο τα παίρναμε εμείς.

Η προσεκτική προετοιμασία της έρευνας συντέλεσε ώστε να μην αναφερθεί κανένα παράπονο, από δασκάλους, μαθητές ή γονείς. Επίσης, δεν παρουσιάστηκε κάποιο πρόβλημα τόσο κατά τη διαδικασία χορήγησης όσο και κατά τη διαδικασία συλλογής των ερωτηματολογίων που επεστράφησαν.

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

8.1 Παρουσίαση Ευρημάτων

Σε αυτό το κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα της έρευνάς μας. Θα παρουσιάσουμε πρώτα τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, δηλαδή τις απαντήσεις σχετικά με το φύλο, την ηλικία, την οικογενειακή και επαγγελματική κατάσταση, τις σπουδές, και τη συμμετοχή τους σε διάφορα σεμινάρια, δηλαδή τις ειδικές τους σπουδές.

Κατόπιν για κάθε ερώτηση θα παρουσιάζουμε πρώτα τα συνολικά ποσοστά των απαντήσεων των ερωτώμενων κι έπειτα θα παρουσιάσουμε τη σχέση της μεταβλητής «Φύλο» με κάθε ερώτηση του ερωτηματολογίου, ώστε να διαπιστώσουμε εάν υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις απαντήσεις των εκπαιδευτικών.

I. Κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά

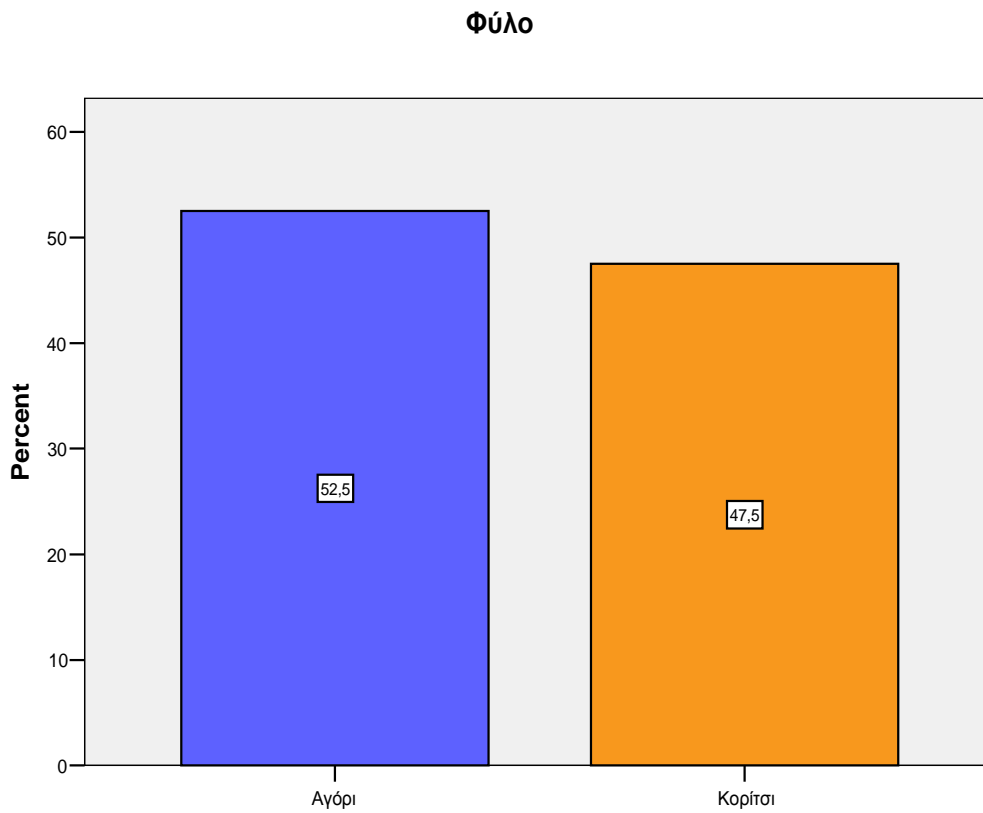
Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα, το δείγμα μας αποτέλεσαν συνολικά 120 μαθητές και μαθήτριες, από τους οποίους οι 63 (52,5%) είναι αγόρια και οι 57 (47,5%) κορίτσια.

Πίνακας 1

Φύλο

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Αγόρι	63	52,5	52,5	52,5
Κορίτσια	57	47,5	47,5	100,0
Total	120	100,0	100,0	

Γράφημα 1

Στον επόμενο πίνακα παρουσιάζουμε τα στοιχεία σχετικά με τη χώρα προέλευσης των μαθητών του δείματός μας. Σύμφωνα με αυτά, οι περισσότεροι μαθητές και μαθήτριες, 115 άτομα (95.8%) είναι ελληνικής προέλευσης και μόνο πέντε (5), το 4,2% είναι άλλης προέλευσης. Τα στοιχεία αυτά υπολείπονται των στοιχείων του γενικού μαθητικού πληθυσμού, αφού το ποσοστό των μαθητών μη ελληνικής προέλευσης, ανέρχεται περίπου στο 12% του συνολικού πληθυσμού

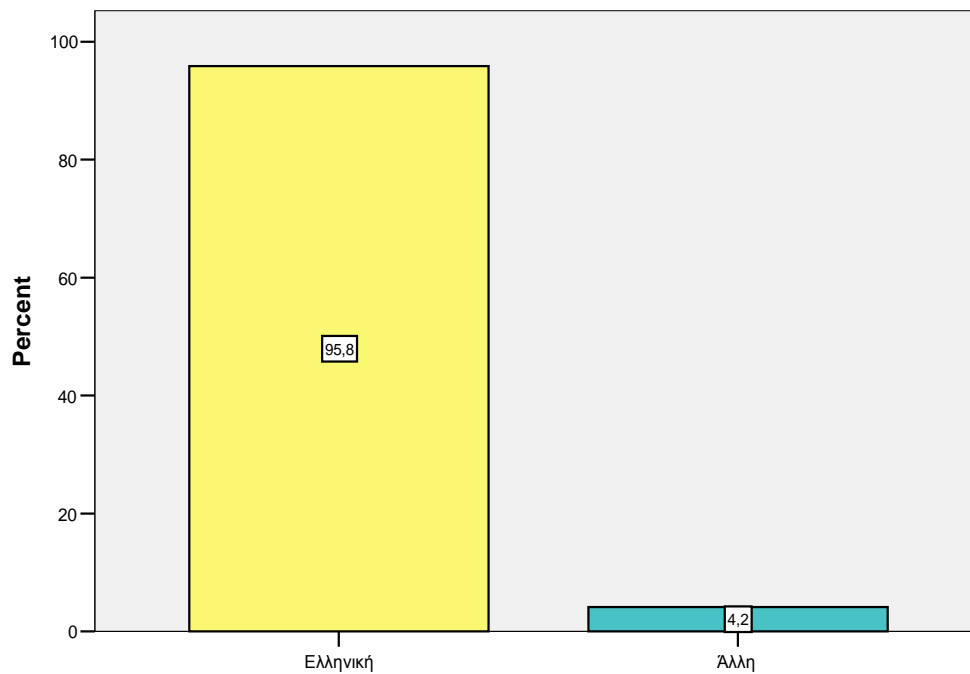
Πίνακας 2

Εθνικότητα

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Ελληνική	115	95,8	95,8	95,8
Άλλη	5	4,2	4,2	100,0
Total	120	100,0	100,0	

Γράφημα 2

Εθνικότητα

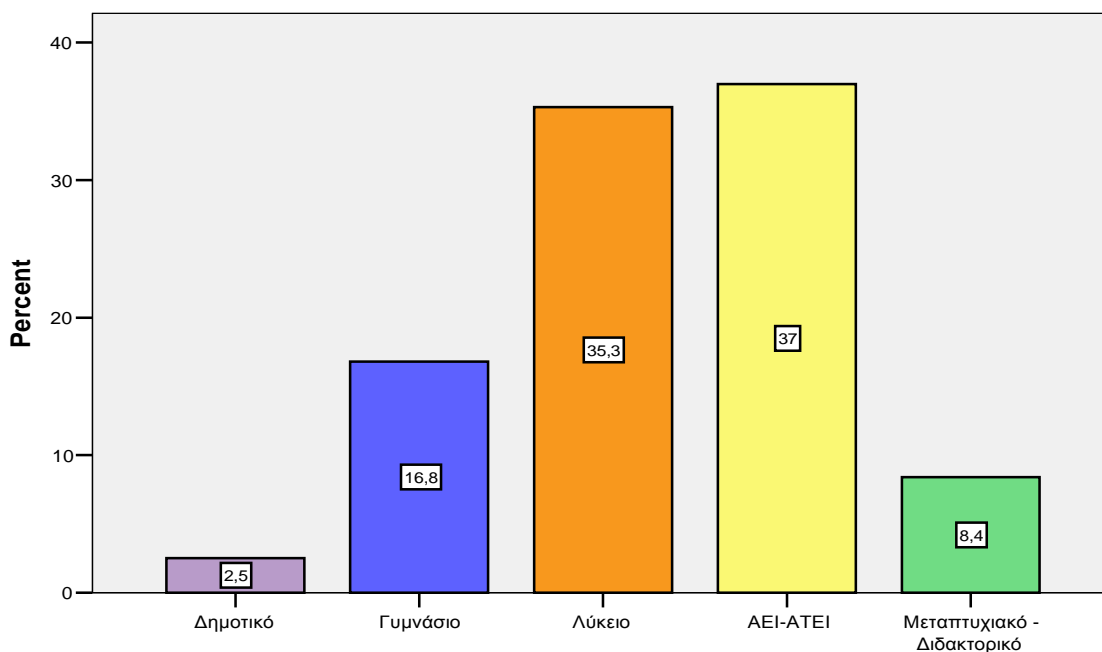
Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζουμε τα στοιχεία της εκπαίδευσης των πατέρων των μαθητών και μαθητριών του δείγματος. Ένα μεγάλο ποσοστό των πατέρων (37%) είναι απόφοιτοι πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Επίσης, ένα μεγάλο ποσοστό (35.3%) είναι απόφοιτοι Λυκείου. Λίγοι (16.8%) είναι απόφοιτοι υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Μικρό είναι το ποσοστό όσων έχουν μεταπτυχιακές σπουδές (8.4%). Πάρα πολύ λίγοι πατέρες είναι απόφοιτοι δημοτικού

Πίνακας 3
Εκπαίδευση Πατέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δημοτικό	3	2,5	2,5	2,5
	Γυμνάσιο	20	16,7	16,8	19,3
	Λύκειο	42	35,0	35,3	54,6
	ΑΕΙ-ΑΤΕΙ	44	36,7	37,0	91,6
	Μεταπτυχιακό - Διδακτορικό	10	8,3	8,4	100,0
	Total	119	99,2	100,0	
Missing	System	1	,8		
Total		120	100,0		

Γράφημα 3

Εκπαίδευση Πατέρα

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζουμε τα στοιχεία της εκπαίδευσης των μητέρων των μαθητών και μαθητριών του δείγματος. Ένα μεγάλο ποσοστό των μητέρων και μάλιστα το ίδιο ακριβώς (35.6%0 είναι απόφοιτοι πανεπιστημιακής εκπαίδευσης ή απόφοιτοι Λυκείου. Το ποσοστό τους είναι σχεδόν παρόμοιο με το ποσοστό των πατέρων. Λίγες (12.7%) είναι απόφοιτοι υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Μικρό, αλλά μεγαλύτερο από το ποσοστό των πατέρων, είναι το ποσοστό όσων μητέρων έχουν μεταπτυχιακές σπουδές (9.3%). Πάρα πολύ λίγες μητέρες είναι απόφοιτοι δημοτικού (6.8%), αλλά περισσότερες από τους πατέρες.

Πίνακας 4

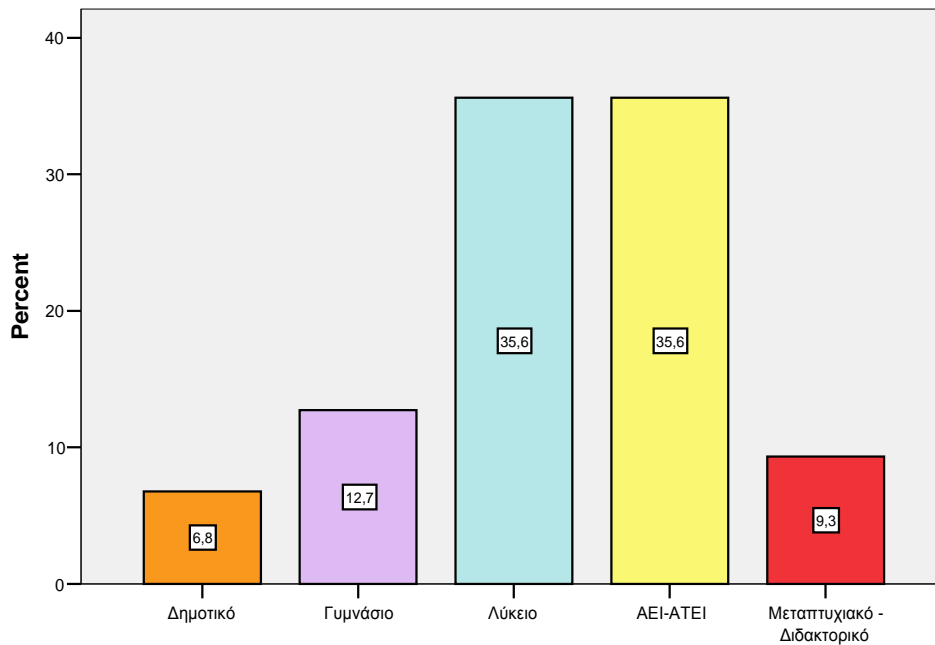
Εκπαίδευση Μητέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δημοτικό	8	6,7	6,8	6,8
	Γυμνάσιο	15	12,5	12,7	19,5
	Λύκειο	42	35,0	35,6	55,1
	ΑΕΙ-ΑΤΕΙ	42	35,0	35,6	90,7
	Μεταπτυχιακό - Διδακτορικό	11	9,2	9,3	100,0
	Total	118	98,3	100,0	
Missing	System	2	1,7		
Total		120	100,0		

Γράφημα 4

Εκπαίδευση Μητέρας

Στον επόμενο πίνακα θα αναφέρουμε τα στοιχεία σχετικά με το επάγγελμα που ασκεί ο πατέρας. Για την ταξινόμηση των επαγγελμάτων μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την Στατιστική Ταξινόμηση Επαγγελμάτων της ΕΣΥΕ. Άλλες ταξινομήσεις ταξινομούν τα επαγγέλματα στα εξής στρώματα: ανώτερες βαθμίδες επιστημονικών και ελεύθερων επαγγελμάτων, χαμηλές βαθμίδες επιστημονικών και ελεύθερων επαγγελμάτων, υπάλληλοι γραφείου, πωλητές, μικροέμποροι, μικροεπιχειρηματίες, ειδικευμένοι και ανειδίκευτοι εργάτες, τεχνίτες, αυτοαπασχολούμενοι. Άλλη ταξινόμηση αναφέρεται σε 4 στρώματα ελεύθεροι επαγγελματίες, ανώτερα στελέχη, υπάλληλοι γραφείου, έμποροι- πωλητές, εργάτες, υπηρεσίες.

Εμείς προτιμήσαμε να διακρίνουμε τα επαγγέλματα σε τρεις κατηγορίες: ανώτερη (Καθηγητής Πανεπιστημίου, Πρόεδρος Πρωτοδικών, Ιατρός, Δικηγόρος, Πλοίαρχος Ε.Ν., Φαρμακοποιός, Αρχιτέκτονας, Πολιτικός Μηχανικός, Ψυχολόγος, κ.ά), μεσαία (Επιπλοποιός, Έμπορος, Ξυλουργός, Δημόσιος Υπάλληλος, Αστυνομικός, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Ιδιοκτήτης Εστιατορίου, Ιατρικός Επισκέπτης, Ιδιοκτήτης Γυμναστηρίου, Ζαχαροπλάστης, Λογιστής, Πράκτορας ΠΡΟΠΟ, κ.ά.) και Κατώτερη

(Οικοδόμος, Αγρότης, Εργάτης, Ναυτικός, Μάγειρας, Οδηγός, Καθαρίστρια, Μαγείρισσα, Σερβιτόρα, Οικιακά, κ.ά.)

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των μαθητών και μαθητριών, το 32.2% των πατέρων ασκεί κάποιο ανώτερο επάγγελμα, το 42.4% μεσαίο επάγγελμα και το 25.4% ανώτερο επάγγελμα. Τα στοιχεία αυτά βρίσκονται σε συμφωνία και με τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε.

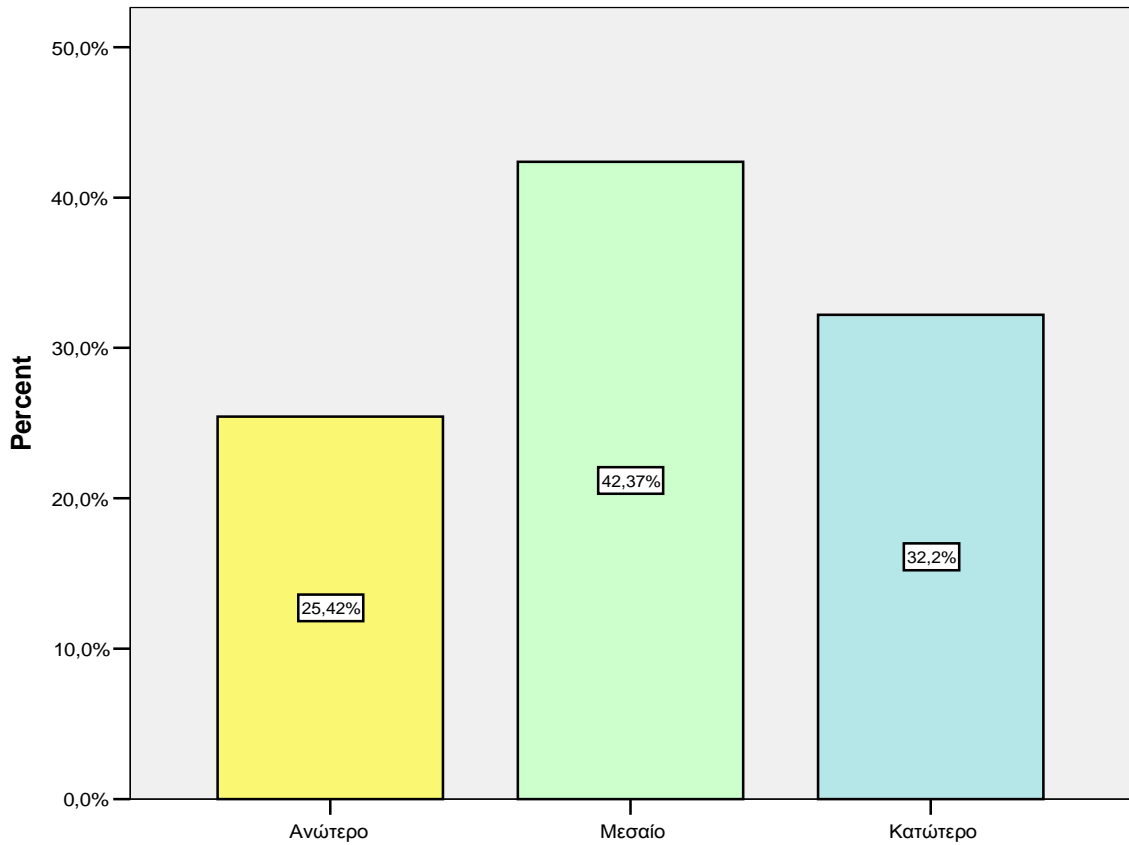
Πίνακας 5.1

Επάγγελμα Πατέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανώτερο	30	25,0	25,4	25,4
	Μεσαίο	50	41,7	42,4	67,8
	Κατώτερο	38	31,7	32,2	100,0
	Total	118	98,3	100,0	
Missing	System	2	1,7		
Total		120	100,0		

Γράφημα 5.1

Επάγγελμα Πατέρα

Στον επόμενο πίνακα θα αναφέρουμε τα στοιχεία σχετικά με το επάγγελμα που ασκεί η μητέρα. Σύμφωνα με τις απαντήσεις των μαθητών και μαθητριών, το 22.9% των μητέρων ασκεί κάποιο ανώτερο επάγγελμα. Το ποσοστό είναι σχετικά μικρότερο από το αντίστοιχο των ανδρών. Το 27.1% ασκεί μεσαίο επάγγελμα. Το ποσοστό αυτό είναι αρκετά μικρότερο από το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών (42.4%). Τέλος, οι

περισσότερες μητέρες ασκούν κάποιο κατώτερο επάγγελμα (50%). Το ποσοστό είναι αυξημένο γιατί πολλές μητέρες δήλωσαν ως επάγγελμα «οικιακά».

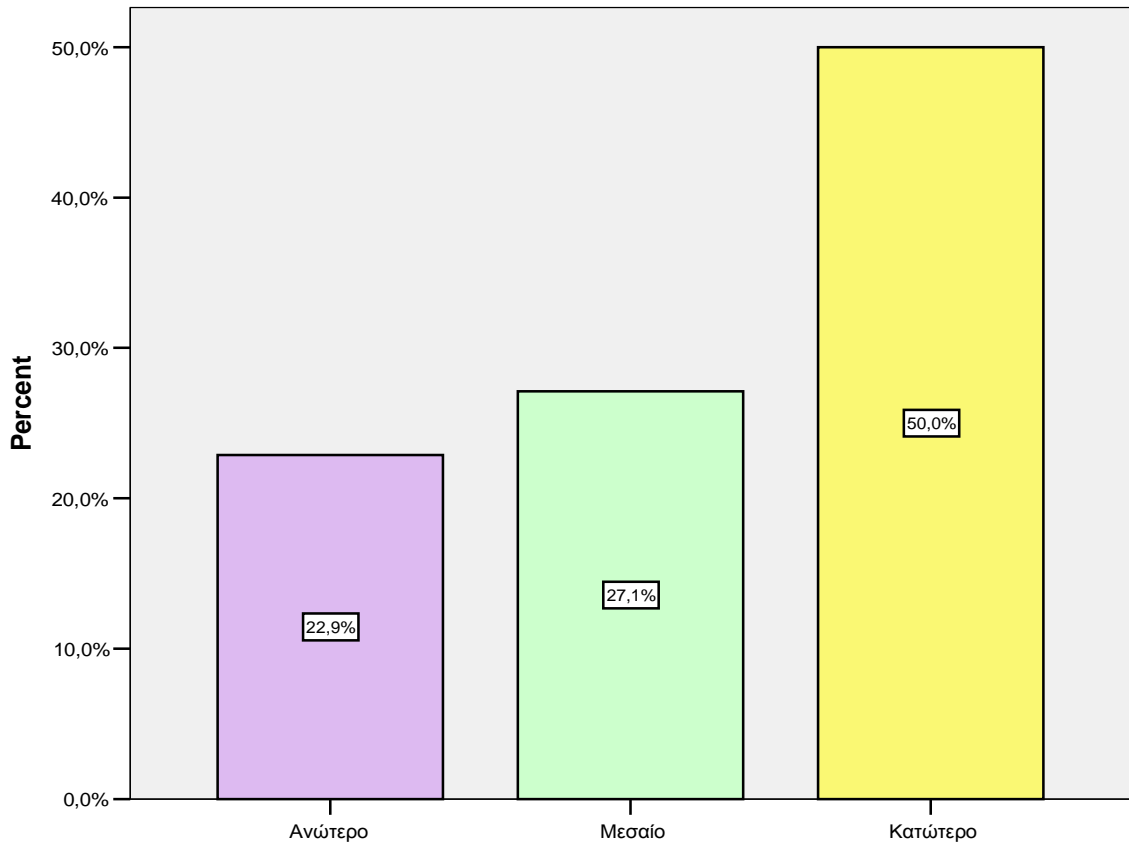
Πίνακας 5.2

Επάγγελμα Μητέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανώτερο	27	22,5	22,9	22,9
	Μεσαίο	32	26,7	27,1	50,0
	Κατώτερο	59	49,2	50,0	100,0
	Total	118	98,3	100,0	
Missing	System	2	1,7		
Total		120	100,0		

Γράφημα 5.2

Επάγγελμα μητέρας

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τις απαντήσεις των μαθητών και μαθητριών στην ερώτηση που τους θέσαμε σχετικά με το εάν έχει τύχει τη φετινή χρονιά να τους ενοχλήσουν οι συμμαθητές τους. Οι μαθητές απάντησαν ότι κάτι τέτοιο συμβαίνει λίγες φορές (47.5%) ή ακόμα και ποτέ (31.7%). Τα ευρήματα αυτά είναι σημαντικά και παρόμοια με τα ευρήματα άλλων ερευνών που περιγράφουν ότι ο εκφοβισμός στο σχολείο δεν είναι πάρα πολύ συχνός. Μόνο πέντε μαθητές απάντησαν ότι κάτι τέτοιο

συμβαίνει πάντα (4.2%) και πολύ συχνά (4.2%). Τέλος, λίγοι μαθητές απάντησαν ότι «συχνά» ενοχλούνται από τους συμμαθητές τους.

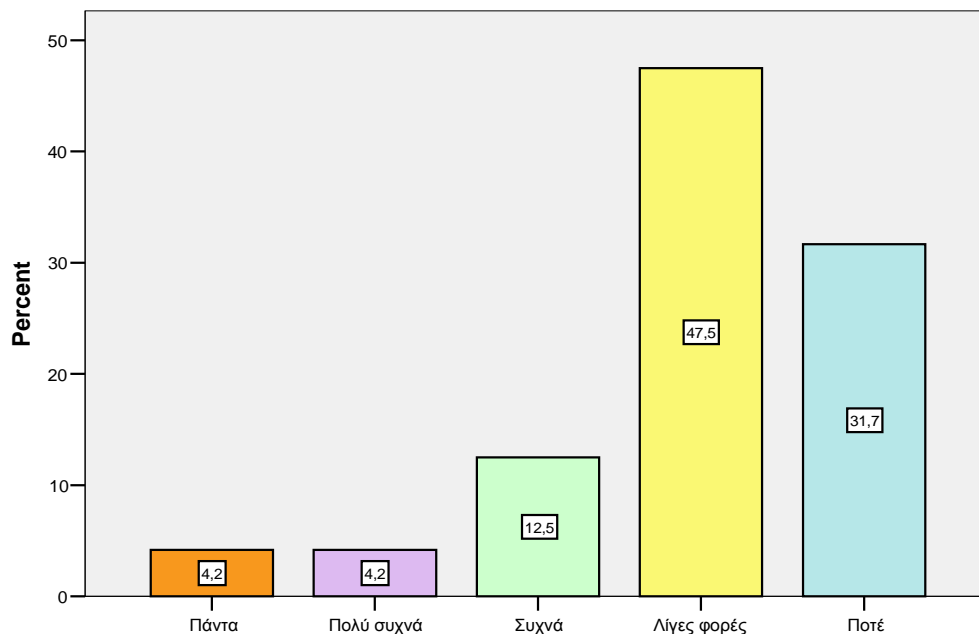
Πίνακας 6

Ενόχληση

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Πάντα	5	4,2	4,2	4,2
Πολύ συχνά	5	4,2	4,2	8,3
Συχνά	15	12,5	12,5	20,8
Λίγες φορές	57	47,5	47,5	68,3
Ποτέ	38	31,7	31,7	100,0
Total	120	100,0	100,0	

Γράφημα 6

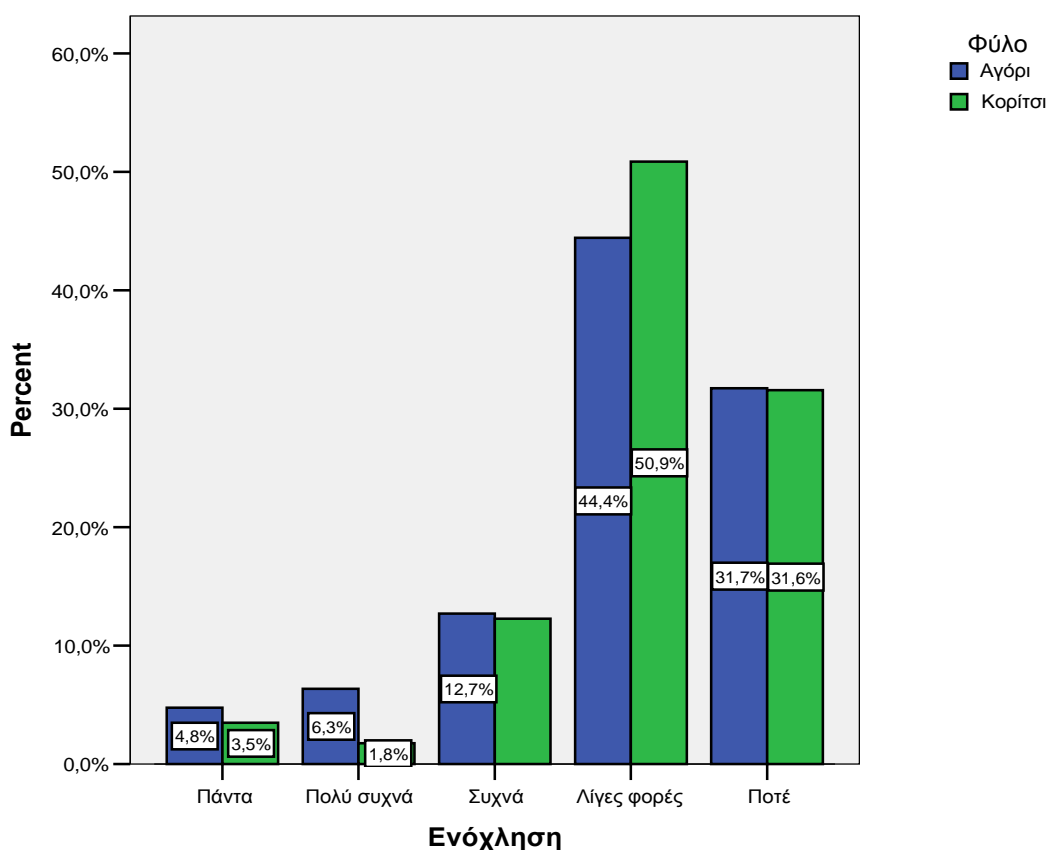
Ενόχληση

Στο παρακάτω γράφημα παρουσιάζουμε την επεξεργασία των απαντήσεων των μαθητών και μαθητριών ανάλογα με το φύλο τους.

Παρατηρούμε ότι τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια σε ίσο ποσοστό απάντησαν ότι «ποτέ» δεν τα έχουν ενοχλήσει οι συμμαθητές τους. Τα κορίτσια, περισσότερο από τα αγόρια απάντησαν ότι «λίγες φορές» τους ενοχλούν οι συμμαθητές τους (50.9% έναντι 44.4%). Σε όλες τις άλλες κατηγορίες, τα αγόρια απάντησαν περισσότερο από τα κορίτσια ότι ενοχλούνται από τους συμμαθητές τους. Πρόκειται όμως για μικρά ποσοστά. Η συνολική εικόνα είναι ότι έχουμε παρόμοια αποτελέσματα και δε διαφοροποιούνται οι απαντήσεις των μαθητών και μαθητριών για τη συχνότητα της ενόχλησης που υφίστανται από συμμαθητές τους, ανάλογα με το φύλο τους.

Γράφημα 6.1

Ζητήσαμε έπειτα από τα παιδιά να σημειώσουν τον χώρο στον οποίο συνέβη το περιστατικό. Από τις απαντήσεις τους προέκυψε ότι τα πιο πολλά περιστατικά, σχεδόν δύο στα τρία (64%), συμβαίνουν στο διάλειμμα, στην αυλή του σχολείου. Αντίθετα, στη σχολική αίθουσα συμβαίνουν το 31,4% των περιστατικών. Τέλος, τέσσερις μαθητές απάντησαν ότι τα περιστατικά αυτά συμβαίνουν τόσο στην αυλή όσο και στην αίθουσα.

Από τις απαντήσεις των μαθητών προκύπτει ότι ο έλεγχος στο χώρο της αυλής δεν είναι τόσο προσεκτικός όσο ίσως θα έπρεπε. Αντίθετα, στη σχολική τάξη, οι δάσκαλοι ελέγχουν καλύτερα το χώρο και τις αντιδράσεις των παιδιών.

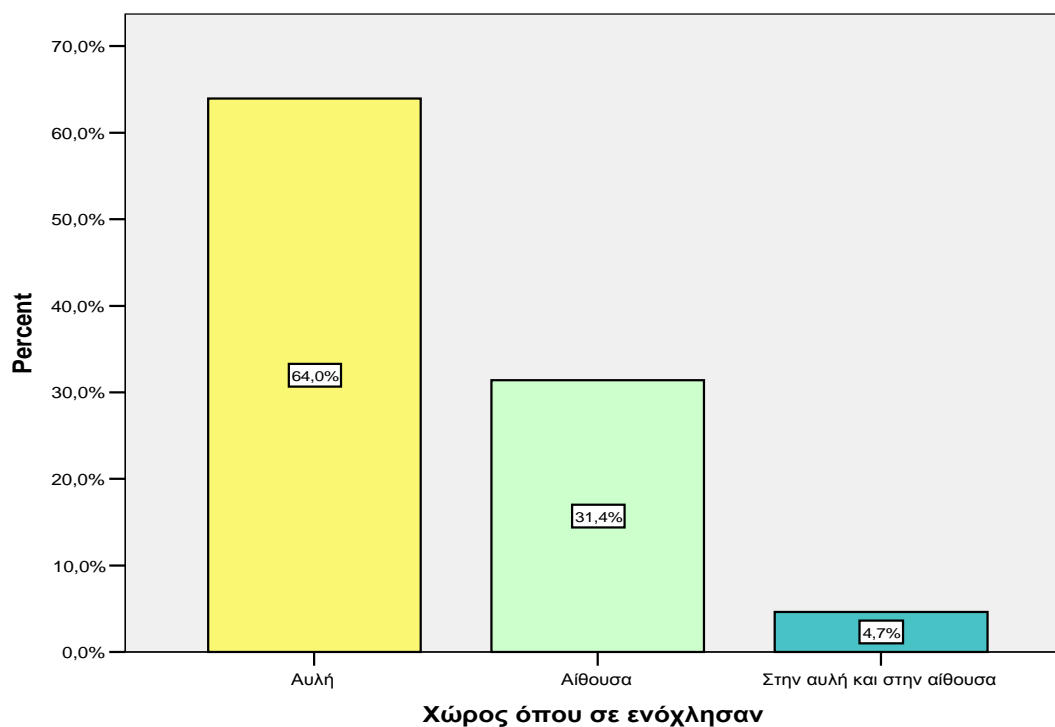

Πίνακας 7

Χώρος όπου σε ενόχλησαν

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αυλή	55	45,8	64,0	64,0
	Αίθουσα	27	22,5	31,4	95,3
	Στην αυλή και στην αίθουσα	4	3,3	4,7	100,0
	Total	86	71,7	100,0	
Missing	System	34	28,3		
	Total	120	100,0		

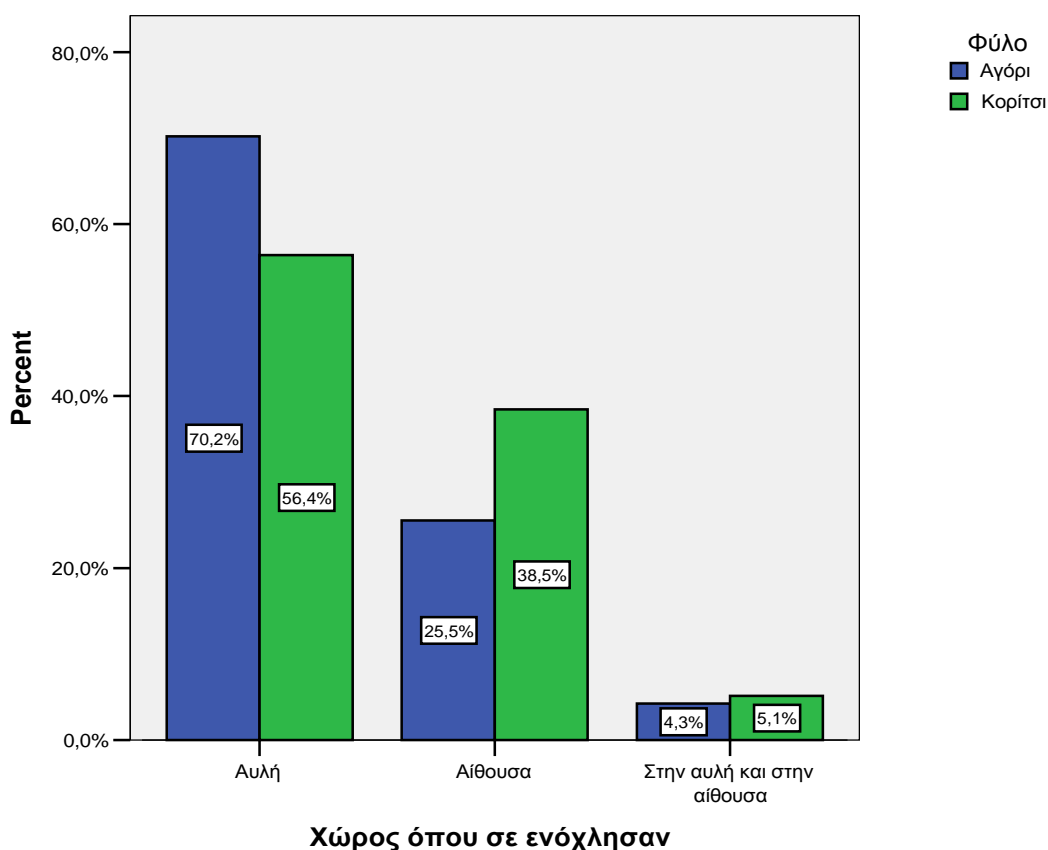
Γράφημα 7

Άραγε, διαφοροποιούνται οι απόψεις μαθητών και μαθητριών;

Από το παρακάτω γράφημα παρατηρούμε ότι τα αγόρια πολύ περισσότερο από τα κορίτσια (70.2%, έναντι 56.4%) απαντούν ότι τα περιστατικά αυτά συμβαίνουν στην αυλή. Δεν περιμέναμε από τα αγόρια μια τέτοια απάντηση. Φαίνεται ότι ίσως επειδή παίζουν και τρέχουν στην αυλή πειράζουν και περισσότερο τους συμμαθητές τους. Τα κορίτσια απάντησαν περισσότερο (38.5% - 25.5%) ότι ενοχλούνται από τους συμμαθητές ή τις συμμαθήτριές τους στη σχολική αίθουσα.

Γράφημα 7.1

Ρωτήσαμε τα παιδιά εάν τα έχει φοβίσει (απειλήσει) κάποιος συμμαθητής ή συμμαθήτριά τους. Τα περισσότερα παιδιά (74.6%0 απάντησαν ότι δεν τα έχει φοβίσει ή απειλήσει κάποιος. Όμως δεν είναι αμελητέο το ποσοστό εκείνων που ισχυρίζονται ότι κάποιος συμμαθητής ή συμμαθήτριά τους τα φόβισε ή τα απείλησε (25.4%). Δεν έχει μεγάλη σημασία εάν το περιστατικό ήταν σημαντικό ή όχι, αλλά ότι 1 στα 4 παιδιά αισθάνθηκε άσχημα, φοβήθηκε από τη συμπεριφορά κάποιου συμμαθητή ή συμμαθήτριάς του.

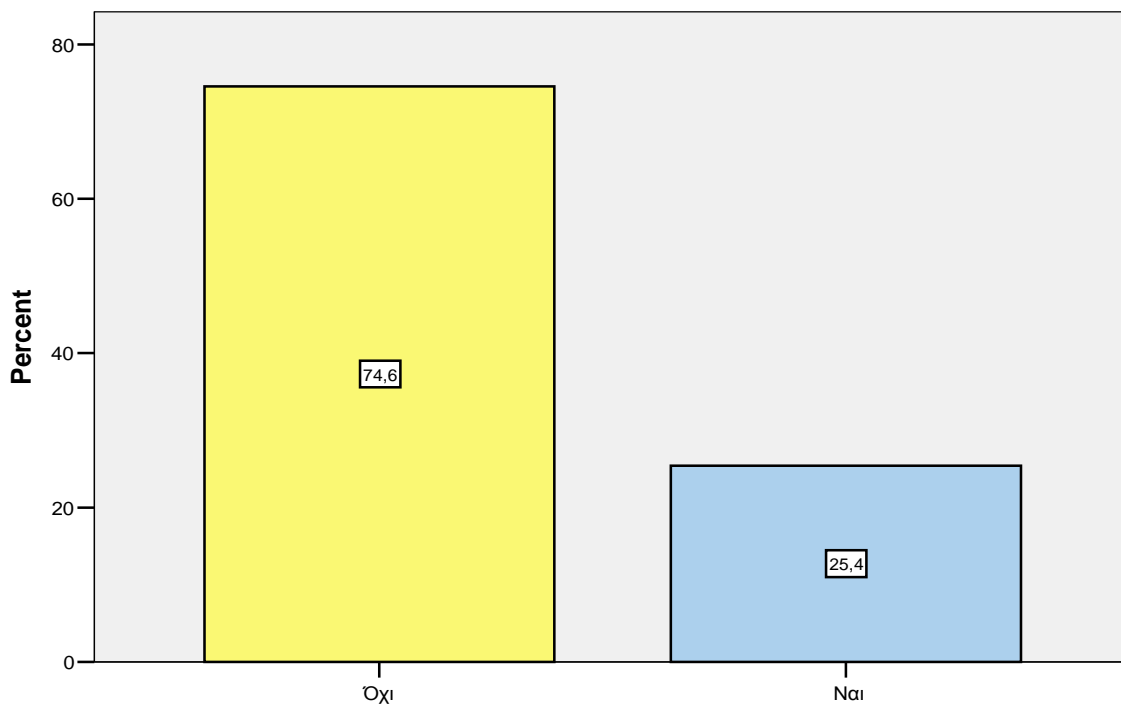
Πίνακας 8

Εκφοβισμός

		Frequenc y	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	88	73,3	74,6	74,6
	Ναι	30	25,0	25,4	100,0
	Total	118	98,3	100,0	
Missin g	System	2	1,7		
	Total	120	100,0		

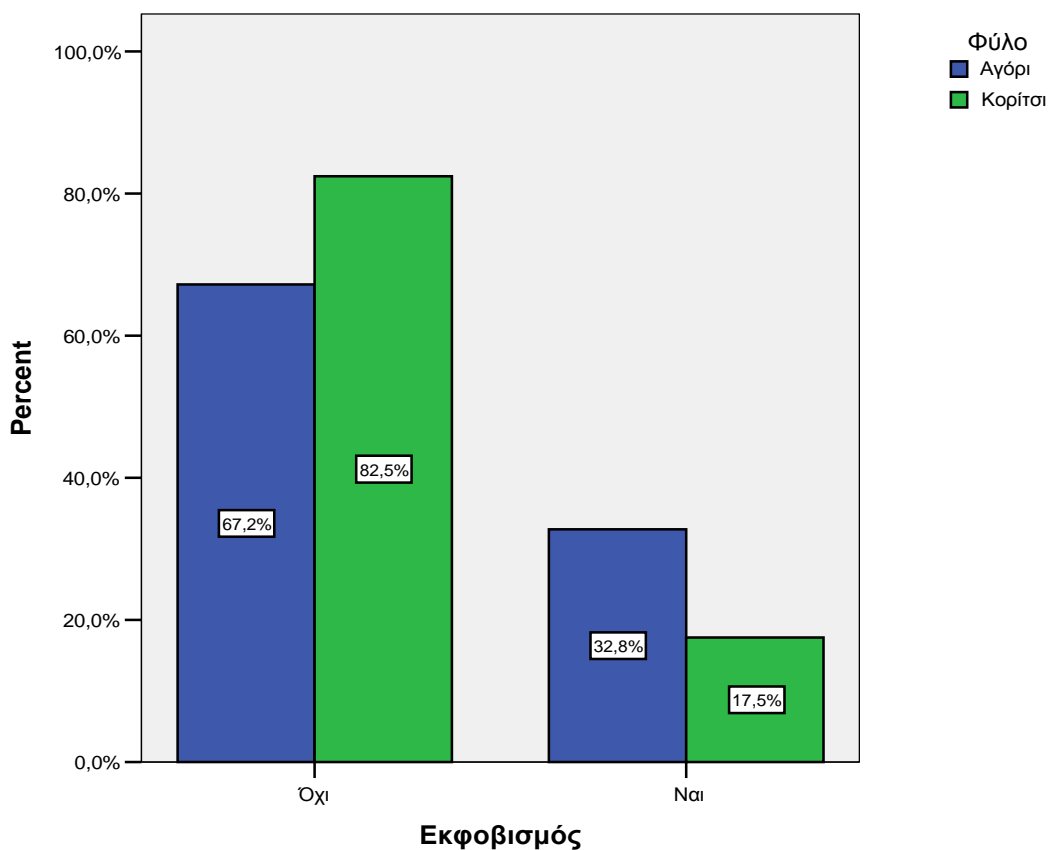
Γράφημα 8

Εκφοβισμός

Οι απόψεις των παιδιών διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο τους. Περισσότερα αγόρια απάντησαν ότι απειλούνται ή φοβίζονται από συμμαθητές ή συμμαθήτριές τους (32.8%). Τα κορίτσια είναι σχεδόν τα μισά (17.5%). Επειδή στο δείγμα μας τα δύο φύλα ήταν περίπου ισάριθμα (63 αγόρια, 57 κορίτσια) το γεγονός δεν πρέπει να είναι τυχαίο. Θα ήταν ενδιαφέρον αν είχαμε προβλέψει παρατήρηση ή συνέντευξη για να κατανοήσουμε γιατί τα αγόρια απαντούν περισσότερο από τα κορίτσια ότι απειλούνται. Ίσως γιατί και τα παιχνίδια των αγοριών είναι πιο επιθετικά, με αποτέλεσμα στην αυλή να δημιουργούνται περισσότεροι καβγάδες.

Γράφημα 8.1

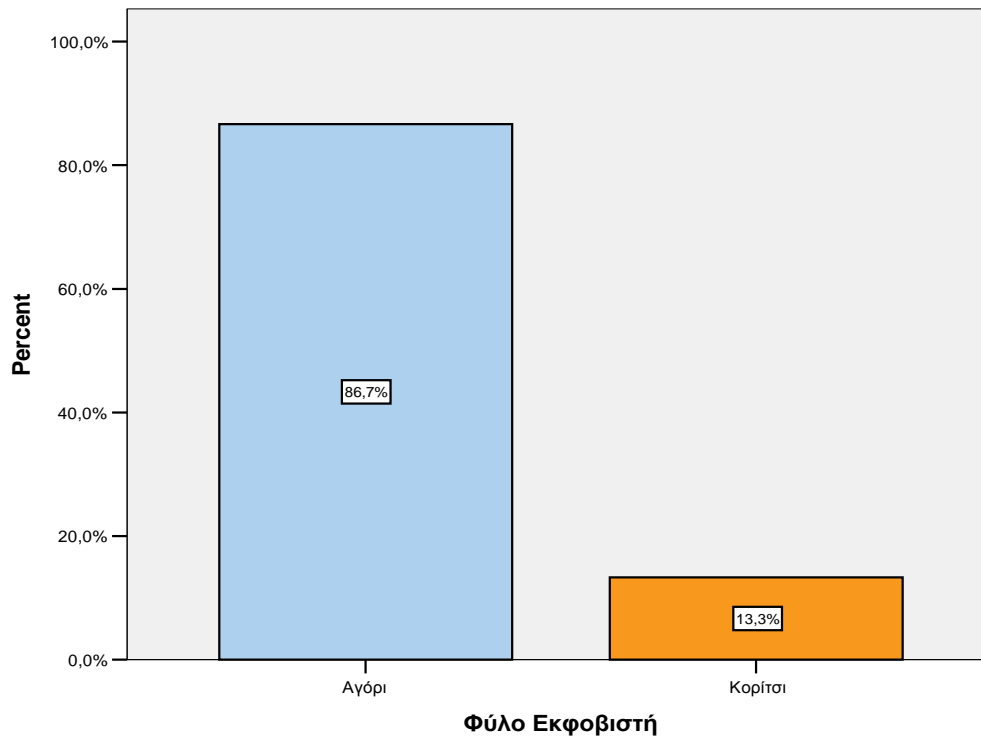
Η επόμενη ερώτηση αφορούσε στο φύλο του μαθητή ή της μαθήτριας που εκφοβίζει τους συμμαθητές ή τις συμμαθήτριές του. Αρκετές έρευνες στην Ελλάδα και το εξωτερικό αναφέρονται στο ότι τα αγόρια είναι πιο επιθετικά. Για παράδειγμα σύμφωνα με την Goodenough (Herbert 1989, σελ 31-33) τα αγόρια παρουσιάζουν μεγαλύτερη επιθετικότητα από ότι τα παιδιά του αντίθετου φύλου. Και στη δική μας έρευνα, τα παιδιά απάντησαν σε συντριπτικό ποσοστό ότι το παιδί που εκφοβίζει είναι αγόρι (86.7%) και μόνο το 13.3% ότι είναι κορίτσι. Αυτό ήταν αναμενόμενο, αλλά όχι σε τόσο υψηλό ποσοστό.

Πίνακας 9

Φύλο Εκφοβιστή

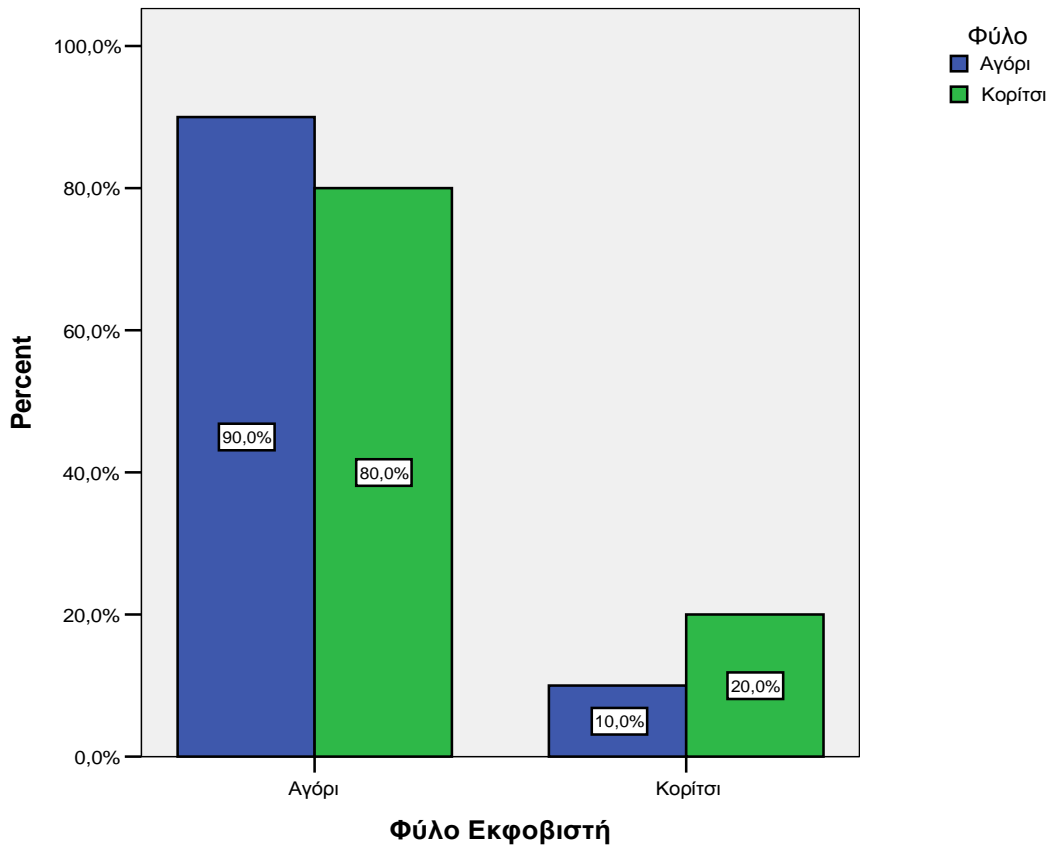
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αγόρι	26	21,7	86,7	86,7
	Κορίτσι	4	3,3	13,3	100,0
	Total	30	25,0	100,0	
Missing	System	90	75,0		
	Total	120	100,0		

Γράφημα 9

Άραγε τι απαντήσεις δίνουν οι μαθητές και μαθήτριες στο παραπάνω ερώτημα ανάλογα με το φύλο τους; Όπως φαίνεται και από το επόμενο γράφημα. Το 90% των αγοριών απάντησε ότι ο συμμαθητής που τους πειράζει, τους ενοχλεί τους φοβίζει είναι αγόρι. Για τα αγόρια απάντησε και το 80% των κοριτσιών. Είναι σημαντικό το εύρημα. Φαίνεται ότι τα αγόρια εμπλέκονται περισσότερο σε καταστάσεις που κάνουν τους συμμαθητές ή τις συμμαθήτριές τους να νιώθουν άβολα. Μάλιστα φαίνεται αυτό που είδαμε και ε προηγούμενο ερώτηση ότι ξεπερνάνε τα όρια στα παιχνίδια στην αυλή. Κάτι που δεν περιμέναμε είναι το ότι τα κορίτσια απάντησαν ότι εκφοβίζονται από κορίτσι (20%). Στην ίδια απάντηση τα αγόρια απάντησαν με ποσοστό 10%. Φαίνεται και από το εύρημα αυτό ότι τα κορίτσια και τα αγόρια επειδή οι παρέες στο δημοτικό σχολείο είναι κυρίως του ίδιου φύλου εκδηλώνουν την επιθετική συμπεριφορά που φθάνει στα όρια του εκφοβισμού σε συμμαθητές του ίδιου φύλου.

Γράφημα 9.1

Ρωτήσαμε τους μαθητές και μαθήτριες πόσο συχνά τους κοροϊδεύουν οι συμμαθητές ή συμμαθήτριές τους. Μόνο το 8.3% απάντησε «πάντα». Αυτό είναι ένα ποσοστό που πρέπει να μας κάνει να παρακολουθήσουμε πιο στενά όσα συμβαίνουν στο σχολείο. Το 5.8% των παιδιών απάντησε «πολύ συχνά» και το 9.2% συχνά. Δηλαδή, σωρευτικά ένα ποσοστό 23% των παιδιών απαντά πως υπάρχει πρόβλημα, έστω κι αν αυτό είναι μικρό. Είναι παρήγορο ότι το 29.2% των παιδιών απαντά ότι «ποτέ» δεν τους κοροϊδεύει κάποιος, όπως και το 47.5% που απαντά «μερικές φορές».

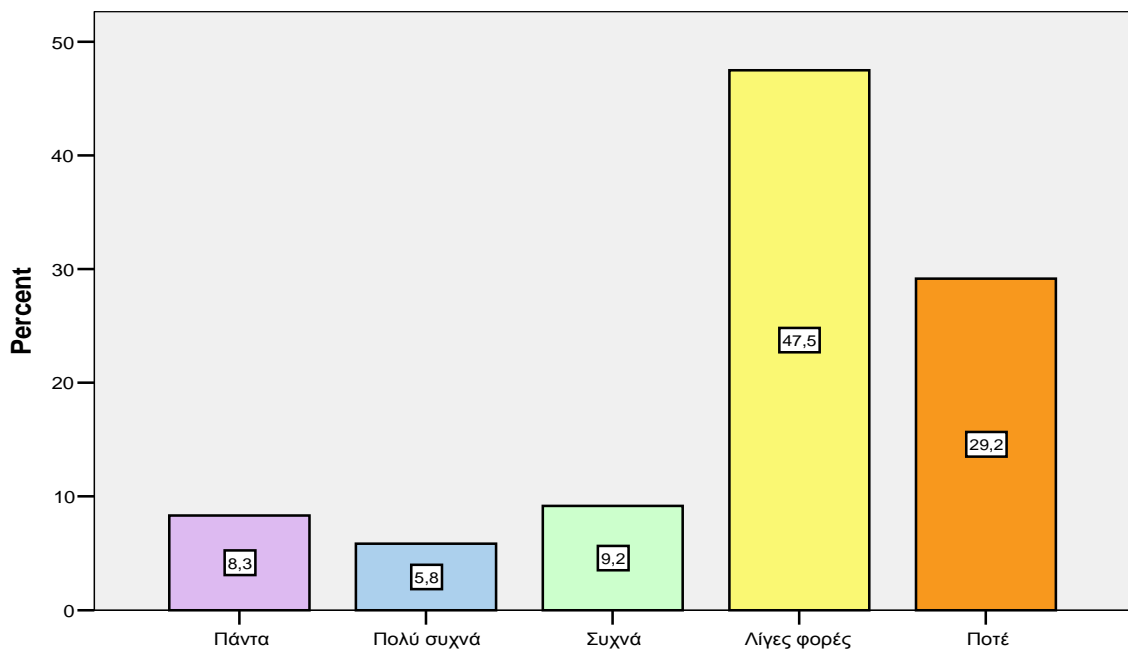
Πίνακας 10

Κοροϊδία

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πάντα	10	8,3	8,3	8,3
	Πολύ συχνά	7	5,8	5,8	14,2
	Συχνά	11	9,2	9,2	23,3
	Λίγες φορές	57	47,5	47,5	70,8
	Ποτέ	35	29,2	29,2	100,0
	Total	120	100,0	100,0	

Γράφημα 10

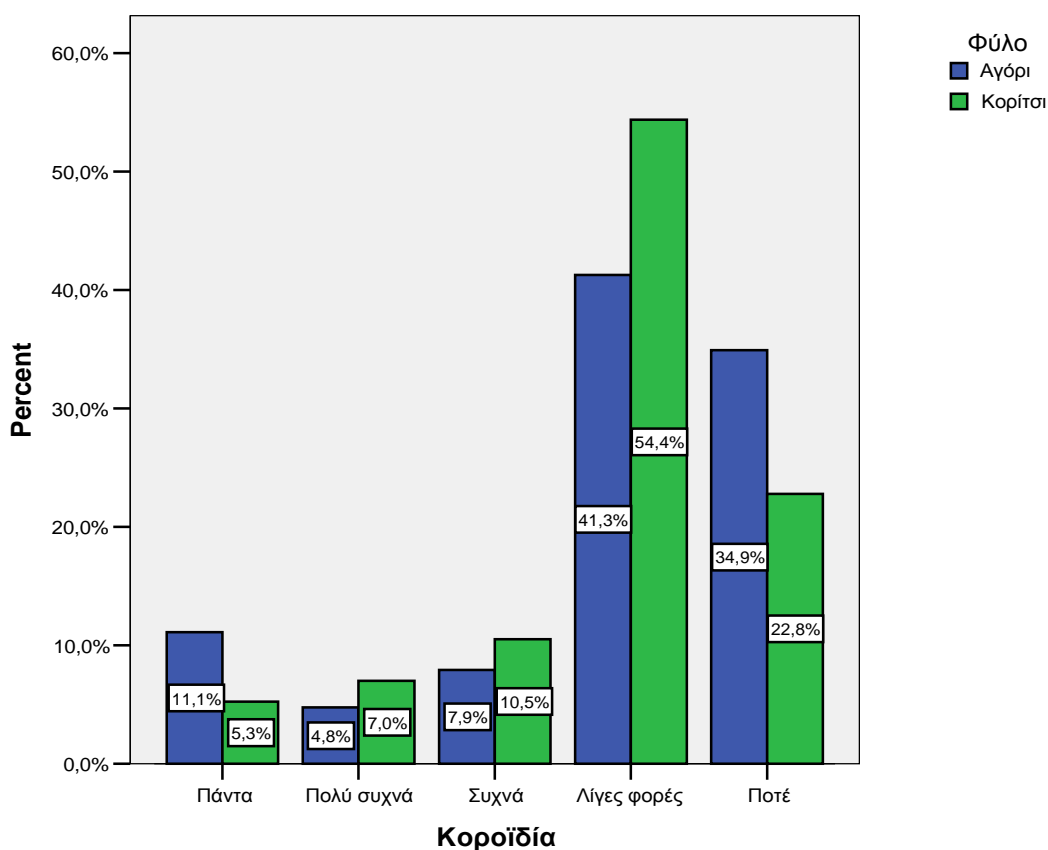
Κοροϊδία

Οι απαντήσεις των μαθητών διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο τους.

Τα κορίτσια απαντούν περισσότερο πολύ περισσότερο από τα αγόρια «λίγες φορές» (54.4% - 41.3%). Ακόμα, απαντούν περισσότερο από τα αγόρια «συχνά» (10.5% - 7.9%) και «πολύ συχνά» (7% - 4.8%). Αντίθετα τα αγόρια απαντούν πολύ περισσότερο από τα κορίτσια «ποτέ» (34.9% - 22.8%). Ίσως αυτό να συμβαίνει γιατί τα αγόρια μεγαλώνοντας στις οικογένειες με διάφορα στερεότυπα για το ρόλο των φύλων (π.χ. ότι οι άνδρες δεν κλαίνε) να μη θέλουν να παραδεχτούν ότι τους κοροϊδεύουν. Επίσης τα αγόρια απαντούν περισσότερο από τα κορίτσια (11.1% - 5.3%) ότι τους κοροϊδεύουν «πάντα».

Γράφημα 10.1

Στη συνέχεια ζητήσαμε από τους μαθητές και μαθήτριες να μας απαντήσουν τι κοροϊδεύουν σε αυτούς οι συμμαθητές και συμμαθήτριές τους. Όπως φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα και γράφημα, σχεδόν οι μισοί μαθητές απάντησαν ότι κοροϊδεύουν την εμφάνιση (44.6%). Αρκετοί απάντησαν την επίδοση στα μαθήματα (28.9%).

Φαίνεται ότι εάν κάποιος δεν τα καταφέρνει καλά στα μαθήματα και έχει δυσκολίες γίνεται εύκολος στόχος πειράγματος.

Περίπου το ίδιο ποσοστό (26.5%) απάντησαν ότι κοροϊδεύουν κάτι άλλο.

Επεξεργαστήκαμε τις απαντήσεις τους και διαπιστώσαμε ότι εκτός των παραπάνω τα παιδιά κοροϊδεύουν τους συμμαθητές τους για την καταγωγή τους, το ύψος τους, τις σχέσεις τους με τα άλλα παιδιά, και διάφορα άλλα. Πάντως μερικές απαντήσεις είναι χαρακτηριστικές:

Παρουσιάζουμε τις απαντήσεις τους

ασήμαντα πράγματα

για την καταγωγή μου από την Αλβανία

για το επίθετό μου

γιατί δεν τους κτυπάω κι εγώ

γιατί είμαι λεπτός

γιατί νομίζουν ότι είμαι ψώνιο

γιατί θέλω να νικάω στα αθλήματα

επειδή είμαι κοντή

κάνω παρέα με τα αγόρια

με βαριούνται

με κοροϊδεύαν για το ρόλο που έπαιζα στο θεατρικό

με κοροϊδεύαν για το όνομά μου

όταν λέω κάτι λάθος στο προαύλιο

που κάνω πως είμαι λίγο τρελή

τη συμπεριφορά μου

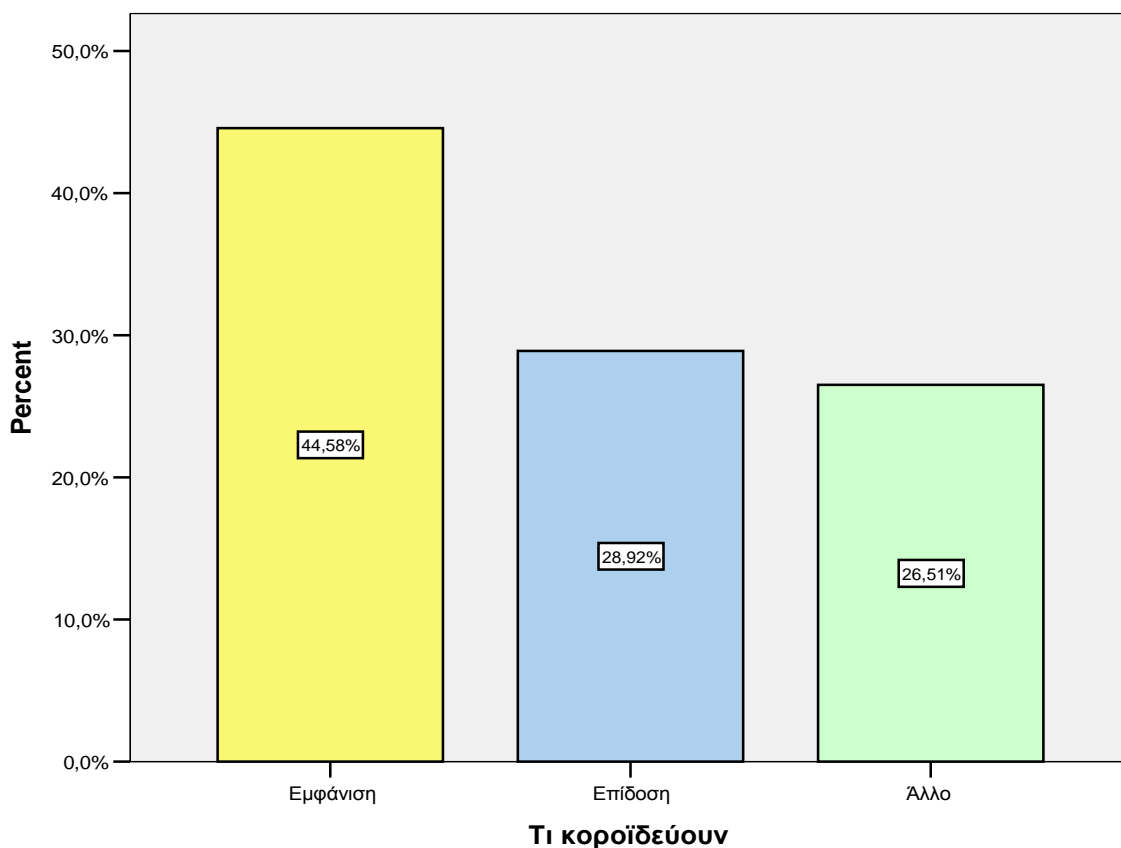
τον τρόπο που κάνω τη φάτσα μου μερικές φορές

Πίνακας 11

Τι κοροϊδεύουν

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Εμφάνιση	37	30,8	44,6	44,6
	Επίδοση	24	20,0	28,9	73,5
	Άλλο	22	18,3	26,5	100,0
	Total	83	69,2	100,0	
Missing	System	37	30,8		
Total		120	100,0		

Γράφημα 11

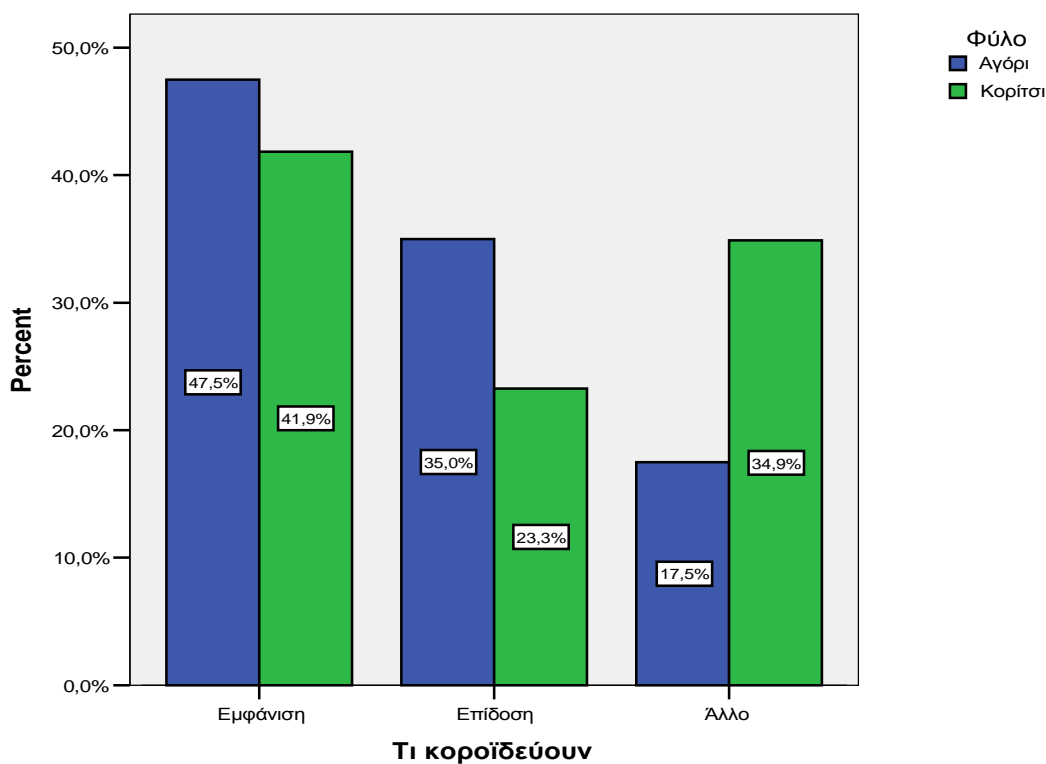
Έχει ενδιαφέρον οι απαντήσεις των μαθητών ανάλογα με το φύλο τους. Τα αγόρια κοροϊδεύουν περισσότερο από τα κορίτσια την εμφάνιση (47.5% - 41.9%). Επίσης, κοροϊδεύουν περισσότερο από τα κορίτσια την κακή επίδοση του συμμαθητή ή της συμμαθήτριάς τους (35% - 23.3%). Αντίθετα τα κορίτσια είναι αυτά που απάντησαν σε διπλάσιο ποσοστό (34.9% - 17.5%) ότι κοροϊδεύουν άλλα πράγματα στους συμμαθητές τους.

Τα αγόρια κοροϊδεύουν στους συμμαθητές τους τα εξής

γιατί δεν τους κτυπάω κι εγώ, γιατί είμαι λεπτός, γιατί νομίζουν ότι είμαι ψώνιο, γιατί θέλω να νικάω στα αθλήματα, όταν λέω κάτι λάθος στο προαύλιο

Τα κορίτσια κοροϊδεύουν στους συμμαθητές τους τα εξής: *με κοροϊδευαν για το ρόλο που έπαιζα στο θεατρικό, για την καταγωγή μου από την Αλβανία, για το επίθετό μου, επειδή είμαι κοντή, γιατί κάνω παρέα με τα αγόρια, με βαριούνται, με κοροϊδεψαν για το όνομά μου, που κάνω πως είμαι λίγο τρελή, τη συμπεριφορά μου, τον τρόπο που κάνω τη φάτσα μου μερικές φορές*

Γράφημα 11.1

Τους ζητήσαμε να μας απαντήσουν εάν τους παίζουν οι συμμαθητές και συμμαθήτριές τους στο διάλειμμα. Πάρα πολλά παιδιά απάντησαν ότι αυτό συμβαίνει «πάντα» (82.4%). Είναι ένα μεγάλο ποσοστό που είναι ενθαρρυντικό. Μόλις 3 παιδιά απάντησαν «ποτέ» και «λίγες φορές». Το μικρό αυτό ποσοστό βέβαια δε σημαίνει ότι δεν πρέπει να ενδιαφερθούμε γι' αυτά τα παιδιά. Έρευνα των Μυλωνά και Μάνεση (200) έδειξε ότι από παιδιά που συνήθως δεν έχουν καθόλου επιλογές ή έστω απορρίψεις από τους συμμαθητές τους τόσο στο διάβασμα όσο και το παιχνίδι είναι κορίτσια.

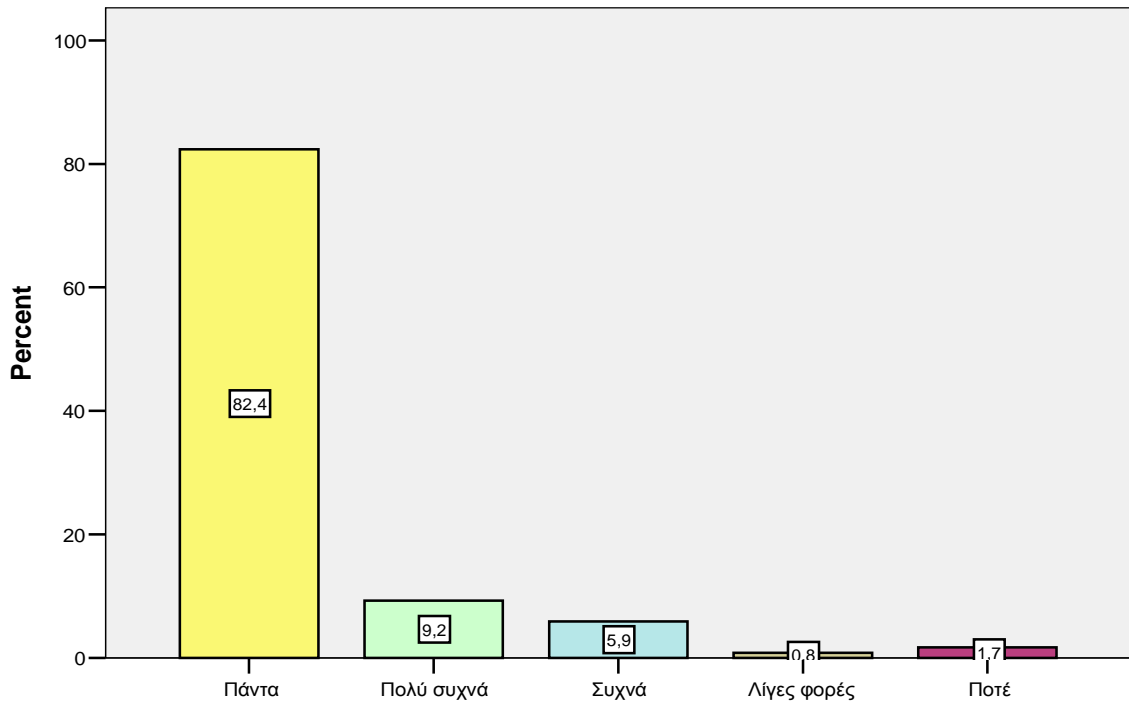
Πίνακας 12

Παιχνίδι στο διάλειμμα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πάντα	98	81,7	82,4	82,4
	Πολύ συχνά	11	9,2	9,2	91,6
	Συχνά	7	5,8	5,9	97,5
	Λίγες φορές	1	,8	,8	98,3
	Ποτέ	2	1,7	1,7	100,0
	Total	119	99,2	100,0	
Missing	System	1	,8		
Total		120	100,0		

Γράφημα 12

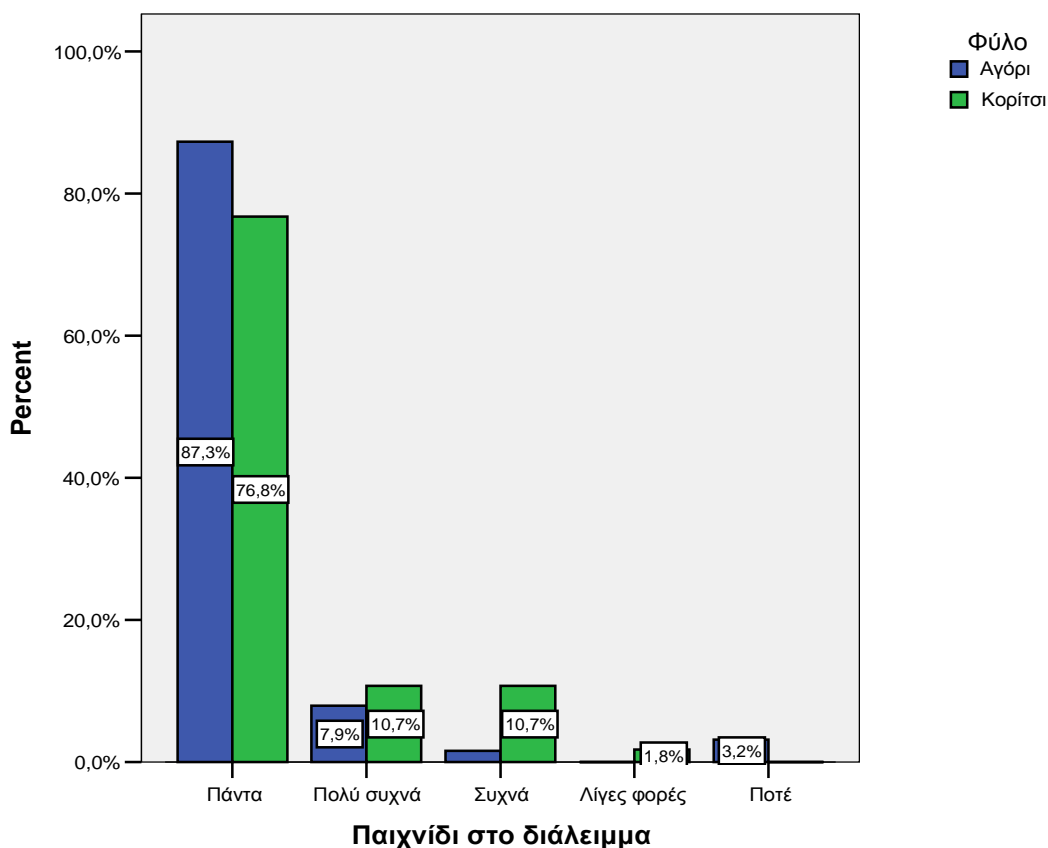
Παιχνίδι στο διάλειμμα

Στη δική μας έρευνα προκύπτει ότι τα αγόρια είναι τα περισσότερο δημοφιλή ή εξωστρεφή αφού περισσότερο από τα κορίτσια (87.3% - 76.8%) απάντησαν ότι «πάντα» τους παίζουν στο διάλειμμα. Οι έρευνες για το ρόλο των φύλων δείχνουν ότι τα αγόρια κοινωνικοποιούνται να είναι πιο δραστήρια από τα κορίτσια. Ο Παρασκευόπουλος (1998) υποστηρίζει ότι η γυναίκα παρουσιάζεται ευαίσθητη, κουτή, παθητική και αδύναμη, σε αντίθεση με τον άντρα ο οποίος θεωρείται έξυπνος, δραστήριος, γενναίος και «η κολώνα του σπιτιού».

Γράφημα 12. 1

Ζητήσαμε κατόπιν από τα παιδιά να αναφέρουν ένα περιστατικό που συνέβη στο σχολείο και στο οποίο κάποιος συμμαθητής τους τα απείλησε, τα κορόιδεψε ή τα χτύπησε.

Αρκετά παιδιά απάντησαν για τα περιστατικά αυτά. Παρουσιάζουμε τις απαντήσεις τους.

Τα περιστατικά αυτά έχουν γραφεί με αυθόρμητο τρόπο και αναδεικνύουν ένα μεγάλο πρόβλημα που αρχίζει να εμφανίζεται στα σχολεία. Καθημερινά συμβαίνουν διάφορα γεγονότα τα οποία ναι μεν δεν είναι πολύ σημαντικά, όμως είναι δείκτες πως πολλά παιδιά δεν περνούν καλά τη μέρα τους στο σχολείο. Εκεί πρέπει να εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας, στην καθημερινότητα του σχολείου.

είχα πέσει και με κορόιδευαν

είχε γίνει στο πρώτο διάλειμμα, με χτύπησαν

εμένα με κοροϊδεύουν τα αγόρια κάποιες φορές
ένα παιδί από την Στ' τάξη με είπε γκαβό, όταν έπαιζε μαζί μας στο διάλειμμα
ένα παιδί με κοροϊδευε για το βάρος μου
ένας παιδί μια μέρα μου κόλλησε πίσω στην πλάτη μου ένα χαρτάκι που έγραφε μια
εκφραστική βρισιά
ένας συμμαθητής μου μου τράβηξε δυνατά τα μαλλιά
επειδή φοράω γυαλιά με λέγανε στραβή
έχει γίνει στο δεύτερο διάλειμμα που με κοροϊδεψαν
η μητέρα μιας συμμαθήτριάς μου μου είχε κάνει παρατήρηση που δεν παίζαμε την κόρη
της
ήμουν στην αυλή και ένας φίλος με έφτυσε
ήταν για το ποιος θα βγει πρόεδρος της τάξης κι αυτός με απείλησε πως αν δεν τον
ψηφίσω θα με βαρέσει και δε θα με έχει φίλο
ήταν ο Γρηγόρης ένας συμμαθητής και με είπε χαζό
κάποιες φορές με κοροϊδευαν χαζή
κάποιος μαθητής μια μέρα καθώς μπαίναμε στην τάξη με κοροϊδευε για την εμφάνισή
μου
κάποτε κάποια κορίτσια με κοροϊδευαν επειδή έκανα παρέα με τα αγόρια και με έλεγαν
ότι είμαι αγοροκόριτσο
μάλωσα με ένα φίλο και με χτύπησε δυνατά στο χέρι
με είχαν πει σπαστική, χαζό και κουτσομπόλα
με έχει κοροϊδέψει ένας φίλος μου
με έχουν κοροϊδέσει για την εμφάνισή μου
με έχουν κοροϊδέσει για την εμφάνισή μου. Δε με απείλησαν ποτέ ούτε με χτύπησαν
με έχουν κοροϊδέσει για τις επιδόσεις μου
με έχουν κοροϊδέσει γιατί νομίζουν ότι είμαι εγωιστής
με έχουν πει Πόντια
με κοροϊδεύανε μια φορά κουνέλι επειδή έχω μεγάλα δόντια
με κοροϊδευαν που έπαιζα σε ένα ρόλο τη γιαγιά

με κοροϊδεύει ένας συμμαθητής γιατί είμαι από την Αλβανία
με κοροϊδεύουν για τα μαθήματα
με κοροϊδεύουν για το όνομά μου
με κοροϊδεύουν γιατί είμαι κοντή
με κοροϊδεύουν για τα ρούχα που φοράω
με κορόιδεψαν
με κορόιδεψαν για το επίθετό μου
με κορόιδεψαν επειδή έχασε η ομάδα μου
με κορόιδεψαν οι φίλες μου εκτός από μία, γιατί είμαι χοντρή
με κορόιδεψαν ότι είμαι κοκαλιάρια
με κορόιδεψαν τα κορίτσια
με κορόιδεψε ένα παιδί γιατί είμαι λίγο χοντρός
με κορόιδεψε και φοβήθηκα
με κορόιδεψαν για την εμφάνιση
με κορόιδεψαν, αλλά δεν ξέρω γιατί
με χτύπησε ένας συμμαθητής γιατί τον είπα κοντό
με λέγανε μια φορά χαζό
με λέγανε χαζό και Αλβανό
με λέγανε χοντρό
με λένε κοντό
με λένε χοντρή
με χτύπησαν, επειδή διαφωνήσαμε στο παιχνίδι
με χτύπησε ένας φίλος μου
με χτύπησε ο φίλος μου μια μέρα γιατί δεν του έδωσα στυλό
με χτύπησε στην αυλή
μια μέρα δεν ήξερα μια άσκηση στα Μαθηματικά, η Μαρία με έλεγε χαζή και ότι δεν ξέρω τίποτα

μια μέρα καθώς πήγαινα στο σχολείο ένας συμμαθητής μου άρχισε να με κοροϊδεύει και τότε άρχισαν και οι υπόλοιποι.

μια μέρα με ένα συμμαθητή μου μαλώσαμε για ένα παιχνίδι που παίζαμε στο διάλειμμα

Μια μέρα όταν βρισκόμουν στο προαύλιο του σχολείου κάποια παιδιά της Στ' τάξης με κορόιδεψαν χωρίς λόγο

Μια μέρα στην αυλή του σχολείου με κορόιδευαν

μια μητέρα μου έκανε παρατήρηση επειδή δεν παίζαμε την κόρη της

μια συμμαθήτριά μου με ειρωνευόταν μέσα στο μάθημα και με κορόιδευε

μια φορά για τα κιλά μου

μια φορά ένας συμμαθητής με έσπρωξε δυνατά και πήγα να πέσω από τη σκάλα

μια φορά κάτι φίλες με είπαν χοντρή

μια φορά με είχαν χτυπήσει στο κεφάλι

Μια φορά που δεν ήθελα να συμμετέχω σε ένα παιχνίδι μου είπαν πως δε με θέλουν στην παρέα τους

μια φορά που είπα κάτι τα παιδιά με κορόιδεψαν και με είπαν χαζή

Μια φορά που κυνήγαγα ένα παιδί, με έριξε επίτηδες κάτω για να μην το πιάσω και βάρεσα

μου είπαν ότι είμαι παχουλός

μου έλεγαν ότι θα μου σπάσουν το κεφάλι στη βιβλιοθήκη

μου λέγανε μια φορά ότι περπατάω στραβά

ο φίλος μου ο Παναγιώτης με κορόιδευε από πίσω μου γιατί παλιότερα τον κορόιδευα κι εγώ

όπως έπαιζα πήραν την πορτοκαλάδα από το φίλο μου και με έλουσαν

όπως παίζαμε ένα παιδί με χτύπησε και αντέδρασα

όταν εκλέχτηκα πρόεδρος με έλεγαν ψώνιο

όταν με ρώτησαν αν πήγα στο σχολικό πάρτι και εγώ τους είπα όχι αυτοί με είπαν φυτό γιατί είμαι καλή στην Ιστορία ενώ οι άλλοι δεν ενδιαφέρονται και τόσο

όταν παίζουμε, κάποιες φορές με σπρώχνουν

Σε ένα τεστ έγραψα το όνομά μου και μόνο το μισό επίθετό μου. Με κορόιδευαν για δύο διαλείμματα και με έλεγαν "γεια σου Γιόργκο Σπα"

στο διάλειμμα όταν κάποιος με περικύκλωσε και έπεσα

Σχεδόν κάθε μέρα με κοροϊδεύουν γιατί κάνω την τρελή

Το Νοέμβριο ένα κορίτσι από την άλλη τάξη κορόιδεψε εμένα και τους φίλους μου

φέτος επειδή ήμουν καινούρια στο σχολείο ένας συμμαθητής μου με κορόιδευε. Κάθε μέρα χωρίς να του κάνω κάτι με ενοχλούσε. Μερικές φορές γίνεται σπαστικός, αλλά κάποιες φορές φαίνεται φυσιολογικός

Θελήσαμε να μάθουμε πώς αισθάνθηκαν τα παιδιά όταν συνέβησαν τα γεγονότα που περιγράφουν. Όπως θα δούμε από τις απαντήσεις τους κυριαρχεί η λέξη «άσχημα». Τα παιδιά ένιωσαν άβολα, θύμωσαν, στενοχωρήθηκαν, ντράπηκαν. Σε κάθε περίπτωση είχαν αρνητικά συναισθήματα τα οποία επηρέασαν την υπόλοιπη μέρα τους. Παρουσιάζουμε τις απαντήσεις τους,

αηδία

αισθάνθηκα άσχημα

αισθάνθηκα άσχημα γιατί οι άλλοι δε με θέλουν για παρέα. Ένιωσα πολύ μόνη

αισθάνθηκα άσχημα γιατί οι γονείς μου, μου παίρνουν τα καλύτερα και πιο ακριβά ρούχα και δεν τους πειράζει αν χαλαστούν ή εάν τα χαλάσω. Και όταν ήρθα στο σχολείο με τα καινούρια μου ρούχα με κορόιδευαν

αισθάνθηκα άσχημα και λίγο αμήχανα

αισθάνθηκα λυπημένος

αισθάνθηκα λυπημένος για την ομάδα

αισθάνθηκα ντροπή και λύπη

αισθάνθηκα πάρα πολύ άσχημα

αισθάνθηκα πολύ άσχημα και αισθάνθηκα ντροπή

αισθάνθηκα πολύ λύπη και πως είχα μία και μοναδική φίλη

αισθάνθηκα χάλια και σκέφτηκα να ξεκαθαρίσω τα πράγματα μεταξύ μας

αισθάνθηκα άσχημα και απογοητεύτηκα με τη γνώμη που έχουν σχηματίσει τα κορίτσια για μένα

αρκετά άσχημα

άσχημα

άσχημα, στεναχωρημένος

δε στενοχωρήθηκα. Απλά τους απέρριψα και συνέχισα το παιχνίδι που έπαιζα με τις φίλες μου

δεν αισθάνθηκα άσχημα, αλλά κάποιες φορές με ενοχλεί και σε συγκεκριμένες φορές δεν άντεχα άλλο

δεν αισθάνθηκα και τέλεια, αλλά όχι και άσχημα

δεν αισθάνθηκα πολύ καλά

δεν αισθάνθηκα πολύ ωραία γιατί νόμιζα ότι αυτός δεν ήταν λόγος να μη με θέλουν

δεν αισθάνομαι καλά

εγώ ντράπηκα πολύ και το είπα στη δασκάλα μου

έκανα παράπονα στην κυρία

εκείνη τη στιγμή αισθάνθηκα άβολα στην παρέα

έκλαιγα

εκνευρισμό

εκνευρίστηκα και θύμωσα

ένιωσα άβολα εκείνη τη στιγμή γιατί δεν ήξερα τι να κάνω

έτσι κι έτσι

ηλιθιότητα και αηδία

θύμα

θυμωμένη

καθόλου καλά

λυπήθηκα

ντράπηκα

ντροπή

όταν είπε αυτή τη λέξη ένιωσα άσχημα

όταν με κοροϊδεύουν δεν αισθάνομαι και τόσο καλά, γιατί άμα τους κοροϊδεύω εγώ δεν θα τους άρεσε

πολύ άσχημα

πόνεσα

στενοχωρήθηκα

στενοχωρήθηκα

τελείως άβολα - τελικά τον ψήφισα και με άφησε ήσυχο

τίποτα, σιγά το πράγμα

τον χτύπησα κι εγώ όταν με χτύπησε

Τους έγγραψα στα παλιά μου τα παπούτσια

φοβήθηκα

χάλια, αυτό με μείωσε πολύ. Έτσι κατάλαβα την κακή ανατροφή αυτού του κοριτσιού.

Έχουν τα παιδιά το θάρρος να μιλήσουν σε κάποιον όταν ένας συμμαθητής τους τα εκφοβίσει; Σύμφωνα με τις απαντήσεις τους προκύπτει ότι ένα μεγάλο ποσοστό, σχεδόν οι μισοί (44.8%) απάντησαν ότι όχι δεν το έχουν αναφέρει σε κάποιον. Το εύρημά μας είναι πολύ σημαντικό γιατί δείχνει ότι δεν υπάρχουν εκείνες οι συνθήκες εμπιστοσύνης ώστε τα παιδιά να αισθανθούν άνετα και να διατυπώσουν το τι συμβαίνει, τόσο στο σπίτι όσο και στο σχολείο.

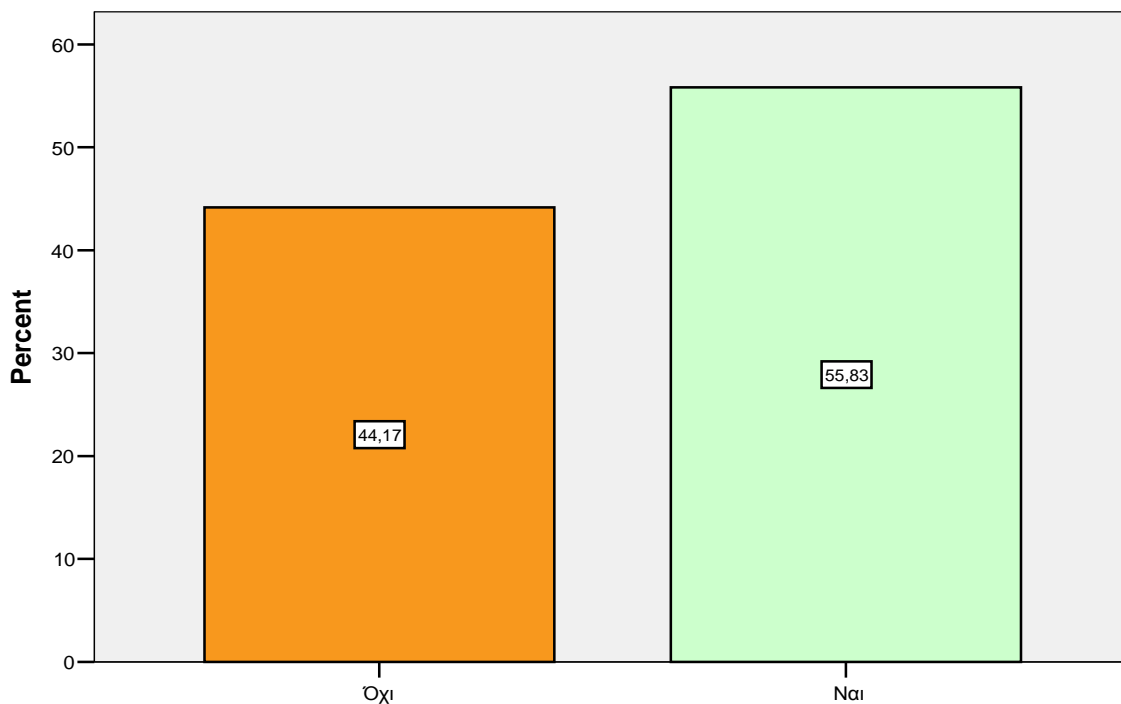
Πίνακας 13

Το είπες σε κάποιον

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Όχι	53	44,2	44,2	44,2
Ναι	67	55,8	55,8	100,0
Total	120	100,0	100,0	

Γράφημα 13

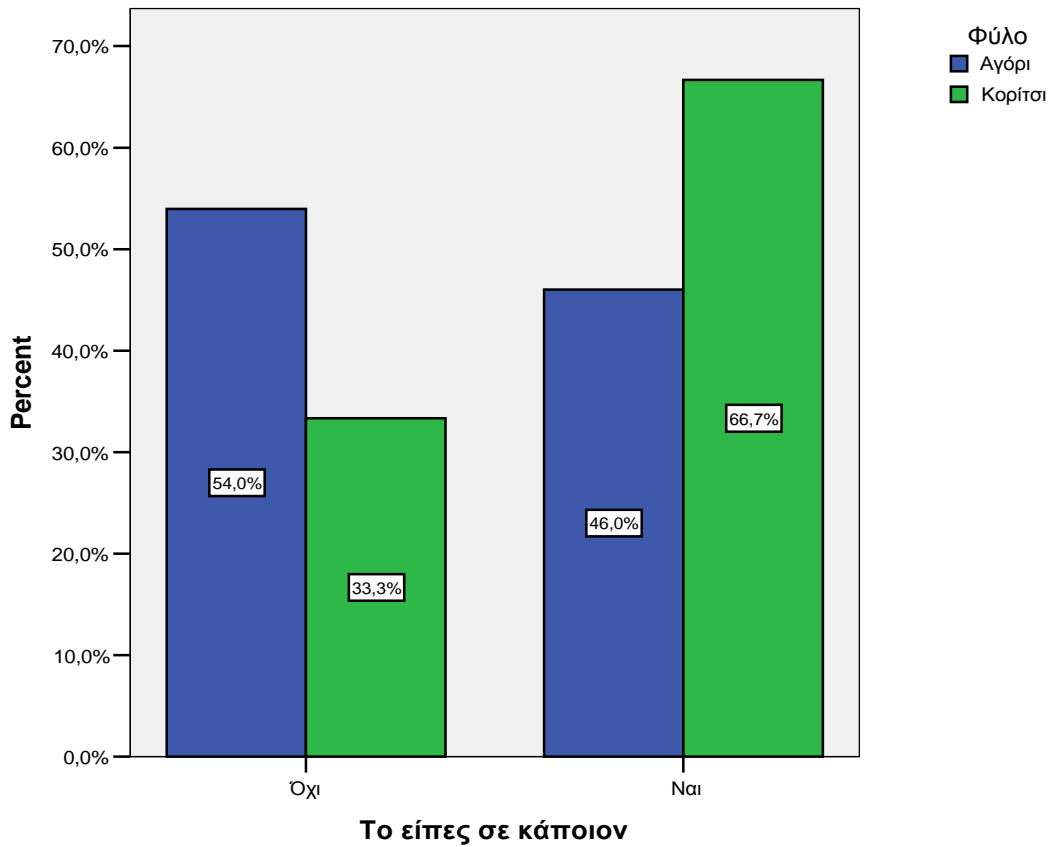
Το είπες σε κάποιον

Τα αγόρια απαντούν περισσότερο από τα κορίτσια ότι δεν το έχουν πει σε κανέναν (54% - 33.3%). Αντίθετα, τα κορίτσια ζητούν πιο εύκολα τη βοήθεια των άλλων, στους οποίους αναφέρουν το πρόβλημα (66.7% - 46%). Δεν γνωρίζουμε γιατί συμβαίνει αυτό. Όμως μπορούμε να υποθέσουμε ότι κι εδώ παρεμβαίνει ο τρόπος κοινωνικοποίησης των φύλων ο οποίος είναι διαφορετικός και θέλει το αγόρι να είναι «δυνατό», να «μη δειλιάζει», να «μην κλαίει» (Μάνεσης κ.α., 2007).

Γράφημα 13.1

Τα παιδιά απάντησαν ως εξής στο ερώτημα που τους θέσαμε, γιατί δεν ανέφεραν το γεγονός που τους ενόχλησε σε κάποιον άλλο.

γιατί δε θα με έπαιζαν τα παιδιά

γιατί δε θέλω. Θα με πουν μαμμόθρεφτο και βουτρυρομπεμπέ

γιατί δεν είμαι καρφί

γιατί δεν ήθελα να μαλώσω με τους φίλους μου

γιατί είναι ασήμαντο, οι άλλοι ας πιστεύουν ότι θέλουν. Δεν είναι κακοί. Ας χάσει 15 φορές η ομάδα μου δε θα ενδιαφερθώ

γιατί ντρεπόμουν

γιατί πίστευα ότι θα τα εύρισμα μαζί του και τελικά τα βρήκαμε, είμαστε φίλοι

γιατί τα προβλήματα του σχολείου με τους συμμαθητές μου θέλω να τα λύνω μόνη μου και όχι με τη μαμά ή το μπαμπά μου

γιατί φοβόμουν

δε χρειάστηκε να το πω

δεν ήθελα να μπλεχτώ σε ιστορίες

δεν ήθελα να το πω

δεν ήξερα τι θα μου πουν

δεν το είπα γιατί με κοροϊδεύουν σπάνια

επειδή δεν ήταν κάτι και τόσο σημαντικό

στην αρχή δεν ήθελα να το μάθουν, αλλά μετά με ενοχλούσε και ήθελα να το πω σε κάποιον

Οι απαντήσεις τους δείχνουν ότι φοβούνται να μιλήσουν για άσχημα περιστατικά στο χώρο του σχολείου κυρίως για να μη διαταράξουν τις σχέσεις τους με τα άλλα παιδιά. Πιστεύουν ότι εάν αναφέρουν στους γονείς ή το δάσκαλό τους κάτι οι συμμαθητές τους δεν θα τους κάνουν παρέα, θα τους απομονώσουν και θα τους κοροϊδέψουν ότι δεν τα βγάζουν πέρα μόνοι τους.

Θα είναι ενδιαφέρουσες οι απαντήσεις τους στο επόμενο ερώτημα, σε ποιον μεγαλύτερο μιλούν, όταν αποφασίσουν να το κάνουν.

Αραγε, ποιος είναι αυτός στον οποίο το παιδί έχει εμπιστοσύνη να αναφέρει αυτό το πρόβλημα που το απασχολεί στο σχολείο του; Οι μαθητές και μαθήτριες απάντησαν ότι πιο πολύ απ' όλους εμπιστεύονται τη μητέρα τους και της λένε το περιστατικό.

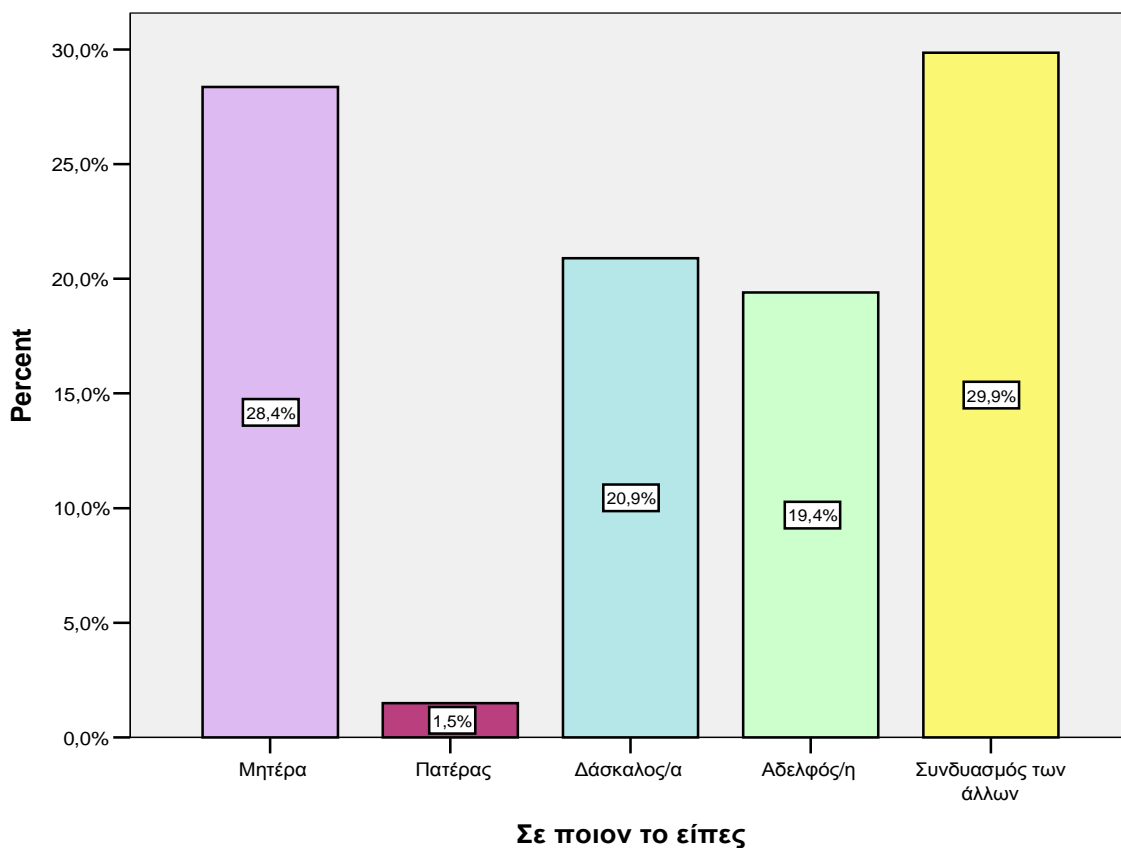
Μόνος ένας μαθητής απάντησε ότι το λέει μόνο στον πατέρα του. Ένα στα πέντε παιδιά, 20.9% το λέει στο δάσκαλό του και τόσοι περίπου επίσης στο μεγαλύτερο αδελφό ή αδελφή (19.4%). Αρκετοί απάντησαν ότι δεν αναφέρουν το πρόβλημα μόνο σε έναν αλλά σε περισσότερους (29.9%).

Πίνακας 14

Σε ποιον το είπες

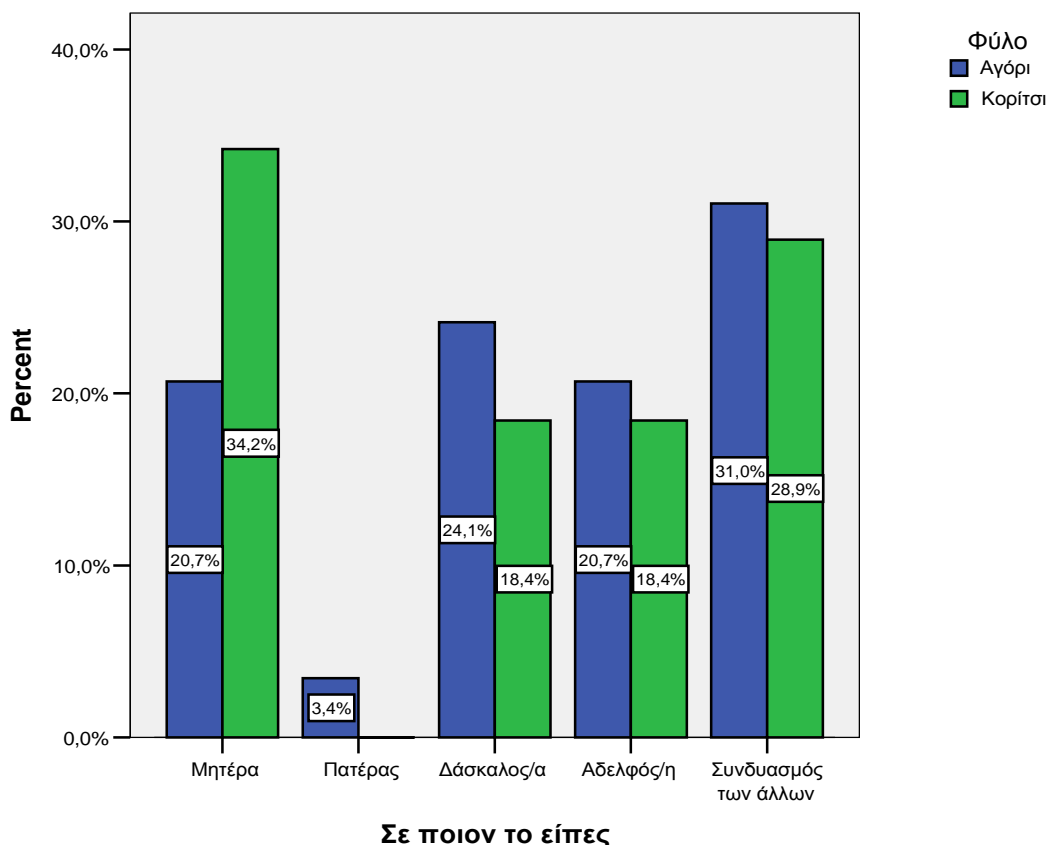
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Μητέρα	19	15,8	28,4	28,4
Πατέρας	1	,8	1,5	29,9
Δάσκαλος/α	14	11,7	20,9	50,7
Αδελφός/η	13	10,8	19,4	70,1
Συνδυασμός των άλλων	20	16,7	29,9	100,0
Total	67	55,8	100,0	
Missing System	53	44,2		
Total	120	100,0		

Γράφημα 14

Οι απαντήσεις των παιδιών διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο τους. Τα κορίτσια συζητάνε το ζήτημα κυρίως με τη μητέρα τους (34.2% - 20.7%). Τα αγόρια συζητούν περισσότερο το ζήτημα με το δάσκαλο ή τη δασκάλα (24.1% - 18.4%) και τον αδελφό ή την αδελφή (20.7% - 18.4%). Περίπου στο ίδιο ποσοστό απαντούν ότι το λένε όχι μόνο σε έναν αλλά σε περισσότερους (31% - 28.9%).

Γράφημα 14.1

Από τις απαντήσεις τους στην προηγούμενη ερώτηση προέκυψε ότι ο δάσκαλος ή η δασκάλα που είναι έτσι κι αλλιώς ένα σημαντικό πρόσωπο στη ζωή του παιδιού ενημερώνονται, σε υψηλό ποσοστό. Θελήσαμε να επιβεβαιώσουμε τις απαντήσεις τους και τα ρωτήσαμε ευθέως, εάν ενημερώθηκε ο δάσκαλος ή η δασκάλα για το περιστατικό, αφού αυτό συνέβη στην αυλή ή και στη σχολική αίθουσα (βλέπε προηγουμένως και Πίνακα 7 και γραφήματα 7 και 7.1) .

Τελικά, το 28.3% των παιδιών αναφέρει το περιστατικό στο δάσκαλο. Στην προηγούμενη ερώτηση είχαν επιλέξει την επιλογή δάσκαλος (20.9%), αλλά σε αυτούς πρέπει να προσθέσουμε και κάποιους από το 29.9% των μαθητών που είχαν απαντήσει συνδυαστικά, «δάσκαλος» και κάποιον άλλο.

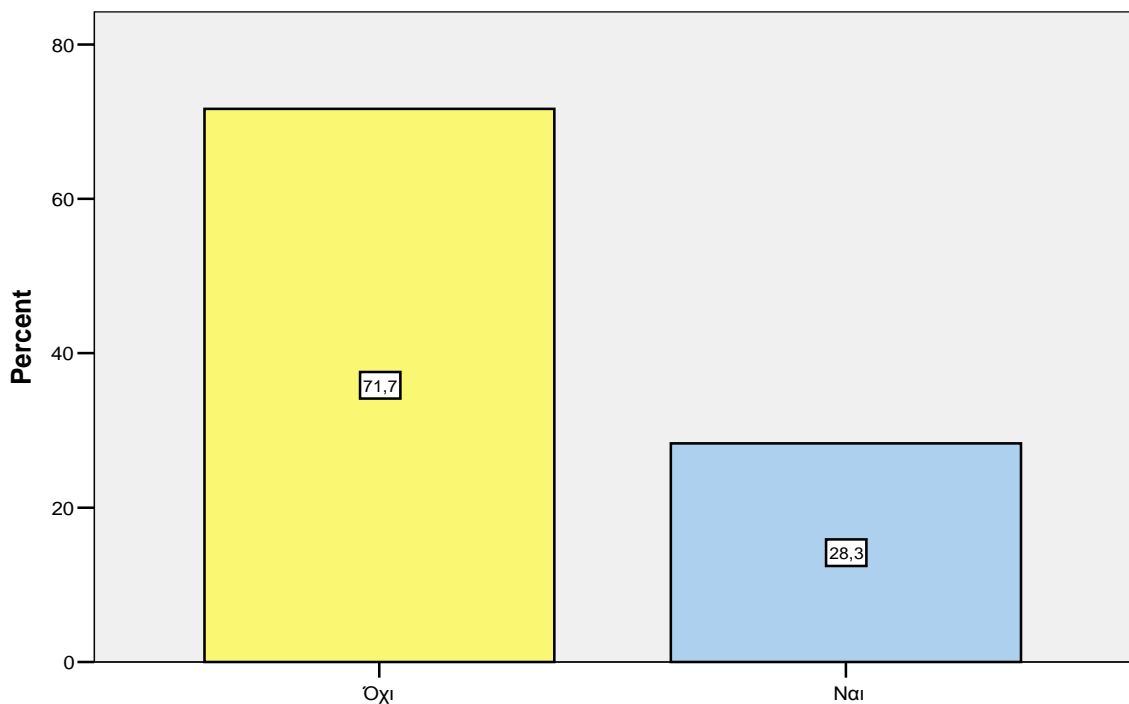
Πίνακας 15

Ενημερώθηκε ο δάσκαλος/α

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Όχι	86	71,7	71,7	71,7
Ναι	34	28,3	28,3	100,0
Total	120	100,0	100,0	

Γράφημα 15

Ενημερώθηκε ο δάσκαλος/α

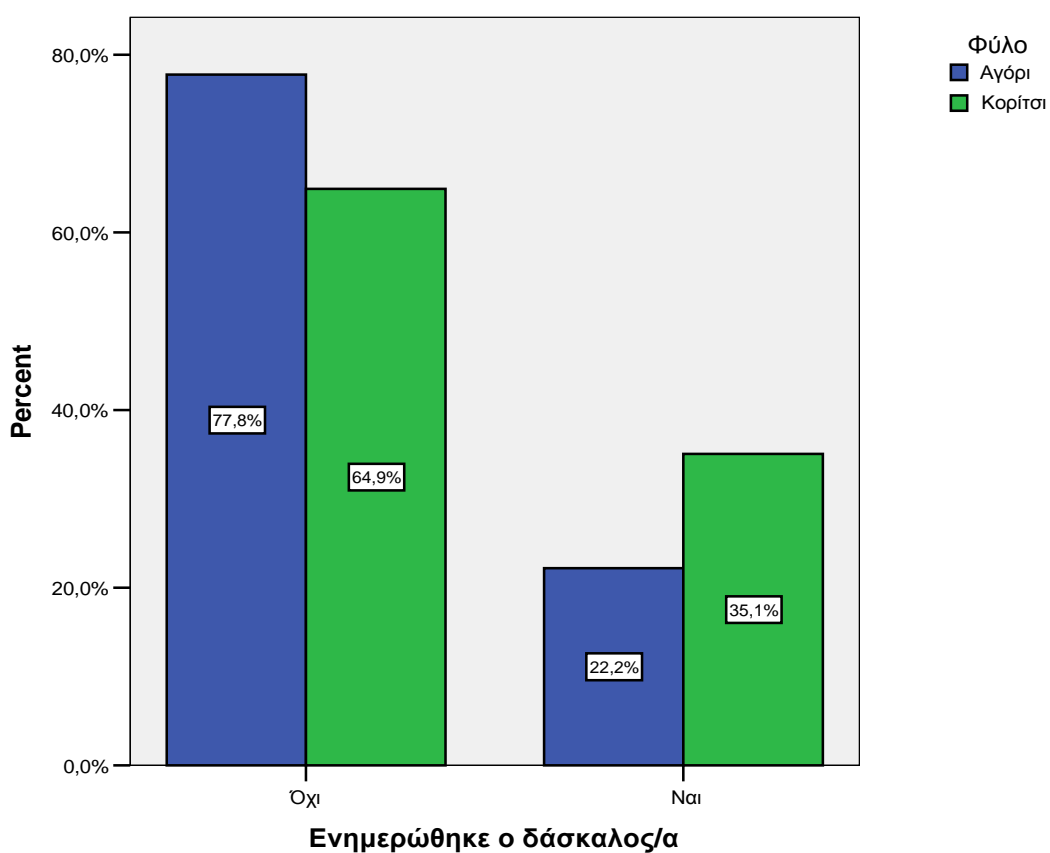

Τα αγόρια ή τα κορίτσια ζητούν περισσότερο από το δάσκαλο ή τη δασκάλα να παρέμβει; Από τις απαντήσεις φαίνεται ότι είναι πολύ περισσότερο τα κορίτσια από τα αγόρια (35.1% - 22.2%) που ζητούν την παρέμβαση του δασκάλου. Ίσως τα

αγόρια να θέλουν να λύσουν μόνα τους τις διαφορές τους, και να μην κατηγορηθούν ότι είναι «μαμμόθρεφτα», ίσως γιατί «δε θέλουν να μαλώσουν» με τους φίλους τους, όπως απάντησαν σε προηγούμενη ερώτηση.

Πάντως η ουσία είναι ότι ο δάσκαλος δεν μαθαίνει παρά σε λίγες περιπτώσεις τα περιστατικά εκφοβισμού στην αυλή του σχολείου.

Γράφημα 15.1

Και τι έκανε ο δάσκαλος όταν ενημερώθηκε για το περιστατικό; Η σύγχρονη Παιδαγωγική δεν επιτρέπει τις ποινές και μάλιστα στο δημοτικό σχολείο. Παρουσιάζουμε τις απαντήσεις των παιδιών. Παρατηρούμε ότι κάποιοι εκπαιδευτικοί μιλούν στα παιδιά σχετικά με το περιστατικό, τους λένε δηλαδή τι δεν πρέπει να κάνουν, να μην κοροϊδεύουν, να μην πειράζουν τους συμμαθητές τους, κάποιοι τους μαλώνουν, ίσως ζητούν και τη βοήθεια του διευθυντή, ενώ υπάρχουν και κάποιοι που δεν κάνουν «τίποτα». Ακόμα και να μην είναι αλήθεια αυτό που γράφουν τα παιδιά είναι σημαντικό και πρέπει να το λάβουμε υπόψη μας, αφού έτσι αισθάνονται.

είπε στα παιδιά ότι δεν είναι σωστό να γελάμε με τους συμμαθητές μας

έφερε το διευθυντή στην τάξη να με τιμωρήσει

μάλωσε το παιδί που με κοροϊδεψε

μας μίλησε

με παρηγόρησε και μου είπε δεν πειράζει

μιλήσαμε και του είπε να μην το ξανακάνει

μου είπαν να ηρεμήσω. Όταν όμως τα πράγματα χειροτέρεψαν, τότε ο πατέρας μου αναγκάστηκε να πάει αυτό το παιδί στο διευθυντή. Από τότε το παιδί αυτό σταμάτησε.

μου είπε να μη δίνω σημασία και ότι απλώς με ζηλεύουν

μου είπε να μην του δίνω σημασία και να μην ασχολούμαι

μου είπε να μην του μιλάω

μου μίλησε

μου μίλησε και μου είπε τι πρέπει να κάνω

όσο συνεχίζουν να με κοροϊδεύουν να μη δίνω σημασία γιατί όσο περισσότερο δίνεις σημασία τόσο περισσότερο σε κοροϊδεύουν

πήγε να μου βάλει φάρμακο

της φώναξε

του είπε να μην το ξανακάνει

του είπε ότι θα τον βάλει τιμωρία και δε θα λέει μάθημα

τους είπε να μη με κοροϊδεύουν

τους είπε να μην το ζαναπούν

τους εξήγησε ότι δεν είναι σωστό να κοροϊδεύουν

τους μάλωσε

τους μάλωσε και τους είπε να μην το ζανακάνουν

τίποτα (9)

τον μάλωσε (4)

Οι δύο επόμενες ερωτήσεις αναφέρονται στην τιμωρία των παιδιών από τη μεριά του δασκάλου. Γνωρίζουμε σύμφωνα με τη θεωρία του Bandura ότι ο εκπαιδευτικός που έχει επιθετική συμπεριφορά επειδή είναι πρότυπο για τους μαθητές του μπορεί να τους «μάθει» να αντιδρούν επιθετικά.

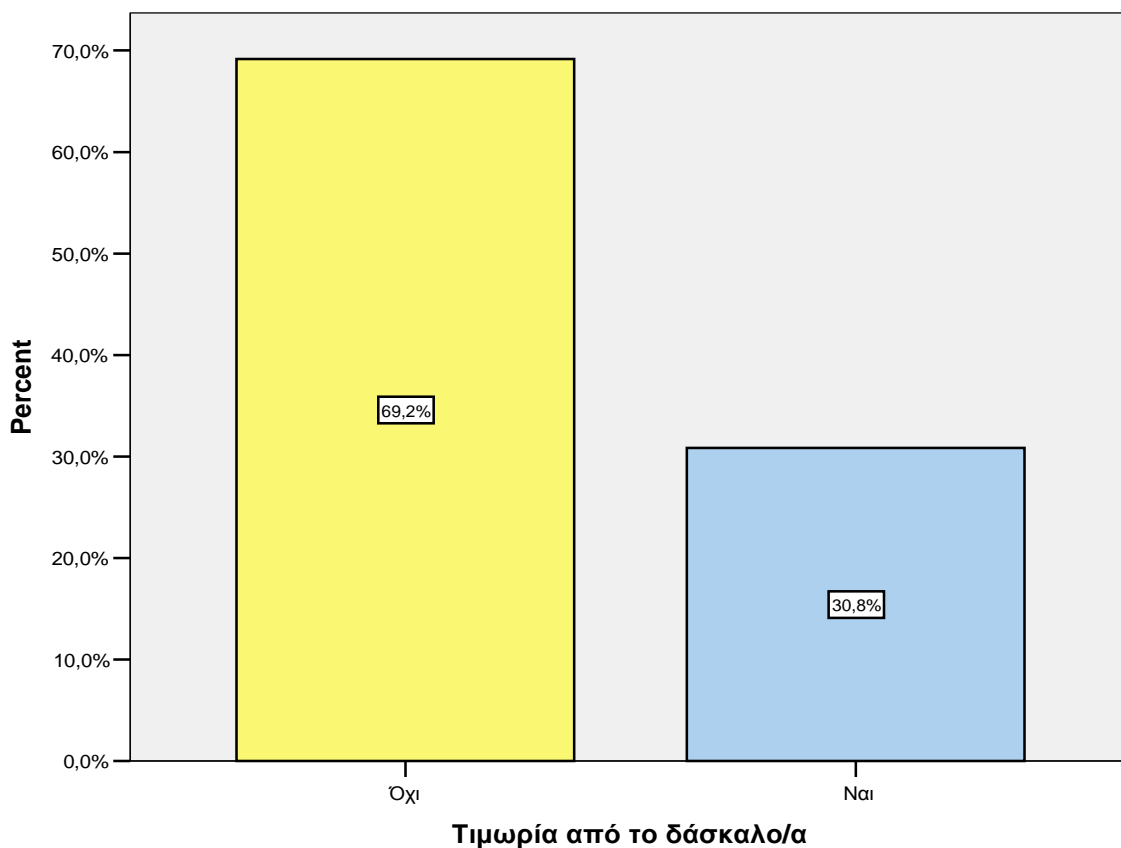
Οι μαθητές και μαθήτριες απάντησαν σε ποσοστό 30.8% ότι ναι, ο δάσκαλος ή η δασκάλα τους τιμωρούν.

Πίνακας 16

Τιμωρία από το δάσκαλο/α

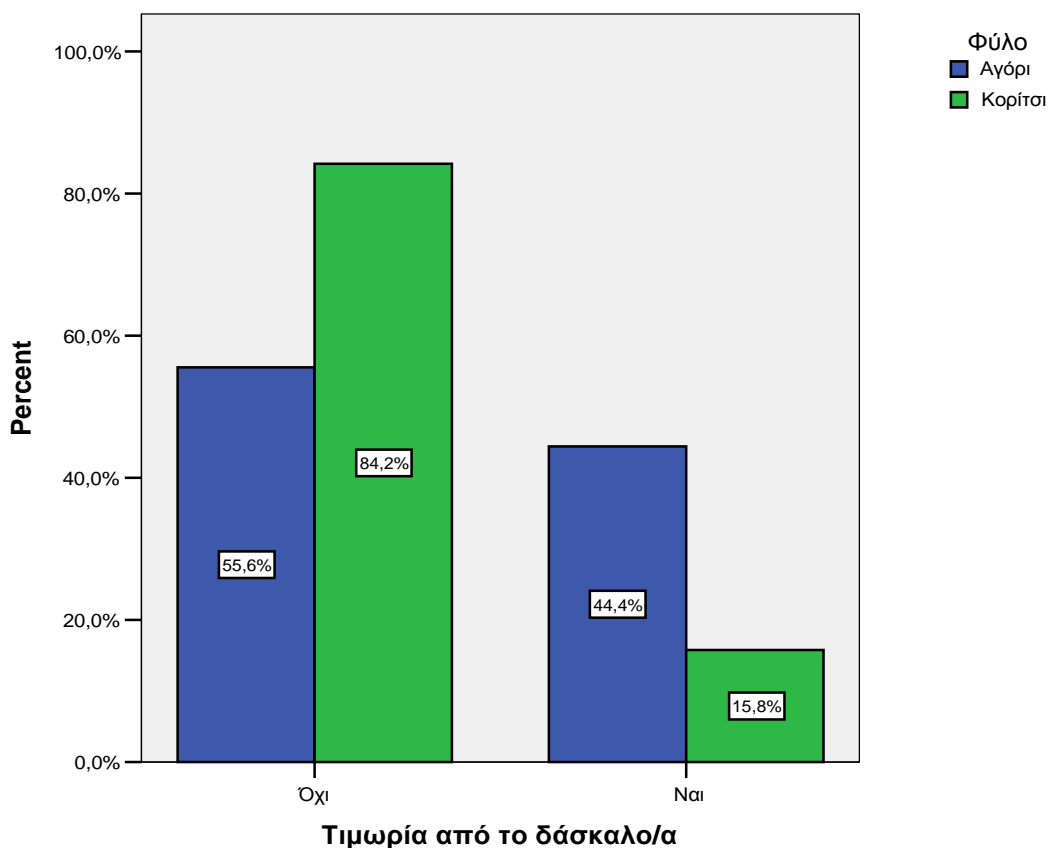
	Frequenc y	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Όχι	83	69,2	69,2	69,2
Ναι	37	30,8	30,8	100,0
Total	120	100,0	100,0	

Γράφημα 16

Ποιοι μαθητές απάντησαν ότι ο δάσκαλος ή η δασκάλα τους τιμωρεί; Τα αγόρια σε πολύ υψηλό ποσοστό, τριπλάσιο σχεδόν από τα κορίτσια (44.4% - 15.8%). Αυτό ήταν αναμενόμενο. Τα αγόρια είναι περισσότερο ενεργητικά, περισσότερο επιθετικά, μπλέκουν σε περισσότερους καβγάδες, είναι λοιπόν αναμενόμενο να δέχονται περισσότερο και τις επιπλήξεις και τιμωρίες του δασκάλου τους.

Γράφημα 16.1

Κατόπιν ρωτήσαμε τι είδους τιμωρία είναι η συνηθέστερη στο σχολείο. Τα παιδιά είχαν να επιλέξουν ανάμεσα σε τέσσερις επιλογές. Κανένας δεν απάντησε ότι ο δάσκαλος ή δασκάλα του τον χτύπησε. Σύμφωνα με τους μαθητές και μαθήτριες, οι εκπαιδευτικοί τους απειλούν ότι θα τους στείλουν στο διευθυντή (60.5%), ότι θα τους διώξουν από την τάξη (23.7%) και ότι θα καλέσουν τους γονείς τους (15.8%).

Είναι περίεργο που απαντούν σε τόσο μεγάλο ποσοστό ότι θα τους στείλουν στο διευθυντή. Τι θα μπορεί να κάνει αυτός για ένα γεγονός που δεν το γνωρίζει. Άλλωστε τα προβλήματα πρέπει να λύνονται μέσα στη σχολική τάξη, από όλη την ομάδα των μαθητών.

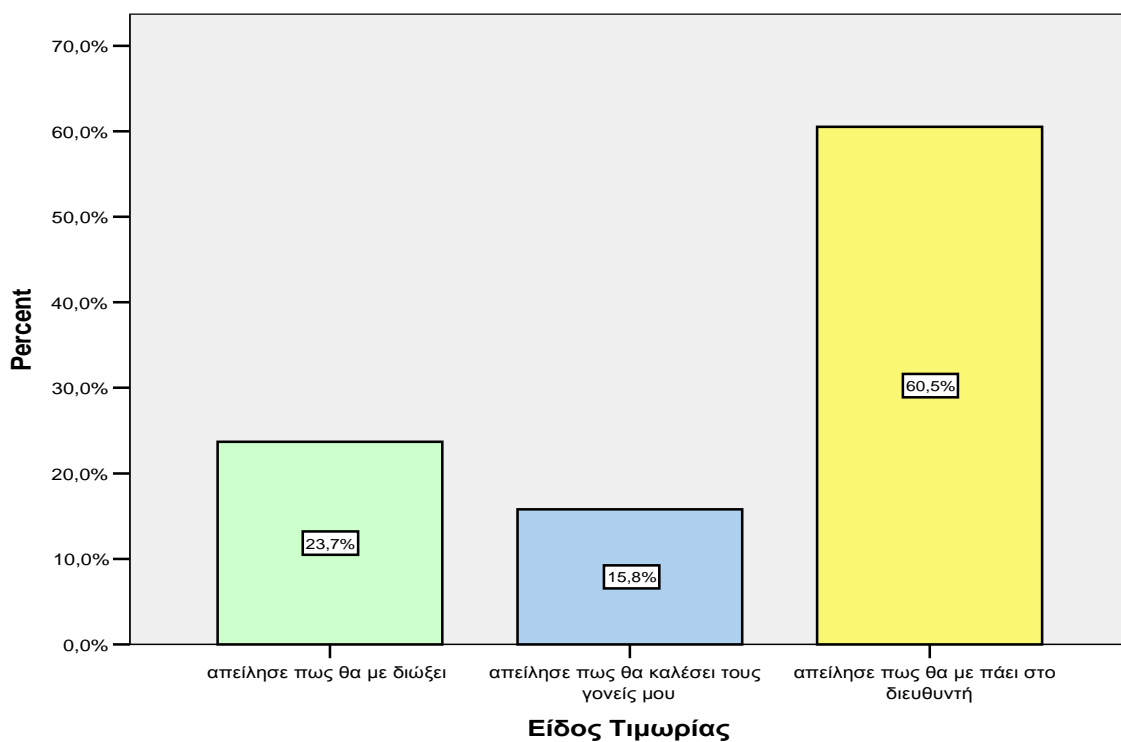
Ακόμα πιο εντυπωσιακό είναι το εύρημα ότι κάποιοι εκπαιδευτικοί απειλούν τα παιδιά ότι θα τα διώξουν από την τάξη, εάν κάνουν φασαρία ή ενοχλούν τους συμμαθητές τους.

Πίνακας 17

Είδος Τιμωρίας

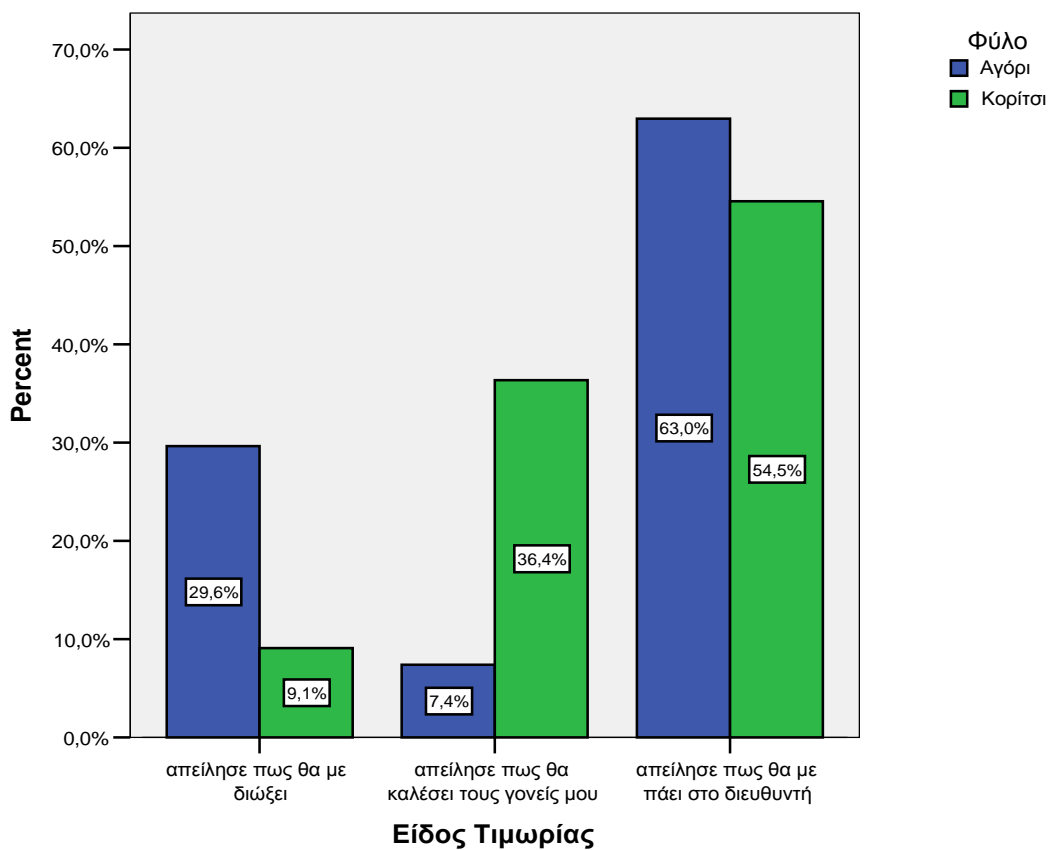
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	απείλησε πως θα με διώξει	9	7,5	23,7	23,7
	απείλησε πως θα καλέσει τους γονείς μου	6	5,0	15,8	39,5
	απείλησε πως θα με πάει στο διευθυντή	23	19,2	60,5	100,0
	Total	38	31,7	100,0	
Missing	System	82	68,3		
	g				
Total		120	100,0		

Γράφημα 17

Όπως θα δούμε και στο επόμενο γράφημα, οι εκπαιδευτικοί αντιμετωπίζουν με διαφορετικό τρόπο το ζήτημα. Στα κορίτσια τονίζουν ότι θα καλέσουν τους γονείς τους (36,4% - 7,4%). Αντίθετα, στα αγόρια επιδεικνύουν άλλη συμπεριφορά. Απειλούν να τα διώξουν από την τάξη (29,6% - 9,1%) ή να τα στείλουν στο διευθυντή (63% - 54,5%).

Γράφημα 17.1

Ρωτήσαμε τους μαθητές, εάν τους τιμωρούν οι γονείς τους. Φαίνεται από τις απαντήσεις τους ότι σιγά - σιγά η ελληνική οικογένεια γίνεται λιγότερο αυστηρή. Μόνο 1 μαθητής απάντησε ότι τον τιμωρούν «πάντα» και επίσης άλλος ένας «πολύ συχνά». Οι περισσότεροι απάντησαν «λίγες φορές» (64.2%) ή ακόμα και «ποτέ» (29.2%).

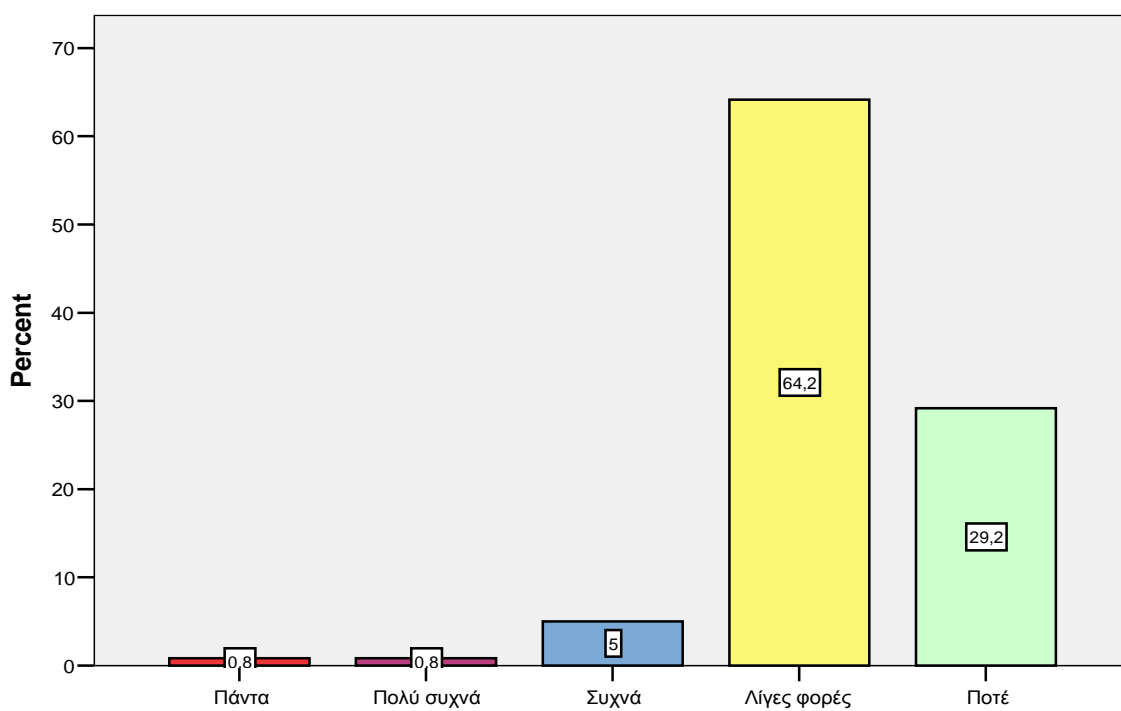
Πίνακας 18

Τιμωρία από γονείς

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Πάντα	1	,8	,8	,8
Πολύ συχνά	1	,8	,8	1,7
Συχνά	6	5,0	5,0	6,7
Λίγες φορές	77	64,2	64,2	70,8
Ποτέ	35	29,2	29,2	100,0
Total	120	100,0	100,0	

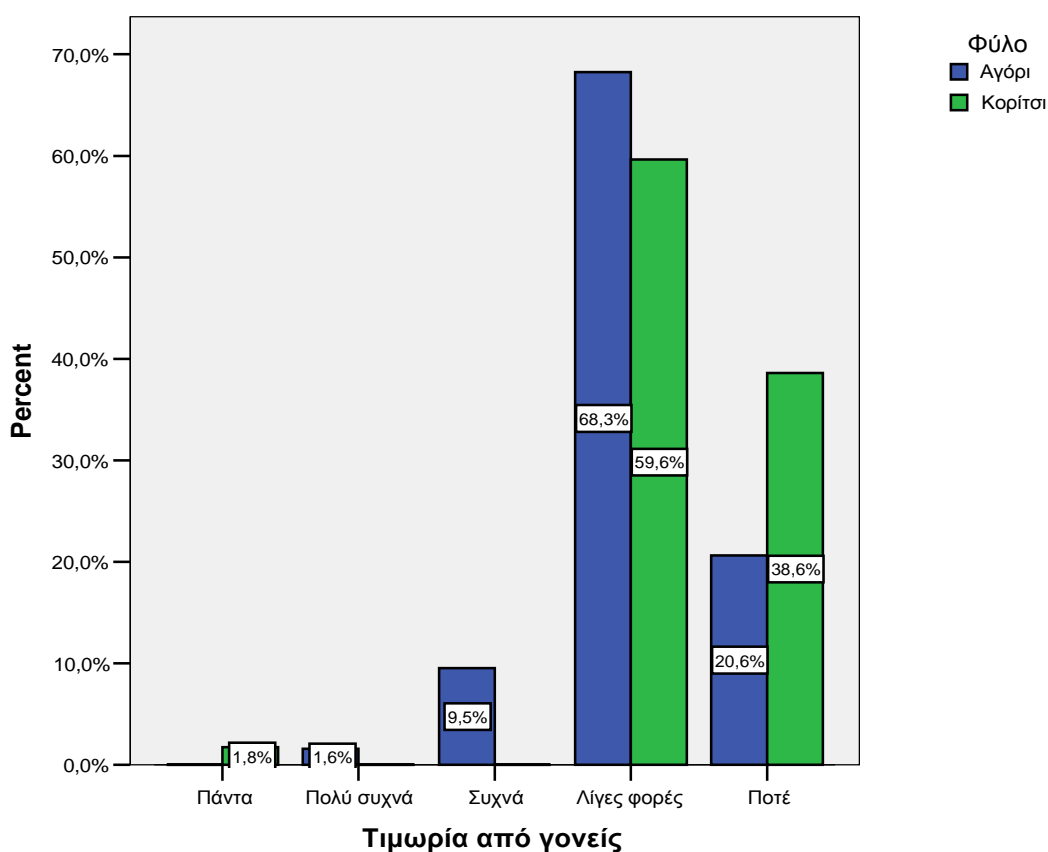
Γράφημα 18

Τιμωρία από γονείς

Τα κορίτσια είναι αυτά που τιμωρούνται λιγότερο, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις των παιδιών. Το 38.6% των κοριτσιών απάντησε ότι δεν τιμωρούνται «ποτέ», το ποσοστό αυτό στα αγόρια είναι 20.6%. Τα αγόρια απάντησαν ότι τιμωρούνται λίγες φορές (68.3% - 59.5%) και συχνά (9.5%). Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε γιατί συμβαίνει αυτό. Ίσως τα κορίτσια όπως έχουμε προαναφέρει να είναι λιγότερο επιθετικά ή να δημιουργούν λιγότερα προβλήματα.

Γράφημα 18.1

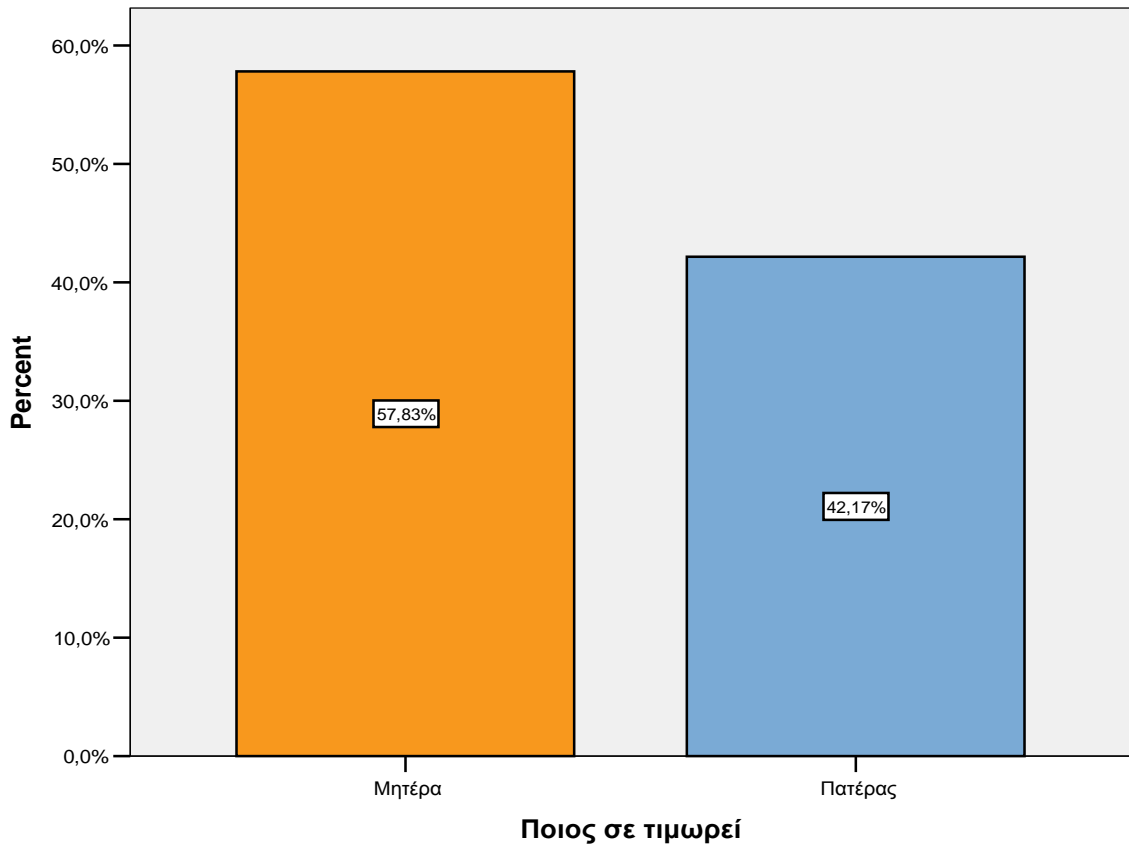
Τι συμβαίνει όμως στο σπίτι; Ποιος από του δυο γονείς είναι αυτός που τιμωρεί; Οι μαθητές και μαθήτριες απάντησαν ότι αυτός που τιμωρεί περισσότερο είναι η μητέρα (57.8%) και όχι τόσο ο πατέρας (42.2%). Ίσως αυτό συμβαίνει γιατί η μητέρα είναι αρκετές ώρες στην ημέρα στο σπίτι, κοντά στα παιδιά και έχει αναλάβει και τον έλεγχο της πειθαρχίας τους.

Πίνακας 19

Ποιος σε τιμωρεί

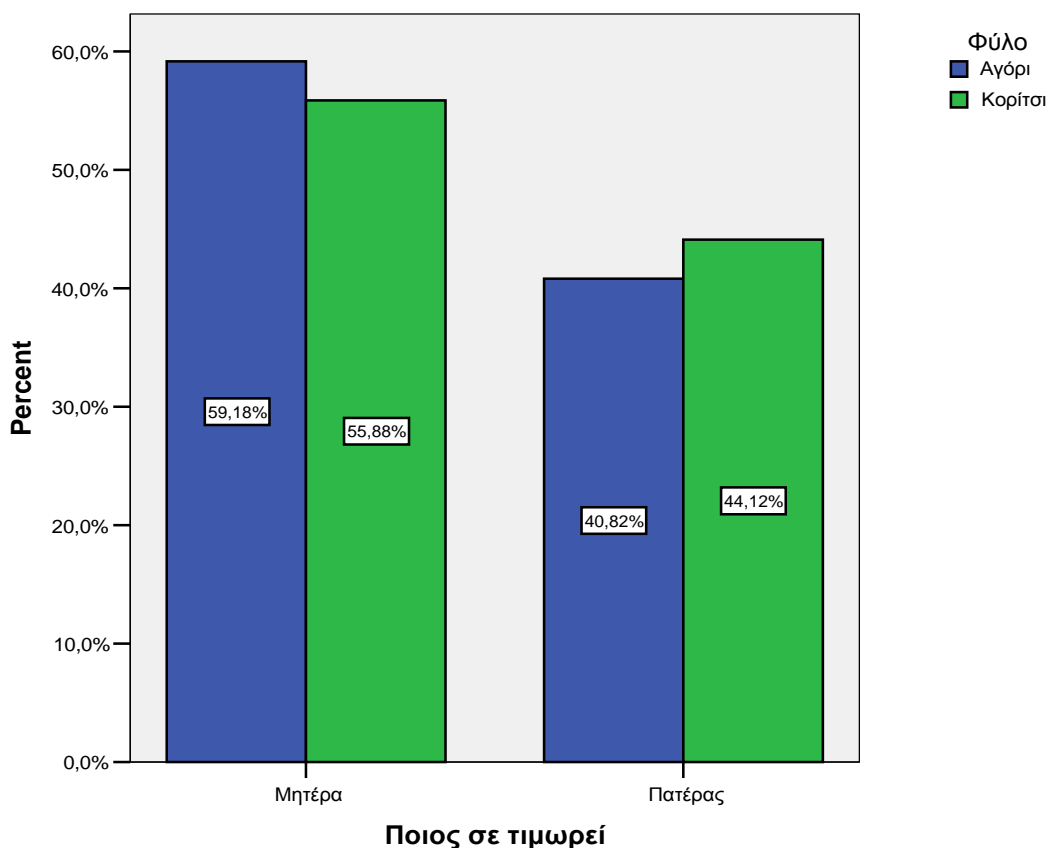
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Μητέρα	48	40,0	57,8	57,8
	Πατέρας	35	29,2	42,2	100,0
	Total	83	69,2	100,0	
Missing	System	37	30,8		
Total		120	100,0		

Γράφημα 19

Οι απαντήσεις των παιδιών είναι διαφοροποιημένες ανάλογα με το φύλο τους. Τα αγόρια απαντούν περισσότερο από τα κορίτσια ότι τα τιμωρεί η μητέρα (59.18% - 55.88%), ενώ τα κορίτσια ότι τα τιμωρεί περισσότερο ο πατέρας (44.12% - 40.82%). Τα ευρήματα δεν μπορούν με ασφάλεια να μας οδηγήσουν σε κάποιο συμπέρασμα, ιδίως εάν λάβουμε υπόψη μας τις απόψεις του Freud για Οιδιπόδειο Σύμπλεγμα και Σύμπλεγμα της Ηλέκτρας, σύμφωνα με τα οποία τα παιδιά έλκονται από το γονέα του αντίθετου φύλου.

Γράφημα 19.1

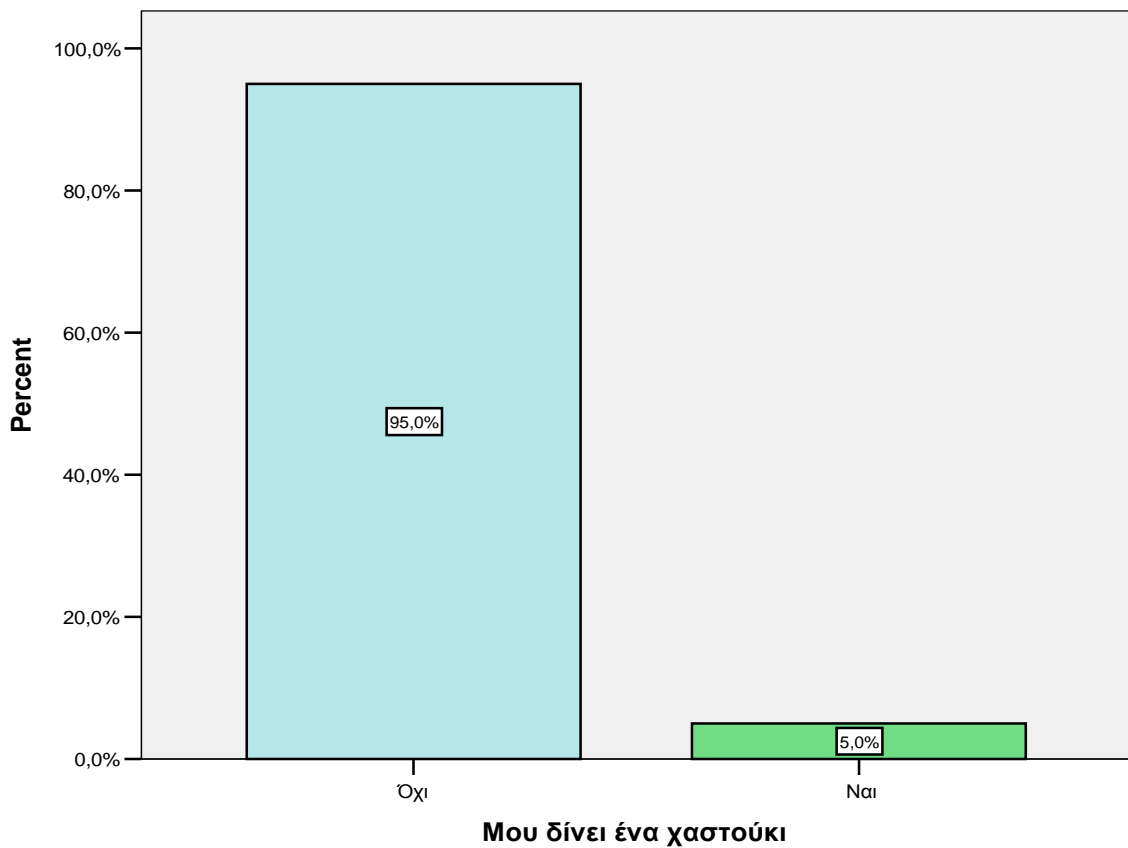
Όπως παρουσιάσαμε προηγουμένως, η ελληνική οικογένεια δεν τιμωρεί τόσο συχνά όσο παλαιότερα. Φαίνεται ότι έχει υιοθετήσει νέες μεθόδους διαπαιδαγώγησης που ίσως περιλαμβάνουν λιγότερες τιμωρίες και περισσότερες ενισχύσεις της θετικής συμπεριφοράς των παιδιών. Ζητήσαμε από τους μαθητές και μαθήτριες να μας πουν ποιες μορφές τιμωρίας είναι αυτές που δέχονται συχνότερα από τους γονείς τους. Πολύ λίγα παιδιά, 5% απάντησαν ότι οι γονείς τους τα τιμωρούν με ένα χαστούκι. Παλαιότερα, το ποσοστό αυτό ήταν πολύ υψηλότερο. Σύμφωνα με έρευνα του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού, το 1997, το 65%. των γονέων χρησιμοποιούσε τη σωματική τιμωρία ως μέσο διαπαιδαγώγησης.

Πίνακας 20

Μου δίνει ένα χαστούκι

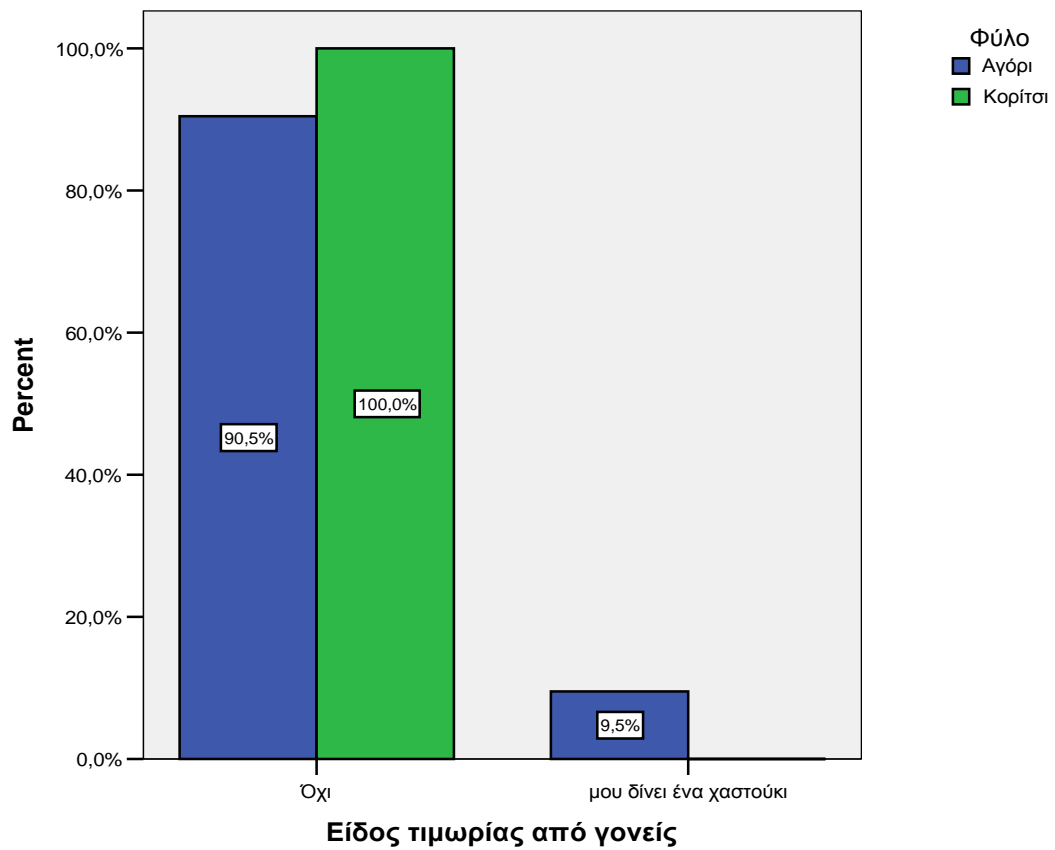
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Όχι	114	95,0	95,0	95,0
Ναι	6	5,0	5,0	100,0
Total	120	100,0	100,0	

Γράφημα 20

Από τα παιδιά μόνο τα αγόρια απάντησαν ότι δέχονται «ένα χαστούκι» από τους γονείς τους. Όλοι γνωρίζουμε ότι η σωματική βία γεννά σωματική βία. Είναι σημαντικό εύρημα ότι ελάχιστοι γονείς επιλέγουν αυτό το είδος τιμωρίας.

Γράφημα 20.1

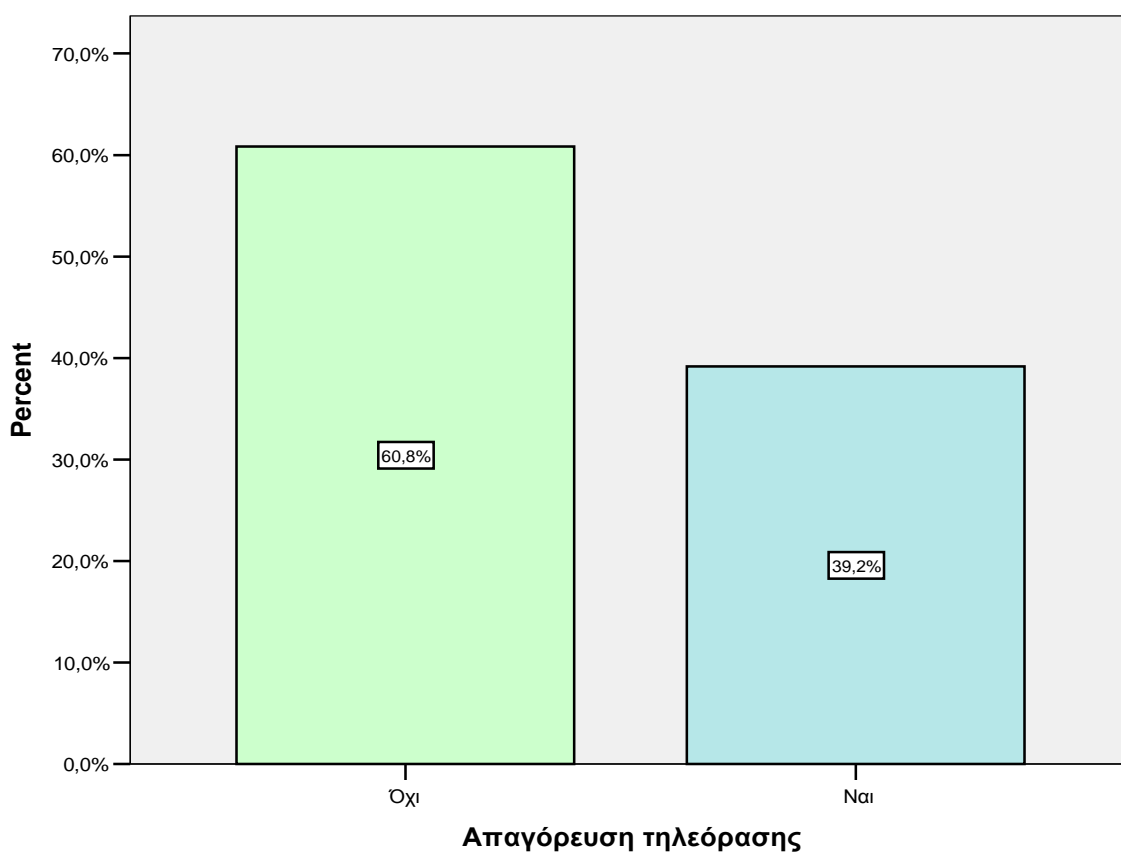
Πολλοί γονείς καταφεύγουν στην απαγόρευση της χρήσης της τηλεόρασης (39.2%). Η ποινή αυτή δεν δημιουργεί πόνο στα παιδιά, όπως η σωματική βία. Οι επιστήμονες συστήνουν στους γονείς η ποινή να τιμωρεί την πράξη και όχι το υποκείμενο. Η απαγόρευση από τους γονείς να δουν τηλεόραση, μπορεί να στενοχωρεί τα παιδιά, αλλά θα κατανοήσουν ότι εφόσον δεν ακολουθούν τους κανόνες της οικογένειας, υπάρχουν και συνέπειες.

Πίνακας 21

Απαγόρευση τηλεόρασης

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Όχι	73	60,8	60,8	60,8
Ναι	47	39,2	39,2	100,0
Total	120	100,0	100,0	

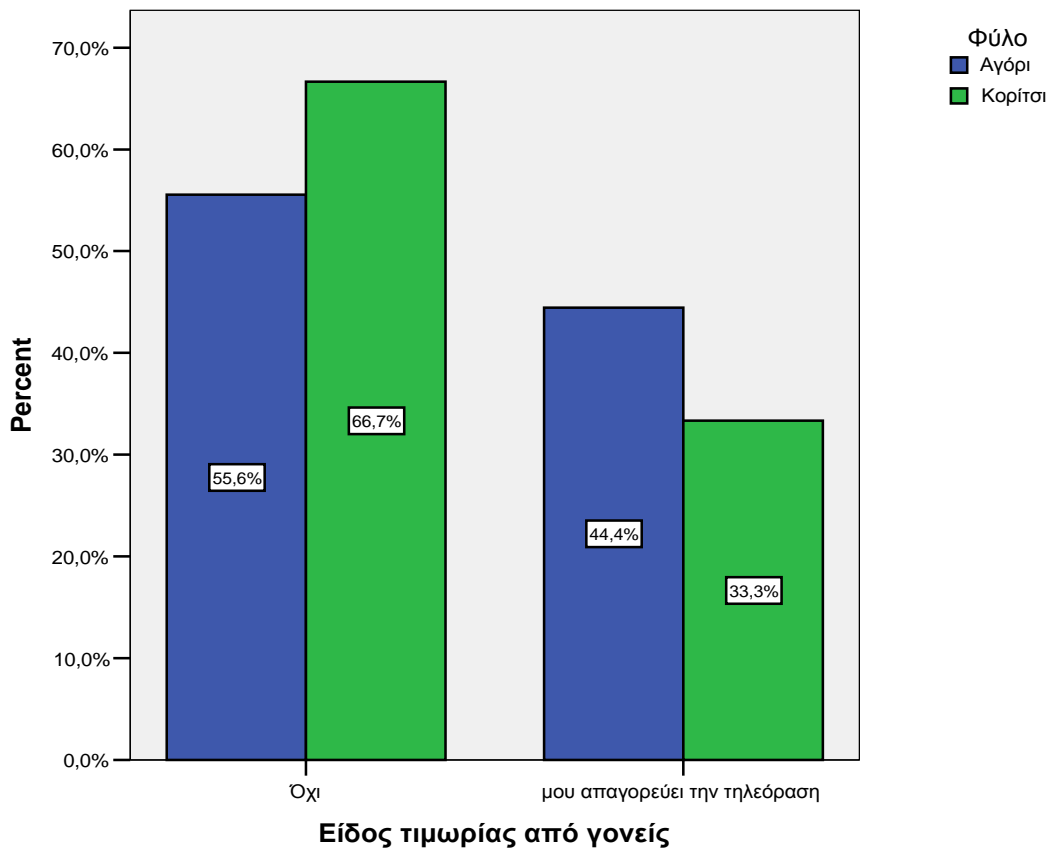
Γράφημα 21

Περισσότερο απ' όλους τιμωρούνται με την απαγόρευση αυτή τα αγόρια (44.4% - 33.3%). Γενικά, όπως θα δούμε και στα υπόλοιπα γραφήματα, τα αγόρια τιμωρούνται περισσότερο από τους γονείς τους.

Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγει και έρευνα των Φερέτη και Σταυριανάκη (1998).

Γράφημα 21.1

Καμιά φορά οι γονείς καταφεύγουν και στις φωνές (17.5%). Αυτό συμβαίνει σε μικρότερο ποσοστό από την απαγόρευση της τηλεόρασης αλλά περισσότερο από το χτύπημα με ένα χαστούκι.

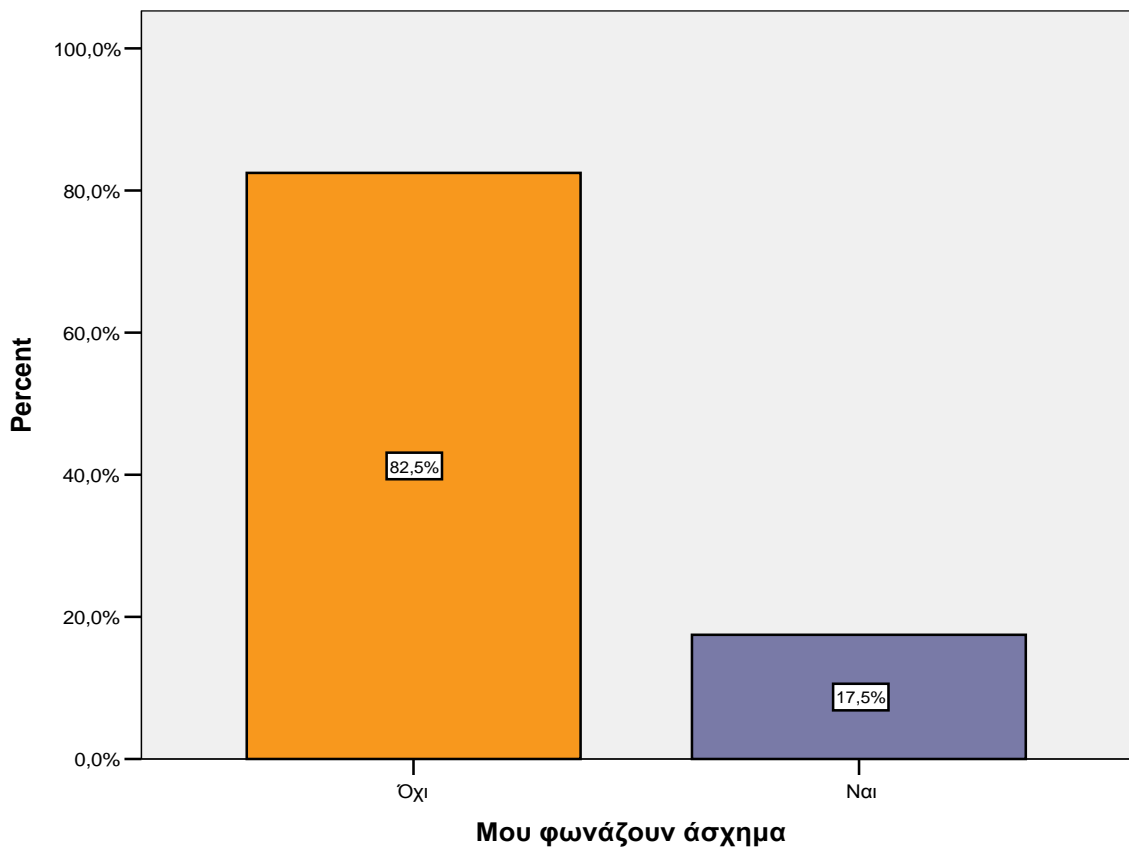

Πίνακας 22

Μου φωνάζουν άσχημα

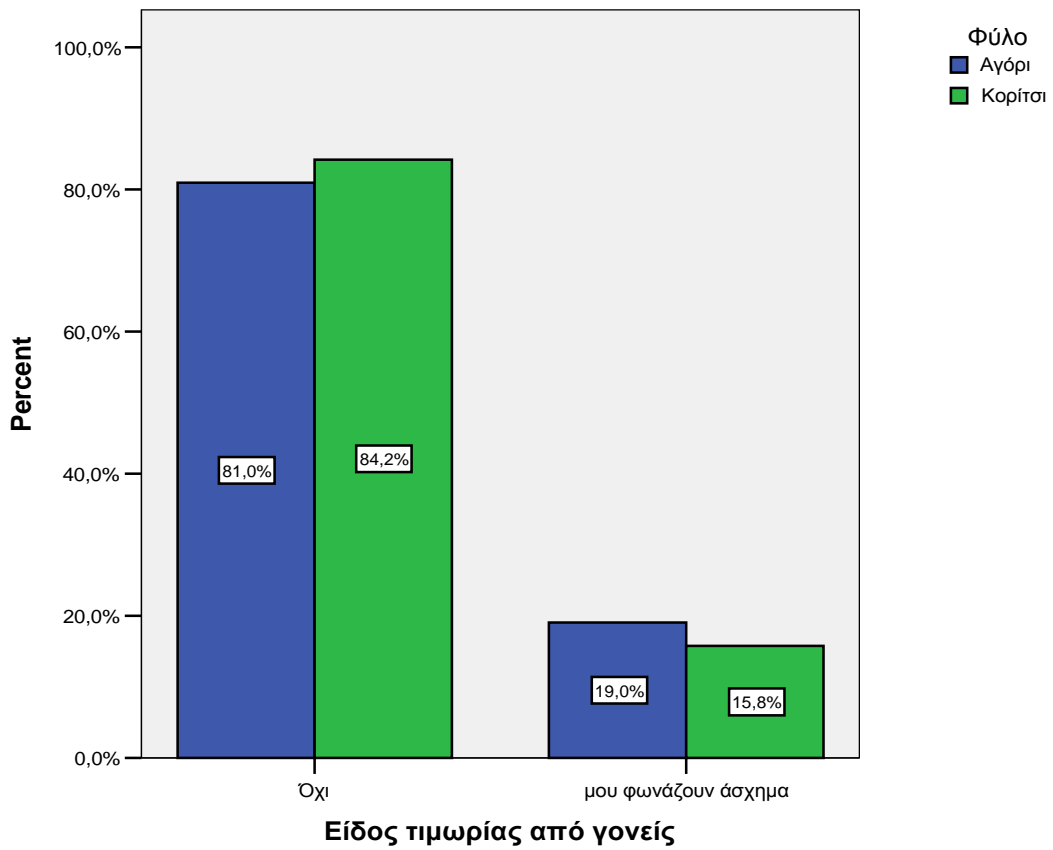
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Όχι	99	82,5	82,5	82,5
Ναι	21	17,5	17,5	100,0
Total	120	100,0	100,0	

Γράφημα 22

Και σε αυτό το είδος τιμωρίας, τα αγόρια είναι περισσότερα (19%), από τα κορίτσια (15.8%).

Γράφημα 22.1

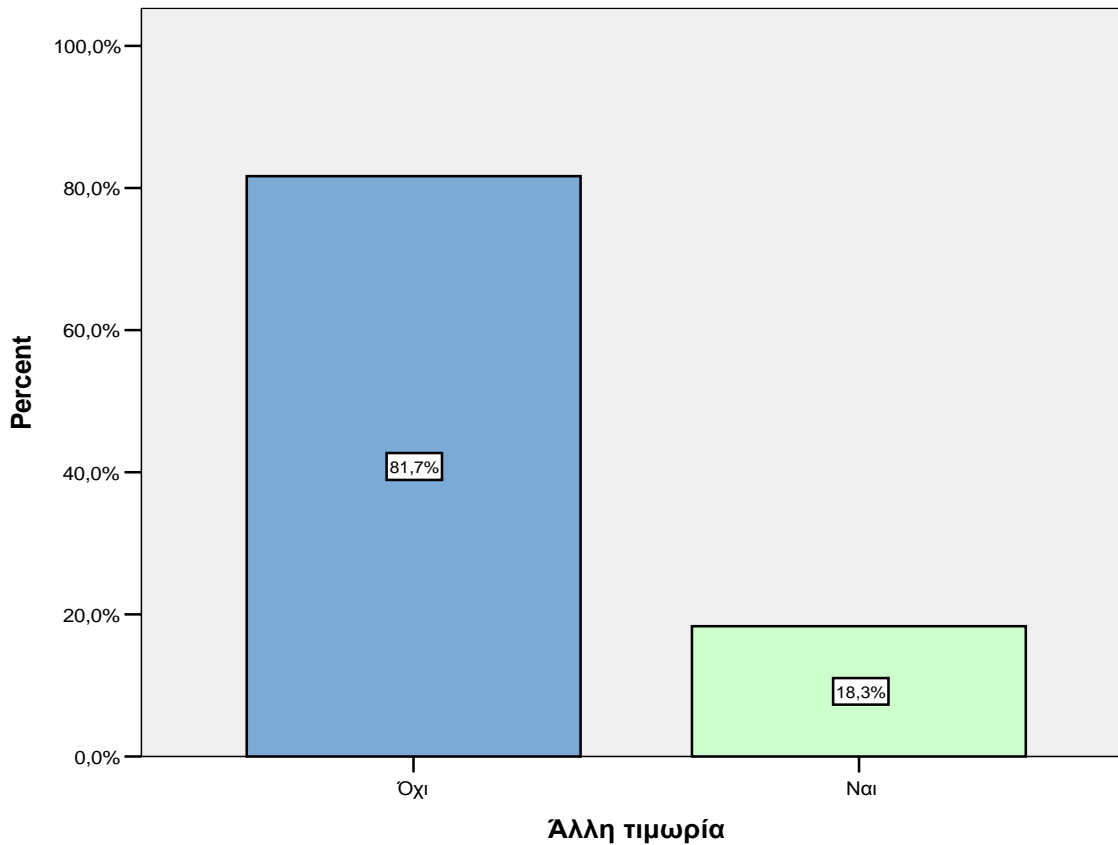
Τα παιδιά, τέλος απάντησαν ότι δέχονται και άλλο είδος τιμωρίας από τους γονείς τους (18.3%).

Πίνακας 23

Άλλη τιμωρία

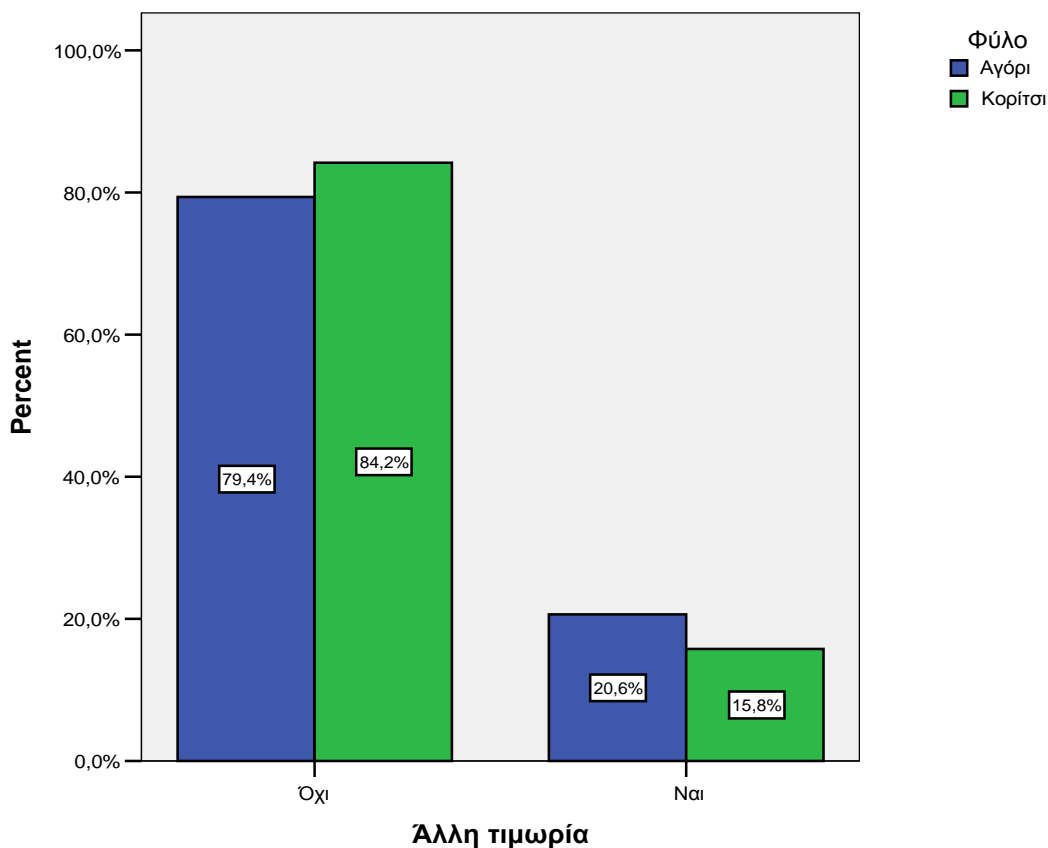
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Όχι	98	81,7	81,7	81,7
Ναι	22	18,3	18,3	100,0
Total	120	100,0	100,0	

Γράφημα 23

Τα αγόρια περισσότερο από τα κορίτσια (20.6% - 15.8%) απάντησαν ότι οι γονείς τους, τους τιμωρούν και με άλλο είδος τιμωρίας.

Γράφημα 23.1

Άραγε, ποιες τιμωρίες βάζουν οι γονείς στα παιδιά τους;

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των παιδιών, τους ζητούν να μη βγουν από το δωμάτιο, να μην παίζουν με τους φίλους τους, να στερηθούν τον Ηλεκτρονικό υπολογιστή, ή τα ηλεκτρονικά παιχνίδια.

Παρουσιάζουμε τις απαντήσεις τους.

δε θα πάω ποδόσφαιρο

δε με αφήνουν να βγω από το δωμάτιο

δε με αφήνουν να βγω έξω για μια μέρα ή να μπω στο internet

*Δε με αφήνουν να παίζω
δε με αφήνουν να παίζω
δε με αφήνουν να παίζω υπολογιστή ή με βάζουν να κάθομαι στο δωμάτιο
δε με αφήνουν να παίζω
δε με αφήνουν να πηγαίνω να παίζω με τις φίλες μου
δε με πήγε στο κολυμβητήριο για μία βδομάδα
με βάζει να κάτσω τιμωρία στο δωμάτιό μου
Και με βάζουν να διαβάζω περισσότερο από το κανονικό
με κλείνουν στο δωμάτιο
μου απαγορεύει να παίζω με τα ηλεκτρονικά παιχνίδια
μου απαγορεύουν να παίζω με τους φίλους μου
μου απαγορεύουν να παίζω στο PSP
μου κλείνουν τον υπολογιστή
μου λένε να μην το ξανακάνω και μου δίνουν ένα χαστούκι για πλάκα
μου παίρνει το Playstation
μου πήραν την οθόνη του υπολογιστή
μου φωνάζει και με βάζει να κάτσω στο δωμάτιό μου*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9^ο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΣΥΖΗΤΗΣΗ

9.1 Συμπεράσματα

Επιλέγοντας το θέμα και κάνοντας την έρευνα αυτή, θέλαμε να καταγράψουμε τις απόψεις των μαθητών για την επιθετική συμπεριφορά την οποία βιώνουν στο σχολείο από τους συμμαθητές τους. Επιπλέον, μέσα από την έρευνα μας θέλαμε να δούμε κατά πόσο οι δάσκαλοι είναι ενημερωμένοι για της μορφές επιθετικότητας που εκδηλώνονται στο σχολείο, τι είδους τιμωρία βάζουν στα παιδιά. Καθώς επίσης και αν οι γονείς ασκούν κάποιου είδους βία και τη τιμωρία βάζουν στα παιδιά. Η έρευνά μας είχε στόχο να παρουσιάσει τις απόψεις των μαθητών του δημοτικού σχολείου για την επιθετική συμπεριφορά στο χώρο τους σχολείου.

Θέσαμε τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

- Û Πόσο συχνά είναι τα περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς στο σχολείο;
- Û Σε ποιο χώρο κυρίως συμβαίνουν αυτά;
- Û Ποια είναι η πιο συνηθισμένη μορφή επιθετικής συμπεριφοράς που δέχονται τα παιδιά στο σχολείο;
- Û Διαφοροποιούνται οι απόψεις αγοριών και κοριτσιών για την επιθετικότητα;
- Û Γνωρίζουν οι δάσκαλοι για περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς στο σχολείο;
- Û Πώς αντιδρούν οι δάσκαλοι στα περιστατικά αυτά;
- Û Γνωρίζουν οι γονείς των μαθητών για περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς στο σχολείο;
- Û Ποιες μορφές τιμωρίας επιλέγουν οι γονείς;

Από την επεξεργασία των απαντήσεων των μαθητών και μαθητριών μπορούμε να καταλήξουμε στα εξής συμπεράσματα:

- Ø τα περιστατικά επιθετικής συμπεριφοράς στο χώρο του σχολείου δεν είναι υπερβολικά. Τα περισσότερα παιδιά απάντησαν ότι κάτι τέτοιο συμβαίνει «λίγες φορές». Το εύρημα αυτό είναι σημαντικό γιατί δείχνει ότι ακόμα στο ελληνικό σχολείο, τα πράγματα δεν είναι πολύ άσχημα. Υπάρχουν

προβλήματα και μορφές επιθετικής συμπεριφοράς που πρέπει να κάνουν τους εκπαιδευτικούς να ενδιαφερθούν και να ασχοληθούν με το ζήτημα, αλλά δε φαίνεται να έχει ξεφύγει από τα όρια.

- Ø Δεν υπάρχουν συνθήκες εμπιστοσύνης ώστε τα παιδιά να αισθάνονται άνετα και να διατυπώνουν χωρίς φόβο όσα συμβαίνουν στο σπίτι και στο σχολείο.
- Ø Η κακοποίηση είναι αποτέλεσμα μιας διαδικασίας που πολλές φορές αρχίζει πριν από την γέννηση του παιδιού. Οι οικογενειακοί δεσμοί που δημιουργούνται να είναι ανώριμοι, με επακόλουθο την ανεργία, την περιθωριακή ζωή, τα ψυχικά νοσήματα, τα προβλήματα υγείας, τις διαταραχές συμπεριφοράς, την σχολική αποτυχία, την παραπτωματικότητα και τελικά όλα αυτά έχουν σαν αποτέλεσμα την εξέλιξη των παιδιών σε γονείς που κακοποιούν.
- Ø Τα κορίτσια ήταν πιο πρόθυμα να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο από ότι τα αγόρια.
- Ø Τα αγόρια εμπλέκονται περισσότερο σε καταστάσεις που κάνουν τους συμμαθητές τους ή τις συμμαθήτριες να νιώθουν άβολα.
- Ø Τα κορίτσια στο δημοτικό σχολείο κάνουν παρέα με παιδιά του ίδιου φύλου και αντίστοιχα συμβαίνει και στα αγόρια και γι'αυτό εκδηλώνουν την επιθετική συμπεριφορά που φθάνει στα όρια του εκφοβισμού σε μαθητές του ίδιου φύλου.
- Ø Η σωματική κακοποίηση αναγνωρίζεται ευκολότερα από τους ειδικούς, οι οποίοι επικεντρώνουν την προσοχή τους σε ένα φανερό σωματικό σύμπτωμα, ενώ η σεξουαλική κακοποίηση μπορεί να θάβεται για χρόνια ή για μια ολόκληρη ζωή.
- Ø Η τιμωρία των δασκάλων έχει περιοριστεί σε απειλές για αποχώρηση από την αίθουσα ή παραπομπή στο διευθυντή.
- Ø Οι μητέρες τιμωρούν περισσότερο τα παιδιά σε σχέση με τον πατέρα.
- Ø Οι δάσκαλοι τιμωρούν τα αγόρια περισσότερο διότι εκδηλώνουν επιθετική συμπεριφορά σε μεγαλύτερο βαθμό.

- Ø Οι τιμωρίες των γονιών έχουν περιοριστεί διότι οι γονείς χρησιμοποιούν πιο εκπαιδευτικούς τρόπους.
- Ø Η τιμωρία των δασκάλων είναι πιο συχνή στα αγόρια
- Ø Οι πιο συχνές μορφές επιθετικότητας είναι η κοροϊδία για την εμφάνιση, τις διαφορετικές απόψεις καθώς και η ενόχληση.

Εν κατακλείδι, ελπίζουμε η μελέτη μας αυτή, να γίνει κίνητρο για μια εις βάθος έρευνα για τις μορφές επιθετικότητας που εκδηλώνονται στα σχολεία, διότι σε κάποια σχολεία μπορεί να είναι πιο σοβαρές και πρέπει να αντιμετωπίζονται τέτοιου είδους φαινόμενα...

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το ερωτηματολόγιο αυτό είναι **ανώνυμο** και συμπληρώνεται σε λίγα μόνο λεπτά.

Εντάσσεται στα πλαίσια της πτυχιακής μας εργασίας στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Α.Τ.Ε.Ι. Πατρών.

Αποβλέπουμε στη συγκέντρωση πληροφοριών σχετικά με την επιθετικότητα, τον εκφοβισμό, την κακοποίηση που βιώνουν στο σπίτι και το σχολείο.

Είναι χρήσιμο να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις.

Σας ευχαριστούμε

Δημοράγκα Αναστασία

Μαγουλιώτη Θεοδώρα

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1) **Φύλο:** Αγόρι Κορίτσι

2) **Εθνικότητα:** Ελληνική Άλλη Χώρα

.....

3) **Μορφωτικό επίπεδο πατέρα**

Δημοτικό Γυμνάσιο Λύκειο ΑΕΙ/ΑΤΕΙ Μεταπτυχιακές

Σπουδές

4) **Μορφωτικό επίπεδο μητέρας**

Δημοτικό Γυμνάσιο Λύκειο ΑΕΙ/ΑΤΕΙ Μεταπτυχιακές
Σπουδές

5) Επάγγελμα πατέρα

.....
.....

6) Επάγγελμα μητέρας

.....
.....

7) Έχει τύχει τη φετινή χρονιά να σε ενοχλήσουν οι συμμαθητές σου;

Πάντα Πολύ Συχνά Συχνά Λίγες Φορές
Ποτέ

8) Σε ποιο χώρο έγινε το περιστατικό;

στην αυλή στην αίθουσα

9) Σε έχει φοβίσει (απειλήσει) κάποιος συμμαθητής ή συμμαθήτρια σου;

Ναι Όχι

10) Ήταν

Αγόρι Κορίτσι

11) Έχει συμβεί τα άλλα παιδιά να σε κοροϊδέψουν;

Πάντα Πολύ Συχνά Συχνά Λίγες Φορές
Ποτέ

12) Τι πιστεύεις πως κοροϊδεύουν σε εσένα;

την εμφάνιση την επίδοση στα μαθήματα
άλλο.....

13) Σε παίζουν στο διάλειμμα οι συμμαθητές σου;

Πάντα Πολύ Συχνά Συχνά Λίγες Φορές
Ποτέ

14) Μπορείς να αναφέρεις ένα περιστατικό που σε απείλησαν, σε κοροΐδεψαν ή σε κτύπησαν;

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

15) Πώς αισθάνθηκες;

.....
.....
.....

.....
.....
.....

16) Το είπες σε κάποιον;

Ναι Όχι

17) Αν ναι, σε ποιόν το είπες;

μητέρα πατέρας δάσκαλος/ δασκάλα αδερφός/αδερφή
άλλο.....

18) Αν όχι, γιατί δεν το είπες;

.....
.....
.....
.....
.....
.....

19) Ο δάσκαλος ή η δασκάλα σου το έμαθε;

Ναι Όχι

20) Τι έκανε;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

21) Σε έχει τιμωρήσει ο δάσκαλος ή η δασκάλα σου;

Ναι Όχι

22) Αν ναι, τι είδους τιμωρία σου έβαλε;

με κτύπησε με απείλησε πως θα με διώξει από την τάξη

με απείλησε πως θα καλέσει τους γονείς μου με απείλησε πως θα με πάει
στον διευθυντή

23) Στο σπίτι οι γονείς σου σε τιμωρούν;

Πάντα Πολύ Συχνά Συχνά Λίγες Φορές
Ποτέ

24) Ποιος από τους δύο γονείς σου σε τιμωρεί περισσότερο;

Μητέρα Πατέρας

25) Τι είδους τιμωρία σου βάζουν;

ένα χαστούκι μου απαγορεύει να δω τηλεόραση μου φωνάζουν άσχημα

άλλο.....

.....

Σας ευχαριστούμε!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε., *Κακοποίηση, παραμέληση παιδιών, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού*, Γρηγόρη, Αθήνα, 1991.
- Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε., *Οικογένεια, Παιδική Προστασία, Κοινωνική Πολιτική*, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα, 1993.
- Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε. (1983). Κακοποίηση και Παραμέληση παιδιών, ιν διεθνές συνέδριο. Εκλογή: Απρίλιος, τεύχος 60.
- Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, Ε. (1984). Κακοποίηση – Παραμέληση παιδιών, ν διεθνές συνέδριο. Εκλογή: Αύγουστος, τεύχος 65.
- Αλεξόπουλος, Δ. (1998). *Ψυχομετρία: Σχεδιασμός Τεστ και Ανάλυση Ερωτήσεων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ανοικτό Πανεπιστήμιο, (1985). Η κακοποίηση του παιδιού. Μετάφραση: Αμίκια Λυκιαρδοπούλου. Εκδόσεις: Κουτσουμπός.
- Αρτινοπούλου, Β. (2001). Βία στο σχολείο, έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Βουϊδάσκης Κ. Β., *Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και στο σχολείο: Συμβολή στην κοινωνιολογία της παιδείας*, Γρηγόρη, Αθήνα, 1987.
- Γκότοβος, Α.Ε. (1996). Νεολαία και Κοινωνική μεταβολή: Αξίες, Εμπειρίες και Προοπτικές. Αθήνα: Gutenberg.
- Ελληνική Εταιρία Μελέτης και Πρόληψης της Σεξουαλικής Κακοποίησης, τηλ:2107290496, info@obrela.gr, www.obrela.gr
- Ζαφείρης, Α., Μουζακίτης, Χ. (1999). *Οικογενειακή Θεραπεία: Θεωρία και Πρακτικές Εφαρμογές*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Ινστιτούτο Υγείας του παιδιού, *Κακοποίηση- παραμέληση παιδιών, Οδηγός για επαγγελματίες*, Αθήνα, 1987.
- Καλλιώτης, Π., Καϊσέρογλου, Ν., Κολοβός, Ν., Μπαμανίκας, Δ., Ταούλας, Κ. (2002). Η φύση και η έκταση της Σχολικής Επιθετικότητας και Κακοποίησης στους μαθητές από 8 έως 12 ετών. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Κατσίρας, Λ. (2006). *Η επιθετικότητα του παιδιού: Ψυχολογικές και*

κοινωνιολογικές

- Κατωπόδη, Α., (2005). *Παιδική Σεξουαλική Κακοποίηση: Οικογένεια και Κοινωνία*, Μαραθιά, Αθήνα.
- Κέντρο Μέριμνας Οικογένειας Ιεράς Μητρόπολης Σύρου, Απρίλιο, 2007.
- Κυριαζή, Ν. (2005). *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Λουμάκου Μ. & Μπεζέ Λ., *Προβλήματα και προοπτικές της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού*. Στο: Μ. Λουμάκου & Λ. Μπεζέ (επιμ.), *Το παιδί και τα δικαιώματά του* (σελ. 17 – 23). Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2006
- Μαδιανός, Μ. (2006). *Κοινοτική Ψυχιατρική και Κοινοτική Ψυχική Υγιεινή*, Καστανιώτη, Αθήνα.
- Μάνεσης, Ν., Καραμπάση, Ε., Χρονόπουλος, Χ., Μαρούλη, Κ. (2007). *Φύλο και κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας: Οι αντιλήψεις των μαθητών του δημοτικού σχολείου*. Πρακτικά του 2^{ου} Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Γλώσσα, Σκέψη και Πράξη στην Εκπαίδευση. Περιφερειακή Διεύθυνση Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση Ηπείρου. Στο <http://peir.pde.sch.edu/2>
- Μανωλόπουλος, Τσιαντής. (1987). Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής. Τόμος Α'. Εκδόσεις: Καστανιώτη.
- Μιτίλης, Α. (1998). Οι μειονότητες μέσα στη σχολική τάξη: Μια σχέση αλληλεπίδρασης. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μουζακίτης, Χ., Σαλκιτζόγλου, Α. Π. (1993). *Η κακή άσκηση της γονικής μέριμνας και η υποκατάσταση των γονέων από τρίτους*, Α. Ν. Σακκουλά, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Μουζακίτης, Χ. (1993). Σωματική και σεξουαλική κακοποίηση του παιδιού. Επιπτώσεις στην υγεία του. Κοινωνική Εργασία, τεύχος 30.
- Ναλμπάντη, Μ. (2008). *Μηχανισμοί ελέγχου της παιδικής επιθετικότητας*. <http://e-psychology.gr/content/view/248/76/>.
- UNICEF. (2001). *Φωνές των νέων», μεγάλη έρευνα της UNICEF: Τα αποτελέσματα μεταξύ των παιδιών και των νέων για την Ελλάδα*. <Http://www.unicef.gr/oldpress/2001/dt2601.php/>

- Û Παρασκευόπουλος, Ι. (1998). *Ο τρόπος προβολής της γυναίκας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Û Πετρόπουλος, Ν. & Παπαστυλιάνου, Α. (2001). *Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολείο*. Αθήνα: Υπ.Ε.Π.Θ.
- Û Πρακτικά Μετεκπαιδευτικής Ημερίδας, (1989). *Κακοποίηση – Παραμέληση του παιδιού*. Εκπαιδευτικό Κέντρο ΑΧΕΠΑ, Θεσσαλονίκη.
- Û Πρεκατέ, Β., Γιωτάκος, Ο. (2005). *Οδηγός Εκπαιδευτών και Γονέων για την ανίχνευση παιδικής κακοποίησης*, Βήτα, Αθήνα.
- Û Σύνδεσμος Πρόληψης και αντιμετώπισης βίας μέσα στην οικογένεια, Κύπρος, 1997
- Û Τζίογκουρος, (1989). *Εκλογή, Σύνδεσμος Πρόληψης και Αντιμετώπισης της βίας μέσα στην Οικογένεια*.
- Û Τσαλίκου Φ., (1989), *Σχιζοφρένεια και φόνος: μια ψυχολογική εγκληματολογική έρευνα*, Παπαζήση, Αθήνα.
- Û Χατζηνικήτα, Β. (Επιμ.) (2005). *Εκπαιδευτική Έρευνα στην Πράξη. Εγχειρίδιο Μελέτης. Απαντήσεις σε δραστηριότητες*. Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Û Χατζηφωτίου, Σ. (2005). *Ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών και παιδιών. Διαπιστώσεις και Προκλήσεις για την Κοινωνική Εργασία*. Εκδόσεις: Τζιόλα, Θεσσαλονίκη.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Û Bird, M., Hammersley, M., Gomm, R., & Woods, P. (1999). *Εκπαιδευτική Έρευνα στην Πράξη. Εγχειρίδιο Μελέτης*. Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Û Cohen L., Manion L, & Morrison, K. (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Û Daphne Project, 2008. *Needs Assessment and Awareness Raising Programme for Bulling in Schools*.

- Dockrell, W. (1999). Ηθικά ζητήματα στην έρευνα. Στο M. Bird & M. Hammersley (Eds). *Εκπαιδευτική Έρευνα στην Πράξη. Συλλογή Κειμένων (Ανάπτυξη)*. (σελ. 95-103). Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Faulkner, D., Swann, S., Baker, M., Bird & Carty, J. (1999). *Εξέλιξη του παιδιού στο κοινωνικό περιβάλλον. Εγχειρίδιο Μεθοδολογίας*. Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Finkelhor David, (1994). *Child sexual abuse- new theory and research-the free press*.
- Helfer Ray, E. C., Kempe, H., (1997). *L' enfant battu et sa famille, comment leur venir en aide*, Fleurus, Paris.
- Herbert, M. (1994² 1β). *Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Miles, M.B. and Huberman, A.M. (1984). *Qualitative Data Analysis. A Source Book of New Methods*. Newbury Park, Ca.: Sage
- Walker E. L., *Η κακοποιημένη γυναίκα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα , 1989.